

LUND UNIVERSITY

Socialhögskolan i Lund Femtio år

En jubileumsskrift 1947-1997

Edebalk, Per Gunnar; Farm, Inger; Swärd, Hans

1997

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

Link to publication

Citation for published version (APA):
Edebalk, P. G., Farm, I., & Swärd, H. (Red.) (1997). *Socialhögskolan i Lund Femtio år: En jubileumsskrift 1947-1997*. (Meddelanden från Socialhögskolan; Vol. 1997, Nr 7), (Research Reports in Social Work; Vol. 1997, Nr 7). Socialhögskolan, Lunds universitet.

Total number of authors:
3

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

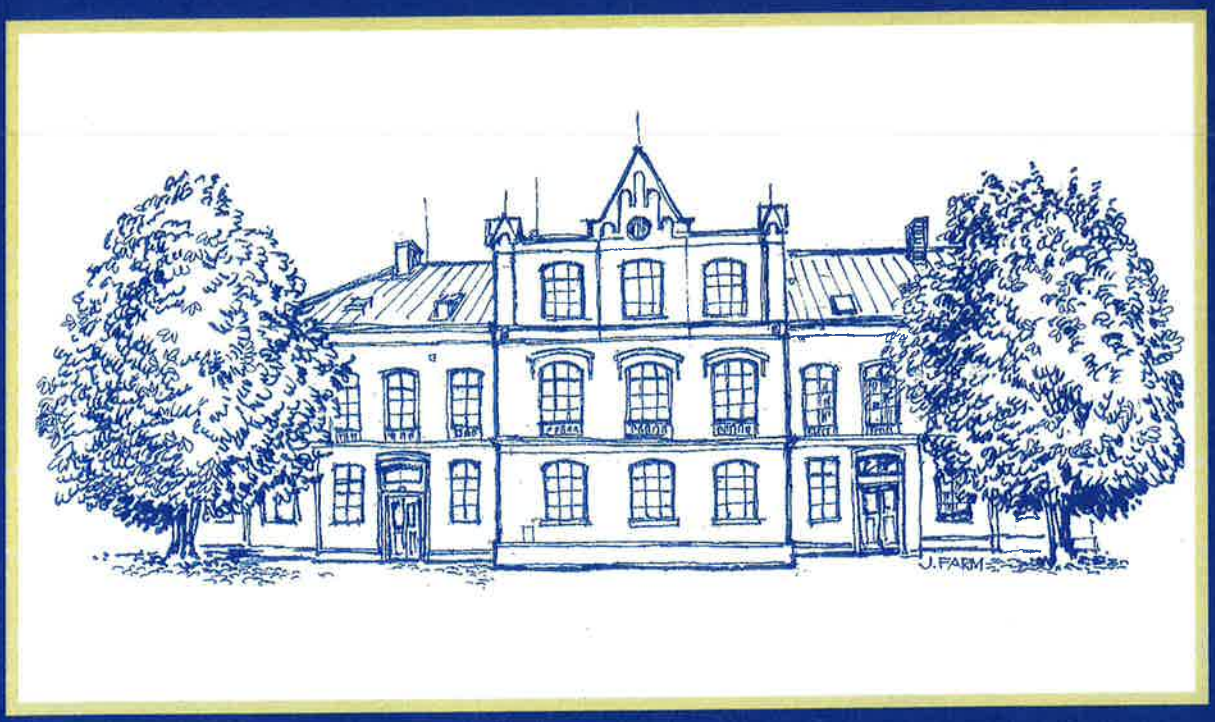
Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

SOCIALHÖGSKOLAN I LUND

50 år

En jubileumsskrift

1947–1997

Socialhögskolan i Lund
Femtio år

En jubileumsskrift

Redaktörer Per Gunnar Edebalk, Inger Farm & Hans Swärd

Meddelande från Socialhögskolan i Lund
©Per Gunnar Edebalk, Inger Farm & Hans Swärd
Omslag Jörgen Farm
Grafisk Form Eva Broms
Tryckt hos Kristianstads Boktryckeri AB 1997
ISBN 91-630-5186-9
ISSN 0282-6143

Innehållsförteckning

Förord 5
Per Gunnar Edebalk, Inger Farm & Hans Swärd

Institut - Högskola - Universitet 7
Per Gunnar Edebalk

Socionomutbildningens bakgrund 19
Hans Swärd

Sydsvenska socialinstitutet 1947–1964 33
Åke Elmér

Socionomutbildningen i Lund 1964–1997 47
Inger Farm

Forskning i socialt arbete 61
Sune Sunesson

Omsorg, etik och socialpolitik 79
Rosmari Eliasson Lappalainen & Ingrid Nilsson Motevasel

Socialhögskolans studentkår under 50 år 99
Stefan Karlegärd

Rekrytering - att bli student på Socialhögskolan i Lund 133
Karin Lenz

Män på Socialhögskolan 143
Karin Kullberg

Brännpunkt Socialhögskolan:
1970-talet och socialt behandlingsarbete 153
Eric Olsson

Socialpolitik och samhällsekonomi - en tillbakablick 179
Jan Petersson

Barnen i socialt arbete 195
Gunvor Andersson

Den sociala konstruktionen av narkotikamissbruket i utbildningen av socionomer 217
Mats Hilte

Att utveckla en ny kurs. Socialt arbete med inriktning på handikapp och rehabilitering 239
Anders Östnäs

Socialt arbete bortom skrivbordet - från samhällsarbete till framtidsverkstäder 253
Verner Denvall

Att möta människor - om utvecklingsperspektiv på ämnet socialt arbete 275
Jan Gassne

Intervju med Agne Gustafsson 291

Intervju med Britta Stråhlén 297

Intervju med Sven Marke 303
Astrid Frankel

Socionom och minister 309
Peter Andersson

Det sociala arbetet inom hälso-och sjukvård. En pionjär blickar tillbaka. Intervju med Ulla Fredlund 319
Ann-Christine Gullacksen och Ulla Melin Emilsson

Samhälle, samhällsutveckling och uppsatsskrivande studenters ämnesval under 50 år 331
Staffan Blomberg och Lars Harrysson

På blankvers genom Lund 343
Göte Fridh

Författarpresentationer 355

Bilaga 359

Förord

Socialhögskolan i Lund började sin verksamhet höstterminen 1947, då under namnet Sydsvenska socialinstitutet. Det har nu gått 50 år sedan dess och det har därför synts naturligt att celebrera halvseklet med en jubileumsbok. Boken har tillkommit genom ett samfällt arbete av dem som i dag är verksamma på Socialhögskolan. Lärare och forskare har i egna kapitel bidragit med sina delar av skolans historia. Dessa delar formar i sin tur en helhet, om än en ofullständig sådan. Ty vad är den sanna helheten?

Utöver nu verksamma har ett antal personer, f d lärare och studenter, medverkat som uppgiftslämnare och informatörer. De kunskaper, som härigenom tillförts boken har varit av största värde. Vi vill därför, i alfabetisk ordning, rikta ett varmt tack till Ulla Fredlund, Agne Gustafsson, Stig Larsson, Tore Lindskog, Sven Marke, Thage G. Peterson, Britta Stråhlén och Jessica Svensson. Ett särskilt tack går till f d rektor Åke Elmér, som delat med sig av sin rika erfarenhet och också bidragit med ett eget kapitel i boken.

Lund i juni månad 1997

Per Gunnar Edebalk Inger Farm Hans Swärd

Socialhögskolans personal (maj 1997)

Bakre (fjärde) raden från vänster: Anders Giertz, Mats Larsson, Sachiyo Ishida, Hans Swärd, Anna Meeuwisse, Pontus Sjöström, Birgitta Borafia, Jenny Ljunghill, Inger Farm, Astrid Frankel, Sofia Linderot, Mona-Lisa Sellersjö, Bodil Rasmusson.

Tredje raden från vänster: Bengt Svensson, Jan Arne Magnusson, Tapio Salonen, Lars Ohlsson, Barbara Arvidsson, Verner Denvall, Siv Kristensson, Marika Hallström, Monica Magnusson-Granqvist, Karin Lenz, Monica Persson.

Andra raden från vänster: Christer Lindgren, Bengt Ingvad, Gertie Gröndahl, Jan Petersson, Eric Olsson, Kerstin Svensson, Claes Levin, Jan Gassne.

Främre (första) raden från vänster: Gert Rosvall, Mats Hilte, Anna-Lena Strid, Torbjörn Magnusson, Anders Östnäs, Per Gunnar Edebalk, Åke Elmér, Ove Mallander, Karin Kullberg, Lars Harrysson.

Saknas på bilden: Gunvor Andersson, Peter Andersson, Staffan Blomberg, Rosmari Eliasson Lappalainen, Ann-Christine Gullacksen, Kjell Hansson, Tord Jacobson, Håkan Jönson, Helene Lahti Edmark, Ulla Melin Emilsson, Ingrid Nilsson-Motevasel, Ingrid Nyman, Liselotte Sandström, Sune Sunesson, Marie Söderfeldt, Paula Uddman.
Foto: Ola Stenfelt.

PER GUNNAR EDEBALK

Institut - Högskola - Universitet

Det finns olika sätt att uppmärksamma en jubilar. När nu Socialhögskolan i Lund uppnått 50 år har vi bl a valt att ge ut en minnesskrift. Minnesskrifter kan ha olika karaktär. En mer traditionell form är att helt enkelt uppdra åt någon att "skriva historien". En skrift av detta slag gavs ut i samband med vårt 40-års jubileum, då förre rektorn Åke Elmér skrev om "40 års socionomutbildning i Lund" i vår serie Meddelanden från Socialhögskolan i Lund (1987:3). Denna skrift ger en värdefull historisk beskrivning. Inför 50-års jubiléet har vi valt en annan modell. Samtliga verksamma vid Socialhögskolan har inbjudits att deltaga som författare av olika kapitel, vilka tillsammans skall skall ge en form av helhetsbild av de 50 åren. Detta är alltså en skrift om skolans historia, som tar upp de aspekter vilka vi, som i dag är verksamma, finner väsentliga och relevanta.

Själva tillkomsten av skolan, som från början hette Sydsvenska socialinstitutet, beskrivs ingående i Elmérs ovan angivna skrift. Institutets första elever hälsades välkomna den 10 september 1947. Sydsvenska socialinstitutet tillkom som det tredje av landets socialinstitut. Stockholmsskolan hade grundats redan 1921

under benämningen Institutet för socialpolitisk och kommunal utbildning och forskning, något som i dagligt tal blev Socialpolitiska institutet eller "Sopis". År 1944 startade socialinstitutet i Göteborg sin verksamhet. I korthet kan man säga att Stockholmsskolan tillkommit för att förse de expanderande städerna med utbildade administratörer och socialarbetare. Göteborgs- och Lundaskolorna kom till som ett led i den då framväxande välfärdsstaten och alldeles särskilt för att tillmötesgå de behov som föranletts av den då planerade kommunreformen. Före reformen, som trädde i kraft 1952, fanns ca 2000 landsbygdskommuner där förtroendemän snarare än tjänstemän handlade kommunala uppgifter. Efter kommunreformen ökade givetvis behovet av tjänstemän. I Hans Swärds artikel ges en närmare beskrivning av de politiska och socialpolitiska sammanhang i vilka socialinstituten tillkom.

Man kan urskilja tre huvudperioder i Socialhögskolans utveckling under de 50 åren:

1) Institutperioden 1947-1964. Huvudman för institutet var en fristående stiftelse, vars stadgar fastställts av regeringen. Styrelseordförande var hela tiden en landshövding (först Arthur Thomson, senare Thorvald Bergquist) och Paul Lindblom var rektor under i stort sett hela perioden.

2) Socialhögskoleperioden 1964-1977. Institutet förstatligades redan 1963, och socionomexamen blev likvärdig med andra akademiska grundexamina. Socialhögskolan var en självständig enhet med landshövding Gösta Netzén som ordförande under hela perioden och Åke Elmér som rektor fr o m 1966. Perioden kännetecknades av en kvalitativ och kvantitativ utveckling bl a som följd av en kraftfull ökning av den offentliga och sociala sektorn och 40-talisternas inmarsch i högskolevärlden. Bl a tillkom tre nya socialhögskolor i Umeå, Örebro och Östersund.

3) Universitetsperioden 1977-ff. 1977-års högskolereform innebar genomgripande förändringar för socialhögskolorna. Den svenska högskolevärlden hade expanderat kraftigt sedan 1960-talet och högskolereformen hade förberetts åtminstone sedan 1968, det år som gav namn åt den då välkända U68-utredningen. Reformen syftade bl a till att rationalisera högskoleverksamheten och en vägledande princip var att det på varje högskoleort endast skulle finnas en enda högskola. Enligt denna princip kom samtliga då självständiga socialhögskolor att uppgå i en större högskoleenhet. Socialhögskolan i Lund kom att

ingå i Lunds universitet och blev formellt en institution med en prefekt som föreståndare. Den förste prefekten blev Per Gunnar Edebalk.

Kärnverksamheten under de 50 åren har varit grundutbildning. En mer detaljerad beskrivning av utbildningens innehåll och dess utveckling under de 50 åren återfinns i två artiklar. Den ena har skrivits av Åke Elmér och behandlar socialinstitutet och dess utbildning. Under institutperioden bedrevs i allt väsentligt utbildningen på två linjer, den sociala och den socialkommunala. Båda omfattade 2,5 år vilket inte automatiskt kan översättas till 100 poäng eftersom praktik under sommartid ingick. Under socialhögskoleperioden, denna beskrivs i Inger Farms artikel, benämndes utbildningarna sociala linjen och förvaltningslinjen, vilka omfattade 3,5 år dvs motsvarande 140 poäng. Härjämte fanns en teoretisk linje. Utöver grundutbildning fanns sedan 1971 en fortbildningskurs i socialt behandlingsarbete. Denna är föregångaren till dagens magisterkurs i socialt behandlingsarbete.

En viktig princip bakom 1977-års reform var att alla utbildningslinjer skulle vara forskningsanknutna. De socionomer som tidigare önskat bedriva forskarstudier hade varit hänvisade till traditionella universitetsämnen som exempelvis sociologi. Efter förslag från den s k SLU-utredningen (SLU=sociala linjens utbildning) tillskapades ett helt nytt ämne: socialt arbete. I detta skulle forskarutbildning ske och professurer tillsättas. Ämnet skulle följaktligen utgöra ett viktigt inslag även på sociala linjen. Samtidigt med tillkomsten av detta nya ämne och en ny central utbildningsplan påbörjades en decentralisering. Till skillnad från tidigare hårt centralstyrda utbildningar (givna kurser, timtilldelning till kurser osv) fick socionomutbildningarna frihet att inom ramen för den centrala utbildningsplanen själva utforma kurserna. Detta innebar att de ämnen som fanns på sociala linjen skulle integreras inom ramen för det nya ämnet socialt arbete. Med tanke på att de flesta ämnesföreträdarna representerade traditionella universitetsämnen med olika ämneskultur och olika syn på vad som var viktigt i socialt arbete är det inte förvånansvärt att det blev en mödosam och konfliktfylld process att skapa det nya ämnet. Som framgår av Inger Farms artikel skedde sedermera några större förändringar inom utbildningen, där förändringstrycket kom inifrån och inte ovanifrån. Dessa förändringar har i stort sett skett i enighetens tecken. En förändring som skedde i samband med den s k frihetsreformen 1993 var att "linjer" formellt avskaffades och ersattes med "program". Detta innebar i realiteten ingen förändring av socionomutbildningen.

En skillnad mellan institutionstiden och tidigare perioder gäller kursutbudet utanför själva socionomutbildningen, s k fristående kurser. Sedan 1971 fanns, som tidigare nämnts, en fortbildningskurs i socialt behandlingsarbete. Denna leddes av Ulla Steen. Fortbildningskursen är sedan 1993 en magisterkurs omfattande 40 poäng. Den nuvarande kursföreståndaren, Eric Olsson, ger i sin artikel en beskrivning av de teorier och den pedagogiska modell, baserad på gruppundervisning och självkännedom, som kring 1970 blev nydanande för undervisningen i socialt behandlingsarbete. Utöver Olsson tillhörde Jenny Ljunghill och Sven Marke pionjärerna.

År 1980 startade den s k D-kursen som en forskningsförberedande kurs. Denna har också utvecklats till en magisterkurs, omfattande 20 poäng. Efterhand har fler kurser tillkommit, de flesta som fort- eller vidareutbildningskurser för socionomer. Vi har här bl a utvecklat kompetens och kurser inom nya områden som äldreomsorg, hälso-sjukvård samt handikapp och rehabilitering. I det kapitel, som skrivits av Anders Östnäs, exemplifieras utvecklingsarbetet för en kurs inriktad mot handikapp och rehabilitering. Sedan mitten av 1980-talet finns också möjlighet att bjuda ut uppdragskurser, dvs kurser som olika arbetsgivare köper av Socialhögskolan. Sådana kurser kan antingen tillhöra vårt ordinarie kursutbud eller vara specialkonstruerade för en viss målgrupp.

Forskningsanknytningen enligt 1977-års reform skulle bl a åstadkommas genom inrättandet av professurer i socialt arbete. De första professurerna inrättades i tur och ordning i Göteborg, Stockholm och Umeå med Harald Swedner, Hans Berglind och Bengt Börjeson som innehavare. Att få inrättat en tjänst i Lund mötte emellertid motstånd från fakulteten; socialt arbete erkändes helt enkelt inte som ämne. Efter åtskilliga framstötar på olika nivåer, bl a med starkt stöd från fältet, inrättades den första professuren i Lund fr o m 1/7 1984 med Sune Sunesson som innehavare. Att det kom en professur till Lund innebar inte automatiskt att denna skulle placeras vid Socialhögskolan. Det fanns andra institutioner som pretenderade på professuren; de ansåg sig ha en bättre forskningsmiljö. En pretendent var så säker på sin sak att man i universitetets personalkatalog hade följande formulering "Professur i socialt arbete: under tillsättning". Att professuren till slut placerades vid Socialhögskolan underlättades av att universitetets rektor då hette Nils Stjernquist. Stjernquist hade varit timlärare vid socialinstitutet och styrelseledamot under hela perioden 1949-1977.

Samtidigt med Sunesson kom Sven-Axel Månsson som forskarassistent och

hösten 1985 kunde de första doktoranderna antas. Rosmari Eliasson Lappalainen, som numera innehar vår andra professur, anställdes som adjungerad professor redan i slutet av år 1985. Forskningen och forskarutbildningen i socialt arbete och vid Socialhögskolan beskrivs närmare i en artikel som författats av Sunesson. I ett annan artikel, som skrivits av Eliasson Lappalainen tillsammans med Ingrid Nilsson-Motevasel, behandlas ett väsentligt forskningsfält vid Socialhögskolan nämligen omsorgsarbetet.

Innan Socialhögskolan fick fasta forskningsresurser, dvs 1984, fanns särskilda forskningsanknytningsmedel att tillgå. Sådana medel syftade till att höja forskningsmedvetenheten hos den då nyblivna universitetsinstitutionen. Det ordnades seminarier, enskilda lärare fick möjlighet att starta projekt osv. Som handläggare anställdes skolans förste forskningsassistent, Ove Mallander.

Högskolereformen 1977 innebar att förvaltningslinjens ställning blev oklar. Reformen innebar ju att skolan var på väg att bli en institution i socialt arbete. Även förvaltningslinjen skulle forskningsanknytas och till komplikationerna hörde att det inom universitetet redan fanns en linje för offentlig förvaltning. För att skapa en enhetlig linjestruktur och för att finna former för forskningsanknytningen tillsatte Universitets-och högskoleämbetet (UHÄ) först den sk AU-gruppen (AU=administrativa utbildningar), sedan förvaltningsforskningsgruppen. Resultatet blev att en helt ny förvaltningslinje tillskapades och också en linje för personal- och arbetslivsfrågor. Socionomernas förvaltningslinje hade sedan man fått en större frihet 1977 haft ett fördjupningsalternativ i personaladministration och under socialhögskoleperioden hade många studenter valt kurskombinationer (kurser med social inriktning) för att meritera sig för personaladministrativt arbete. Genom AU-reformen kom fr o m hösten 1983 socionomutbildningens förvaltningslinje att uppgå i två helt nya linjer: en ny förvaltningslinje samt linjen för personal- och arbetslivsfrågor.

Man kan säga att Socialhögskolan utan diskussioner släppte den personaladministrativa utbildningen till beteendevetenskapliga institutioner. Det fanns helt enkelt ingen fast anställd lärare inom området och alltså ingen som speciellt engagerade sig i frågan. Annorlunda förhöll det sig med den mera renodlade förvaltningsutbildningen. En mycket svår och prestigefylld fråga gällde organisationen av den nya förvaltningslinjen. Ytterligheterna här var en förvaltningshögskola, alltså en parallellorganisation till den renodlade Socialhögskolan, eller en utläggning av utbildningen till ämnesinstitutioner. Olika mellanformer diskute-

rades också. Universitetet stannade för alternativet ämnesinstitutioner med nationalekonomiska institutionen som "värdinstitution". Följden blev en överflyttning av personal från Socialhögskolan till andra institutioner. Denna utflyttning, som var klar 1986, skedde samtidigt med att forskningsverksamheten i socialt arbete expanderade. Här fanns alltså en god och lyckosam "timing". Det kan tilläggas att en särskild förvaltningshögskola av ovan antytt slag endast finns i Göteborg. En förvaltningshögskola inrättades i Stockholm i början på 1980-talet, men den lades ner efter ett par år.

Huvudverksamheten under de 50 åren har alltså varit grundutbildning. I flera av de artiklar som följer behandlas olika delar av utbildningen. Socialpolitik är ett ämnesområde som redan fanns med i namnet på det institut, som grundades i Stockholm 1921. Socialpolitiken har från början haft en stark position inom utbildningen i Lund. Jan Petersson, ansvarig för vår kurs i komparativ socialpolitik, visar i sin artikel hur definitionen av och innehållet i ämnesområdet socialpolitik förändrats under åren. Gunvor Andersson är ansvarig för en kurs i socialt arbete med barn och ungdomar. I hennes artikel framgår bl a att barn alltid har varit en viktig målgrupp för socialt arbete men att detta inte alltid har återspeglats i undervisningen. När det gäller väsentliga sociala områden som barn och ungdomar eller missbruk har det tidigare inte funnits några namngivna kurser, varför innehållet i utbildningen blivit otydligt. Numera finns även en kurs i socialt arbete med drogmissbrukare, som leds av Mats Hilte. Hilte visar, efter en genomgång av kursplaner och uppsatser, hur synen på narkotikamissbruk avspeglats inom undervisningen.

Samhällsarbete är en metod inom socialt arbete som växte fram på 1960-talet. Verner Denvall, ansvarig för kursen socialt förändringsarbete, beskriver i sin artikel hur samhällsförändringar och ideologiska skiften fått genomslag på utbildningen: en utveckling från samhällsarbete till framtidsverkstäder. Som tidigare nämnts gällde det fr o m 1977 att skapa ett nytt akademiskt ämne, socialt arbete. Innehållet i detta ämne är ingalunda självklart. Jan Gassne, som förestår vår grundutbildning i ämnet, uppmärksammar i sin artikel diskussioner och tendenser inom ämnet sedan mitten av 1980-talet. En särskild aspekt på utbildningen gäller uppsatsskrivandet. Staffan Blomberg och Lars Harrysson, båda adjunkter och doktorander, har analyserat studenternas uppsatsval. De pekar här bl a på betydelsen av tidsandan vid val av uppsatsämnen.

Socialhögskolans organisation har genomgått stora förändringar under de 50

åren. Socialinstitutet var en liten organisation med egen styrelse, rektor och ett litet kansli. Organisationen under högskoletiden innebar också egen styrelse och rektor men med ett växande kansli som en följd av expansionen. Under institutttiden sköttes kansliet av Märta Odelsberg med hjälp av en eller två kontorister. Under socialhögskoletiden blev det nödvändigt med mer specialiserade funktioner som antagning, kassa och schemaläggning. När verksamheten var som störst fanns 10-12 personer på kansliet. Av dagens kanslipersonal (sex personer) var Siv Kristensson, Gertie Gröndahl och Birgitta Borafia med under den självständiga högskoletiden.

Organisationen förändrades radikalt då Socialhögskolan blev en institution vid Lunds universitet, Nordens största högskola. Den då nya organisationen representerade en byråkratins triumf. För Socialhögskolan, med sin tidigare enkla och överskådliga organisation, blev mötet med det nya en chock. Skolan, dvs den nya universitetsinstitutionen, leddes av en styrelse med prefekten som ordförande. I styrelsen ingick representanter för de anställda och studenterna. Ovanför institutionsstyrelsen fanns linjenämnder som bestämde utbildningens innehåll o dyl. Det fanns en för förvaltningsutbildning, med ansvar för socionomernas förvaltningslinje och linjen för offentlig förvaltning, och en med ansvar för sociala linjen samt beteendevetenskapliga utbildningar. Eftersom dessa tre organ, som innehöll klart konkurrerande verksamheter t ex budgetmässigt, skulle fatta väsentliga beslut som en följd av decentraliseringen var konflikterna legio. I exempelvis institutionsstyrelsen, där representanterna för sociala linjen var i majoritet, blev det långa sammanträden och ofta voteringar.

Vid sidan om linjenämnderna fanns en fakultetsnämnd med ansvar för samhällsvetenskapliga fakultetens forskning och forskarutbildning. Som högsta organ inom fakulteten fanns en övergripande styrelse, förvaltningnämnden med ett eget kansli. Ovanför denna kom universitetsstyrelsen och rektorsämbetet med sina tjänstemän. Genom högskolereformen hade också tillskapats regionstyrelser som skulle samordna högskoleverksamheten, för vårt vidkommande inom södra högskoleregionen. Så kom den centrala myndigheten, UHÄ, och utbildningsdepartementet.

Från mitten av 1980-talet skedde förenklingar i organisationen. Då förvaltningslinjen var på väg ut, beslutades att den sociala linjenämnden endast skulle ha hand om den sociala linjen och Socialhögskolans övriga kurser. Samtidigt fick denna linjenämnd handha institutionsstyrelseuppgifter. Kort härefter eliminera-

des regionstyrelserna och genom reformen 1993 ersattes alla linjenämnder, fakultetsnämnden och förvaltningsnämnden av en fakultetsstyrelse, som genomfört långtgående delegationer till socialhögskolans institutionsstyrelse. Organisationen har blivit enkel och friheten förhållandevis stor.

Reformen 1977 ställde stora krav på omvärldsbevakning (t ex i linjenämnder), ett aktivt utvecklingsarbete och samordning inom linjerna. Här uppkommer följaktligen ett behov av studierektorer. Sociala linjens första studierektor var Britta Stråhlén (1977-1981). Hon efterträddes av Gunnel Olsson (1981-1985), Britt Bergknut (1985-1987) och Inger Farm (1987-ff). På förvaltningslinjen var Lennart Broman studierektor fram till våren 1978, varefter prefekten tog över uppgifterna.

I takt med att verksamheten utvecklats och förändrats har personalens storlek och sammansättning ändrats. Under instituttiden fanns endast ett par fast anställda lärare och, som tidigare nämnts, ett mycket litet kansli. Verksamheten byggde på ett antal relativt fast engagerade timlärare. Några av de "klassiska" timlärarna var Nils Stjernquist (statskunskap), Carsten Welinder (nationalekonomi), Anders Bruzelius (socialrätt), Åke Elmér (socialrätt) och Gudmund Smith (psykologi).

Fr o m förstatligandet 1963 tillkom nya lärartjänster. De första universitetslektorerna anställdes 1963: Åke Elmér och Sven Marke. Året härpå kom Ulf Cervin och Agne Gustafsson. Under socialhögskoletiden tillsattes en rad andra, både ordinarie och extra, tjänster som universitetslektor. Av nu verksamma lärare anställdes Eric Olsson 1966. Utöver universitetslektorerna fanns tjänster som lektor (motsvarande dagens adjunkter). Gunnel Swedner innehade en sådan befattning under hela högskoleperioden. Praktikhandläggarna benämndes konsulenter (en då administrativ tjänst och i dag en adjunktstjänst).

Under universitetstiden har förändringar skett genom att lektors- och konsulenttjänsterna omvandlats till tjänster som universitetsadjunkt. En annan förändring är att en rad forskningstjänster tillkommit. För närvarande finns två tjänster som professor, några forskarassistenttjänster samt doktorandtjänster. Före mitten av 1980-talet, dvs innan forskningsverksamheten och uppdragsutbildningen kommit i gång på allvar, tjänstgjorde nästan alla lärare inom grundutbildningen. Få hade någon form av nedsättning av undervisningsskyldigheten varför verksamheten i en teknisk mening var lättplanerad. Numera tjänstgör knappast någon lärare på heltid inom socionomprogrammet; fristående kurser,

forskning och uppdragsutbildning täcker upp en stor del av tjänstgöringsskyldigheten. För oss som är verksamma nu är det av intresse att få inblick i äldre tiders lärarroll. Astrid Frankel låter i sin artikel några gamla lärare komma till tals.

Studentantalet har genomgått förändringar under de 50 åren. Under institutttiden fanns som mest ca 300 studenter eller "lärjungar" som det officiellt hette från början. Den kvantitativa expansionen under högskoletiden förde upp studentantalet till ca 1100. Under universitetstiden föll studentantalet i och med att förvaltningslinjen lades ner. Det är svårt att ange en korrekt siffra för dagsläget som är jämförbar med tidigare nämnda eftersom man numera talar om "helårsstuderande" och kursutbudet har en annan struktur (fristående kurser, uppdragskurser och forskarutbildningskurser har tillkommit). Den relevanta siffran torde ligga uppemot 850 studenter.

Det råder i dag en påtaglig kvinnlig dominans bland Socialhögskolans studenter. Så har det inte alltid varit. Under instituttiden var andelen män hög. Något förenklat kan man säga att männen som antogs kom från arbetarklassen och var förvaltningsinriktade, medan kvinnorna kom från borgarklassen och var inriktade på socialt arbete. Två artiklar bygger på intervjuer med f d institutstudenter som representerar denna könsskillnad. Peter Anderssons artikel innehåller en intervju med statsrådet Thage G. Peterson, som gjort karriär från jordbruksarbete via folkhögskola och socialinstitutet till kommunalkamrer och senare rikspolitiker. Ann-Christine Gullacksen och Ulla Melin Emilsson har intervjuat f d chefkurator Ulla Fredlund, som hade avlagt studentexamen och hade kuratorsambitioner. Framlidne f d landshövdingen Göte Fridh, som avlade socionomexamen 1950, har skrivit sina memoarer på blankvers. Vi återger i en särskild artikel delen "På blankvers genom Lund".

Karin Lenz behandlar i sin artikel rekryteringen till Socialhögskolan och Karin Kullberg fokuserar sin artikel på männen inom socionomutbildningen. Under 1960-talet ökade andelen kvinnor som en följd av större intag till sociala linjen. På 1970-talet ökade tillströmningen av kvinnor till förvaltningslinjen och männen hamnade i minoritetsställning på denna tidigare så mansdominerande linje. Då förvaltningslinjen avskildes på 1980-talet blev kvinnodominansen påfallande. Ett projekt, som vi arbetar med för närvarande, är just hur vi skall kunna rekrytera fler män till socionomutbildningen.

Sedan 1947 har Socialhögskolan haft en egen studentkår, alltså även efter inträdet i universitetet. Därmed firar kåren också 50- årsjubileum. Stefan Karle-

gärd, student på socionomprogrammet, skildrar i sin artikel studentkåren under de 50 åren. Utvecklingen, skriver han, har varit en brokig historia. Man kan här urskilja tre stadier, vilka i stort sammanhänger med de tre huvudperioderna i skolans utveckling. Under instituttiden arbetade man väsentligen med att bygga upp verksamheten och bli accepterad som studentkår. Högskoleperioden kännetecknades av vänsterideologiska diskussioner och olika politiska handlingsprogram. Den perioden slutade med att kårverksamheten helt lades ner. I början av universitetsperioden byggdes kåren upp på nytt och ambitionerna blev nu mer studentsociala och utbildningsinriktade. Efter nominering av studentkåren utsågs Socialhögskolan år 1994 till "Den goda institutionen" av Lunds Universitets studentkårer.

Det är många aspekter på Socialhögskolans verksamhet, som behandlas i de följande artiklarna. Avslutningsvis vill jag nämna något om våra lokaler. Socialinstitutet förknippas med Wieselgrens Minne på Kiliansgatan, dit institutet flyttade 1948. Lokalerna förblev praktiskt taget oförändrade fram till början av 1960-talet, då intagningsökningen motiverade ett större utrymme. Ytterligare lokaler förhyrdes i försäkringskassans hus, också det på Kiliansgan. Efter några år behövde försäkringskassan själv dessa lokaler. På våren 1967 flyttade Socialhögskolan till Stora Södergatan 25. Biblioteket och vissa lärosalar förblev kvar på Wieselgrens Minne. Då den stora ökningen av studerandeantalet kom 1970 blev trångboddheten ett problem. Nya lärosalar och arbetsrum måste anskaffas och i början av år 1972 hade Socialhögskolan lokaler på inte mindre än sju adresser. Våren 1972 fick lokalfrågan en permanent lösning genom att skolan erbjöds Allhelgonaskolan för undervisning och bibliotek. Samtidigt övertogs byggmästare Harry Karlssons kontorsbyggnad, Bredgatan 13, som administrationsbyggnad. Den starka expansionen av forskningsverksamheten skapade i början av 1990-talet en ny lokalbrist. Denna har, åtminstone tillfälligt, avhjälpts genom förhyrning av angränsande lokaler på Bredgatan 15. Allhelgonaskolan blev mot slutet av 1980-talet aktuell för förnyad renovering, främst p g a bristfälligt ventilationssystem. Då Akademiska Hus i början av 1990-talet köpt skolbyggnaden av kommunen kom projekteringsarbetet snabbt i gång. De nyrenoverade lokalerna tas i besittning sommaren 1997. Därmed är emellertid inte lokalfrågan färdiglöst. Tillsammans med fyra andra institutioner planeras ett gemensamt socialvetenskapligt bibliotek. Detta nya bibliotek, som skall vara inrymt i gamla Juridicum, beräknas stå färdigt hösten 1998. Just nu är det vår största framtidssatsning.

Hösten 1948 flyttade Sydsvenska social-institutet in i det nyrestaurerade Wieselgrens Minne, Kiliansgatan 9. Dessa lokaler kom att användas fram till år 1972. Huset är byggt 1906 av Nykterhetsföreningarnas byggnadsförening och hade utgjort samlings-lokaler för nykterhetsrörelsen i Lund. I dag används byggnaden för utbildning av präster. Bildkälla: Lundaarkivet, Kulturen i Lund.

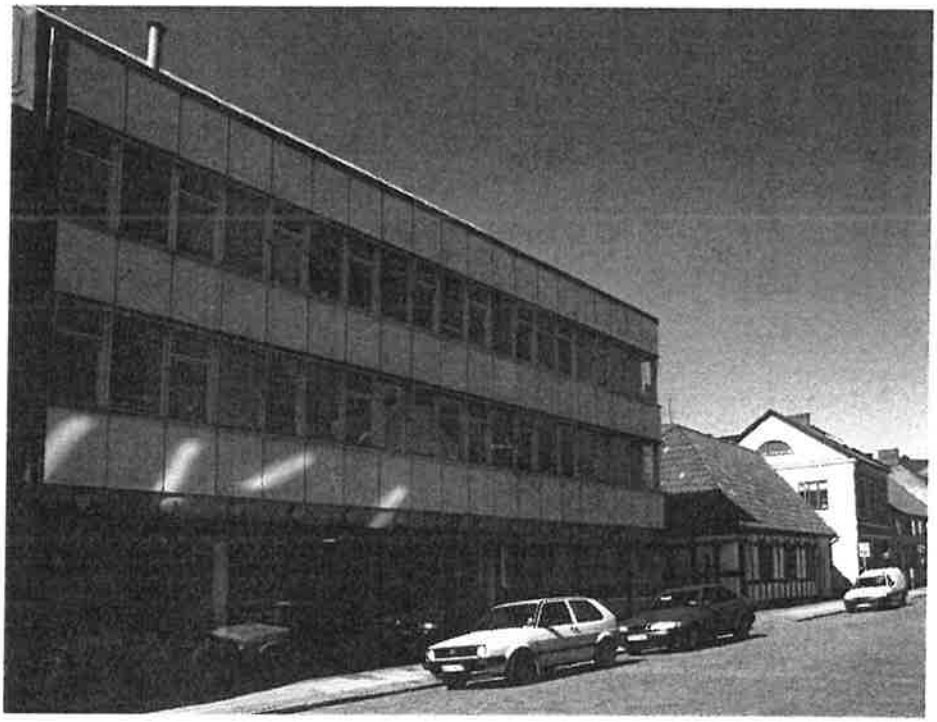
Sedan 1972 har Socialhögskolan haft undervisningslokaler i Allhelgonaskolan på Bredgatan 26. Huset som uppfördes 1890 hade tidigare varit folkskola. Bilden är tagen under folkskolans tid. Byggnaden har under läsåret 1996/1997 genomgått en omfattande renovering. Bildkälla: Lundaarkivet, Kulturen i Lund.

Christer Sjölund, Bo Jönsson och Leif Ollerstam från årskurs Ht 1965 under en rast utanför Stora Södergatan 25 i slutet av 1960-talet. Foto: Ingemar Krigström. Bilden i privat ägo.

När intagningarna av studenter ökade under 1960-talet räckte de gamla lokalerna inte längre till, utan nya lokaler fick hyras. Mellan 1967 och 1972 hyrdes lokaler i pingstkyrkans nya hus vid Stora Södergatan 25.
Foto: Ola Stenfelt.

Socialhögskolan har sedan 1972 sitt kansli samt lärarnas och forskarnas tjänsterum på Bredgatan 13 i byggmästare Harry Karlssons gamla kontorsbyggnad.
Foto: Ola Stenfelt.

HANS SWÄRD

Socionomutbildningens bakgrund

Socionomutbildningarna[1] i Sverige har tillkommit i olika etapper. Bakgrunden och de historiska förutsättningarna har således skilt sig åt för de olika utbildningarna. Den första utbildningen tillkom på initiativ av Centralförbundet för Socialt Arbete (CSA) som inrättade Institutet för socialpolitisk och kommunal utbildning och forskning i Stockholm år 1920. Undervisningen började i januari 1921. Institutet i Stockholm bedrev som enda utbildningsinstitution i landet högre social och kommunal utbildning under ett kvartssekel.

I nästa etapp under 1940-talet tillkom Socialinstitutet i Göteborg år 1944 och Sydsvenska socialinstitutet i Lund år 1947. Detta innebar att utbildningskapaciteten på socialinstituten på kort tid fördubblades. Till detta skall läggas att det år 1948 tillkom en privat utbildningslinje som fortfarande drivs av stiftelsen Stora Sköndal i Stockholm och arbetar i nära anslutning till Svenska kyrkan. På 1940-talet hade behovet av utbildad personal ökat på grund av att den kommunala och statliga verksamheten expanderat och blivit mer mångsidig och komplice-

[1] De som utbildades vid Socialinstituten kallades från år 1921 "Diplomerade från Socialinstitut" (DSI). År 1950 beslöt medlemmarna i föreningen för de diplomerade att istället kalla sig för socionomer.

rad. Det höll även på att ske en omsvängning i den gamla uppfattningen att kommunernas förvaltningsangelägenheter skulle skötas som oavlönade bisysslor av kommunala förtroendemän. Sverige stod inför en expansiv reformperiod som skulle komma att kräva ny lagstiftning, ökade ekonomiska resurser och utbildad personal. I Norden och på övriga håll i världen hade kommunal- och socialarbetarutbildningar organiserats och funnit sina former och en kår utbildade tjänstemän hade börjat driva yrkes- och utbildningskrav. I Sverige tillsatte regeringen år 1942 en särskild utredning - socialutbildningssakkunniga - som kom att forma innehållet i och finansieringen av socialinstitutens utbildning för lång tid framöver. Utbildningen av kommunala och sociala tjänstemän kom nu mer än tidigare att uppfattas som ett statligt ansvar.

I en tredje etapp har de nyare utbildningarna tillkommit: i Umeå 1962, Örebro 1966 och Östersund 1971. Den stora expansionen av utbildningarna har skett under efterkrigstiden och framväxten av socionomutbildningarna har gått hand i hand med välfärdsstatens utveckling. Expansionen har varit mest omfattande de senaste 20 åren. I Sverige finns i dag (1997) i befolkningen under 65 år c:a 25.000 socionomer, dvs 285 utbildade socionomer per 100 000 invånare. Som jämförelse kan noteras att det finns 73 psykologer per 100 000 invånare, 119 tandläkare, 123 sjukgymnaster, 569 samhällsvetare/beteendevetare och 1150 sjuksköterskor (Uppgifter från SCB:s utbildningsregister).

I Danmark finns det 8 623 socialrådgivare och i Norge 3 690 sosionomer (uppgifter från respektive lands statistiska centralbyråer i december 1996).[2]

Jag skall i fortsättningen av kapitlet gå igenom de idéer som låg bakom ambitionerna att skapa en högre social och kommunal utbildning och beskriva upptakten till den utveckling som gjort socionomyrket till ett av efterkrigstidens mest expansiva yrkesområden.

Centralförbundet för socialt arbete och Svenska fattigvårdsförbundet

Centralförbundet för socialt arbete (CSA) startade sin verksamhet år 1903. Redan under hösten samma år ordnades en föreläsningsserie i ämnet kommunalkunskap. Förbundet vände sig främst till förvaltningschefer i Stockholmsområdet.

[2] I Finland registreras personer med social utbildning som samhälls- och beteendevetare i statistiken och det finns 22 788 personer med denna utbildning. Hur många av dessa som är anställda inom socialvården framkommer inte (Uppgifter från statistikcentralen i Finland).

Initiativet visar på de utbildningsambitioner för kommunalt verksamma, som förbundet hade redan från starten. Från och med år 1910 organiserade förbundet "utbildningskurser för praktiskt socialt arbete". Planerna till den första kursen utarbetades av en av eldsjälarna inom CSA, Gerhard Halfred von Koch, vid ett studiebesök i London 1909 där tankarna på en "fackmässig utbildning för de sociala arbetsuppgifterna" föddes (Wirén 1980). Så småningom kom dessa kurser att omfatta en studietid på ett och ett halvt år. Också Svenska fattigvårdsförbundet, som hade tillkommit på CSA:s initiativ, började 1908 att driva kurser för föreståndare och föreståndarinnor vid ålderdomshem och barnhem.

CSA:s kursverksamhet försvann i och med att Centralförbundet tog initiativ till inrättandet av Institutet för socialpolitisk och kommunal utbildning och forskning, år 1920. Utbildningen grundades med donationsmedel och kommunala bidrag och under de första 25 åren hade institutet inga eller mycket små statsbidrag. CSA hade ett dubbelt syfte med utbildningen. Dels ville man skapa en fast högskolemässig utbildning för nya yrkesgrupper i socialt arbete och annan kommunal tjänst. Dels ville man skapa en högskolemässig utbildning för personer som av sociala skäl inte kunnat skaffa en utbildning i unga år. Dessa elever skulle genom folkhögskola kunna kvalificera sig för inträde till socialinstitutet. Det fanns både en utbildningssocial och en demokratisk tanke bakom dessa mål (Heckscher 1981).

Vilka var CSA:s motiv till att driva utbildningsfrågorna så målmedvetet? CSA är ett exempel på en typ av frivilligorganisationer som brukar betecknas som socialpolitiska centralorganisationer. För att förstå uppkomsten av dessa organisationer måste vi blicka tillbaka på 1800-talets filantropiska rörelse. I samband med 1800-talets samhällsomvandling blev en huvudfråga hur husbondeansvarets och tjänstetvångets skyldigheter och rättigheter skulle omvandlas och utformas när nya villkor började råda på arbetsmarknaden. Familjen, arbetsgivaren och kyrkan fick en annan ställning än tidigare. Nya sociala problem uppstod under industrialismen och framförallt blev problemen synligare i städerna. I fokus för debatten hamnade den sociala frågan. Filantropin fick en ny uppgift. Den filantropiska verksamheten började att bedrivas i föreningsform och välorganiserade föreningar uppstod i början av 1800-talet. Frågor som sattes i högsätet var sedlighet, skolgång, fattigvård och nykterhet. Överhetens och medelklassens kvinnor fick en självskriven roll i denna nya föreningsrörelse. I många fall blev dessa nya föreningar fattigvårdens förlängda arm ute i fattigkvarteren

(Åberg 1995). I många av de filantropiska föreningarna menade man att socialt arbete bäst bedrevs på ideell basis. Kommunal fattigvård ledde till instrumentalitet, standardisering, rutinmässighet, opersonlighet och anonymitet. Teoretisk utbildning sågs knappast som en fördel utan egenskaper som altruism, kärlek, idealitet och kristlig barmhärtighet sattes i högsätet.

Perioden 1870-1920 har setts som en brytningsperiod då det offentliga ansvaret för fattigvård och barnavård erkändes, samtidigt som filantropin fortfarande hade ett inflytande. Detta inflytande höll dock på att avta i det direkta fattigvårdsarbetet. Ett ökat politiskt medvetande och större anspråk från en växande arbetarklass var faktorer som krävde insatser från samhällets sida och filantropimodellen började överges av stat och kommun. De filantropiska föreningarna hade emellertid utvecklat arbetsmetoder och fått erfarenheter som de ville föra vidare "till samhällets bästa". När utrymmet för de ideella insatserna krympte på de lokala planet började föreningarna att samordna verksamheterna och bilda centralorganisationer. Nu hade en ny plattform bildats från vilken de kunde verka för en reformering av fattigvård, barnavård, bostadsfrågan osv.

Centralförbundet för socialt arbete är ett exempel på en centralorganisation som kom att spela en viktig roll som en kollektiv organisatör av den socialpolitiska diskussionen och kom att fram till 1920-talet att bli mycket framgångsrik när det gällde att kräva och introducera nya sociala reformer. Detta innebar att det skett en motsägelsefull omsvängning av inställningen till det frivilliga arbetet. CSA förespråkade statliga reformer som ryckte undan grunden för den filantropiska verksamheten. Tommy Lundström (1995) menar att man måste se denna förändring mot bakgrund av att de filantropiska föregångarna såg sig som en del av en större rörelse mot fattigdom, dålig moral osv.

Agda Montelius, en av förgrundskvinnorna i CSA och med erfarenheter av frivilligt socialt arbete, tydliggör denna omsvängning. Hon menade att det frivilliga fattigvårdsarbetet borde utföras alltmera professionellt. Hon förespråkade att de som arbetade i den sociala sektorn skulle genomgå en utbildning och hon lämnade förslag på hur en sådan skulle se ut. Ett avlönat professionellt arbete skulle ge stabilitet i organisationen och förbättra kvalitén i arbetet, utan att därför behöva tränga ut det frivilliga arbetet. Hon förespråkade att det sociala arbetet skulle ske enligt samma noggranna förutsättningar som vetenskapsmannens och läkarens arbete. De reformer som CSA föreslog krävde utbildning för att bli effektiva. CSA gjorde ett stort antal undersökningar under 1900-talets första

decennier om hur landets kommuner skötte det sociala arbetet och övrig kommunal verksamhet. Redovisningen av resultaten var ofta nedslående. I många fall hade kommunerna vare sig kunskaper eller vilja att fullfölja sina uppgifter.

Det var sådana tankar som ledde fram till kraven på en högre social och kommunal utbildning som skulle kunna förse de expanderande städerna med utbildad personal. I och med att Socialinstitutet i Stockholm hade inrättats, hade grunden lagts för tillkomsten av en ny tjänstemannakår som snart skulle komma att driva yrkeskrav som i en del fall var avvisande till de frivilliga organisationernas inblandning i "deras yrkesverksamhet".

Andra socialarbetarutbildningar

Under senare delen av 1800-talet diskuterades i USA både hur en socialarbetarutbildning för "charity workers" skulle se ut och vilka vetenskapliga metoder som skulle kunna användas för att lösa sociala problem.[3] The American Social Science Association (ASSA) började ordna kurser för sina medlemmar vid Johns Hopkins University.[4] Från år 1885 ordnades också sociologikurser som hade nära anknytning till socialt arbete och som behandlade skilsmässor, barmhärtighet, nykterhetsvård osv. Det ansågs att dessa kurser i sociologi var det bästa sättet att förbereda sig för socialt arbete. Den första universitetsanknutna socialarbetarutbildningen startade år 1903 i St Louis i Missouri i USA, men tvingades slå igen under 1920-talet på grund av sitt alltför radikala studieprogram. Det var först på 1920-talet som den universitetsanknutna utbildningen tog fart.

Mary Richmond som under det första decenniet av 1900-talet började bedriva årliga kurser för socialarbetare inom Charity Organization Institute vände sig emot en akademisering av socialarbetarutbildningarna. Hon menade att socialt arbete var en praktisk verksamhet där erfarna socialarbetare skulle undervisa blivande socialarbetare i en utbildning som hon ville döpa till "Training School in Applied Philantropy" som skulle förläggas utanför universiteten. Det började också från

---

3 Internationellt finns det en omfattande litteratur om socialt arbete, det sociala arbetets professionalisering och socialarbetarutbildningar, t ex: Roy Lubove (1965): *The Professional Altruist: the Emergence of Social Work as a Career 1880-1930,* Cambridge: Harvard Univ. Press, Kathleen Woodroofe (1967): *From Charity to Social Work in England and the United States,* London. Jmfr också Halluk Soydan 1993: *Det sociala arbetets idéhistoria,* Lund: Studentlitteratur.

4 Bett Broadhurst (1971): Social Thought, Social Practice, and Social Work Education - Sanborn, Ely, Warner, Richmond, New York: Columbia University 1971.

1910 växa fram Schools of Social Work som främst utbildade personer inom välgörenhetsorganisationerna och som ville arbeta med individinriktat arbete.

En hel del av utbildningarna som från början utbildade välgörenhetsarbetare och filantroper övergick senare till att utbilda tjänstemän i den lokala och statliga administrationen (Chicago School of Civicsand Philanthropy blev t ex 1920 School of Social Service Administration vid University of Chicago och New York School of Philanthropy som startat 1904 blev New York School of Social Work och på 1940-talet en del av Columbia University).

Åren omkring 1900 började socialarbetarutbildningar också att växa fram i Europa - främst i England och Holland. År 1895 startade t ex London School of Economics en utbildning för socialarbetare, men det var också här först på 1920-talet som utbildningarna fick någon egentlig omfattning.

De nordiska utbildningarna kommer senare. Den första högre socialarbetarutbildningen i Danmark startades 1937 genom "Den sociale skole" i Köpenhamn. Senare kom utbildningen att omvandlas till högskola och utbildningar tillkom i Århus 1957, i Odense 1968 och i Esbjerg och Ålborg 1971. I Norge startade Norske Kvinners Nasjonalråd (NKN) den första socialarbetarutbildningen - de sk Sosiale Kurser - 1920. Denna utbildning var privat ända till 1975 då den övertogs av staten och blev administrativt knuten till den statliga utbildningen, Norges Kommunal- og Sosialhøgskole (NKSH), som hade startat år 1950. I Finland inrättades Kansalaiskorkeakoulu (Medborgarhögskolan) i Helsingfors 1925 med syfte att ge medborgerlig utbildning. År 1930 förvandlades den till Yhteiskunnallinen korkeakoulu (Samhälleliga högskolan), som 1960 flyttades till Tammerfors. År 1966 omvandlades högskolan till Tammerfors universitet, som drevs i stiftelseform fram till 1974, då det övertogs av staten. År 1937 inrättades en svenskspråkig socialvårdsutbildning vid den privata Svenska medborgarhögskolan i Helsingfors (senare Svenska Social- och Kommunalhögskolan; numera införlivad i Helsingfors universitet). Island fick sin första socialarbetarutbildning 1981.

Det förekommer en diskussion om vilken betydelse de utländska utbildningarna haft för utvecklingen i Sverige. En del uppgifter tyder på att de utländska influenserna från början bara hade en indirekt betydelse för utvecklingen här. Socialutbildningssakkunniga ägnar ganska lite uppmärksamhet åt utländska erfarenheter. Åke Elmér (1987) menar att förutsättningarna i Norden var helt annorlunda än för de utländska utbildningarna. Dessa var i regel "kuratorsutbildningar", medan utbildningarna i Norden fick betydligt större administrativa inslag.

Samhällsutvecklingen under 1930- och 1940-talen

På socialdemokraternas partikongress 1932 förklarade finansminister Ernst Wigforss att grundtankarna bakom den nya ekonomiska politiken var expansion istället för sparande. Enligt Wigforss skulle en expanderande ekonomi minska arbetslösheten och därmed skapa utrymme för framförallt inhemsk konsumtion som skulle användas till sociala reformer. Reformerna blev både politikens mål och medel. Ett exempel är bostadsbyggnadsprogrammet. Genom byggandet skulle man få igång industrin och konsumtionen vilket skulle skapa utrymme för att förbättra förhållandena för folket. Samtidigt skulle bättre bostäder utrota en rad sociala problem. Reformerna krävde experter på olika områden vilket i allmänhet skapade krav på en högre utbildning. Socialdemokraterna hade också ambitioner för den kommunala verksamheten och kommunernas framtida utseende, vilket skapade ett behov av en utbyggd kommunal och social utbildning.

Kommunindelningskommittén tillsattes av Gustav Möller 1943. I direktiven slår Möller fast att småkommunerna hade svårt att åstadkomma en bra socialvård och skulle få ännu svårare att klara de kommande uppgifterna som skulle läggas på kommunerna. Byggandet av ålderdomshem eller skola skulle ställa små kommuner med svagt skatteunderlag inför oöverstigliga problem. Alltför små kommuner innebar ett hot mot kvalitén av vården och gjorde att den skulle komma att variera från kommun till kommun. De små kommunerna var alltför konjunkturkänsliga vilket försvårade en långsiktig planering av de kommunala uppgifterna. Det hade blivit svårare att finna förtroendemän i de små kommunerna eftersom de måste rekryteras från en allt mindre krets, samtidigt som de nya kommunala arbetsuppgifterna skulle komma att ställa allt större krav på dem (SOU 1945:38 s 10 f).

Kommittén lämnade sitt betänkande 1945 (SOU 1945:38). År 1952 skedde en stor kommunsammanslagning vilket innebar att landskommuner, städer och köpingar mer än halverades från 2 498 till 1 037. Kommunindelningsreformen har setts som ett genombrott för en kommunal tjänstemannaförvaltning eftersom de större kommunerna och de större förvaltningarna ställde krav på en utbildad arbetskraft. Ighe och Fridén (1994) lägger stor vikt vid dessa diskussioner och menar att de hade ett stort inflytande på Göteborgsinstitutets tillkomst 1944. Titeln på deras jubileumsskrift *När menighetsbesvär skulle bli tjänstetid* anspelar på detta förhållande. Tidigare hade principen varit att kommunala uppgif-

ter skulle fullgöras oavlönat, men nu började man avlägsna sig från den gamla principen att arbete i samhällets tjänst skulle vara "menighetsbesvär" och istället skulle de kommunala uppgifterna alltmer utföras på tjänstetid.

Även socialvårdskommitténs arbete fick betydelse för utbyggnaden av socialinstituten på 1940-talet. Möller tillsatte kommittén 1938 och den fick i uppdrag att göra en allmän översyn av socialvården. I direktiven talar Möller om vikten av att skapa större och effektivare enheter inom socialvården, då "nuvarande starka splittring i små kommunala enheter ter sig i hög grad irrationell" (SOU 1950:11 s 8). Kommittén kom med en lång rad betänkanden t ex *Utredning och förslag angående socialvårdens organisation m.m.* (SOU 1942:56). Kommittén utgick ifrån att många kommuner skulle behöva ett antal tjänstemän som kunde stå till de sociala nämndernas förfogande. I mindre kommuner tänkte sig utredningen att en kommunalkamrer kunde bistå de sociala nämnderna med expertråd, vilket aktualiserade ett utbildningsbehov för denna yrkesgrupp.

Både kommunindelningskommittén och socialvårdskommittén pekade således på behovet av en högre social- och kommunal utbildning för kommunala tjänstemän.

Statsvetaren Bo Rothstein (1987) har beskrivit Möllers tjänstmannaideal. Möller utgick ifrån att det behövdes en effektiv apparat för att förverkliga den nya välfärdsstaten som socialdemokraterna skisserade. Möller hade, enligt Rothstein, en misstro mot den traditionella byråkratin och han sökte alternativa vägar för att förverkliga sina visioner. Möllers statssekreterare Per Nyström har i en artikel 1983 visat att Möller hade en tanke om att rekrytera tjänstemän vid sidan av den traditionella ämbetsmannabyråkratin (Nyström 1983, jmfr Ighe & Fridén 1994). Han ville ha tjänstemän som var engagerade, som hade ett folkligt stöd och som således var förankrade hos sina uppdragsgivare. Enligt Nyström ville Möller "lägga ansvaret tungt på kommunerna" (Nyström 1983 s 233).

Detta innebar att det skapades ett behov av kommunala tjänstemän med en annan utbildning än de traditionella statstjänstemannautbildningarna - t ex juristutbildningen. Det är i detta sammanhang vi skall se tillkomsten av socialinstituten i Göteborg och Lund.

Socialutbildningssakkunniga

Socialutbildningssakkunniga tillsattes i juni 1942 av Gösta Bagge som var ecklesiastikminister i samlingsregeringen. Gösta Bagge var medlem i CSA, han var med om att grunda Socialinstitutet i Stockholm och han blev dess förste rektor. Samtidigt blev han professor i nationalekonomi och socialpolitik vid Stockholms högskola och upprätthöll därigenom den anknytning till Stockholms högskola som CSA hade önskat. Han var konservativ och blev senare högerledare (1935-1944). Ordförande i kommittén blev landshövding Arthur Thomson som bl a var ordförande i Stockholmsinstitutets styrelse (1940-1947). Arthur Thomson blev en nyckelfigur vid tillkomsten av Sydsvenska socialinstitutet, vilket närmare kommer att behandlas i nästa kapitel. Thomson hade varit docent i finanshistoria och statskunskap i Lund 1923-1930, undervisningsråd 1931-1938 och han var landshövding i Malmöhus län 1939-1952 och universitetskansler 1952-1958. Han hade dessutom varit socialdemokratisk ledamot i riksdagens andra kammare åren 1929-1932, kanslichef i Arbetslöshetskommissionen 1934-1938 och var chef för arbetsmarknadskommissionen 1939-1946. Trots att Thomson hade "ett obegränsat antal uppdrag" var han enligt Gunnar Heckscher mycket intresserad av kommitténs arbete och drev utredningen med kraft samtidigt som han hela tiden höll kontakt med Socialinstitutet i Stockholm.

Gunnar Heckscher, docent i statskunskap, som vikarierade för Bagge som rektor vid Socialinstitutet i Stockholm, blev både ledamot och sekreterare i socialutbildningssakkunniga. Ebon Andersson som var lärare i nationalekonomi och bibliotekarie vid institutet var medlem i utredningen liksom borgarrådet Yngve Larsson som var ledamot i styrelsen. Det fanns inget självständigt kansli utan det sköttes av Socialinstitutets personal. Kretsen kring Stockholmsinstitutet fick därför ett stort inflytande. Kommittén lämnade sitt betänkande år 1944.

Redan i direktiven till kommittén skriver Bagge att behovet av socialvetenskapligt skolad personal har ökat inom såväl kommunerna, landstingens förvaltningar som inom den statliga administrationen. Nya arbetsfält var enligt Bagge arbetsförmedlingen, kuratorsverksamheten vid sjukhusen, fångvården och personalvården inom den privata företagsamheten.

Utredningen föreslog en volymökning av utbildningen för kommunala tjänster och föreslog inrättande av ett nytt socialinstitut i Göteborg. Socialutbildningssakkunniga väckte även förslag på ett tredje socialinstitut förlagt till Lund,

under förutsättning av att utbildningskapaciteten vid instituten i Stockholm och Göteborg skulle visa sig otillräcklig.

Utredningen föreslog att statsbidrag skulle utgå till utbildningen och att utbildningsplaner, förpraktik osv skulle regleras noggrant. Socialutbildningssakkunniga ville skapa en homogen utbildning på samma nivå som den akademiska utbildningen. Högskolemässiga studier skulle sammanflätas med praktisk erfarenhet där praktik och teori ömsesidigt skulle stödja varandra.

Socialutbildningssakkunniga diskuterade också inrättandet av en licentiat- eller doktorsexamen vid socialinstituten. Det skulle finnas behov av en vetenskaplig forskning särskilt på socialhistoriens, sociallagstiftningens och den kommunala finanslärans område eftersom dessa områden var eftersatta inom de akademiska läroanstalternas ram. De sakkunniga ansåg emellertid att det kunde vara svårt att till en början hitta lärare som uppfyllde kraven för bedrivande av vetenskapligt forskningsarbete och ansåg därför att denna fråga ännu inte var mogen för ett avgörande. De sakkunniga avfärdade emellertid inte frågan om forskning utan ansåg att "det icke anses uteslutet, att en sådan framledes kan på ett naturligt sätt växa fram i samband med förverkligandet av de planer på att göra instituten till socialpolitiska och kommunala 'laboratorier'", som utredningen hade föreslagit.

Socialutbildningssakkunniga utarbetade också ett förslag till grundstadga för Socialinstitutet i Stockholm som med vissa praktiska justeringar också kom att övertas av socialinstitutet i Lund.Första paragrafen fick således följande lydelse:

> "Sydsvenska socialinstitutet har till ändamål att meddela vetenskaplig undervisning och praktisk utbildning för social och kommunal tjänst, att sprida kunskap i socialpolitiska och kommunala ämnen samt främja samhällsvetenskapernas utveckling."

De nya reglerna som utredningen föreslagit diskuterades i riksdagen och trädde i kraft från och med läsåret 1945/1946.

Utbildningen i Lund

När Sydsvenska föreningen för social utbildning under ledning av Arthur Thomson skriver till regeringen och begär anslag för ett tredje socialinstitut framförs samma argument för en utvidgad utbildning som socialutbildningssakkunniga

framfört. Föreningen pekar på det faktum att den moderna socialvården och sociallagstiftningen har skapat ett stort behov av social utbildning. De kommunala arbetsuppgifterna som tidigare skötts oavlönat av förtroendemän har i allt högre utsträckning börjat anförtros åt särskilda tjänstemän. Den nya kommunindelningen kommer sannolikt att leda till ökad efterfrågan på utbildad arbetskraft. Då utbildningskapaciteten var för låg fanns det två vägar att gå; antingen bygga ut socialinstituten i Stockholm och Göteborg eller upprätta ett tredje socialinstitut i södra Sverige. Föreningen förespråkade det sista alternativet av följande skäl:

> "En ny utbildningsväg skulle öppnas för den sydsvenska ungdomen, som av naturliga skäl endast i mera sällsynta fall kunna utnyttja möjligheten av utbildning vid instituten i Stockholm och Göteborg. Bland Lunds universitets professorer, docenter och övriga vetenskapsidkare samt bland socialtjänstemän och kommunala tjänstemän i Malmö, Hälsingborg, Lund och närliggande orter torde institutet utan svårighet kunna finna lämpliga lärarekrafter för alla de undervisningsuppgifter, vilka icke anförtros åt institutets fasta lärarstab" (SHLA, Skrivelse 1946 s 2).

Regeringen skickade lundaförslaget på remiss till Socialstyrelsen, Statskontoret, Svenska landskommunernas förbund samt till styrelserna för socialinstituten i Stockholm och Göteborg.

Socialinstitutet i Stockholm tillstyrkte förslaget och ansåg att det med hänsyn till den växande efterfrågan av socialt utbildad arbetskraft var önskvärt med ytterligare ett socialinstitut i södra Sverige. I början av 1940-talet fick Stockholmsinstitutet avvisa mer än hälften av de inträdessökande. Styrelsen för Göteborgsinstitutet var tveksam och menade att det sannolikt skulle komma att uppstå ett ökat behov av socialt utbildad arbetskraft men det fanns inga belägg för dessa allmänna antaganden. Man befarade också att en ökning av utbildningskapaciteten skulle kunna medföra en "genomsnittlig försämring av elevmaterialet". Göteborgarna tillstyrkte dock förslaget om det kunde påvisas att en "väsentlig ökning av socialinstitutens utbildningskapacitet är påkallad" (Proposition nr 33, 1947 s 3).

Socialstyrelsen hänvisade till socialutbildningssakkunnigas beräkningar av rekryteringsbehovet som fastställts till 200 utbildade per år under en övergångstid av minst tio år. Socialstyrelsen argumenterade emot påståendet att marknaden var mättad. Vid centralisering av kommunens förvaltningar behövdes ofta

en eller flera tjänstemän. Det var vanligt att dessa tjänstemän första gången utsågs bland förtroendemännen. Därefter övergick man till att anställa utbildad arbetskraft. Därför kom med all sannolikhet behovet av utbildad personal att kvarstå och Socialstyrelsen tillstyrkte statsbidrag till ett sydsvenskt socialinstitut.

Svenska landskommunernas förbund ansåg att efterfrågan på specialutbildad arbetskraft skulle komma att öka i samband med kommunsammanslagningen och att ett tredje institut i Lund skulle mildra övergångssvårigheterna. Förbundet ansåg också att instituten borde tillvarata och utbilda sådana personer i förtroendemannaställning eller med lägre tjänst inom kommunalförvaltningen och socialvården som visat sig skickade för arbetet.

Statskontoret var tveksamt till om tillräckliga skäl förelåg för omedelbart inrättande av ett ytterligare socialinstitut. Det ifrågasattes om antalet kompetenta sökanden till den socialkommunala linjen skulle bli tillräckligt stort. Statskontoret menade också man borde ta hänsyn till befolkningsutvecklingen de närmaste tio åren. Bakgrunden till dessa resonemang var diskussionen om de minskade födelsetalen under 1930-talet och makarna Myrdals bok *Kris i befolkningsfrågan* från 1934. Statskontoret var därför inte berett att förorda ett nytt institut.

Trots att remissinstanserna inte var helt eniga fick Lund sitt socialinstitut. Hur institutet växte fram genom olika lokala initiativ behandlas av Åke Elmér i nästa kapitel.

Litteratur:

Broadhurst, Betty (1997): *Social Thought, Social Practice, and Social Work Education-Sanborn, Ely, Warner, Richmond,* New York: Columbia University.

Elmér, Åke (1987): *40 års socionomutbildning i Lund,* Meddelanden från Socialhögskolan vid Lunds universitet 1987:3.

Heckscher, Gunnar(1981): "Socialinstitutet-dess tillkomst och omvandling" i *Socialhögskolan 60 år,* Institutionen för socionomutbildning, Stockholm: Stockholms universitet.

Ighe, Ann & Fridén, Bertil (1994): *När menighetsbesvär skulle bli tjänstetid. Ett femtioårsperspektiv på socionom- och förvaltningsutbildningen i Göteborg,* Rapport från Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs Universitet: Göteborg.

Lubove, Roy (1965): *The Professional Altruist: the Emergence of Social Work as a Career 1880-1930,* Cambridge: Harvard Univ. Press.

Lundström, Tommy (1995): "Frivilligt socialt arbete under omprövning" i *Socialvetenskaplig tidskrift* Årg 2, nr 1 s 39-59.

Nordiskt Socialt Arbete (1991): Jubileumsskrift, Nordiska Socialhögskolekommittén -25 år.

Nyström, Per (1983): "Välfärdsstaten och dess styrningsmekanismer" i *I folkets tjänst. Historikern, journalisten och ämbetsmannen. Artiklar i urval 1927-1983. Utgivna till Per Nyströms 80-årsdag den 21 november 1983,* Stockholm: Ordfront.

Qvarsell, Roger (1995): "Mellan familj, arbetsgivare och stat: En idéhistorisk essä om det sociala ansvarets organisering under två århundraden", i Erik Amnå (red.) *Medmänsklighet att hyra? Åtta forskare om ideell verksamhet,* Örebro: Libris.

Riksdagstrycket för år 1947.

Rothstein, Bo (1986): *Den socialdemokratiska staten. Reformer och förvaltning inom svensk arbetsmarknads- och skolpolitik.* Lund: Arkiv.

SCB 1993:14, *Högskoleutbildade i Sverige, Siffror om högskolan 14.*

SCB: Utdrag från Utbildningsregistret 1996.

Socialhögskolan 60 år (1981): Institutionen för socionomutbildning, Stockholm: Stockholms universitet.

SOU 1944:29: *Utredning och förslag rörande den högre sociala och kommunala utbildningen.*

SOU 1945:38: *Kommunindelningskommitténs betänkande med förslag till riktlinjer för en revision av rikets indelning i borgerliga primärkommuner.*

SOU 1950:11: *Socialvårdskommitténs betänkande XVII: Utredning och förslag angående Lag om socialhjälp m.m.*

Soydan, Halluk (1993): *Det sociala arbetets idéhistoria,* Lund: Studentlitteratur.

Svensson, Bengt (1982): "Socialinstitutens uppkomst" i *Hundra år under kommunalförfattningarna 1862-1962,* Stockholm: Svenska Landskommunernas Förbund, Svenska Landsförbundet & Svenska Stadsförbundet.

Wirén Agnes (1980): *G H von Koch. Banbrytare i svensk socialvård.* Stockholm: Rabén & Stjögren.

Woodroofe, Kathleen (1967): *From Charity to Social Work in England and the United States,* London.

Åberg, Ingrid (1995): "Filantroper i aktion. Filantropiska fruntimmersföreningar i det tidiga 1800-talet" i *På tröskeln till välfärden. Välgörenhetsformer och arenor i Norden 1800-1930,* (red. Sjöberg & Vammen) Stockholm: Carlssons.

Östberg, Kjell (1995): "Att institutionalisera demokratin: Socialdemokratin och kommunalpolitiken under mellankrigstiden", *Arkiv,* nr 63-64.

Artiklar och reportage i tidningarna Arbetet och Sydsvenska Dagbladet -Snällposten.

Skrivelser och protokoll från Socialhögskolans arkiv i Lund (SHLA).

ÅKE ELMÉR

Sydsvenska socialinstitutet 1947–1964

Starten

Onsdagen den 10 september 1947 kl 16 inträffade en historisk händelse inom det svenska utbildningsväsendet. I dåvarande yrkesskolans (numera Magleskolans) lokaler vid Magle stora kyrkogata i Lund hälsades ett 50-tal nyantagna elever i Sydsvenska socialinstitutets första årskurs välkomna.

I tidningarna dagen efter kunde man läsa att institutets tillförordnade rektor, professor Folke Schmidt, höll ett hälsningstal. Enligt Arbetet framhöll han att utbildningen kunde ses som ett led i de stora socialreformerna (folkpensioner, barnbidrag, sjukförsäkring, bostadsstöd) som just hade beslutats. För att genomföra reformerna behövdes utbildade socialtjänstemän. I samband med den kommande kommunreformen (1952) behövdes också utbildade kommunalkamrerer och andra förvaltningstjänstemän.

Sydsvenska Dagbladet hade främst fäst sig vid att Schmidt sagt att undervisningen skulle bli mera kursbetonad än på universitetet. Men detta skulle inte betyda någon ofrihet i studierna. Det skulle bli samma kritiska sanningssökande som vid universitetet.

Båda tidningarna hade flera bilder från evenemanget. Till en av Arbetets bilder var texten: "Tre mogna män på skolbänken, Johan Quist, Lund, Yngve Persson, Furulund och David Mattisson, Hallabro." (Alla tre hade fått dispens från den då gällande övre åldersgränsen, 33 år.)

Inträdesprov hade hållits i början av augusti i Katedralskolans aula. 37 elever intogs på sociala linjen, 15 på socialkommunala och en på teoretiska. Med anledning av det låga antalet "kommunalare" tog man in ytterligare 20 sådana och två "teoretiker" på våren 1948. Sedan var det enbart höstintagning under hela instituttiden.

Det fanns inga egna undervisningslokaler, endast ett kontorsrum med anslagstavla, där eleverna kunde ta reda på var lektionerna skulle hållas. De flesta hölls på Magleskolan men åtskilliga andra lokaler användes. Från 1 oktober disponerades en lägenhet på Winstrupsgatan, där det fanns expedition och läsrum med bibliotek. Det skulle dröja ända till hösten 1948 innan man kunde flytta in i eget hus, Wieselgrens Minne på Kiliansgatan. Den 19 oktober hölls högtidlig invigning med tal av landshövding Thomson och visning av lokalerna för allmänheten.

Bakgrunden i Lund

Sydsvenska socialinstitutet kom inte till som en direkt följd av den allmänna utveckling som beskrivits i föregående artikel. Diskussionen hade börjat 1945, men då gällde den något helt annat. Det hade kommit fram ett förslag att starta ett "folkuniversitet", där personer utan studentexamen kunde bedriva akademiska studier, vilket då inte var möjligt vid de vanliga universiteten. Detta var tänkt som påbyggnad på folkhögskolorna. Drivande krafter var tidningen Arbetets lokalredaktör Gunnar Sjökvist och den nyutnämnde professorn i civilrätt (arbetsrätt) Folke Schmidt.

Den 10 november 1945 samlades några intresserade på drätselkammarens sessionsal för att diskutera planerna. Till mötet hade man också inbjudit landshövdingen i Malmö, Arthur Thomson, som också var ordförande i Arbetsmarknadskommissionen (nuv AMS) och som tidigare bl a varit lärare vid en folkhögskola

och docent vid Lunds universitet (senare universitetskansler). Thomson avrådde från folkuniversitetsidén och föreslog i stället ett nytt socialinstitut som också skulle ge de ökade studiemöjligheterna.

Mötet tillsatte en kommitté med Folke Schmidt som ordförande. Kommittén utökades med ett par kommunalpolitiker från Malmö, där man också var intresserad av ett socialinstitut. I mars 1946 kunde man konstatera att det fanns möjlighet att få lokaler i Lund. Man tänkte sig Wieselgrens Minne vid Kiliansgatan till en början och senare det dåvarande Barnsjukhuset (det senare Juridicum, 1996/97 tillfälligt använt av Socialhögskolan). I Malmö var lokalfrågan svårare men ansågs kunna lösas. Vid ett senare möte beslöts med 6 röster mot 3 att institutet skulle förläggas till Lund sedan kommunen lovat renovera Wieselgrens Minne för institutets räkning.

Den 15 april 1946 bildades "Sydsvenska föreningen för social utbildning" vid ett möte i stadsfullmäktiges sessionssal i rådhuset. Landshövding Thomson valdes till ordförande. Föreningen ombildades sedan till en fristående stiftelse, Sydsvenska socialinstitutet, vars stadgar godkändes av regeringen enligt 1945 års riksdagsbeslut.

Det fanns alltså inga personliga medlemmar eller något årsmöte som utsåg styrelse och beviljade ansvarsfrihet. Ordförande och en styrelseledamot utsågs av regeringen. Vardera en styrelseledamot utsågs av de fyra sydsvenska landstingen och av städerna Malmö, Helsingborg och Lund. Dessutom utsågs ledamöter av Lunds universitet, Svenska stadsförbundet, Landskommunernas förbund och TCO, senare också av SACO. Rektor var självskriven ledamot.

Den första styrelsen gjorde upp en budget som omfattade en lärare, en praktikhandledare och en kontorist och man beslöt begära bidrag till detta av staten, landstingen och kommunerna inom området. Under nästan hela instituttiden fanns på sociala linjen bara en fast anställd lärare (rektorn) + en konsulent, på socialkommunala linjen bara en fast anställd lärare som också var konsulent, i övrigt anlitades timlärare eller tillfälliga föreläsare.

I 1947-års budgetproposition föreslogs 71 000 kr i bidrag till det Sydsvenska institutet. Därmed kunde styrelsen ta itu med de praktiska problemen. Det gällde nu först att få tag i en lämplig rektor. Man kunde emellertid inte enas om någon av de föreslagna som var villig, varför professor Schmidt åtog sig rektorsskapet som bisyssla under en övergångstid.

Som lärare i teoretiska ämnen antogs den 28 maj fil dr Paul Lindblom. Tan-

ken var väl redan då att han skulle bli rektor men det hela hade gått så fort (Lindblom tillfrågades bara ett par dagar före sammanträdet) att denna fråga ställdes på framtiden. Från nyåret 1948 förordnades han som tillförordnad rektor i avvaktan på godkännande av regeringen vilket snart skedde.

Paul Lindblom var vid denna tid endast 31 år. Han hade under ett par år arbetat inom Arbetsmarknadskommissionens yrkesvägledningsavdelning efter att ha blivit fil dr i praktisk filosofi i Lund. Thomson bör ha känt till hans kapacitet. Dessutom var han välkänd i Lund som politisk debattör i studentkåren, medlem av Lundagårds redaktion och kandidat som kårordförande 1944. Han hade också författat en roman (Under världens tak, 1945) med motiv från den politiska diskussionen i Lund under krigsåren.

Lärare i praktisk socialvård, dvs lärare i social metodik och praktikkonsulent, blev Marja Almqvist DSI (=diplomerad från socialinstitut, socionomtiteln kom först 1950) som en tid varit biträdande lärare i samma ämne vid Stockholmsinstitutet.Hon återvände snart till Stockholm och efterträddes av socionomen Dora Rinman. Kontorist blev fru Märtha Odelsberg som - liksom Dora Rinman - kvarstod i olika befattningar inom högskolan ända till pensionsavgången 1976. Styrelsen beslöt också inköpa "en skrivmaskin jämte bord och stol".

1948 fick institutet statsbidrag till en lärare i "kommunala ämnen", till vilket det inte var lätt att få kompetenta timlärare vid universitetet. Till fast lärare utsågs kommunalkamrern i Klippan Tage de la Motte som snart blev fil lic i statskunskap och räknades som en av landets främsta specialister i "kommunalkunskap". Han ansvarade också för praktiken på socialkommunala linjen.

Lärarna

Från början fanns inga yrkestitlar för de fasta lärarna vid institutet. Dora Rinman titulerades konsekvent "socionomen" och de la Motte " f.d. kommunalkamreraren". Först 1958 infördes titeln lektor. 1961 tillsattes en tjänst som biträdande lektor i Social metodik och administration (SMOA), när detta ämne blev examensämne och elevantalet starkt ökades. Tjänsten motsvarade närmast de senare konsulenttjänsterna. Innehavare blev Elsa Alsterdal (senare Bolin) som en gång varit elev i institutets första kurs.

Huvuddelen av den teoretiska undervisningen gavs av timlärare. Flertalet av dessa var akademiker av olika grader, vilket medförde hög ämneskompetens men samtidigt ibland ett visst avstånd från den praktiska verklighet som väntade eleverna efter examen. Flera timlärare tjänstgjorde som examinatorer i respektive ämnen och var då också ledamöter av lärarrådet. Under större delen av tiden tjänstgjorde professorerna Nils Stjernquist (statskunskap), Carsten Welinder (nationalekonomi) och Gudmund Smith (psykologi) samt rådman Anders Bruzelius och docent Åke Elmér (socialrätt) som examinatorer. Statistikprofessorn Carl-Erik Quensel och generaldirektören i Bostadsstyrelsen Alf Johansson var timlärare utan att vara examinatorer under hela instituttiden.

När institutet förstatligades 1963 (och ändrade namn för ett år till Socialinstitutet i Lund) tillsattes två fasta lärare, Åke Elmér och Sven Marke, som universitetslektorer. Men detta hör mera till nästa kapitel.

Nästan alla lärare (även timlärare) under instituttiden var manliga. Bara i ett par korta kurser i barnpsykologi och familjesociologi anlitades en kvinna. Detta var naturligt på den tiden eftersom praktiskt taget alla universitetslärare var män. Styrelseledamöterna var uteslutande män. (Detta gällde -med ett undantag- även under högskoletiden.) Det kan tilläggas att även majoriteten eller åtminstone ungefär hälften av elevkåren var manlig under de första tio åren, beroende på att nästan alla "kommunalare" var män. Efter 1960 har det däremot oavbrutet varit stor kvinnlig majoritet.

Studiegången

För att komma in på socialinstitutet krävdes antingen studentexamen med betyg över godkänd i genomsnitt eller godkänt inträdesprov. I båda fallen krävdes förpraktik i minst ett år inom för utbildningen relevanta områden. För att få delta i proven krävdes också viss utbildning över folkskola. Vidare fanns åldersgränserna minst 21 och högst 33 år (med möjlighet för dispens för den övre gränsen).

Inträdesproven pågick i tre dagar och bestod av skriftliga prov som skulle bedömas efter samma normer som i studentexamen. De bestod av svensk uppsats, referat av föreläsning, samhällskunskap, historia samt ekonomisk geografi eller översättning från engelska till svenska. Dessutom intervjuades de sökande för att gallra ut uppenbart olämpliga men det var sällsynt att någon avvisades eller hän-

visades till teoretisk linje. Antalet godkända sökande var i regel inte större än antalet platser, varför någon rangordning inte behövdes. Studietiden var officiellt två och ett halvt år. I praktiken var den tre år eftersom praktiskt taget inga ferier förekom. Dessutom hade ju alla haft förpraktik. I utbildningen ingick 9 månaders studiepraktik. Man började med två terminers elementära kurser. De kallades "ettbetygsstudier" men det var närmast vad man nu skulle kalla 5- eller 10-poängskurser. Så kom första praktikperioden som var tre månader under sommaren. Därefter kom en och en halv termin med både "ettbetygs-" och "tvåbetygs-"undervisning.

Andra läsåret avbröts för "kommunalarna" av en praktikperiod från första december till slutet av februari, för sociala linjen från 1 mars till 31 maj. Båda linjerna hade sedan tre månaders sommarpraktik, vilken varade en god bit in i september. Den sista terminen, som inte började förrän 1 oktober, upptogs av överbetygsstudier. Dessa gällde huvudsakligen författande och redovisning av seminarieuppsatser och självstudier för muntlig tentamen. Någon katederundervisning förekom inte. I december var flertalet färdiga för diplomering.

Diplomeringen var högtidlig. Den brukade vara i Carolinasalen i Kungshuset på Lundagård. Där spelade Akademiska kapellet eller Kommunala musikskolan. Någon av lärarna höll en föreläsning, varefter rektor ropade upp namnen på de nyexaminerade som gick fram en och en och fick diplomet av styrelsens ordförande (som ju alltid var en landshövding).

1955 gjordes en statistik över "genomströmningen" dittills. På socialkommunala linjen hade 91% avlagt examen på normaltid, alltså två och ett halvt år, på sociala linjen 79% av de manliga och 72% av de kvinnliga eleverna. Kvinnornas lägre procenttal uppgavs huvudsakligen bero på barnsbörd. Mot slutet av 1950-talet visade sig emellertid en tendens till längre studietid. Detta berodde på att det var en sådan brist på socionomer att eleverna erbjöds betalda jobb redan före examen, inte sällan i samband med praktiken. Sedan måste de ta tjänstledigt eller läsa på fritid för att bli färdiga.

På grund av detta beslöt alla tre socialinstituten att upphöra med gemensam diplomering från 1959. Detta var också ett önskemål från många elever som tyckte det var jäktigt att bli klara med allting till ett visst datum. Diplom överlämnades sedan individuellt eller per post två gånger om året. Därigenom blev också examina från socialinstitutet mera lika examina från universitetet.

Men i motsats till vid universitetet tog nästan alla examen förr eller senare.

Som framgår av tabellen i bilagan gällde detta över 90% på de yrkesutbildande linjerna. På teoretiska linjen var det bara drygt hälften som tog examen men i många fall var det där fråga om att komplettera annan utbildning, varför det är naturligt att examensfrekvensen blev lägre.

Läroämnena

Läroämnena var under instituttiden följande

Sociala linjen	Socialkommunala linjen
Stats- och kommunalkunskap Nationalekonomi Socialpolitik Socialrätt	
Psykologi	Kommunal förvaltning med samhällsplanering
Hygien med socialmedicin	Kommunal ekonomi och bokföring
Sociologi	Beskattningsrätt

Dessutom kurser utan betyg i anslutning till praktiken:

Praktisk socialvård (1960 ombildad till betygsämnet Social metodik och administration, SMOA)	Praktisk kommunal förvaltning

De fyra första ämnena var gemensamma för båda linjerna. Ettbetygskurserna avslutades med tentamensskrivningar. För två betyg fick man välja litteratur efter kursplanerna för muntlig tentamen, i flertalet ämnen utan särskild undervisning. I varje ämne krävdes dessutom en uppsats som ventilerades på seminarieövning.

För att få examen krävdes godkända ettbetygstentamina i alla linjens ämnen och dessutom två betyg i minst två ämnen. Ett av dessa skulle på sociala linjen vara antingen socialpolitik eller socialrätt, på socialkommunala linjen antingen

socialrätt, kommunal förvaltning eller kommunal ekonomi. En av tvåbetygsuppsatserna skulle vara så bra att den kunde godkännas som examensuppsats. Dessutom krävdes givetvis godkänd praktik.

Det fanns möjlighet att få tre betyg genom att läsa ytterligare litteratur och skriva en kvalificerad uppsats.

På teoretiska linjen krävdes ingen praktik. Där skulle man i stället läsa teoretiska ämnen under motsvarande tid. Det krävdes ett betyg i minst fem ämnen (efter 1956 sex) och två betyg i minst tre. Detta tog i regel något längre tid än motsvarande krav på de andra linjerna. Det var också vanligare med tre betyg i något ämne, ibland med hjälp av överskrivna tidigare universitetsbetyg.

Huvuddelen av studierna var självstudier. Antalet undervisningstimmar per vecka var litet. Ett undantag från huvudregeln var de "praktiska kurserna", på sociala linjen senare examensämnet SMOA. Där förekom redan från början arbetsövningar av olika slag, ofta med medverkan utifrån.

Ämnenas innehåll, kursfordringarna och examinatorerna finns angivna i tryckta studiehandledningar, den sista från 1961.

Praktiken

Praktiken var som redan nämnts uppdelad på tre perioder, förlagda till olika arbetsområden. På sociala linjen betraktades en period inom kommunal socialvård som obligatorisk. Dessutom förekom kuratorstjänster, anstaltstjänster, arbetsförmedling och personaladministration.

Särskilt under de första åren var det åtskilliga sjuksköterskor eller sjuksköterskeelever som tog socionomexamen med sikte på att bli sjukhuskuratorer. De fick räkna sin tidigare utbildning som en väsentlig del av studiepraktiken. De behövde inte heller någon särskild förpraktik.

På socialkommunala linjen ansågs det obligatoriskt med en period på kommunalkontor eller drätselkontor. Dessutom förekom andra kommunala expeditioner, landstingskanslier och sjukhuskontor. Även statlig förvaltning anlitades, t ex på länsstyrelser och länsbostadsnämnder.

På båda linjerna förekom varje år studiebesök till olika socionomarbetsplatser i Skåne, ibland även i Köpenhamn.

Socialinstituten hade delat upp landet i fråga om praktikplaceringen. Lund hade Skåne, Blekinge, Småland (utom Jönköping) och Öland. En viss "clearing" mellan instituten förekom dock.

Praktikanterna fick i regel betalt av praktikinstitutionen. Betalningen kunde variera från fritt vivre på en anstalt till vikariatslön på relativt höga poster. Särskilt under de senare åren med stor brist på socionomer var vikariat mycket vanliga.

Värdet av praktiken beror självfallet till stor del på handledningen. Det klagades ofta på att praktikanten lämnades att lära av sina egna misstag, särskilt naturligtvis på vikariatstjänster. Dessutom var handledarnas utbildning bristfällig eller obefintlig.

Man försökte avhjälpa dessa brister genom handledarkonferenser men dessa var inte tillräckliga. Många handledare kunde inte nås alls.

Korta kurser

Åren 1954, 1956 och 1958 fick institutet särskilt statsbidrag för att anordna s k sjukhuskamerala kurser. De leddes av lektor de la Motte och varade ca tre månader på våren. Undervisningen var på heltid och var upplagd ungefär som på socialkommunala linjen med specialisering på sjukhusadministration. Det krävdes samma förkunskaper som för att komma in på institutet, inträdesprov om man inte hade tillräckliga betyg.

Däremot gick det inte att få statsbidrag till de tvååriga kvällskurser för socionomer som anordnades 1958-1960 i samarbete med Sveriges socionomförbund. Men det gick att arrangera dem som studiecirklar med folkbildningsbidrag!

Eleverna

Elevantalet var länge ganska litet. På sociala linjen togs de första åren in omkring 40 och på socialkommunala under hela tiden omkring 15. På sociala linjen steg antalet under 1950-talet så småningom till omkring 50 och 1961-1963 till 66, 78 och 98. På socialkommunala linjen togs flera år in bara 10-11, de sista åren 18-19.

Det var alltså ett ganska litet elevantal hela tiden, i början omkring 200, dock

med någon ökning under 1950-talet på grund av att inte alla blev färdiga på normaltid. På våren, efter diplomeringen, var antalet 50-60 mindre och då var också många ute på praktik. Då var alltså antalet faktiskt närvarande elever på Wieselgrens Minne oftast bara ett hundratal. Utförlig statistik i tabellen i bilagan.

Det begränsade elevantalet uppfattades som fördelaktigt både av lärare och elever, eftersom man lärde känna varandra och lärde av varandra. Det är omvittnat att de elever (mest flickor) som kom från mera välbärgade hem och hade ringa yrkeserfarenhet, hade nytta av diskussionerna med - de oftast äldre - kamraterna från annan miljö. Och kanske också tvärtom! För lärarna var det också nyttigt att att ta del av elevernas erfarenheter för att förstå de samhällsförhållanden som de undervisade om.

På den socialkommunala linjen fanns i början bara enstaka studenter. Nästan alla hade folkhögskola eller korrespondensstudier som bakgrund. De flesta hade bara folkskola i botten. Åtskilliga var också över 33 år, vilket krävde dispens från åldersgränsen. Även på sociala linjen var studenterna i minoritet de första åren.

Den teoretiska linjen var från början avsedd främst för blivande journalister och organisationsfunktionärer, också i det fallet främst för icke-studenter. Så blev det knappast, i varje fall inte i Lund. Här utnyttjades den mest för komplettering av universitetsexamina.

I de tryckta årsredogörelserna redovisas utbildningsbakgrunden för samtliga elever respektive år. Den första tiden höll sig andelen studenter tämligen konstant, men när antagningen på sociala linjen ökade (och andelen studenter inom ungdomsårgångarna steg) kom studenterna att bilda majoriteten, dock utan att helt dominera. I följande tabell ges några siffror.

Socialinstitutelevernas fördelning på utbildningsbakgrund 1950 - 1962, procent

	1950	1956	1958	1960	1962
Studentexamen (motsv)	41	42	45	57	62
Realexamen, flickskola (motsv	16	17	17	15	14
Övriga (mest folkhögskola	43	41	38	28	24
	100	100	100	100	100
100 % =	219	209	220	240	319

Den föregående utbildningen var på den tiden mer än nu beroende av den sociala uppväxtmiljön. Därför kan den i viss mån användas också för att karakterisera den senare.

Mer om elevernas sociala bakgrund och om elevkårens verksamhet kommer i Stefan Karlegärds kapitel längre fram i boken.

Källor:

Styrelsens och lärarrådets protokoll.

Socialinstitutets tryckta årsredogörelser 1949-1963.

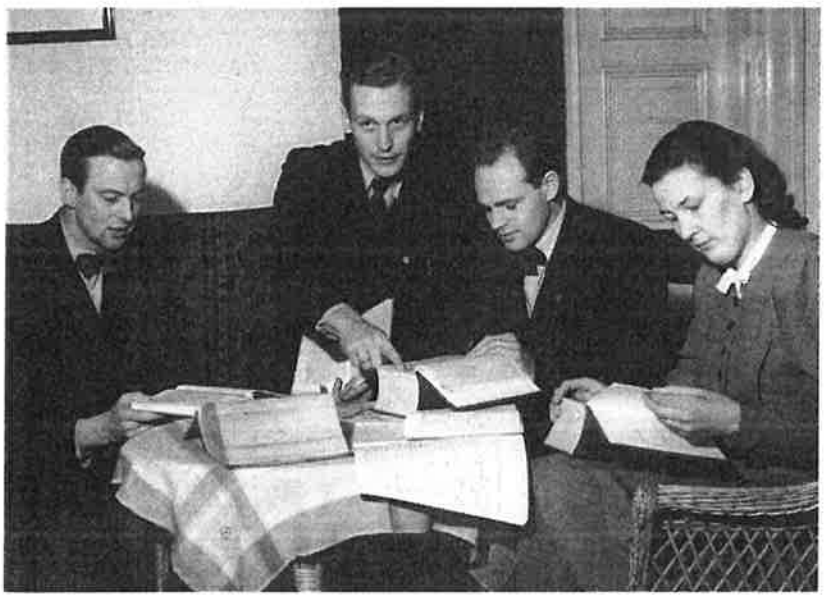
Samtal med arbetskamrater och elever. Egna minnen.

Den 10/9 1947 var det upprop för de 53 elever som antagits vid Socialinstitutet i Lund. Den tillförordnade rektorn, professor Folke Schmidt, höll ett hälsningstal. Han framhöll att utbildningen kunde ses som ett led i de stora socialreformerna. Bilden är tagen under detta tal. Uppropet skedde i Magleskolans lokaler. Lokalerna i Wieselgrens Minne vid Kiliansgatan höll på att renoveras och var inte klara förrän hösten 1948. Paul Lindblom sitter vid väggen längst till vänster. Han var från början anställd som lärare i teoretiska ämnen och förordnades från nyåret 1948 som tillförordnad rektor och blev sommaren 1948 ordinarie.
Bildkälla: Bilden i privat ägo.

Det förekom redan från början ett informellt umgänge mellan lärare och elever. Paul Lindblom deltar i en studentfest med H47-orna.
Bildkälla: Bilden i privat ägo.

Det begränsade elevantalet upplevdes som fördelaktigt och eleverna lärde känna varandra och det förekom många diskussioner. Bilden är tagen under ett grupparbete med första kullen elever.
På bilden Enar Schönqvist, Erling Sigfridsson, Edgard Grumert och Ulla Fredlund. Edgard Grumert var den förste kårordföranden.
Bildkälla: Bilden i privat ägo.

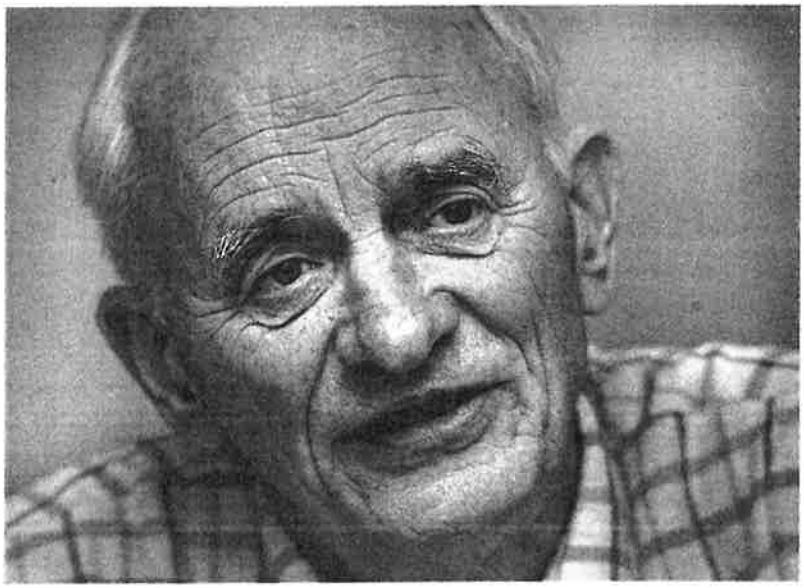

Socialinstitutet hade från början en liten fast lärarkår. Många av lärarna var anställda som timlärare. Docenten och sedermera professorn Gudmund Smith undervisade i psykologi under åren 1950-1962. Bildkälla: Scandia Photopress.

Rådman Anders Bruzelius undervisade i socialrätt åren 1950-1963. Bildkälla: Scandia Photopress.

Professor Nils Stjernquist undervisade i statskunskap från starten 1947. Bildkälla: Scandia Photopress.

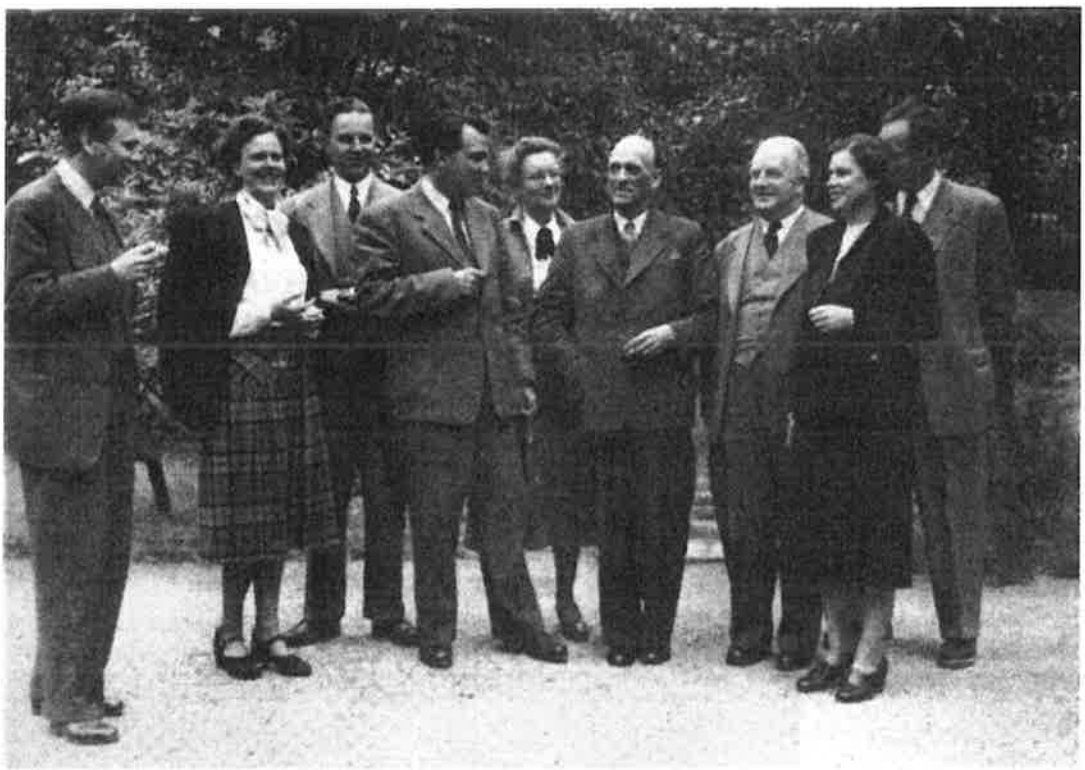

Professor Carl-Erik Quensel var en av de mest anlitade timlärarna. Han undervisade i statistik från 1947. Bilden är tagen under promoveringsprocessionen i Lundagård 1971. Fotograf: Ingemar Krigström.

Professor Carsten Welinder undervisade i nationalekonomi från år 1947. Bilden tagen 1 maj 1975 på Kulturens Café. Fotograf: Ingemar Krigström.

Företrädare för socialinstituten i Göteborg, Lund och Stockholm samlade i början av 1950-talet för att diskutera gemensamma spörsmål. Fr.v. Arne Andersson, Malin Cyrén och rektor Arne Wåhlstrand, samtliga Göteborg, rektor Paul Lindblom, Marja Almqvist och Tage de la Motte, samtliga Lund, samt Gustaf Lundberg, Stina Hesselman och rektor Gunnar Heckscher (delvis skymd) samtliga Stockholm.
Bilden från Socialhögskolan 60 år. Stockholm 1981.

INGER FARM

Socionomutbildningen i Lund 1964-1997

Åke Elmér har i sin artikel skrivit om hur Sydsvenska socialinstitutet i Lund kom till och om hur socionomutbildningen var utformad under institutstiden. Jag skall nu beskriva socionomutbildningens utveckling efter 1964, då socialinstituten förstatligades och blev socialhögskolor.

Min bakgrund är att jag "diplomerades" från Socialinstitutet vårterminen 1964, var engagerad som praktikhandledare under mina år som socialarbetare fram till 1975, då jag anställdes vid Socialhögskolan som praktikkonsulent, nuvarande praktikansvarig lärare. Sedan 1987 är jag förordnad som studierektor.

Socialinstituten blir socialhögskolor 1964

Sydsvenska socialinstitutet i Lund startade sin utbildning i socialt arbete höstterminen 1947 som det tredje socialinstitutet efter Stockholm och Göteborg. Under 1950-talets expanderande reformarbete växte behovet av utbildade socialar-

betare. Kraven på socialarbetarnas kompetens ökade och det blev angeläget att se över utbildningen. Därför tillsattes Socionomutbildningskommittén som i augusti 1962 lämnade sitt slutbetänkande "Socionomutbildningen." Kommitténs viktigaste förslag var att socialinstituten skulle förstatligas och ombildas till socialhögskolor med betydligt utökade resurser. Studietiden skulle förlängas till tre och ett halvt år och kravet på ett års förpraktik avskaffas, liksom åldersgränserna lägst 21 år och högst 33 år vid antagningen. Dessutom föreslogs en utökning av utbildningskapaciteten och Socialhögskolan i Umeå inrättades 1962, följd av Örebro 1966 och senare Östersund 1971.

Socialinstituten förstatligades 1963 och höstterminen 1964 började de sin verksamhet som socialhögskolor med en ny studieplan. Utbildningen bedrevs liksom tidigare på tre olika linjer, den sociala, den socialkommunala och den teoretiska, men den socialkommunala linjen kallades nu förvaltningslinjen.

Studierna inleddes med två terminers grundkurs, som omfattade åtta ämnen; rättskunskap 1, rättskunskap 2 (socialrätt), statskunskap, statistik, samhällsekonomi med socialpolitik, sociologi, psykologi och praktisk förvaltningskunskap. Dessutom ingick en medicinsk orienteringskurs. Grundkursen var gemensam för de olika linjerna förutom att förvaltningslinjen hade bokföring i stället för den medicinska orienteringskursen.

Efter grundkursen följde en termins handledd studiepraktik.

Efter den första praktikperioden följde två terminers ettbetygsstudier.Varje betygsstudium tog en halv termin och motsvarade alltså 10 poäng och man kunde således välja fyra ämnen. De flesta ämnena bestod av en allmän kurs och två alternativa specialkurser.Betygsämnena var följande (specialkurser inom parentes): rättskunskap särskilt förvaltningsrätt (kommunalrätt, socialrätt), statskunskap, samhällsekonomi med socialpolitik (socialpolitik, företagsekonomi), sociologi (arbetssociologi, avvikande beteende), psykologi, kommunal ekonomi och planering (kommunal redovisning, samhällsplanering) och social metodik (socialvårdsmetodik, social förvaltning)

Från och med höstterminen 1971 gällde att studenter, som före studiernas början hade haft förvärvsarbete under minst 10 månader i "icke isolerad arbetsmiljö", tilldelades endast en praktiktermin vid antagningen. Efter den andra eller den enda praktikterminen ägnade man den avslutande terminen åt tvåbetygsstudier i något av de tidigare valda ettbetygsämnena och skrev en uppsats som motsvarade 10 poäng.

Till en början kunde man bara ta ett betyg i ämnet social metodik. Specialkursen social förvaltning, som närmast var avsedd för dem som siktade mot administrativt arbete inom de sociala förvaltningarna, valdes aldrig av så många studenter som var minimiantal för att kursen skulle ges. Många radikala studenter krävde under 1970-talet att en kurs i social metodik skulle inriktas på "samhällsförbättring" som ett alternativ till kursen socialvårdsmetodik, där tonvikten lades på "individuellt hjälparbete". För att bl a tillgodose detta behov inrättades en försökskurs i "samhällsarbete". Fr o m läsåret 1975/76 blev det möjligt att ta två betyg i ämnet social metodik och specialkurserna blev socialt behandlingsarbete och social planering/samhällsarbete.

Totalt skulle man, utöver godkänd studiepraktik, ha minst fem betygsenheter (100 poäng) för att få ut examen. Av dessa skulle minst tre ligga inom de s.k. kärnämnena, vilka var socialrätt, psykologi och socialvårdsmetodik på sociala linjen och kommunalrätt, statskunskap och kommunal redovisning på förvaltningslinjen.

En nyhet i och med 1964 års studieordning var att praktikterminen betraktades som studier i likhet med teoriterminerna och därmed berättigade till studiemedel. Betalning skulle inte längre utgå till praktikanterna. Detta att praktikterminen betraktades som studier innebar att man nu avsatte mera resurser till praktiken för att höja kvaliteten. Flera praktikkonsulenter (nuvarande praktikansvariga lärare), anställdes för att organisera och utveckla verksamheten. Handledarnas arvoden höjdes och olika former av handledarutbildning erbjöds handledarna för att öka deras kompetens. Behovet av kvalificerade praktikplatser ökade genom att högre krav nu ställdes på praktikens innehåll och på handledarkompetensen. Därför inrättade man praktikcentra, där fyra till 10 praktikanter, oftast dock en grupp på sex, placerades på samma praktikinstitution med en heltidsanställd handledare. Statsbidrag utgick till en del av handledarens lön.Under 1980-talet upphörde denna praktikform, främst pga ekonomiska skäl, då kommunerna ansåg att statsbidraget var för lågt och att det blev för kostsamt att tillhandahålla lokaler för praktikantgrupperna.

Socialhögskolorna blir universitetsinstitutioner 1977

En genomgripande förändring i socialhögskolornas organisation och undervisning inträdde från och med höstterminen 1977 då socialhögskolorna blev uni-

versitetsinstitutioner. Denna omorganisation var ett led i den stora förändringen av Sveriges universitet och högskolor som byggde på 1968-års utbildningsutredningsförslag (U68) i betänkandet "Högskolan" (SOU 1973:2). En av huvudpunkterna i reformen var att alla högskolor på samma ort skulle sammanföras och bilda en ny högskola. För Socialhögskolans del innebar detta att den tidigare självständiga högskolan integrerades som en institution vid Lunds universitet. Förutom de organisatoriska förändringarna ledde 1977 års reform till ökad frihet för de olika högskolorna att själva utforma sina utbildningar. De tidigare detaljerade bestämmelserna kring ämnenas utformning, timplaner och anslagsposter ersattes med allmänna riktlinjer för utbildningen och institutionerna fick större frihet att använda anvisade medel inom vissa ramar.

Redan från början hade de olika socialinstituten samarbetat både när det gällde antagningsfrågor och frågor kring studiernas uppläggning. Detta samarbete institutionaliserades 1963, då Samarbetsnämnden för socialhögskolorna inrättades i samband med förstatligandet. 1971 ombildades Samarbetsnämnden till en myndighet, Nämnden för socionomutbildning, vars ledamöter utsågs av regeringen. I och med 1977 års högskolereform upphörde nämnden och dess uppgifter övertogs av Universitets- och högskoleämbetet, UHÄ, som upphörde 1992. Numera är Högskoleverket motsvarande myndighet.

Under 1970-talet fördes många diskussioner kring socionomutbildningens utformning och Nämnden för socionomutbildning, som då var den centrala myndigheten, tillsatte en arbetsgrupp, den sk "SLU-gruppen" för översyn av den sociala linjens utbildning. En utförlig rapport lades fram i februari 1976. Där fanns förslag till en mera sammanhållen utbildning i det nya tvärvetenskapliga ämnet socialt arbete samt förslag till organisation av forskning i detta ämne. Förslaget fick mycket positivt gensvar från socialhögskolornas sida och användes som underlag för många innovativa diskussioner kring utbildningen. SLU-gruppens förslag låg sedan till grund för den centrala utbildningsplan som UHÄ fastställde i juni 1977.

Förändringarna i utbildningsplanen 1977 berörde bara sociala linjen. Den teoretiska linjen upphörde vid denna tidpunkt. Utredningen som gällde förvaltningslinjen drog ut på tiden, men så småningom kom också där en ändring till stånd. Efter den sk AU-reformen upphörde socialhögskolans förvaltningslinje. Den ersattes av två nya linjer, en personaladministrativ utbildning och en ny förvaltningslinje. Undervisningen på dessa linjer kom att förläggas till olika sam-

hällsvetenskapliga institutioner. Detta skedde år 1986 och Socialhögskolan blev därmed en mera renodlad institution för socialt arbete.

1977 års utbildningsplan innebar en nyorientering av socionomutbildningen genom att det nya tvärvetenskapliga ämnet socialt arbete konstruerades, både som ämne i grundutbildningen och som forskningsämne. UHÄ använde bl a dessa formuleringar i den centrala utbildningsplanen:

> "Utbildningen bör vara problemorienterad och skall omfatta en samhällsvetenskaplig grundkurs om 40 poäng och studier om ytterligare 30 poäng omfattande ett brett upplagt tvärvetenskapligt ämne, socialt arbete, till vilket de för den sociala utbildningen centrala ämnesområden bidrar. Återstående terminer ägnas åt dels praktik, dels fördjupade studier med möjlighet till olika inriktningar, exempelvis med tyngdpunkt på arbete med individer och grupper eller med tyngdpunkt på medverkan i planerings- och utvecklingsarbete. Fördjupningen sker antingen i det tvärvetenskapliga ämnet socialt arbete eller inom angränsande samhälls-,rätts- och beteendevetenskapliga ämnen."

Från och med 1977 fick alla studenter rätt till två praktikterminer. Den som före studiernas början hade yrkeserfarenhet av betydelse för utbildningen och som omfattat minst 15 månader kunde dock få tillgodoräkna sig detta som en praktiktermin.

Ett intensivt utvecklingsarbete inleddes vid socionomutbildningsinstitutionerna runt om i landet i och med att undervisningen kring det nya ämnet skulle byggas upp. Olika arbetsgrupper av lärare formerades för att utarbeta förslag till nya kursplaner. Inom lärarkåren fanns synnerligen skilda uppfattningar om hur det nya ämnet socialt arbete skulle utformas. Många konfliktfyllda diskussioner ägde rum, innan man slutligen kunde lägga fram ett förslag till kursplan.

I september 1978 antog linjenämnden för social- och betendevetenskaplig utbildning en ny lokal utbildningsplan för två terminers grundkurs och de två följande terminernas obligatoriska kurs i socialt arbete.

Grundkursens åtta ämnen sammanfördes nu till olika ämnesblock:

Ämnesblock I – samhällsstruktur och socialpolitik, som innehöll ämnena socialpolitik, samhällsekonomi, statistik och sociologi.

Ämnesblock II – stats- och rättskunskap.

Ämnesblock III – psykologi.

Ämnesblock IV – regler och metoder i socialt arbete. I denna kurs ingick även en socialmedicinsk orienteringskurs.

Efter grundkursen, 40 poäng, följde liksom tidigare en *handledd praktiktermin.*

Undervisningen på terminerna 4 och 5 var uppbyggd kring en kurs i det nya ämnet socialt arbete. Kursen *socialt arbete, 40 poäng,* bestod av fem fasta delkurser och ett projektarbete, som löpte genom hela kursen. De fasta kurserna innehöll ämnena sociologi, samhällsekonomi, rättskunskap, psykologi och social metodik. Varje ämne omfattade 6 poäng. Introduktion och projekt upptog 5 poäng samt bearbetning och redovisning av projekt 5 poäng. Lärarna som undervisade i ämnet socialt arbete var indelade i lärarlag med gemensamt ansvar för kursen.

Termin 6 var liksom tidigare *handledd studiepraktik.*

Ett intensivt utvecklingsarbete hade ägt rum inom lärarkollegiet för att utveckla de nya kurserna likaså för att arbeta fram nya utformningar av den avslutande terminens fördjupningskurser.

Studenterna kunde nu välja mellan fem olika alternativ på termin 7.

Socialt arbete med inriktning på:

- *behandlingsarbete med individ och familj*
- *socialrätt*
- *utveckling av grupper, institutioner och organisationer*
- *socialt förändringsarbete*
- *social planering.*

Det var möjligt att därefter läsa en 10-poängs forskningsförberedande kurs i enlighet med intentionerna att all grundutbildning skulle forskningsanknytas.

Alltsedan socionomutbildningen inrättades hade man haft graderade betyg. Från och med höstterminen 1979 togs detta bort och ersattes av betygsgraderna godkänd respektive underkänd. Dåvarande linjenämnd formulerade följande motivering inför beslutet att avskaffa de graderade betygen:

> "Projektarbeten, fältstudier, användande av lärarlag etc tenderar att få allt större plats i utbildningen. I lämpliga moment kommer skriftlig dokumentation i olika former, utförd i grupp av de studerande, att vara ett led i examinationen. Denna förändring gör det svårt att tillämpa en tregradig betygsskala. Vidare kan skyldigheten för lärarna att använda betygsenheten "väl godkänd" försvåra förnyelsen av undervisningsformerna."

1985 ändrades den lokala utbildningsplanen igen. Ämnet *socialt arbete* på terminerna 4 och 5 hade utvecklats genom det nära och intensiva teamarbetet mellan

olika ämnesföreträdare inom lärarlagen och det var dags att skriva om kursplanerna i enlighet med den utveckling som skett.

Man ersatte nu de fem fasta kurserna på terminerna 4 och 5 med tre kurser: *psykosocialt arbete, 15 poäng,* som innehöll ämnena psykologi och social metodik, en kurs i *socialrätt med social metodik, 10 poäng,* och en kurs i s*ociala problem och planering, 15 poäng,* omfattande sociologi, samhällsekonomi och social metodik, där ett projektarbete ingick.

Från och med höstterminen 1985 erbjöds endast tre fördjupningsalternativ på termin 7. Det hade visat sig att alternativet med socialrätt inte var så efterfrågat av studenterna. Likaså var tiden mogen för att slå samman kurserna socialt förändringsarbete och social planering till en enda fördjupningskurs.

Utbudet omfattade nu kurserna:

Socialt arbete med inriktning på:

- *behandlingsarbete med individ och familj*
- *utveckling av grupper och organisationer*
- *socialt förändringsarbete och planering.*

Utbildningen i ny utformning vårterminen 1990

Under läsåret 1988/89 pågick återigen ett intensivt utvecklingsarbete inom lärarkollegiet och detta mynnade ut i en ny lokal utbildningsplan som i juni 1989 antogs av linjenämnden för social utbildning.

Olika starka drivkrafter låg bakom detta reformarbete. Från företrädare för det sociala yrkesfältet höjdes kraven på utökade teoretiska kunskaper, alltefter-som det sociala arbetet blivit alltmera mångfacetterat och krävande. Utbildningen förlängdes därför med en teoritermin genom att man tog bort en praktikperiod. Detta innebar i realiteten också en kvalitetshöjning och en förlängning av utbildningen eftersom tidigare omkring en halv årskurs studenter fick tillgodoräkna sig tidigare yrkeslivserfarenhet som en praktikperiod och således endast studerade under sex terminer.

Några principer var vägledande inför omläggningen av utbildningen:

- Utbildningen skulle inledas med "socionomspecifika" kurser för att markera utbildningens inriktning mot socialt arbete både som universitetsämne och som det utövas i praktisk yrkesverksamhet.
- Gamla ämnesrevirgränser skulle så mycket som möjligt suddas ut och man skulle bygga vidare på den positiva utveckling som ägt rum under senare år, främst när det gällde samordning mellan ämnena psykologi och social metodik samt mellan socialpolitik och sociologi.
- Man skulle införa längre kurser i stället för de många "snuttkurser" man haft i tidigare utbildningsupplägg. Huvudregeln skulle vara 20-poängskurser med en kursansvarig lärare.
- Studenterna skulle erbjudas flera alternativa kurser och kunna välja mellan olika fördjupningsalternativ både på termin 6 och termin 7.
- Den handledda studiepraktiken skulle omfatta endast en praktiktermin och kvalitetshöjas genom ett bättre urval av praktikplatser under denna enda period. Man skulle även satsa mera på utbildning av praktikhandledarna bl a i form av en 10-poängs kurs i handledningsmetodik. Dessutom ingick i målsättningen att fältanknytning skall vara ett genomgående tema genom hela utbildningen.

Lunds nya utbildningsplan innebar så stora förändringar i förhållande till UHÄ:s centrala utbildningsplan att Socialhögskolan i Lund fick ansöka hos UHÄ om "dispens" för att få lägga upp undervisningen enligt det nya förslaget. UHÄ medgav att undervisningen fick utformas efter den föreslagna "Lunda-modellen" från och med vårterminen 1990 enligt nedan.

Termin 1	Socialt arbete, 20 poäng
Termin 2	Samhällsstruktur och socialpolitik, 20 poäng
Termin 3	Politik och förvaltning, 5 poäng Datalära, 5 poäng Rättskunskap, 10 poäng
Termin 4	Socialrätt, 10 poäng Socialt arbete, 10 poäng
Termin 5	Handledd studiepraktik, 20 poäng

Termin 6 Valfri fördjupningskurs i socialt arbete, 20 poäng, vari ingår en uppsats omfattande 10 poäng

- Socialt arbete med drogmissbrukare
- Socialt arbete med barn och ungdomar
- Komparativ socialpolitik

Termin 7 Valfri fördjupningskurs i socialt arbete, 20 poäng

- Socialt arbete med inriktning på behandlingsarbete med individer och familjer
- Socialt arbete med inriktning på grupper, institutioner och organisationer
- Socialt arbete med inriktning mot socialt förändringsarbete

En annan innovation i samband med 1990-års omläggning av utbildningen är den ökade satsning som skett när det gäller internationalisering. Socialhögskolan har nu ett väl utbyggt samarbete med universitet och högskolor utomlands och ingår i ett flertal internationella nätverk. Studenterna har möjlighet att läsa teorikurser eller att skriva uppsats vid utländska motsvarande socialhögskolor och ett ökande antal studenter väljer dessa möjligheter. En större betoning läggs också vid att engelskspråkig litteratur skall ingå som kurslitteratur på varje kurs.

Sociala linjen blir socionomprogram 1993

Den 1 juli 1993 trädde en ny högskolelag och en ny högskoleförordning i kraft och den centralt reglerade linjeorganisationen avskaffades fr o m höstterminen 1993. Huvudregeln blev nu att all grundläggande högskoleutbildning skulle ges i form av fristående kurser med undantag för yrkesinriktad utbildning som skulle bedrivas inom sammanhållna program. Således upphörde sociala linjen som begrepp i och med detta och socionomutbildningen fick i likhet med andra yrkesinriktade utbildningar, som bl a psykologernas och juristernas, benämningen program.

Socionomexamen regleras i högskoleförordningen och de krav som ställs för examen är följande:

"Socionomexamen uppnås efter fullgjorda kursfordringar om sammanlagt 140 poäng.

För att erhålla socionomexamen skall studenten ha

- förvärvat de kunskaper och den praktiska förmåga som krävs för socialt arbete på individ-, grupp- och samhällsnivå
- uppnått kompetens att medverka i förebyggande socialt arbete och socialt förändringsarbete på olika nivåer
- utvecklat förmågan att analysera och förstå sociala processer och problem samt kunna identifiera och strukturera behov av åtgärder och lösningar på olika nivåer
- uppnått förmåga att relatera olika typer av åtgärder inom verksamheten till de rättsregler och till de övergripande principer som styr lagstiftningen bl a inom det sociala området.

Härutöver gäller de mål som respektive högskola bestämmer."

Fr o m den 1 juli 1993 infördes magisterexamen omfattande sammanlagt 160 poäng, inom den grundläggande högskoleutbildningen. Det är därför numera möjligt att utöver socionomexamen avlägga magisterexamen i socialt arbete.

Den centrala utbildningsplan som tidigare styrt socialhögskolorna avskaffades i och med detta och lämnade utrymme för lokal anpassning och profilering av socionomprogrammen på de olika utbildningsorterna. Det centrala regelsystemet avskaffades och ersattes av nya former för styrning, planering och uppföljning. Dessa former var inte givna utan behövde utvecklas. Det nyinrättade Kanslersämbetet fick därför uppdrag av regeringen i propositionen "Frihet för kvalitet" (1992/93:l1) att stimulera det som benämns kvalitetsutveckling och kvalitetsuppföljning men även att kontrollera universitetens och högskolornas kvalitet. I propositionen understryker regeringen att "utgångspunkten är att varje universitet och högskola själv svarar för en omfattande intern utvärdering av verksamheten."

Kvalitetssäkring och utvecklingsarbete

Socialhögskolan i Lund lade 1992 upp ett program för kvalitetssäkring och ett utvecklingsarbete inleddes som engagerade lärare och studenter. Den första årskullen som studerade enligt den nya utbildningsplanen examinerades vårterminen 1993, och det var därför av extra stort intresse att ta del av deras synpunkter

när det gällde utbildningens utformning och innehåll. Även praktikhandledare och andra representanter för avnämarna tillfrågades om sin syn på utbildningen och stor vikt lades vid att kontinuerligt ta del av studenternas kursutvärderingar.

I detta sammanhang kan nämnas att Socialhögskolan 1994 utsågs till "Årets institution, en utmärkelse instiftad av Lunds Universitets studentkårer. I motiveringen till utnämningen betonas att Socialhögskolan har ett välfungerande utvärderingssystem av utbildningen. Vidare framförs att ..."Studenterna är i kvalitetsutvecklingssammanhang en omistlig resurs. Att som Socialhögskolan systematiskt ta tillvara denna resurs, med en lyhördhet och respekt för sina studenters åsikter om utbildningen, gör att Socialhögskolan förtjänar epitetet "Den goda institutionen."

Efter det att information om utbildningen således samlats in från olika intressenter ägnade sig lärarkollegiet åt "självvärdering", dvs reflekterade kring vad som fokuserades som utbildningens starka respektive svaga sidor. Lärarkollegiet tillsatte inom sig arbetsgrupper som kom med förslag till förbättringar och utveckling av utbildningen. Utvecklingsarbetet sammanställdes hösten 1995 i en lägesrapport som lämnades till extern bedömning av professor Lennart Nygren, Institutionen för socialt arbete i Umeå.

För närvarande, dvs under läsåret 1996/97, fortsätter översynen av grundutbildningen. I enlighet med vad som betonats av den externe bedömaren, läggs tyngdpunkten nu på att belysa frågor kring helheten i utbildningen och att granska de övergripande målformuleringarna.

En frågeställning som är central när det gäller socionomutbildningens utformning är avvägningen mellan yrkesförberedande och akademisk utbildning. En akademisering av utbildningen har vuxit fram efter 1977 då socialt arbete inrättades som forskningsämne. Samtidigt har de professionella kraven på socionomerna ökat i en föränderlig och mångfacetterad omvärld. Därför måste målformuleringar och utbildningens innehåll ständigt bli föremål för omprövning, likaså måste frågor kring avvägningen mellan färdighetsträning och teori, baskunskaper contra fördjupningsstudier återkommande diskuteras.

Utbildningen av socionomer måste alltid vara "i takt med tiden" och även ha siktet inställt på framtiden. Viktigt är att betona att socionomutbildningen är en grundläggande generalistutbildning, som skall ge en god grund för professionellt socialt arbete.

Paul Lindblom var välkänd i Lund som politisk debattör. Bilden är från ett av statsminister Tage Erlanders besök hos A-kommunen i Lund där också Paul Lindblom (i mitten) deltar. Lindblom lämnade rektorstjänsten vid Socialhögskolan i september 1966 för att bli direktör för riksbankens jubileumsfond (senare för institutet för rikskonserter). Foto Kurt Hagblom, Arbetet Nyheternas bildarkiv.

Gruppundervisning på Socialhögskolan under 1970-talet. Bilden i studentkårens ägo.

Från avtackningen av Åke Elmér som rektor 1977. Från vänster Inger Farm (då konsulent), Lennart Broman (universitetslektor i kommunal ekonomi och studierektor på förvaltningslinjen), David Bernholc (flykting från judeförföljelserna i Polen 1969, biblioteksbiträde), Tünde Erdös (flykting från Ungernkrisen 1956, bibliotekarie) och Sven Marke (universitetslektor i psykologi).

Åren 1947-1959 avslutades studierna med högtidlig diplomutdelning i universitetets Carolinasal. Därefter delades betygen ut individuellt. Men från 1990 började på nytt en gemensam avslutning, nu med champagnemottagning i en sal på Socialhögskolan. Foto Inger Farm.

Sofia Linderot, lärare i socialrätt, som fick Lunds universitets pedagogiska pris 1996, nominerad av Socialhögskolans studenter. Foto Inger Farm.

Prefekt Per Gunnar Edebalk, studentkårens ordförande Therese Persson och studierektor Inger Farm i samband med att Socialhögskolan utnämndes till årets institution 1994. Priset har instiftats av Lunds universitets studentkårer och Socialhögskolan blev den första institutionen som hedrades. Foto Bo Olsson, Scandia Photopress.

SUNE SUNESSON

Forskning i socialt arbete

Början till en vetenskaplig reflexionen över fattigdom och behandlingen av fattiga kom under den våg av statliga utredningar under 1500- och 1600-talen, som blev en följd av att den nya sekulariseade fattigpolitiken börjat slå igenom i Flandern, Tyskland, Spanien och Toscana. (Geremek, 1991). Under 1700-talet fick fattigdiskussionen mycket stor betydelse i t.ex. England (Himmelfarb, 1984). Frågan om fattigdomen och behandlingen av de fattiga blev då några av de viktigaste ämnena för de studier av arbete, hushållning och samhällsordning som föregrep de senare samhällsvetenskaperna. De engelska debatterna om fattiglagarna visar också att fattigpolitiken var en betydelsefull del av den ekonomiska politiken för den unga bourgeoisiens företrädare.

Michel Foucaults idéhistoriska arbeten demonstrerar ett sätt att betrakta denna period. Hans böcker *Vansinnets historia* (1983) och *Övervakning och straff* (1987) ger exempel på användningen av kunskap i människobehandlande organisationer under tidigare epoker. De visar också på att utskiljandet av de fattiga som social kategori förmodligen hade en helt annan innebörd före 1700-talet än

den har i våra dagar. Fattigdom som ren "socialpolitisk" kategori kunde knappast uppkomma förrän man började beskriva hela befolkningar. Det var först under 1800-talet som den moderna samhällsforskningen uppstod, och det var först under slutet av detta sekel som fattigdom och sociala insatser kunde bli ett vetenskapligt problem.

Det är, som många har påpekat, karakteristiskt för Sverige att mycket av vår samhällsforskning har tillkommit i ett direkt administrativt perspektiv. Gustav Sundbärgs emigrationsstudier (1906-07), Nils Wohlins demografiska undersökningar, trettiotalets och fyrtiotalets stora utredningar med socialpolitiska, ekonomisk-politiska och statsvetenskapliga expertutredningar som blev lic.- och doktorsavhandlingar bekräftar detta. På femtiotalet kom sociologer och pedagoger in i stor skala i utredningsväsendet och kunde den vägen meritera sig för professurer som i början ofta var inriktade på enhetsskoleforskning och trivselmätningssociologi.

Socialt arbete har funnits som institutionaliserat forskningsområde i knappt 20 år i Sverige, och som grundutbildningsämne i socionomexamen ungefär lika länge. Som forskningsområde har det vuxit fram som en tvärvetenskap som samlar och ibland integrerar referensramar från de flesta samhällsvetenskapliga discipliner. Forskning på de områden som skulle kunna kallas "behandling av de fattigaste" eller mera allmänt "människobehandlande organisationer" har däremot pågått under hela 1900-talet. Denna forskning har haft olika syften och skiftande fokus. Ibland - som i 1ösdrivarutredningens utredningar av bl.a. Dahlberg och Inghe (SOU 1949:4) - för att nu inte gå tillbaka mer än c:a 50 år i tiden - har den varit direkt utformad för att underlätta och förbättra en administrativ kontroll över människorna i samhällets marginal. I andra fall, som i Gunnar Inghes senare stockholmsstudie *Fattiga i folkhemmet* (1960), har den tillkommit i solidaritet och reformvilja präglad av stark medkänsla och upprördhet. I ytterligare fall, som hos Gustav Jonsson och Michael Bohman, har den haft grundforskningskaraktär. Tyvärr saknar vi en bra historisk genomgång av svensk forskning i socialt arbete, t.ex. av den typ som Zimbalist (1977) representerar för amerikanska förhållanden.

I England är socionomutbildningen förknippad med forskningsinstitutioner, alltsedan den gamla utbildningen för fattighusföreståndare förvetenskapligades genom att införas vid London School of Economics. Detta genomfördes för att höja socialarbetarnas professionella status och möjliggöra en förnuftigare, veten-

skapsgrundad praktik. Om forskarutbildningen och uppbyggnaden av forskningsinstitutioner i socialt arbete kommit tjugo eller trettio år tidigare i Sverige, hade de förmodligen påmint mera om engelsk "social administration" och socialfilosofi, där sådana personer som Åke Elmér och Paul Lindblom, två kända rektorer vid Socialinstitutet/Socialhögskolan i Lund, varit självklara professorskandidater.

Den engelska utvecklingen är emellertid inte typisk för Europa i allmänhet. Länder som Danmark och Tyskland saknar fortfarande forskarutbildning i socialt arbete, trots en lång tradition av högskoleutbildning i ämnet.

Den moderna forskningen i socialt arbete

För tio år sedan publicerade några forskare en studie av tre fältförlagda forskningsprojekt i socialt arbete (Stål och Svedberg, 1987).

Ett resultat av deras undersökning var att några "modellprojekt", som kombinerar vetenskaplig originalitet med ett radikalt ifrågasättande av traditionerna inom den människobehandlande organisation där de bedrivs (Gustav Jonssons, Bengt Börjesons och Rosmari Eliassons forskning vid Barnbyn Skå, Johan Normans, Lennart Grosins och Gunnar Ågrens "Krukisforskning", Harald Swedners och hans medarbetares slumsaneringsprojekt Östergård/Österhus, m.fl.), tycks ha påverkat synen på hur riktig forskning på området bör se ut, och har blivit föredömen för senare fältforskning. Många av dessa projekt hade sitt ursprung i den kritiska omprövning av socialvården som starkt påverkade vårddebatten mellan 1965 och 1980 och bl.a. företräddes av ett stort antal socialchefer.

Det är viktigt att stanna upp här, eftersom just detta är betydelsefullt. Forskarna i socialt arbete hade i Sverige ingått en unik allians med dessa radikala socialchefer under 1970-talet, den tid då omstöpningen av socialvården var ett centralt ämne i svensk politik. Detta innebar att samma starka grupp av socialchefer och socialpolitiker som drev fram Socialutredningen och det man hoppades skulle bli en socialtjänstreform också krävde en forskningsorganisation i socialt arbete. Socialhögskolorna skulle bli universitetsinstitutioner, vi skulle ha professorer i socialt arbete, forskning skulle till. På flera håll inleddes också denna forskning, direkt i kommunerna. När de första fyra professurerna i socialt arbete skulle tillsättas blev det också i tre fall forskare som arbetat vid kommunala

forskningsenheter eller i nära samarbete med kommunala inrättningar (Swedner, Börjeson, jag själv) och i det fjärde fallet en forskare med samma starka anknytning till den arbetsmarknadspolitiska reformapparaten (Berglind). Vi flyttade på det sättet rakt in i våra nya forskningsavdelningar, ofta med samma forskningsprogram som vi redan var igång med i kommunerna. Dessa forskningsprogram var i stor utsträckning utvecklade i samarbete med dem som bestämde i socialtjänsten.

Många av dem som hade formellt inflytande inom socialtjänsten hade därigenom också - åtminstone i teorin - makt över forskning, och så är det i stor utsträckning fortfarande. Det som främst ändrat sig är att den nuvarande generationen "socialchefer" (ofta med helt andra beteckningar) har en helt annan sammansättning än den som tillträdde för 20 eller 25 år sedan och som hade så stort inflytande över utvecklingen av forskning i socialt arbete.

Att ha kontakt med forskare är en viktig delegenskap i vad som skulle kunna kallas "beställarkompetens". De socialchefer som från början samarbetat med de kritiska "modell"-forskarna eller under hand fått kontakt med dessa och deras efterföljare hade ofta denna kompetens. För andra har det visat sig vara svårt att med eftertryck utnyttja sitt formella inflytande annat än negativt, för att hindra forskning och vissa forskare. Detta har naturligtvis lett till konflikter, dels då forskare överoptimistiskt utgått från att kommunernas folk "förstått" hur forskning i socialt arbete brukar gå till, och dels där kommunrepresentanter som inte sympatiserat med eller förstått sig på den kritiska forskningen i socialt arbete blivit besvikna på vad de uppfattat som besynnerligt uppträdande från forskarna. Detta ger en del av bakgrunden till inriktningen och "stilen" i forskningen.

En del av förklaringen till uppkomsten av forskning i socialt arbete måste också sökas i den allmänna utvecklingen av sektorsforskningen, dvs den forskning som koncentrerats kring och valt sina ämnen från problem inom en viss politisk sektor.

En annan del kan kanske sökas i de strävanden efter professionalisering som socialarbetarna i Sverige och andra länder mer och mer gett uttryck för (Pettersson, 1981). Dessa ambitioner har varit särskilt tydliga i samband med att uppbyggnaden av forskning och forskarutbildning i socialt arbete skulle påbörjas.

Vid en jämförelse med andra länder, t.ex. Västtyskland och USA, är den svenska utvecklingen, som vi beskrivit den, säregen. I en rapport (1976) från ett symposium som hållits av nämnden för socionomutbildning, det ämbetsverk som

före högskolereformen samordnade socialhögskolornas verksamhet, kommer flera av de personer till tals som direkt påverkade uppbyggnaden av forskning och forskarutbildning i socialt arbete vid universiteten. Men det är påfallande hur litet som där sägs om den forskning som vid den tidpunkten faktiskt existerade och de resultat den givit. Inte heller talar man om den unika situation som skapats genom alliansen forskare- socialchefer, jämfört med situationen för andra nya forskningsämnen och med läget för social forskning i andra länder.

Mycket tal ägnas däremot åt allmänna diskussioner om det önskvärda i att forskningen blir fältanknuten, orsaksorienterad, handlingsinriktad m.m., ofta tillsammans med farhågor för att forskningen i socialt arbete skall bli för lik annan samhällsvetenskaplig universitetsforskning. Kort sagt ger man en rutinmässig utläggning av den då rådande sektorsforskningspolitiken men en utläggning som förvånar genom sin brist på referens till det den skulle handla om. Inte ens de som stod mitt i utvecklingen tycks ha trott på att den pågick.

Socionomernas professionaliseringsanspråk är, som nämnts, ett av de skäl man brukar hänvisa till för att förklara tillväxten av forskning i socialt arbete. Sådana förklaringar förs också fram i rapporten, främst i ett tal av nämndens chef, överdirektör Lars Sköld som direkt kräver forskning och forskarutbildning för socionomer som ett nödvändigt led i yrkets utveckling. Detta krav ställs dock utan närmare specifikationer av hur forskningen skall åstadkomma det önskade resultatet.

Det finns alltså inga tecken på att det förekom någon egentlig uppifrånstyrning av innehållet i forskningsämnet socialt arbete i samband med att det kom till. Kanske innebär detta att den aldrig diskuterade eller ifrågasatta alliansen mellan forskare och vissa socialchefer kunde få så stor genomslagskraft och göra kritiska modellprojekt till förebilder för den nya forskningsgrenens "stil".

På det sättet fick alltså ett "praktikerperspektiv" stor betydelse för utformningen av forskningsämnet. Att detta, "allianschefernas" synsätt, inte är det enda tänkbara "praktikerperspektivet" demonstreras klart både i den undersökning Kjell Nilsson och jag gjorde på 1980-talet (Nilsson och Sunesson, 1988) och i Ståls och Svedbergs tidigare nämnda arbete (1987).

Idag är detta chef-praktikerperspektiv mera sällsynt. Det har bara i mindre grad ersatts av ett mer direkt professionellt praktikerperspektiv, där forskningen efterfrågas av dem som direkt utvecklar professionell praktik.

Forskningen vid Socialhögskolan i Lund

Forskningsavdelningen vid Socialhögskolan i Lund har varit igång sedan 1984, då det gamla socialinstitutet blev en fullvärdig universitetsinstitution med fast forskningsorganisation. Studieplanen för forskarutbildning antogs 1985, och samma höst kunde den första gruppen doktorander börja sina forskarstudier.

Vid skolan fanns redan utvecklad forskning om socialpolitik och socialförsäkringar, som främst representerades av Åke Elmérs undersökningar om pensionssystem och pensionärers levnadsförhållanden, och Per Gunnar Edebalks arbeten om bl.a. arbetslöshetsförsäkringarna *(Arbetslöshetsförsäkringsdebatten,* 1975).

Eric Olsson hade också kommit långt i sina undersökningar av organisationsförändringar och konflikter, och resultaten av dessa blev också institutionens första doktorsavhandling några år senare (*Förändring och konflikt,* 1988). Både Edebalk och Olsson har sedan dess blivit docenter i socialt arbete, och båda är aktiva forskare.

Edebalk har fortsatt studierna av svensk socialförsäkring. Han har också lett rader av forskningsprojekt av vårdekonomisk karaktär, bl.a. med inriktning på omsorgskvalitet. Även Olsson har studerat äldreomsorgens kvalitet och villkor. Jan Petersson, som då var doktorand i nationalekonomi och just börjat som lärare i socialpolitik skulle också bli docent och universitetslektor vid institutionen. Han har blivit en aktiv socialpolitisk forskare med många internationella kontakter.

Sune Sunesson tillträdde tjänsten som professor i socialt arbete läsåret 1984-1985, och samtidigt kom Sven-Axel Månsson som DSF-stipendiat till forskningsavdelningen. Han blev Lunds förste docent i socialt arbete, 1985.

Sunesson och Månsson inledde tre forskningsprogram. Forskning om fattigdom, socialbidrag och socialbyråarbete hade intresserat Sunesson, som under 1980-talet skrivit en bok (När man inte lyckas, 1981) och flera artiklar och rapporter i ämnet. Hösten 1984 inleddes arbetet med DSF-projektet "Socialarbetaren, socialbidraget, klienten". Samma år engagerades forskningsavdelningen i några stora utvärderingsprojekt i Malmö socialförvaltning, de s.k. "Projekt Östra socialbyrån" och "Projekt Södra socialbyrån", som under 1988 resulterat i rapporter som utvecklade sig till Tapio Salonens doktorsavhandling (1993) och Anna Meeuwisses licentiatavhandling (1991).

Det andra forskningsprogrammet som Sunesson inledde gäller användningen av samhällsvetenskaplig forskning. Det inleddes med DSF-projektet "Använd-

ningen av forskning i socialt arbete", som slutrapporterades i boken *Konflikt, kontroll, expertis.* Att använda social forskning (1988) som skrivits av Sunesson och Kjell Nilsson, som disputerade på material från projektet (1992). Arbetet inom forskningsprogrammet fortsatte med bl.a. kontroversstudier och studier av forskningsanvändningen inom arbetsmiljöområdet, samt med ett flerårigt utvärderingsprojekt av en kunskapsskapande organisation i Danmark (CSU- Elsket men forladt 1989).

Månsson, som studerat socialvård, kriminalitet och prostitution (doktorsavhandlingen *Könshandelns främjare och profitörer,* 1981) samt kulturella motsättningar kring sexualitet och samlevnad kunde som DSF-stipendiat fortsätta och vidareföra sitt forskningsprogram kring sexualitet, exploatering och socialt arbete, nu med särskild inriktning på ungdomar. Tillsammans med Mats Hilte studerade han överlevnadsstrategier och psykosocialt stödarbete bland HIV-positiva homo- och bisexuella män (*Mellan hopp och förtvivlan,* 1991).

Månsson lämnade vår institution 1991 för att tillträda en tjänst som professor i socialt arbete i Göteborg, där han efterträdde Harald Swedner. Han hann inleda det projekt om fältstudier av narkomaner i Malmö, där Bengt Svensson sedan disputerade (1996).

Rosmari Eliasson Lappalainen är sedan 1985 knuten till forskningsavdelningen och institutionen först som adjungerad professor i socialt arbete, särskilt forskning om vård och omsorg (via DSF-medel). Sedan 1993 är hon professor vid institutionen. Tidigare har hon arbetat som forskare vid barnbyn Skå och arbetat med undersökningar av psykiatrins utveckling (*Den nya psykiatrin i korseld,* 1979 och tillsammans med P. Nygren *Psykiatrisk verksamhet I. Samhälle, människosyn och modern själavård* 1981).

Hon leder sedan 1993 ett omfattande forskningsprogram med SFR-stöd ("Äldreomsorgens vardag och villkor") vid institutionen, där flera doktorander är verksamma, bl.a. Marta Szebehely, som disputerade 1996. I detta program har flera antologier presenterats (bl.a. Eliasson, red. 1992; Eliasson, red. 1996).

Gunvor Andersson numera docent och universitetslektor, knöts till avdelningen efter att ha disputerat på *Små barn på barnhem* (1984) och har sedan 1986 varit DSF-stipendiat (forskarassistent). Hon fortsätter att undersöka förhållandena för barn som kommer i kontakt med socialtjänsten i Sverige. 1992 kom tio-årsuppföljningen av barnhemsbarnen (*Barn i samhällsvård*). Bland doktoranderna märks Bo Vinnerljung, som disputerade 1996.

Forskargruppen Grävlingen och forskningsprogrammet Offentlighet, demokrati, planering och socialt arbete.

Forskargruppen Grävlingen tillkom 1988 för att tillsammans skriva ett forskningsprogram som vill beskriva och analysera effekterna av förändringar i ansvar och resursfördelning mellan det offentliga, familjen och andra kollektiv utanför stat och kommun, och marknaden. Gruppen har studerat både de nya organisatoriska problem - och möjligheter - som detta leder till och de förändringar i välfärd, service och omsorg som därmed kommer olika grupper till del.

En gemensam *normativ* målsättning för gruppen var att studera förutsättningarna för att göra det offentliga mera offentligt och att öka människors kontroll och inflytande över de egna livsvillkoren inför planering och samhällsservice. Detta kan ske bl.a. genom en kritisk granskning av "behovsbegreppet" och analys av "inflytandebegrepp" som "brukarmedverkan" och "medborgarinflytande". Det kan också ske genom forskning kring konsekvenser av arbetssätt, samverkans- och, organisationsformer och pågående förändringstendenser som exempelvis decentralisering, öppenvård och "avinstitutionalisering" (För en diskussion, se Rasmussen, 1990).

Arbetet kom att stödas av BFR, och ledde till symposier och antologiprojekt. (Mosesson, red. 1991; Khakee, Elander och Sunesson, red,. 1995; Denvall och Jacobson, red 1997) Arbetet i programmet fick stor ämnesmässig betydelse för flera av doktorsavhandlingsförfattarna vid institutionen, som Tord Jacobson, Matts Mosesson, Hans Swärd, Verner Denvall, Anna Meeuwisse, och de snart färdiga Ove Mallander och Claes Levin, vilka alla i sin forskningsinriktning påverkades av "Grävlingsinriktningen" på olika sätt. Inspirationen från Grävlingsprogrammet bidrog också till det större program om utveckling av behandlingssystem och vårdlandskap, som jag själv kom att leda, och som bland annat omfattar projektet "I stället för mentalsjukhus" (SFR, från 1991).

Hur går forskningen?

Ibland får vi höra frågan "Hur går forskningen?" Vad ska vi svara på det? Frågan kan betyda många olika saker. Den kan handla om vår förmåga att skaffa och

använda resurser; pengar, personal och idéer. Den kan handla om våra forskningsresultat och originaliteten i vår forskning. Den kan också handla om i vilken mån vår forskning gör någon nytta, och blir använd.

Socialhögskolan i Lund har etablerat sig som forskningsinstitution. Vi har tjänster och medel från fakulteten, vi har stora externa fakultetsanslag, våra professorer och docenter deltar i forskningsråd och kommittéer, våra nya doktorer är eftersökta av högskolor, forskningsinstitut och statliga myndigheter. Detta är en objektiv sanning. Men det blir svårare för den som är part i målet att svara på den andra delfrågan, den som handlar om resultat och egentlig kvalitet i forskningen. Ett blygsamt svar är naturligtvis att hänvisa till de yttre kriterier jag nämnt, där vi hävdar oss väl.

Den tredje delfrågan handlar om forskningsanvändning. Den frågan är ständigt aktuell, eftersom den anknyter till grundläggande frågor om socionomyrket och socionomutbildningen, avvägningen mellan vetenskapsbaserade, diskursivt förankrade metoder, vardagserfarenheter, tjänstemannadygder och medborgarkrav.

Från statliga myndigheter och vissa andra organisationer söker man ofta kunskap som kan vara användbar för utformningen av ny lagstiftning, nya regler, ny "policy", som man numera säger. Utbildningsorganisationerna kräver ett slags kunskap, delvis av helt annan karaktär. De praktiska yrkesutövarna behöver kunskaper som utvecklar professionaliteten, men blir ofta upprörda om forskarna visar att deras arbete inte är ändamålsenligt. Klienter, media och allmänhet finner ofta kritisk forskning och socialpolitiska resultatprövningar mest användbara.

Därför är frågan om "nyttan" av vår forskning omöjlig att ställa om man inte ser till vem det är som skall ha nytta av den. De undersökningar av forskningsanvändning som gjorts (Nilsson och Sunesson, 1988) och som nu görs visar att alla dessa användningsfält finns, och att forskning används.

Förteckningen över doktorsavhandlingar och licentiatavhandlingar nedan visar bredden i vårt forskningsspektrum. Doktorsavhandlingarna av Immanuel Steen, Bo Vinnerljung och Tapio Salonen diskuterar effekter och utveckling för individinriktade arbetsformer i vård och socialtjänst liksom Anna Meeuwisses, Sven Jarhags och Karin Trulssons licentiatavhandlingar. Bengt Svenssons och Per Nybergs doktorsavhandlingar liksom Ann-Christine Gullacksens licentiatavhandling porträtterar grupper av personer som är socialtjänstens klienter eller uppdragsgivare, och Anna Meeuwisses doktorsavhandling undersöker alternati-

va rehabiliteringsformer. Eric Olssons doktorsavhandling liksom Claes Levins, Ove Mallanders och Jan Magnussons licentiatavhandlingar undersöker utveckling av arbetsformer och samarbete. Tord Jacobson, Matts Mosesson och Verner Denvall undersöker socialtjänstens strukturinriktade arbete, Leif Lenke och Thorkild Thorsen sysslar med alkoholfrågan, Marie Söderfeldts doktorsavhandling och Leif Jönssons licentiatavhandling sysslar med arbetsmiljön i bl.a. socialt arbete. Kjell Nilsson studerar kunskapsanvändning och Hans Swärd och Marta Szebehely liksom Lars Harrysson undersöker utvecklingen av nya servicesystem, och Monica Magnusson-Granqvist studerar arbetstidernas betydelse för familjen.

Forskarutbildningen

Forskarutbildningen påbörjades 1985 då den första gruppen om femton doktorander togs in på forskarutbildningen. Av dessa har hittills fem disputerat, ytterligare fyra avlagt lic.examen och en är i slutfasen av sitt doktorsavhandlingsarbete. I nästa kohort, 1986, om åtta doktorander har tre disputerat och två andra avlagt lic.examen.

Forskarutbildningen på vår institution följer ett vanligt samhällsvetenskapligt mönster, där principerna är maximal frihet i inriktning och val av avhandlingsämne, men samtidigt en förhållandevis intensiv handledning och en seminarieverksamhet där doktoranden följs under hela sin utbildning, samt ett system av gemensamma men icke-obligatoriska doktorandkurser. Tills vidare har vi kunnat bibehålla en obyråkratisk ledning av verksamheten, med en långtgående delegation av uppgifter till professorerna och den övriga gruppen av lärare/handledare på forskarutbildningen (docenter, forskarassistenter).

Vi har nu examinerat 16 doktorer och 12 licentiater i socialt arbete, och flera kommer snart. Här följer en lista över våra doktorer och licentiater, samt titlarna på deras avhandlingar.

FD

Eric Olsson
Gesällgatan 5
222 36 LUND
tel arb: 046-222 94 19
tel hem: 046-12 52 49

(1988) FÖRÄNDRING och KONFLIKT
Studentlitteratur

Leif Lenke
Ropgränd 99
183 41 TÄBY
tel arb: 08-16 31 69
tel hem: 08-758 86 23

(1989) ALCOHOL and CRIMINAL VIOLENCE:
Akademitryck AB, Edsbruk

Thorkild Thorsen
Dommervænget 22 B, 2 th
DK-4000 ROSKILDE
Danmark
tel arb: 33 15 05 20
tel hem: 46 32 67 80

(1990) HUNDREDE ÅRS ALKOHOLMISBRUG
Alkohol- og, Narkotikarådet, København

Tord Jacobson
Kronborgsvägen 8 A
217 42 MALMÖ
tel arb: 046-222 94 22
tel hem: 040-26 56 02

(1991) VÄLVILJANS FÖRTRYCK - En fallstudie
av allmännyttig bostadspolitik
Arkiv förlag, Lund

Per Nyberg
Åttegränd 1
222 48 LUND
tel hem: 040-46 05 31
tel arb: 046-20 92 00

(1991) HANDLING och LEVNADSVILLKOR
Om handikappade och deras organisationer-
KF-Sigma, Lund, distribution:
Centrum för Samhällsmedicin, Dalby

Matts Mosesson
Åttevägen 8:53
245 62 HJÄRUP
tel arb: 046-222 94 23
tel hem: 040-46 49 05

(1991) I OKUNNIG VÄLMENING
Ambitioner och förutsättningar
för strukturellt socialt arbete
Zenon, Floda

Kjell Nilsson
Qvantenborgsvägen 3 B
227 38 LUND
tel arb: 046-222 88 58
tel hem: 046-12 56 62

(1992) POLICY, INTEREST and POWER
Studies in strategies of research utilization
LU/Socialhögskolan 1992:1

Hans Swärd
Siriusgatan 16
224 57 LUND
tel arb: 046-222 94 15
tel hem: 046-14 78 96

(1993) MÅNGENSTÄDES SVÅRT VANARTAD ...
Om problemen med det uppväxande släktet
Zenon, Floda

Tapio Salonen
Björkendalsvägen 1
240 12 TORNA HÄLLESTAD
tel arb: 046-222 94 13
tel hem: 046-534 25

(1993) MARGINS OF WELFARE. A study of modern functions of social assistance
Hällestad Press, Torna Hällestad

Verner Denvall
Iliongränd P:166
224 71 LUND
tel arb: 046-222 94 25
tel hem: 046-12 76 05

(1995) FÖR SAMHÄLLETS BÄSTA.
Socialtjänstens medverkan i samhällsplaneringen
Zenon, Floda

Marta Szebehely
Swedenborgsgatan 18, 6 tr
118 48 STOCKHOLM
tel arb: 08-674 73 94
tel hem: 08-84 16 62

(1995) VARDAGENS ORGANISERING. Om vårdbiträden och gamla i hemtjänsten
Arkiv förlag, Lund

Bengt Svensson
Rudeboksvägen 433
226 55 LUND
tel arb: 046-222 33 51
tel hem: 046-30 55 19

(1996) PUNDARE, JONKARE OCH ANDRA - med narkotikan som följeslagare
Carlsson Bokförlag, Stockholm

Bo Vinnerljung
Vetevägen 7
240 10 DALBY
tel arb: 046-222 94 27
tel hem: 046-20 93 02

(1996) FOSTERBARN SOM VUXNA
Arkiv förlag, Lund

Marie Söderfeldt
Södra Tullgatan 1
211 40 MALMÖ
tel arb: 046-222 31 60
tel hem: 040-12 58 09

(1997) BURNOUT?
LU/Socialhögskolan 1997:2

Anna Meeuwisse
Måsvägen 4 A
227 33 LUND
tel arb: 046-222 31 57
tel hem: 046-14 37 43

(1997) VÄNSKAP OCH ORGANISERING.
En studie av Fountain House-rörelsen
Arkiv förlag, Lund

Immanuel Steen
Knickarp 1
270 35 BLENTARP
tel arb: 0480-615 50
tel hem: 0411-713 23

(1997) TANKEFIGURER I SOCIALT ARBETE
Operationalisering och reflektion
LU/Socialhögskolan 1997:6

FL

Leif R Jönsson
Drottninggatan 248
254 33 HELSINGBORG
tel arb: 042-10 63 73
tel hem: 042-11 85 45

(1988) ATT ARBETA PÅ BARN- OCH UNGDOMSINSTITUTION.
ATT STUDERA ARBETSPROCESSEN.
Makt- och vanmakt, en fallstudie av samspelet mellan behandlare och klient på en tonårsinstitution
(samt en "sammanfogningsdel")
Lunds universitet, Socialhögskolan 1986:1, 1987:5

Claes Levin
Hemvägen 7
240 35 HARLÖSA
tel arb: 046-222 31 63
tel hem: 046-612 71

(1990) MINNESOTAMODELLEN, SOCIAL-TJÄNSTEN, MISSBRUKARNA
Lunds universitet, Socialhögskolan

Marie Söderfeldt
Södra Tullgatan 1
211 40 MALMÖ
tel arb: 046-222 31 60
tel hem: 040-12 58 09

(1991) FRÅN MÅL TILL PRAKTIK I MÄNNISKO-BEHANDLANDE ORGANISATIONER
Lunds universitet, Socialhögskolan

Anna Meeuwisse
Måsvägen 4 A
227 33 LUND
tel arb: 046-222 31 57
tel hem: 046-14 37 43

(1991) PROJEKT, PROCESS och PROBLEM: studier av försöksverksamhet inom socialtjänsten
Lunds universitet, Socialhögskolan 1988:5, 1991:1

Ingrid Sahlin
Grönegatan 5 A
222 24 LUND
tel hem: 046-15 11 21
tel arb: 046-222 47 48

(1991) UNGDOMSPROJEKT: RETORIK och PRAKTIK
Centrala begrepp och strategier i det förebyggande arbetet under 1980-talet, studerade ur ett konfliktperspektiv
Lunds universitet, Socialhögskolan

Monica Magnusson-Granqvist
Östen Undéns g 178, 1 tr
227 62 LUND
tel hem: 046-211 68 23
tel arb: 046-222 33 50

(1991) ANNORLUNDA ARBETSTIDER?
Om forskning kring arbetstid och socialt liv
Lunds universitet, Socialhögskolan

Sven Jarhag
Yrvädersgatan 5
573 00 TRANÅS
tel arb: 036-10 48 64
tel hem: 0140-138 90

(1992) INFLYTANDE I VARDAGSLIVET
Närstudie av tre utvecklingsstörda personers inflytande i sitt vardagsliv
Lunds universitet, Socialhögskolan
(Senare i nytryck: FoU-rapport 1993:1
Landstinget i Jönköpings län)

Ann-Christine Gullacksen
Bärnstensgatan 32
253 61 HELSINGBORG
tel arb: 042-10 20 28 eller 046-222 31 64
tel hem: 042-29 82 30

(1993) HÖRSELSKADADE I ARBETSLIVET
Lunds universitet, Socialhögskolan

Ove Mallander
Sofiavägen 5 C
222 41 LUND
tel arb: 046-222 94 26
tel hem: 046-15 71 99

(1996) OM INTERORGANISATORISK SAMVERKAN FÖR ATT YRKESREHABILITERA GRAVT RÖRELSEHINDRADE - Exemplet Orkidén
Lunds universitet, Socialhögskolan

Lars Harrysson
Mannarp
Pl 414
242 94 HÖRBY
tel arb: 046-222 9783
tel hem: 0415-506 24

(1996) DISPONENT I BRYTNINGSTID
En problematisering av AB Robertsfors Bruks lednings ambitioner och möjligheter vad avser utvecklingen av lönevillkor och sociala anordningar i Robertsfors åren 1925-35
Lunds universitet, Socialhögskolan

Jan A Magnusson
Kapellgatan 14
214 21 MALMÖ
tel arb: 046-222 3161
tel hem: 040-30 73 84

(1996) MELLAN MÅLGRUPP OCH MYNDIGHET
Frivilligt arbete som korporativ politik.
En fallstudie av Folkhälsoinstitutets, RFSUs, RFSLs och Noaks arks samarbete om hivförebyggande samhällsinsatser
Lunds universitet, Socialhögskolan

Karin Trulsson
Havberg 1:12
274 00 SKURUP
tel arb: 040-34 57 99
tel hem: 0411-85 000

(1997) DET ÄR I ALLA FALL MITT BARN - en studie om att vara missbrukare och mamma, skild från barn
Lunds universitet, Socialhögskolan

Refererenser

Andersson, G (1984) *Små barn på barnhem* Lund: Psykologiska institutionen

Andersson, G (1995) *Barn i samhällsvård.* Lund: Studentlitteratur

Denvall, V och Jacobson, T. (red.) (1997) *Vardagsbegrepp i socialt arbete* Stockholm: Publica

Edebalk, P G (1975) *Arbetslöshetsförsäkringsdebatten* Lund: Ekonomisk-historiska institutionen

Eliasson R (1979) *Den nya psykiatrin i korseld* Stockholm: Prisma

Eliasson, R och Nygren, P (1981) P*sykiatrisk verksamhet I. Samhälle, människosyn och modern själavård* Stockholm: Prisma

Eliasson, R red. (1992) *Egenheter och allmänheter* Lund: Arkiv

Eliasson, R red. (1996) *Omsorgens skiftningar* Lund: Studentlitteratur

Foucault, M (1983) *Vansinnets historia* Lund: Arkiv

Foucault, M (1987) *Övervakning och straff* Lund: Arkiv

Geremek, B (1991) *Den europeiska fattighdomens betydelse* Stockholm: Ordfront

Himmelfarb, G 1984 *The idea of poverty* New York: Vintage

Inghe, G (1960) *Fattiga i folkhemmet* Stockholm: Stadsarkivet/ A& W

Khakee, A; Elander, I och Sunesson, S, red. (1995) R*emaking the welfare state* Aldershot: Avebury

Mosesson, M red. (1991) *Normality, social work and the creation of everyday life settings* Lund: Meddelanden från Socialhögskolan

Månsson, S A (1981) *Könshandelns främjare och profitörer* Lund: Doxa

Nilsson, K och Sunesson, S (1988) *Konflikt, kontroll expertis.* Lund: Arkiv

Nilsson, K och Sunesson, S (1989) *CSU - Elsket men forladt* Köbenhavn: CSU

Nämnden för socionomutbildning (1976) *Rapport. Symposium om forskarutbildning*

Pettersson, U (1981) "Socialt arbete och professionaliseringen" i Askeland K och Lindholm, K red. *Vad är socialt arbete?* Stockholm: Liber

Rasmussen, F (1990) "De lärde i Lund. En intervju med Sune Sunesson" i *Social Kritik* nr 7.

SOU 1949:4 *Utredning med förslag om lösdrivarelagens upphävande*

Stål, R och Svedberg, L (1987) *Det ovissa mötet* Stockholm: Rabén och Sjögren

Sundbärg, G (1906-07) *Emigrationen, I-II* Uppsala: Almqvist & Wiksell

Sunesson, S (1981) *När man inte lyckas* Stockholm: A&W/Gebers

Zimbalist, S (1977) *Historic themes and landmarks in social work research* New York: Harper

De första professurerna i socialt arbete inrättades i Stockholm 1977, Göteborg 1979, Umeå 1981 och Lund 1984. Den förste professorn i Lund blev Sune Sunesson Bilden är tagen vid professorsinstallationen den 14 mars 1986. Sunesson syns i främsta raden (tredje person från vänster). Längst t.v. dåvarande rektor för Lunds universitet professor Håkan Westling.
Bildkälla: Sydsvenskans bildarkiv.

Eric Olsson var den förste som disputerade i socialt arbete i Lund 1988.
Fotot i privat ägo.

Hans Swärd var den första socionomen som disputerade i socialt arbete i Lund. Här tillsammans med opponenten Kerstin Vinterhed i juni 1993.
Foto Inger Farm.

ROSMARI ELIASSON LAPPALAINEN & INGRID NILSSON MOTEVASEL

Omsorg, etik och socialpolitik

Om kvinnoperspektiv i forskning om äldreomsorg

Omsorgsarbete i såväl sin avlönade som oavlönade form är till mycket stor del liktydigt med kvinnoarbete – ett fenomen som inte i någon högre grad intresserat traditionell samhällsvetenskap. Sedan tidigt 80-tal har det emellertid vuxit fram en vetenskaplig diskussion kring omsorgsarbete och kring själva begreppet omsorg. Vi vill här ge en inblick i den omsorgsdiskurs som förs bland feministiska (och av kvinnovetenskapliga perspektiv inspirerade) forskare och relaterar då främst till det som är vårt eget forskningsområde – äldreomsorgen.

Begreppen vård och omsorg, som i äldre svenskt språkbruk var synonyma, har efter hand kommit att användas för att definiera olika yrkesgruppers arbetsuppgifter och ansvarsområden: de som arbetar inom sjukvården ger vård och omvårdnad, de som arbetar inom socialtjänsten svarar för omsorg. Hur de skillnaderna ter sig i praktiken ska vi inte diskutera här; vi stannar vid en teoretisk-ideo-

logisk diskussion kring begreppet omsorg och vid några inblickar i empirisk forskning om äldreomsorg och omsorgsarbete.

I feministiskt orienterad forskning har omsorg kommit att förknippas med en för kvinnor specifik moral och feminina förhållningssätt. Omsorgsarbete utförs emellertid i ett socialt sammanhang; omsorgens villkor skiftar med socialpolitiska trender och förändringar i välfärdsstaten. En diskussion om omsorg bör enligt vår mening inte begränsas till en fråga om feminin etik, utan diskuteras även ur andra perspektiv, bl a då som en fråga om socialpolitik.

Omsorg som officiell beteckning

Som officiell beteckning för välfärdsstatliga arrangemang användes beteckningen "omsorg" länge endast när det gällde de utvecklingsstörda. Idag har de flesta av de olika verksamheter som faller inom socialtjänstens ansvarsområde bytt beteckning från vård till omsorg: barnomsorg, individ- och familjeomsorg, äldreomsorg.

De som utbildas vid socialhögskolorna ska således arbeta med "omsorg". Vad betyder det – vilken innebörd har begreppet omsorg? Vilka var intentionerna när det som tidigare hette socialvård på 80-talet blev individ- och familjeomsorg, när åldringsvård blev äldreomsorg osv?

Idéhistorikern Roger Qvarsell (1991:150-151) menar att begreppet omsorg valdes för att beskriva en hjälp som syftar till att skapa drägliga livsvillkor utifrån den enskildes förutsättningar, oberoende av vad som kan betraktas som normalt eller friskt. Omsorgen skulle omfatta människors hela livssituation, och till skillnad från vad som gäller i behandlingsrelationer skulle makten att definiera vad som utmärker ett "gott liv" inte ligga hos vårdgivaren. När begreppet "social service" infördes markerade det ännu ett steg i denna riktning – att mottagaren själv skulle bestämma innehållet i hjälpen.

Huruvida den vårdideologi som låg bakom införandet av begreppet omsorg har realiserats inom socialtjänsten i stort, har vi inte underlag att uttala oss om, men inom den del av socialtjänsten som heter hemtjänst kom i hög grad de innebörder Roger Qvarsell ger ordet omsorg att förverkligas. Detta åtminstone under en epok av hemtjänstens historia.

Äldreomsorgen och forskningen

För merparten av dagens offentliga äldreomsorg har kommunerna huvudansvar, och äldreomsorgen utgör en stor del av socialtjänstens verksamhet. I genomsnitt går hälften av socialtjänstens budget till äldreomsorg. Utbyggnaden av hemtjänst till gamla, en hjälpform som kom till på 1950-talet, kan ses som ett tidigt led i en allmän avinstitutionalisering inom vårdsektorn. Hemtjänsten utgör idag en stomme i den kommunala äldreomsorgen och är den form för offentlig äldreomsorg som berör flest äldre människor. På 70-talet fick mer än en fjärdedel av de som fyllt 65 år hemhjälp, i mitten av 90-talet har andelen minskat till c:a 16%. (Även institutionsvården har minskat sedan 70-talet, c:a 6% av de som fyllt 65 år finns idag på ålderdomshem och i långvård, därtill kommer ett par procent om vi räknar in servicehusen). I hemtjänsten arbetade vid slutet av 80-talet närmare 90.000 personer som vårdbiträden, varav 93% kvinnor. Detta innebär att arbetet som vårdbiträde i hemtjänsten blivit ett av de vanligaste kvinnoyrkena (Szebehely 1995: 13).

Mot bakgrund av att äldreomsorgen länge varit ett av socialtjänstens stora verksamhetsområden skulle man kunna förvänta sig att äldreomsorgen också blev ett centralt fält när vi fick universitetsanknuten forskning i socialt arbete. Idag kan man nog faktiskt påstå att så är fallet, men vid de forskningsavdelningar som är knutna till Socialhögskolor (med den första professuren inrättad i Göteborg 1979) fanns det till en början endast enstaka projekt som handlade om äldre och äldreomsorg.

Åldrandet, de äldres situation och äldreomsorgen var för övrigt länge – även i andra ämnen och discipliner, inklusive den medicinska – ett forskningspolitiskt lågprioriterat område och föga attraktivt i enskilda forskares ögon. Ett första steg i riktning mot en forskningspolitisk satsning på de äldre togs i en motion i riksdagen 1952, då forskning om ålderssjukdomarna efterlystes av folkpartiledaren Bertil Ohlin m fl. Men det dröjde till 1964 innan en professur i geriatrik inrättades och först på 70-talet kom i riksdagen krav på uppbyggnad också av social, psykologisk och tvärvetenskaplig forskning och utbildning inom äldreområdet. En del s k sektorsforskning vid särskilda institut, landsting och kommuner kom till och en av regeringen tillsatt utredning från 1989 (DSF/FRN 1989), där professor emeritus Birgitta Odén var ordförande, resulterade så småningom i satsningar också på samhällsvetenskaplig universitetsforskning med inriktning på

äldre. Bl a inrättades tre professurer med denna inriktning – en i socialt arbete vid Stockholms universitet, en i sociologi vid Uppsala universitet och en i psykologi vid Göteborgs universitet.

Ingen av dessa professurer fick således sin placering vid Socialhögskolan i Lund, men här har ändå intresset för såväl forskning som utbildning om äldre och äldreomsorg vuxit sig starkt. Intresset för "äldrefrågor" (som folkpensionen) fanns redan innan Socialhögskolan fick en särskild forskningsavdelning, bl a hos skolans tidigare rektor Åke Elmér och hos vår nuvarande prefekt, docent Per Gunnar Edebalk. Sedan Sune Sunesson 1985 tillträdde den första professuren i Lund (den fjärde professuren i socialt arbete i landet) och Rosmari Eliasson samma år på deltid knöts till institutionen som adjungerad professor har intresset vidgats och flera forskare och forskarstuderande är för närvarande engagerade i större forskningsprogram med inriktning på äldre och äldreomsorg. Per Gunnar Edebalk, som fokuserat såväl pensionssystem som olika vårdformer för äldre i både nutida och historiska perspektiv, är bl a forskningsledare i ett program "Äldre och ekonomi" och samarbetar i detta projekt med forskare vid institutionen för ekonomisk historia. Docent Eric Olsson, leder flera projekt som belyser organisationsförändringar, omsorgsrelationer och kvalitet i hemtjänsten. Därtill kommer det forskningsprogram "Äldreomsorgens vardag och villkor", som vi själva är engagerade i och som vi kommer att referera till här.

Arbetet inom ramen för forskningsprogrammet Äldreomsorgens vardag och villkor påbörjades 1984 vid FoU-byrån, Stockholms socialtjänst, fortsatte vid Stiftelsen Äldrecentrum i Stockholm och fick sin förankring i Lund i och med att en andra professur i socialt arbete inrättades i Lund 1993, med Rosmari Eliasson som innehavare. Programmet har sedan 1992 långsiktigt ekonomiskt stöd av Socialvetenskapliga Forskningsrådet (SFR) och förenar en grupp forskare vid olika institutioner i landet.

Perspektivval och forskningsmiljö

Grunderna och principerna för forskningsprogrammet "Äldreomsorgens vardag och villkor" finns presenterade i boken Forskningsetik och perspektivval (Eliasson 1995, 1:a utg 1987) och målsättningen är att:

> "beskriva och synliggöra äldreomsorgens vardag så som den erfars av hjälpgivare och hjälpmottagare och att genom studier av strukturella förhållanden och förändringar, söka förstå och förklara olika aspekter och utvecklingstendenser i denna vardagsverklighet" (Eliasson m fl, 1992: 1).

Denna vår målsättning antyder att vi ser äldreomsorgen som ett forskningsfält där såväl vardagslivsforskning som breda socialpolitiska perspektiv behövs och där teoretiska referensramar och metoder hämtade från olika vetenskapliga discipliner kan komma till bruk.

Inte minst för forskning som kräver fler- och tvärdisciplinära ansatser, ser vi den forskningsmiljö som kommit att utvecklas vid Socialhögskolan i Lund som en god jordmån. De flesta forskarstuderande har sin bakgrund i socionomutbildningen som ju omfattar en rad olika ämnen, vilket kan antas bidra till en öppen och tolerant forskningskultur, där man lär sig att arbeta med en mångfald av metoder och teoretiska infallsvinklar och kan samsas väl med doktorander som kommer från andra grundutbildningar och har andra erfarenheter. En sådan öppenhet – bl a då i förhållande till den kvinnovetenskapliga diskurs som vi här vill ge en inblick i – ser vi som relevant och viktig när det gäller ett forskningsområde som vårt.

Det bör dock noteras att mycket av den forskning som idag bedrivs om äldreomsorg och andra former för social omsorg, knappast låtit sig influeras av kvinnovetenskapliga perspektiv. En hel del forskning bedrivs förvisso utan att den i sina frågeställningar påverkas av (och utan att över huvud taget notera) det faktum att de flesta som befolkar omsorgens fält är kvinnor, ibland (som i äldreomsorgen) både bland dem som ger och mottar hjälp.

I den vetenskapsteoretiska diskursen under de senaste decennierna har kvinnovetenskapen och feministisk vetenskapskritik gjort sig väl hörd. Men mycken forskning och FoU-verksamhet är oberörd därav; den återupprepar sina gamla frågor. Det tycks t ex finnas vattentäta skott mellan å ena sidan traditionell utvärderingsforskning som vanligen arbetar ur ett myndighetsperspektiv och förlitar sig helt på kvantitativa metoder och å andra sidan kvinnovetenskaplig teoriutveckling och forskning som tar sin utgångspunkt i kvinnors villkor och vardag, erfarenheter och kunskaper.

Omsorg som kvinnovetenskapligt begrepp

Den feministiska och kvinnovetenskapligt inspirerade forskning om omsorg som vuxit fram under 1980-talet har berört såväl kvinnors obetalda omsorgsarbete inom släkt och familj som avlönat omsorgsarbete, främst då välfärdsarrangemang i offentlig regi, såsom barn- och äldreomsorg (för överblick och inblickar i anglosaxisk och skandinavisk omsorgsforskning, se Eliasson, red 1996).

Inom den anglosaxiska forskningen kan kärnan i de kvinnovetenskapliga omsorgsdefinitionerna uttryckas i att omsorg består av "labour and love". Omsorg innebär kärlek eller åtminstone en känslomässig relation i kombination med praktiskt arbete. Betoningen på omsorg som en mellanmänsklig relation resp betoningen av omsorg som arbete kan vara olika stark hos olika forskare, men det finns en överensstämmelse i att både den emotionella och fysiska insatsen räknas (för begreppsdiskussioner se t ex Graham 1983 och 1993, Wærness 1980, 1984 och 1996, Thomas 1993, Szebehely 1996).

Stor genomslagskraft har de (främst anglosaxiska) feminister haft som fokuserat informella relationer och som betonat att omsorg innebär en nödvändig och viktig känslomässig relation. I denna inriktning antas att kvinnors känslomässiga utveckling är olik mannens; att flickor har en annorlunda könssocialisation än pojkar. Kvinnor antas vara essentiellt annorlunda män i sitt sätt att förhålla sig i sociala relationer. Grunden till detta antagande eller denna metaberättelse återfinns hos sociologen Nancy Chodorow (1988) som på objektrelationspsykologisk grund har skapat en teori om de båda könens olika identitetsutveckling. Berättelsen är uppbyggd kring den sociala omständighet som gäller för båda könen i preoidipal ålder: att modern, en kvinna, oftast är den främsta vårdnadshavaren. Detta antas medföra att flickors närhet till modern aldrig behöver brytas, för att hon ska uppleva sig som kvinna. Hon är lik modern, till skillnad från pojken, som måste inse att han är olik och avskild för att uppnå en könsidentitet som man. Förhållande till modern i dessa tidiga relationer anses vara grunden för en livslång grundläggande skillnad mellan könen: kvinnor blir relationsorienterade medan männen blir autonoma och orienterade mot självständighet.

Denna skillnad i flickors och pojkars identitetsutveckling förklarar också enligt Carol Gilligan, som myntade begreppet "omsorgsmoral" ("ethic of care") att kvinnor har en annorlunda moralutveckling och ett annorlunda moraliskt tänkande än män. I en empirisk studie som redovisas i boken "In a Different Voice"

(1982) kom Gilligan fram till att kvinnors och mäns moralutvecling ser olika ut, att kvinnor blir omsorgsmoraliska till skillnad från män som utvecklar en princip- och rättighetsmoral. Hon menar att omsorgsmoralen yttrar sig i att kvinnor tänker mera konkret på hur andra människor har det och att på de inte ska fara illa, samt i att kvinnor har icke-våld och omsorg som ideal, medan männen tänker i termer av rättvisa och på att mänskliga rättigheter inte ska bli kränkta. Det manliga idealet beskrivs som förmåga att resonera utifrån universella etiska principer. I Gilligans och hennes efterföljares tänkande framstår det feminina moraliska förhållningssättet som något särskiljande och annorlunda än gängse manlig, traditionell etik och skiljelinjen är enkelt uttryckt den mellan omsorg och rättvisa. Här finns startpunkten för en omfattande diskurs där begreppen kvinnor, omsorg och etik är sammankopplade (Noddings 1986, Ruddick 1989 m fl).

Gilligans studie hade stor genomslagskraft men hon blev också grundligt kritiserad för sin undersökning och sina tolkningar. Studien ansågs sakna empiriska belägg för att det fanns någon skillnad i moraliskt förhållningssätt som var knutet just till kön. I sin undersökning hade hon inte haft jämförbara grupper när det gäller utbildning, klass och ålder och nya undersökningar gjordes som motsade hennes resultat och som bl a visade att det enbart var lågutbildade samt kvinnor som stod utanför arbetsmarknaden som antog ett "feminint" moralresonemang (Walker, 1984 Greeno och Maccoby 1986 m fl). Men trots en mängd varnande röster både inom och utanför den feministiska forskningstraditionen, kom Gilligans arbete att lämna tydliga ideologiska spår och begreppet omsorgsmoral knöts till kvinnor.

Andra kvinnovetenskapliga forskare (Nicholson 1983, Stack 1986) anklagade Gilligan för historielöshet och var besvikna över att hon bekräftade det västerländska samhällets stereotypa föreställningar om manligt och kvinnligt och därmed bidrog till mytbildningen om hur kvinnor är (bör vara): empatiska, lyssnande, medkännande och altruistiska. Dessa forskare menade att Gilligan inte tagit hänsyn till kvinnors faktiska levnadsomständigheter och kulturella faktorer. Hur den sociala könsidentiteten (gender) konstrueras är avhängigt kvinnors olika erfarenheter; där etnicitet, klass, kultur och kvinnors egen medvetenhet har betydelse. Att se ett feminint omsorgsideal som norm anses av dessa forskare visa brist på kunskap om hur könsidentitet utvecklas och vara en del av de konserverande essentiella metaberättelser som tenderar att upprätthålla köns- eller genderskillnader (Fraser och Nicholson 1990).

Enligt nestorn inom skandinavisk omsorgsforskning Kari Wœrness skjuter denna kritik över målet. Det viktiga med Gilligans bok är enligt henne att den synliggör ett annat sätt att tänka om moral än det som är vanligt i traditionell filosofi och modern vetenskap. Wœrness, som själv har studerat omsorg som avlönat yrkesarbete, betonar att det i praktiskt omsorgsarbete finns ett annat förhållningssätt än det (manliga) effektivitetstänkande och den instrumentella ändamålsrationalitet som är förhärskande bland dem som planerar och utformar omsorgsarbetets villkor. Kari Wœrness beskriver offentlig omsorg som ett yrkesarbete där man "bryr sig om och sörjer för". I enlighet med omsorg definierat som "labour and love" krävs alltså både känslor och praktiska handlingar.

Att "bry sig om" anser Wœrness vara en kvalitet som bibehållits från den feminina omsorgskulturen. Hon skiljer mellan personorienterade omsorgsgivare som bryr sig om sina klienter och skapar personliga band, och yrkesorienterade som "avfeminiserats" till en mer professionell syn på sitt arbete, med löne- och arbetstidsfrågor i fokus (se t ex Wærness 1980, 1983).

Internationellt känd blev Wærness genom begreppet omsorgsrationalitet (se Wærness 1984 och 1996). Hon vill med det begreppet betona att det finns olika sätt att vara rationell och att omsorg kräver ett tänkesätt som är kontextuellt och beskrivande istället för formellt och abstrakt. Hon ser begreppet som ett kritiskt redskap och som ett sätt att uttrycka och förmedla omsorgens speciella innehåll och kvalitéer. I omsorgens vardag krävs andra kunskaper och ett annat slags förnuft och tänkesätt än den (manliga) mål-medel-rationaliteten och det effektivitetstänkande som styr på administrativ och planerande nivå, och som återfinns också i merparten av den forskning som vinner gehör på den nivån. I omsorgsarbete är det förnuftigt se till den andres behov, och detta kräver en förbindelse mellan "huvud-hjärta-hand". Detta förnuft är enligt Wærness kvinnor bärare av genom sin omsorgsvardag, det upprätthålls genom kvinnliga traditioner, i kvinnliga nätverk.

Sammanfattningsvis: I den kvinnovetenskapliga tradition, som vi här kortfattat har beskrivit, står omsorg för ett engagemang som sträcker sig utöver såväl vad som föreskrivs av generella moraliska principer och de rättigheter som ges av en offentlig verksamhets föreskrifter. Det innebär ett etiskt förhållningssätt eller en kultur där kvinnor drivs av en föreställning eller ett ideal som innefattar godhet; där de är självuppoffrande och har andras bästa för ögonen, skapar tillitsfulla relationer och genom såväl lyssnande och medkännande som praktiska arbetsinsatser verkar för den andres välbefinnande.

Ideal och realiteter

Av bl a Kari Wærness egen forskning framgår att allt omsorgsarbete inte är feminint präglat, den yrkesorienterade hemhjälparen styrs inte av omsorgsrationella ideal, hon är mera intresserad av lön och arbetstidsfrågor. Det är alltså en empirisk fråga om och när omsorg som offentlig verksamhet är präglad av en feminin kultur och ett tänke-och förhållningssätt som kommit att kallas omsorgsrationellt. Även om olika sociala verksamheter betecknas som omsorg och i hög grad är kvinnodominerade finns det med andra ord ingen garanti för att de är genomsyrade av omsorgsideal sprungna ur en kvinnokultur.

Under en period kom diskussionen om omsorgsmoral och omsorgsrationalitet att handla främst om kvinnliga dygder jämfört med manlig rationalitet, men omsorgsforskningen har efter hand allt mera kommit att uppmärksamma frågan om vilka organisationsformer, arbetsvillkor, kunskaper och andra förutsättningar som utgör nödvändiga betingelser för god omsorg (Se t ex Ungerson 1990, James 1992, Eliasson, red 1992 och 1996, Szebehely 1995).

I den feministiska forskningen har hittills mycket lite utrymme ägnats åt mindre "goda" aspekter eller konsekvenser av den feminina omsorgen som sådan, t ex risken att ansvaret för den andre blir till kränkningar och inskränkningar av dennes frihet och integritet. Det finns mycket lite empirisk forskning som omfattar jämförelser mellan kvinnlig och manlig omsorg, men en studie som jämför manliga och kvinnliga service- och omsorgsyrken tyder på att män i mansdominerade yrken är mer uppmärksamma på risken att kränka den Andre (Motevasel 1996).

Intervjuer med kvinnor som arbetar som vårdbiträden i hemtjänsten visar dock att även de dagligen upplever den risken, och vi tror att "omsorgens väsen" kan beskrivas just som en balansgång mellan å ena sidan ansvaret för den andre som kan slå över i förmyndarskap och övergrepp och å andra sidan respekten för den andres integritet, som kan bli till likgiltighet och underlåtenhet (jfr Eliasson 1995:58 ff).

Inom forskningsprogrammet "Äldreomsorgens vardag och villkor" har Marta Szebehely (1995) utfört en omfattande studie av offentlig äldreomsorg där hon visar att organiseringen av arbetet är avgörande för vilka relationer som skapas mellan hjälpmottagare och vårdbiträde. Szebehely, som skiljer mellan tre olika organiseringsmodeller inom hemtjänst – det traditionella distriktet, det löpande-

bands-lika servicehuset och det självstyrande smågruppsdistriktet – finner att dessa skillnader i organiseringen av arbetet ger en kvalitativt olikartad hjälp.

Vårdbiträdet i det traditionella distriktet har fasta vårdtagare och en viss avsatt tid för varje pensionär. Inom den tidsrymden kan hon tillsammans med den hon hjälper bestämma vilka arbetsuppgifter som är mest nödvändiga att utföra vid varje tillfälle. I det traditionella distriktet där arbetet är präglat av kontinuitet och en relativt hög grad av handlingsfrihet för vårdbiträdet finns utrymme för ett förhållningssätt som kan ses som omsorgsmoraliskt eller omsorgsrationellt.

Vid det löpandebands-lika servicehuset, liksom i det självstyrande smågruppsdistriktet, saknas både kontinuiteten och handlingsutrymmet att bestämma vad som ska göras vid varje tillfälle. Vårdbiträdet hjälper olika vårdtagare från dag till dag och hjälpen är antingen uppstyckad i delmoment som måste utföras enligt schema eller bestämd av gemensamma överenskommelser och normer för vad som ska göras. Avsteg från dessa regler och normer anses negativa då de kan leda till favorisering av vissa vårdtagare och en bristande "rättvisa", där alla inte behandlas lika.

Szebehelys studie visar tydligt att den offentliga omsorgens innehåll och kvalitet är beroende av vilken modell för arbetets organisering som är förhärskande. Sätter vi hennes studie i relation till Wærness' begrepp omsorgsrationalitet och tankar om kvinnokultur så visar studien att det framförallt är inom den traditionellt organiserade hemtjänsten som det finns jordmån och utrymme för dessa tanke- och handlingsmönster.

För oss som forskar om omsorg är det viktigt att se denna omsorg och omsorgsrationalitet – där den finns – som en levande kultur att ta lärdom av. Men det torde också vara viktigt att se att det parallellt finns andra sätt att organisera omsorgsarbete, och att reflektera över under vilka förhållanden arbetets villkor är sådana att ett omsorgsrationellt förhållningssätt är möjligt.

Samhällsstruktur, omsorg och socialpolitik

Det traditionella sättet att organisera hemtjänsten (som i sina huvuddrag ännu finns kvar på sina håll) har sina rötter i den hemhjälp som började komma gamla människor till del under 1950-talet. De som gav hjälpen kallades då för hemsamariter och till detta arbete rekryterades hemmafruar som avlönades för några

timmars arbete per dag, ett arbete som de skötte jämsides med den oavlönade omsorgen om den egna familjen.

Enligt Lena Sommestad (1994) är femtiotalet en unik period i svensk historia eftersom det är den enda tid som hemmafruar har varit allmänt förekommande. Tidigare arbetade många kvinnor i jordbruket och senare har kvinnor varit anställda inom produktion eller i offentlig verksamhet inom kommun och landsting. Men under femtiotalet kan man tala om separata sfärer för kvinnor och män, där kvinnans plats var i hemmet, mannens i produktionen. Sättet att bygga upp den traditionella hemtjänstorganisationen präglades av att det fanns hemmafruar att tillgå. Kvinnorna ryckte in och arbetade några timmar om dagen utan några större lönekrav och relationen till de (få) personer som de gav hjälp kom i hög grad att likna den släkt- och familjebaserade omsorgen.

Hemtjänstens organisering under senare perioder, med servicehus-modellen som växte fram under 1970-talet och de självstyrande grupperna från början av 1980-talet, har skett under andra betingelser. Kvinnors alternativ till offentligt omsorgsarbete har då varit arbete i produktionen, och omsorgens organisering börjar efterhärma industriarbetets och produktionens ordning. Kvinnans arbete i den offentliga omsorgssektorn ses i relation till vad hon annars hade kunnat utföra inom industrin och det kvinnodominerade offentliga omsorgsarbetet avkrävs motsvarande effektivitet och rationalitet. I dessa organisationsformer finns inte längre stort utrymme för någon kvinnokultur eller omsorgsrationalitet.

Under 1980-och 90-talet sker därtill påtagliga ideologiska förändringar inom svensk socialpolitik. Den svenska välfärdsstaten utsätts för en omfattande kritik, den anses som "övermogen" och alltför kostsam. Sociala rättigheter, rättvisa, solidaritet och omsorg om de svaga i samhället är inte längre – så som de var i det svenska "folkhemmet" – centrala begrepp i den politiska diskussionen. Marknadsmässighet, konkurrens och valfrihet blir honnörsord också för välfärdsarrangemang som vård och omsorg. Ekonomkåren framträder på välfärdsarenan som de dominerande experterna och den abstrakta idealtypen för den fria marknadens sätt att fungera blir till till norm; begreppet kostnadseffektivitet blir, som Agneta Hugemark (1995) visar, ett mål som lyckas skymma och ersätta de välfärdsorienterade mål som handlar om rättvis fördelning, god omsorg osv. Ett marknadsanpassat språk börjar göra sig gällande bl a inom äldreomsorgen, där den hjälp som ges spaltas upp i olika typer av "omsorgsprodukter" som "produkten hygien", "produkten tillsyn" osv. En standardisering som Georg Ritzer (1996)

beskriver som en "McDonaldization" av bl a födelse och död i det moderna samhället tycks därmed inom svensk äldreomsorg ha tagit sig ovanligt tydliga uttryck och kan beskrivas som en förlängning av de rationaliseringssträvanden som vi tidigare beskrivit i termer av byråkratisering och taylorisering (se t ex Eliasson 1992). Samtidigt utvecklas för äldreomsorgen (som tidigare i industrin) standardiserade tekniker för "kvalitetssäkring" och "kvalitetsmätning" (för en granskning av denna utveckling, se Eliasson Lappalainen & Szebehely 1996 och för en gedigen studie av just kvalitetsmätningstekniken, se Slagsvold 1995).

Rationaliseringssträvanden av den typ som efterliknade det löpande bandet i industrin och som infördes redan under 1970-talet, har följts av ideologiskt motiverad bantningsiver och marknadisering av den offentliga sektorn. Politiska förhoppningar finns att marknaden och det civila samhället, främst familjen och frivilliga organisationer, ska ta över mer av det kostnadskrävande offentliga omsorgsarbetet. Vilka förutsättningar finns för en sådan "re-privatisering" av omsorgen?

Omsorg som "frivilligt" kvinnoarbete

I en (ny-)liberal socialpolitisk modell är omsorg till stor del frivilligt organiserat arbete och i första hand en angelägenhet för den "lilla världen"; familj, släkt, vänner, grannar. En krympning av det offentligas ansvar anses av den liberala modellens förespråkare vara en "naturlig" återgång till en samhällsstruktur där omsorg hör till den privata sfären. I argumentationen för denna modell kommer en omsorgsdefinition som betonar "kärlek" mer än "arbete" väl till bruk, liksom ett särskiljande mellan formell och informell omsorg, där endast den senare antas innehålla komponenten kärlek – och således med självklarhet anses vara av högre kvalitet; en bättre omsorg.

Men omsorg kräver i alla system tid och arbete och det måste finnas någon som kan utföra arbetet. För ett återförande av omsorgsarbete till den privata sfären, till frivilligt arbete och välgörenhet krävs försörjda kvinnor. Men i Sverige har kvinnor kommit att förvärvsarbeta i ungefär lika hög grad som män, och det stora omsorgsansvar som kvinnor ändå tar i t ex omsorgen om de äldre innebär ett ofta tungt dubbelarbete. Det finns beräkningar som visar att den hjälp anhöriga ger till anhöriga som bor kvar hemmma är minst dubbelt så omfattande som den hjälp som hemtjänst och hemsjukvård står för (Johansson 1991) och under

de senaste årens minskning av hemhjälpsinsatserna har anhöriga påtagligt ökat sina insatser i form av praktisk hjälp (Szebehely 1993 och 1996).

Försörjda hemmafruar är inte längre, som på 50-talet, en resurs som för en billig penning och under icke marknadsmässiga villkor kan utnyttjas i omsorgen om gamla och handikappade. Kan det då i ett framtida Sverige skapas andra förutsättningar för en välfärdsmodell där allt mer omsorgsansvar förskjuts tillbaka till det "informella nätverket" och där omsorgsarbete återgår till att inte längre betraktas som "riktigt arbete", utan läggs utanför den vanliga, reglerade arbetsmarknaden, dess avtal och trygghetssystem? Kan t ex en växande arbetslöshet öka benägenheten hos kvinnor och andra (invandrare m fl) med en svag och marginaliserad relation till den öppna arbetsmarknaden att – till symbolisk ersättning eller "kvasilön" – åta sig omsorgsarbete som hittills definierats som vanligt, om än lågavlönat, yrkesarbete?

Den brittiska omsorgsforskaren och feministen Clare Ungersson (1995) hävdar att vi har att vänta oss en sådan växande "grå" arbetsmarknad inom omsorgssfären och att den politiska utvecklingen i Europa innebär att gränserna mellan formell och informell, avlönad och oavlönad omsorg håller på att upplösas.

Symbolisk betalning som påtryckning

Ungerson har studerat olika betalningssystem för omsorg, som hon ser som genomsyrade av genustänkande och i hög grad riktade till kvinnor i det informella nätverket. I flera europeiska länder blir dessa betalningssystem allt vanligare och i Storbritannien förekommer tre sådana former av betalning för omsorg ("payments for care"), vanligen finansierade via socialbidragsbudgeten. Här finns symbolisk betalning till frivilliga, som enligt ett kontrakt utför vissa nödvändiga tjänster till gamla i grannområdet (för en exemplifiering se Doris Lessings roman En god grannes dagbok) och två slag av nya bidragssystem. Det ena av de nya bidragen går direkt till omsorgsgivare som redan har en relation till den hjälpbehövande (motsvarande "avlönade anhörigvårdare" i Sverige), det andra direkt till hjälpmottagaren för att denne ska kunna köpa sig omsorg, av närstående eller andra (t ex det bidrag till handikappade som i Storbritannien betalas ur "The Independent Living Fund" och som i Sverige har en av sina motsvarigheter i det s k STIL- projektet, Stockholm Independent Living).

Ungerson menar att tendensen är densamma i hela Europa där vi har ett växande antal äldre, samtidigt med en avveckling av den institutionella vården. Tanken att kunna minska kostnaderna bär upp idén om en vård och omsorg "ute i lokalsamhället" där professionella ger hjälp i hemmet, men med en allt större förlitan på informella vårdgivares tjänster. Detta både när det gäller äldre och andra med "särskilda behov", t ex psykiskt störda. Betalning i form av bidrag till anhöriga och symbolisk ersättning till frivilliga kan framstå som en kostnadsstegring, om de går till "omsorg som tidigare (i någon mytomspunnen guldålder) inte kostade något och i framtiden skulle ha funnits ändå" (aa 1995:43). Men Ungerson menar att traditionella uppfattningar om genusbundna förpliktelser mot släkt och familj kommer att lösas upp mer och mer av sociala förändringar som skilsmässor, geografisk mobilitet och kvinnors deltagande på arbetsmarknaden. Det är i detta läge, menar hon, frestande för regeringar att använda symboliska betalningar som smörjmedel i överförande av omsorgsansvar till en billigare form, i lokalsamhället.

> "Detta synsätt utgår från att det inom den privata sfären redan finns en reservoar av arbetskraft, som är mottaglig för känslomässiga påtryckningar som ligger i släktskapsförbindelser, livshistoria och förväntan om ömsesidighet, altruism och vana, och som är benägen att förbli påverkbar. Poängen med symboliska betalningar är att förstärka kraften i dessa påtryckningar på den ideologiska nivån genom att underförstått låta förstå att bevekelsegrunden för informella givare av omsorg är 'kärlek' – den gemensamma förkortningen för påtryckningarna – inte pengarna." (a a 1995:44)

Det finns ett antal studier (t ex Finch och Groves 1983, Ungerson 1990) som visar att det är kvinnor som är känsligast för denna typ av påtryckningar. Symboliska betalningar vilar på genusbundna synsätt och kommer att bidra till att upprätthålla en könsbunden arbetsdelning där kvinnor tillskrivs särskilda omsorgskvalitéer – och ett omsorgsansvar där grunden för arbetet är och bör vara "kärlekens storsinthet – inte det småsinta intresset av pengar". De symboliska betalningarna innebär ett erkännande från samhällets sida, ett erkännande som ökar trycket på kvinnorna att "ta sitt ansvar" och som för små summor pengar ger stora mängder av tid – tid som i andra omsorgs- och betalningsformer skulle vara betydligt mer kostsam för stat och kommun.

Ungerson beskriver en utveckling där omsorg i allt högre grad commodifieras (blir till betalda marknadstjänster – om än på en delvis "grå marknad"). Hon polemiserar här med Gösta Esping-Andersen (1990) som talar om motsatsen – en "decommodifiering" i den meningen att bidragen kan upphäva nödvändigheten

att skapa sig en inkomst på arbetsmarknaden. I de fall som Esping-Andersen behandlar, som när bidragen utgår från hjälpmottagarens status och utgår direkt till denne, så ökar det hjälpmottagarens oberoende – men inte hjälpgivarens, menar Ungerson. Genom att bortse från bidrag som utgår p g a hushålls- och familjerelationer utelämnar Esping-Andersen frågor om genus och ser inte att denna typ av symboliska betalningar kan låsa dem som ger hjälpen mer än de befriar. Bidragen kan låsa omsorgsgivare, vanligen kvinnor, vid en ensam arbetssituation (där de är fysiskt ensamma med den person de hjälper och ser sig själva som den enda person som är ansvarig för omsorgsmottagarens välbefinnande) och "låsa dem inte bara till den plats där de arbetar, utan dessutom till fattigdom" (Ungerson 1995).

Omsorgsmoralen och traditionens ok

Den utveckling som Clare Ungerson beskriver i 90-talets Europa tycks ha vissa likheter med den situation vi hade i Sverige på 50-talet, då hemmafruar kunde engageras för ett ensamarbete som hemsamariter. Betalningen sattes då medvetet under lönen för "tillfälligt husligt arbete" på den öppna marknaden, hemsamariterna hade inte någon kontakt med arbetskamrater eller arbetsledare och de hade betalt enbart för den tid de tillbringade hos sina pensionärer – inte som i dagens hemtjänst för "gångtid" mellan olika pensionärer eller för annan "kringtid", som tid för planering, telefonkontakter, arbetsmöten, utbildning.

Då – som nu – åberopades altruistiska och ideella motiv och bevekelsegrunder hos kvinnor, som på detta sätt gavs möjlighet att känna att de gör "en allmännyttig gärning" – "samtidigt som de skaffar sig lite extra nålpengar". Hemvården av de gamla beskrevs som "dubbelverkande" i den meningen att "de gamla får tillsyn och hjälp och ensamma husmödrar får en för dem passande sysselsättning" (Szebehely 1995:57).

Om vi inte får försörjda hemmafruar tillbaka så finns det dock andra grupper i det moderna samhället som har relativt gott om tid eller flexibel sådan i kombination med knapp försörjning. De som lever på arbetslöshetsunderstöd, pension, socialhjälp eller studiestöd kan välkomna en aldrig så låg extrainkomst (i form av svart betalning eller ersättning för ett visst antal "tillåtna arbetstimmar"), kanske även om arbetsinsatsen i praktiken är mycket stor.

Clare Ungerson förutspår att det i första hand är kvinnor i det informella nätverket som kommer att känna och svara på trycket att mot inga, ringa och symboliska ersättningar åta sig omsorgsarbete som annars inte skulle bli gjort när den offentliga sektorn bantas. När det gäller att öka trycket i denna riktning kan vi – intressant nog – se att förespråkare för ett återförande av omsorgsansvar till den privata sfären kan ha god draghjälp av de feministiska forskare som tillskriver kvinnor en "inneboende" och närmast medfödd kompetens och kapacitet för omsorg. Föreställningen om att kvinnor – till skillnad från män – generellt sett är bärare av en "omsorgsmoral" svarar väl mot de genusbaserade antaganden som nuvarande europeisk politik bygger på och söker förstärka genom bl a symbolisk betalning för omsorg. Förespråkare för en nyliberal välfärdsmodell kan med andra ord hämta stöd hos feminister som, utan att se till sammanhang och villkor, hävdar kvinnors altruism, medkänsla, relationsorientering och omsorgsbenägenhet.

Också i andra sammanhang har vi varnat för (icke avsedda) konsekvenser av tendensen till kontextlös förbindelse mellan kvinnligt kön och omsorg i feministisk teori:

> "Kvinnor antas besitta den förmåga, den moral och det förnuft som är etiskt riktigt och/eller förnuftigt, rationellt adekvat och ändamålsenligt i människovårdande arbete. Det är bara det att kvaliteten då placerats inuti kvinnorna, såsom "bärare" därav, inte mellan människor som befinner sig i en social gemenskap... Där (inuti) kan den bli lite tung att bära, omsorgsrationaliteten – inte minst i kollision med de andra och ofta maktfullare rationaliteter än omsorgens, som styr över det avlönade omsorgsarbetet." (Eliasson 199 :36).

Tung kan föreställningen om en inneboende feminin omsorgsmoral och omsorgsrationalitet bli för kvinnor som i avlönat arbete har sådana arbetsvillkor att det inte finns mycket utrymme för omsorgsrationellt handlande. Så länge kvinnor tänker "omsorgsrationellt" men i t ex en byråkratisk organisation hindras från att handla i enlighet med sina egna ideal, finns tendensen att de lägger skulden på sig själva. Ännu tyngre kan denna föreställning om hur kvinnor "är och förblir" bli i en svensk välfärdsstat under omvandling, där de – förutom det dubbelarbete flertalet redan har som yrkes- och hemarbetande – förväntas ta ett ökande ansvar för närstående gamla och handikappade, och kanske därtill engagera sig i "frivilligt socialt arbete" och välgörenhet.

Slutord

Vi har givit en antydan om feministisk begreppsbildning och om (olika varianter av) genusperspektiv som vi finner högst relevanta inte minst i forskning om de kvinnodominerade verksamheter som heter omsorg; äldreomsorg såväl som om annat socialt arbete. "Omsorgsrationaliteten" är viktig för oss att se, om och när den finns – bland kvinnor som bland män. Men vi har också betonat att i ett feministiskt perspektiv som inte tar hänsyn till omsorgens villkor och sociala sammanhang, finns risken att det (åter-)skapas stereotypa och idealiserade bilder av hur kvinnor är, oavsett hur deras levnads- och arbetsförhållanden ser ut och oavsett tidsanda och samhällsförhållanden.

Därmed hoppas vi också ha förmedlat vår uppfattning att det i social forskning är viktigt att inte låsa sig vid ett enda perspektiv, gammalt eller nytt. Tvärvetenskapliga ansatser är viktiga, men också en fortgående kritisk dialog mellan forskare som står för olika perspektiv, teorier och metoder – mellan väletablerade och protestfyllda skolbildningar och mellan forskare som företräder olika discipliner och perspektiv.

Omsorgsforskningen har kommit att bli perspektivrik bl a i den meningen att diskussionen om kvinnor och omsorg omfattar t ex kunskapsteoretiska, moralfilosofiska, socialpolitiska, sociologiska och psykologiska frågor. Eftersom forskningen inom detta nya forskningsfält i många avseenden är protestfylld i förhållande till tidigare perspektiv så är det "gamla sanningar" som utmanas, på flera olika nivåer. Forskning om omsorg är således ingen isolerad "kvinnofråga", den vill lägga sig i frågor som handlar om hur vi definierar och förstår samhälleliga och mänskliga fenomen som t ex kunskap, kompetens, politik, välfärd, rationalitet och moral.

Utan det feministiska inslaget i omsorgsforskningen så skulle det forskningsområdet med säkerhet – om det nu över huvud taget blivit till – följt andra, mer upptrampade spår. I våra ögon har omsorgsforskningen, med god draghjälp av kvinnovetenskapen, lyckats i sitt uppsåt att ställa nya frågor och att åstadkomma sprickor i den gamla kunskapen. I vad mån representanter för den kunskapen är villiga att delta i diskussionen och att ompröva sina invanda frågor, återstår att se.

Referenser

Chodorow Nancy (1988) *Femininum Maskulinum Modersfunktion och könssociologi.* Stockholm: Natur och kultur.

DSF/FRN (1989) *Forskning om äldre – förslag från FRNs och DSFs utredningsgrupp inom äldreforskningsområdet.* Stockholm: DSF/FRN, Rapport 89:5.

Eliasson Rosmari (1995) *Forskningsetik och perspektivval.* Lund: Studentlitteratur. (2:a omarbetade utg).

Eliasson Rosmari (1991) "Omsorgsrationaliteten och dess villkor. En ideologikritisk ansats" i B Bergsten m fl (red): *Etik, solidaritet, välfärd.* Göteborg: Daidalos.

Eliasson Rosmari (1992) "Omsorg som lönearbete: om taylorisering och professionalisering" i samma författare (red): *Egenheter och allmänheter. En antologi om omsorg och omsorgens villkor.* Lund: Arkiv förlag.

Eliasson Rosmari, red (1996) *Omsorgens skiftningar. Begreppet, Vardagen, Politiken, Forskningen.* Lund: Studentlitteratur.

Eliasson Lappalainen Rosmari & Szebehely Marta (1996) "Äldreomsorg, kvalitetssäkring och välfärdpolitik" i Palme J & Wennemo I *Generell välfärd – hot och möjligheter?* Välfärdsprojektets skritftserie Fakta/kunskap, Nr 3, Stockholm: Norstedts Tryckeri.

Esping-Andersen Gösta (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism Cambridge:* Polity Press.

Fraser Nancy &Nicholson Linda J (1990) Social Criticism without Philosophy: An Encounter between Feminism and Postmoderninsm i *Feminism/Postmodernism.* Linda J Nicholson ed: London, New York: Routledge.

Finch Janet & Groves Dulcie, red (1983) *A Labour of Love: Women, Work and Caring.* London: Routledge & Kegan Paul.

Gilligan Carol (1982) *In a Different Voice.* Cambridge: Harvard Univ Press. (sv utg 1985: *Med kvinnors röst, Psykologisk teori och kvinnors utveckling.* Stockholm: Prisma.)

Graham Hilary (1983) "Caring: A Labour of Love" i Finch Janet & Groves Dulcie, red *A Labour of Love: Women, Work and Caring.* London: Routledge & Kegan Paul.

Graham Hilary (1993) "Social Division in Caring" *Women's Studies International Forum,* 16 (6) 461-470.

Greeno Catherine G, Maccoby Eleanor E (1986) "How Different Is the 'Different Vocie'?" *Signs Journal of Women In Culture and Society* 11: 310-16.

Hugemark Agneta (1995) *Den fängslande marknaden. Ekonomiska experter om välfärdsstaten.* Lund: Arkiv förlag.

James Nicky (1992) "Care = organisation + physical labor + emotional labor" *Sociology of Health & Illness,* 14 (4) 488-509.

Johansson Lennart (1991) *Caring for the Next of Kin - on informal Care of the Elderly in Sweden.* Uppsala Univerity.

Lessing Doris (1985) *En god grannes dagbok* Stockholm:Trevi.

Motevasel Ingrid (1996) "Omsorg, ansvar och service – exempel från manligt yrkesrbete" i Eliasson R (red) *Omsorgens skiftningar. Begreppet, Vardagen, Politiken, Forskningen.* Lund: Studentlitteratur.

Nicholson Linda J (1983) "Women, Morality, and History" *Social Research 50*: 514-36.

Noddings Nel (1986) Caring. *A feminine Approach to Ethics & Moral Education.* Berkley: University of California Press.

Qvarsell Roger (1991) *Vårdens idéhistoria.* Stockholm: Carlssons.

Ritzer George (1996) *The McDonaldization of Society.* Thousand Oaks, California: Pine Forge Press.

Ruddick Sara (1989) *Maternal ThinkingToward a Politics of Peace.* Boston:Beacon.

Slagsvold Britt (1995) *Mål eller mening. Om å måle kvalitet i aldersinstitusjoner* (akad avh) rapport nr 1/1995, Oslo: Norsk gerontologisk institutt.

Sommestad Lena (1994) "Privat eller offentlig välfärd? Ett genusperspektiv på välfärdsstaternas historiska formering" *Historisk tidskrift* (4) 601-629.

Stack Carol B(1986) "The Culture of Gender: Women and Men of Color". *Signs Journal of Women in Culture and Society 11*: 321-24.

Szebehely Marta (1993) *Hemtjänst eller anhörigvård? Förändringar under 1980-talet.* Stockholm, Socialstyrelsen.

Szebehely Marta (1995) *Vardagens organisering. Om vårdbiträden och gamla i hemtjänsten.* (akad avh) Lund: Arkiv förlag.

Szebehely Marta (1996 a) "Om omsorg och omsorgsforskning" i Eliasson R (red) *Omsorgens skiftningar. Begreppet, Vardagen, Politiken, Forskningen.* Lund: Studentlitteratur.

Szebehely Marta (1996 b) "Äldreomsorgens förändringar och kvinnors vardag" i *Kvinnorna och välfärden,* FRN, Rapport 96:8, 113-123.

Thomas Carol (1993) "De-constructing Concepts of Care" *Sociology,* 17 (4) 649-669.

Ungerson Clare, ed (1990) *Gender and Caring, Work and Welfare in Britain and Scandinavia.* New York: Harvester Wheatsheaf.

Ungerson Clare (1995). "Gender Cash and informal care: European Perspectives anddilemmas" Journal of Social Policy 24 (1) 31-54.

Walker Lawrence J (1984) Sex Differences in the Development of Moral Reasoning: A critical Review *Child Development 55*: 677-91.

Wærness Kari (1980) "Omsorgen som lönearbete - en begreppsdiskussion", *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, 1 (3) 6-17.

Wærness Kari (1983) *Kvinnor och omsorgsarbete.* Stockholm: Prisma. (norsk orig 1982 *Kvinneperspektiv på sosialpolitikken.* Oslo: Universitetsforlaget.)

Wærness Kari (1984) "The Rationality of Caring" *Economic and Industrial Democracy, 5* (2) 185-211.

Wærness Kari (1996) "'Omsorgsrationalitet'. Reflexioner över ett begrepps karriär" i Eliasson R (red) *Omsorgens skiftningar. Begreppet, Vardagen, Politiken, Forskningen.* Lund: Studentlitteratur.

År 1993 fick Socialhögskolan i Lund ytterligare en professor och Rosmarie Eliasson Lappalainen utnämndes. Fotot i privat ägo.

STEFAN KARLEGÄRD

Socialhögskolans studentkår under 50 år

Socialhögskolans studentkårs utveckling under sina 50 år är en händelserik historia, det har hänt mycket och mitt bidrag kan därför inte ta upp allt utan bara spegla vissa tendenser. Jag har valt att försöka beskriva några tidstypiska tendenser för att spegla kårens utveckling och vilka frågor som engagerat studenterna. Kårens historia kan delas in i tre olika faser. Den första varar från starten 1947 till mitten av 1960-talet. Man arbetade då huvudsakligen med att bygga upp verksamheten och bli accepterad som studentkår. Sedan kommer de "turbulenta" 1960- och 1970-talen. Denna period präglades av vänsterideologiska diskussioner och olika politiska handlingsprogram. Politiseringen bidrog slutligen till att kårverksamheten på Socialhögskolan helt lades ned 1977. Kåren uppstår sedan på nytt i slutet av 1970-talet men nu med mer studentsociala och utbildningsinriktade ambitioner. Hur utvecklingen kommer att bli fram till sekelskiftet återstår att se.

Socialinstitutets elevkår 1947

Samma år som Sydsvenska socialinstitutet började att utbilda socionomer grundades också institutets elevkår. Vid ett kårmöte den 12 november 1947 antogs ett stadgeförslag med elva punkter. Enligt dessa stadgar skulle alla institutets elever tillhöra Sydsvenska socialinstitutets elevkår. Kårens uppgift skulle vara sådan verksamhet som inte direkt rörde undervisningen. Vid samma kårmöte valdes också den första styrelsen med Edgart Grumert som ordförande. Man utsåg en studienämnd vars huvudsakliga uppgift bestod i att lägga fram elevernas önskemål till lärarna angående undervisning. Nämnden skulle också bevaka och följa utvecklingen på arbetsmarknaden. Senare bildade man olika sektioner som klubbsektionen, idrottssektionen, diskussionssektionen och ett socialt utskott. Studienämnden gjorde undersökningar och framställningar angående praktiken och skrev även förslag till remissyttranden i olika studiefrågor. Eleverna var däremot inte representerade i Socialinstitutets officiella organ förrän hösten 1964. Då bildades undervisningsnämnden i och med att institutet blev en statlig högskola.

Diskussionssektionens första sammankomst anordnades den 30 november 1947. Här tog man bland annat upp ämnen som "ska Sverige ha kärnvapen" och "skall kvinnan stå hemma vid spisen eller ska hon få ha förvärvsarbete". Frågan om kvinnans rätt till arbete var på den tiden laddad och diskussionen som följde varade i över två timmar och var stundvis mycket livlig.

Idrottsektionens verksamhet var omfattande och utgjordes till exempel av friidrott, fotboll, gymnastik och ett handbollslag som var framgångsrikt i nationsserien. Genom så kallade telefonmatcher tävlade man i friidrott mot Stockholms och Göteborgs Socialinstitut. Respektive elevkår kämpade på hemmaplan och man höll fortlöpande reda på ställningen via telefonkontakt.

Kåren hade också del en allvarligare frågor att handskas med. I 1940-talets Sverige var lungtuberkulos fortfarande ett problem och man trodde att studenterna var en särskilt utsatt grupp. Frågan om vad man skulle kunna göra togs upp av det sociala utskottet. I februari 1948 beslutade kåren att alla elever skulle få möjlighet till en årlig kostnadfri röntgenundersökning. Denna service fanns kvar till långt in på 1950-talet.

En uppgift som kom att ta mycket av elevernas tid i anspråk var överinseendet av biblioteket som studienämnden åtagit sig. Man hade regelbundna inventeringar och enligt verksamhetsberättelser var det ett ständigt problem med att lit-

teratur försvann från biblioteket. Denna måste sedan ersättas av kåren. Nämnden fick upprätta jourlistor för vakthållning och skötsel av boksamlingen. Senare fick elevkåren ett antal nycklar till biblioteket som lånades ut mot en depositionsavgift. Relativt snart tog emellertid institutet över ansvaret av biblioteket.

Antalet elever på Socialinstitutet var vid den här tiden inte stort, cirka 100 personer. Sammanhållningen på skolan beskrevs dock som mycket bra och det var inte ovanligt att elever och lärare umgicks utanför undervisningen. Kårarbetet präglades under de första åren av en målmedvetenhet och stort allvar och detta kan ha berott på två faktorer. För det första hade kåren vid denna tidpunkt svårt att bli accepterad av de övriga studentkårerna. Man ville därför understryka sin ambition att fungera som en seriös studentkår. För det andra kom många av de manliga studerande från arbetarklassen och detta innebar ofta ett socialdemokratiskt förflutet. De var i många fall även fackligt engagerade och hade därigenom redan utvecklat en viss organisations- och möteskultur. Kårmötena kom i stor utsträckning att styras av de mera mötesvana manliga studentrepresentanterna, som också ofta var äldre än de kvinnliga studenterna. På Socialinstitutet uppstod något av en kulturkrock eller kultursammanblandning. De manliga studenterna kom från arbetarmiljöer, medan de kvinnliga studenterna ofta var yngre och hade en mer borglig bakgrund med studentexamen.

Elevkåren etablerar sig

När kåren hade bildats stod man inför en mängd praktiska uppgifter. Klubbsektionen fick till uppgift att ordna en klubblokal för studenterna. Lunds kommun ställde en lokal till förfogande i gårdshuset till Wieselgrens minne vid Kiliansgatan. När man fått en lokal tillsatte elevkåren en kommitté för att finansiera inköp av möbler och annan inredning. En förfrågan om ekonomisk hjälp för ändamålet gick ut till olika kommuner i Skåne. Resultatet blev bara ett bidrag på 500 kronor från Lunds kommun. Genom att lösa ett lån på ytterligare 3000 kr kunde man på hösten 1948 börja planera inköp av möbler och annan inredning. Ett år senare hade man en fungerande klubblokal med 18 olika dagstidningar och ett antal fackliga och politiska tidskrifter. Vid ett studiebesök av den Sociale Skole i Köpenhamn fick man några tavlor av den danske konstnären Sikker Hansen att hänga på väggarna.

Slutnotan för klubblokalen uppgick till totalt 5355.95 kronor. Klubbrummet blev en samlingslokal för de studerande och det var inte ovanligt att institutets lärare kom till lokalen på sin fritid för att umgås med eleverna. I klubblokalen ordnade kåren också sina fester som till exempel lördagsträffarna med dans, tedrickning och allsång. Underhållningen bestod ibland av kårens "lutsångare" och ordförande, Hans Gustafsson (blivande bostadsminister). Enligt en verksamhetsberättelse från 1949 uppskattades dock inte dessa samkvämskvällar av grannarna som vid ett tillfälle klagade över ljudnivån. Dessa klagomål hade dock, enligt dåvarande klubbmästaren Carl-Henrik Guste, inte med kårens lördagsträffar att göra utan hade orsakats av några "studenthippor" i närheten.

Kårarbete och samarbete

Elevkåren i Lund lade 1948 fram ett förslag om en samarbetsorganisation mellan landets olika socialinstitut och deras elevkårer. Detta resulterade i att Socialinstitutens Elevkårers Organisation (SEO) bildades vid ett möte i Lund av kårerna i Göteborg, Stockholm och Lund. Elevkåren i Lund fick en god kontakt med Köpenhamns Sociale Höjskole och man hade regelbundna besök hos varandra. Ibland flera gånger om året. Besöken var mycket ambitiösa och man ordnade föredrag och studiebesök. Kontakten mellan nordens övriga socialhögskolor började att utvecklas 1949. Då fick man erbjudande om att delta i de planerade Nordiska studiedagarna för socialstuderande i Helsingfors, som dock kom att inställas. Efter det första misslyckade försöket tog Norges Kommunal og Socialskole ett par år senare nytt initiativ och bjöd in två representanter från varje skola till en studievecka i Oslo. Denna gång lyckades man bättre. Studiedagarna återkom årligen och elevkårerna turades om att hålla i värdskapet.

SEO försökte tidigt komma med i Sveriges förenade studentkårer (SFS) både av praktiska skäl och för den prestige ett medlemskap innebar. Man gjorde flera försök vilka avslogs av SFS. Motståndet berodde antagligen på att medlemsskapet i kåren inte krävde studentexamen och därför ansågs ha en lägre status. Problemet löstes slutligen 1964 då instituten ombildades till högskolor och därmed gav SFS med sig.

En fråga som tidigt kom att behandlas av SEO var praktiktjänstgöringen. Praktiktjänstgöringen var vid denna tiden avlönad. På vissa orter var ersättningen

relativt bra medan andra praktikplatser hade en låg och ibland obefintlig ersättning. Mellan åren 1952-1956 genomfördes en praktikantundersökning angående de studerandes förhållanden i stort, handledning och frågan om praktiklönen. I undersökningen framkom det att medianlönen för samtliga studenter var 481 kronor. Lönen eller ersättningens storlek berodde på vilken praktikort och inriktning man valt. Stockholmseleverna hade högst medianlön medan lundastudenterna hade den lägsta ersättningen. Praktikanterna på den kamerala linjen hade en högre praktiklön än de som valt den sociala inriktningen. Britta Stråhlén berättar att hon som praktikant i början av 1950-talet fick 125 kronor i månaden under sin tjänstgöring. Detta räckte till pendelkostnaden mellan Lund och Malmö samt lite fickpengar. Elevorganisationen ansåg att missförhållanden borde utjämnas med en stipendieersättning för de sämst betalda även under praktiktjänstgöringen. SEO föreslog att ett speciellt beredningsorgan skulle inrättas för att behandla stipendieärenden och fördelningen av medlen. Denna grupp skulle bestå av representanter för institutets styrelse, lärare och elevkår.

De olika socialinstituten hade även en del formella skillnader i kursplanerna. 1950 föreslog lundakårens SEO-representant en utredning för att undersöka om man kunde få mer enhetliga ubildningsformer för landets socialinstitut. Tanken var att alla socialinstitutens utbildningar skulle räknas som likvärdiga och att inte något skulle betraktas som sämre ute på arbetsmarknaden. Ett år senare resulterade detta i att institutens rektorer åtog sig att justera betygsskalor och kurser. Systemet var tydligen svårt att påverka. Frågan om betygssättningen och skillnader i kursplanerna fortsatte att vara aktuell till mitten av 1950-talet. I april 1956 lade lundakårens representanter in en motion till SEO om att betygsättningen borde vara lika vid de olika socialinstituten. Vid en jämförelse mellan diplomerade från Göteborg och Lund hade de som gått ut i Göteborg ett betydligt högre medelbetyg. Man ifrågasatte om prestationerna av eleverna verkligen var så olika och kåren lade vid en rektorskonferens fram önskemål om mer enhetliga betygsskalor.

Elevkårens studienämnd engagerade sig främst i de frågor som hade med utbildningen att göra.

Den praktiska kursen, som upptog ungefär en tredjedel av den sociala utbildningens längd, kritiserades för att eleverna inte haft någon relevant litteratur. De studerande fick till stor del nöja sig med olika referat av tidningsartiklar. Studienämnden kontrollerade också de olika kursernas uppläggning så att föreläsarna inte gick in på varandras ämnen och områden.

Skolans rektor Paul Lindblom kom 1959 med ett förslag om att slopa diplomeringsförfarandet. Eleverna skulle med detta få möjlighet att bedriva längre studier och kunna ta överbetyg. Studienämnden hade inget emot detta förslag men ville diskutera frågan med SEO för att eventuellt kunna avveckla diplomeringen vid samtliga socialinstitut. Tidigare hade diplomeringen tvingat de studerande att bli klara till termin fem. I och med förändringen skulle de studerande kunna ta sina diplom två gånger om året, i januari och juli.

Stencilen

1949 fick kårordföranden uppdrag att utreda om det fanns förutsättningar att starta en elevkårstidning. Så småningom resulterade detta i att tidningen "Stencilen" kom ut med tre nummer per år. Stencilen var tydligen ganska bitsk och trampade en del på tårna. Vid ett möte i september 1950 ville därför redaktionskommittén avsäga sig ansvaret för tidningen. Några artiklar hade varit för fräna och väckt förargelse i vissa kretsar. Redaktionsstyrelsen lovade, efter övertalning och muta med tio kronor i fika och cigarettpengar till sina nattliga redaktionsmöten, att fortsätta med verksamheten till årsskiftet. Tidningen fortsatte att existera några år men redan 1962 fanns det inga bevarade exemplar i kårens arkiv.

Några av den tidens studiesociala problem

Enligt en studentsocial utredning av SFS (Sveriges Förenade Studentkårer) 1954 räknade man med att 41 procent av de studerande på socialinstituten var tvungna att finansiera sina studier med privata lån eller stipendier mot 33 procent i andra studentgrupper. Med denna utredning som underlag skickades sedan en skrivelse till Kungl Maj:t med begäran om höjda stipendieanslag. Det tidigare statsstipendiet hade till stor del utgått som kontanter. Senare förändrades statsstipendiet så att det alltmer kom de studerande tillgodo i form av naturaförmåner som till exempel betald hyra under lästiden. Kåren var emot detta system med naturabidrag och man ansåg det vara angeläget att stipendier betalades ut som kontanter.

Det sociala utskottet drev frågor som studenternas tillgång till bostäder, billig hälso-och sjukvård samt frågan om studiefinansiering. Problemet med bostadsbristen och ett eget studentbostadshus togs upp vid ett kårmöte redan 1957. Detta blev sedan en ständigt återkommande diskussionspunkt vid kårmötena. Eftersom bostadssituationen alltid varit besvärlig i Lund blev det sociala utskottets i stort sett första uppgift att skaffa fram bostäder åt de studerande. Första försöket verkade att lyckas bra. Man fick tag i ett tjugotal rum. Problemet vara bara att när de nya hyresgästerna skulle flytta in hade många hyresvärdar ignorerat överenskommelsen. Rumsförmedlingen fortsatte trots detta, men med allt sämre resultat.

Elevkåren och Lunds studentkår

1954 diskuterades frågan om kåren skulle gå med i AF (Akademiska Föreningen) eller gå miste om de medlemsförmåner en sådan anslutning skulle medföra. Frågan hade varit uppe tidigare och det fanns motstridiga viljor inom kåren. Några av kårens medlemmar vägrade vid något tillfälle att betala den obligatoriska avgiften för AF-medlemskapet.

Man hade två alternativ att välja mellan; antingen att ansluta kåren kollektivt för att få del i förmånerna eller att stå helt utanför. Någon individuell frivillig anslutning visade sig inte vara genomförbar. Lösningen blev att kåren tecknade ett avtal om medlemskap i AF som löpte två år framåt. Avtalet förlängdes sedan automatiskt såvida inte någon av parterna sade upp det minst sex månader innan det löpte ut. Medlemskapet i AF innebar att kåravgiften kom att höjas med 25 procent det vill säga från 12 till 15 kronor per termin. Mot en mindre avgift fick man senare också tillgång till AF:s studenthälsovård.

Från och med den sjunde mars 1960 kom samarbetet mellan kåren på Socialinstitutet och Lunds studentkår att utvecklas. Samarbetet skulle ske genom att konferenser hölls två gånger om året. Ordförandena för respektive kår skulle då samlas för att diskutera gemensamma och övergripande frågor. Utskottsarbetet gav elevkåren möjlighet att få inflytande i utbildningsfrågor, sociala och internationella frågor samt i beredningsutskottet. För Socialinstitutets elever innebar samarbetet också att man fick tillgång till studentkårens två fritidsgårdar, Lillsjödal och Skanörgården.

Socionomhuset

År 1957 diskuterades en tillbyggnad av Socialinstitutets lokaler och då väcktes frågan om eleverna skulle kunna få tillgång till ett antal bostadsrum. Mycket mer än så hände dock inte vid detta tillfälle. Bostadssituationen i Lund blev med åren allt sämre samtidigt som elevantalet vid institutet ökade. I februari 1960 togs bostadsbristen och frågan upp om hur fler elevrum skulle kunna göras tillgängliga. Detta blev startskottet till att kåren två år senare tog beslutet att bygga det så kallade socionomhuset. Efter att ha utrett ett antal olika förslag om samarbete med AF och Sjukgymnastiska institutets elevkår antog man den 17 januari 1962 ett erbjudande från HSB om att bygga studentbostäder. Elevkåren skulle själv få planera huset i detalj och HSB ställde sin fackkunskap till förfogande.

Socionomhuset planerades att byggas i bostadsområdet Klostergården. Man beräknade att huset kunde komma att rymma 200-250 studentrum beroende på hur det planerades. Enligt planerna skulle bygget påbörjas februari 1963 och beräknades vara inflyttningsklart i början av höstterminen 1964. I huset skulle det finnas både enkelrum och mindre studentlägenheter och fördelningen av dessa skulle anpassas efter andelen gifta och ogifta bland eleverna.

Den preliminära byggkostnaden beräknades uppgå till ungefär fem miljoner kronor. Till detta kom sedan en ytterligare kostnad på cirka 750000 kronor för möblering av bostadsrum och gemensamhetslokaler. Finansieringen av Socionomhuset blev möjlig genom de fördelaktiga lån med statsgarantier man kunde få på den tidens allmänna kreditmarknad. För att hålla hyreskostnaden nere sökte elevkåren också ekonomiskt stöd från kommunerna i närområdet. Delvis med motiveringen att socionomutbildningen låg inom kommunens intressesfär. En särskild studentbostadsstiftelse kom att bära det juridiska ansvaret för byggandet och senare det färdiga huset. Stiftelsen bestod av två elever, institutets rektor och två kommunalkamrerare. Lunds stad och AF hade varsin representant för kommunal kontroll och samordning av det övriga studentbostadsbyggandet i Lund.

När Socionomhuset stod färdigt hade det 203 enkelrum, 21 tvårumslägenheter och 37 familjelägenheter. Huset var åtta våningar högt och i källaren fanns en stor gillestuga, serveringsrum, kök, musik och TV-rum. Där fanns också en badanläggning med bastu och badkar samt en motionslokal. På bottenvåningen fanns familjelägenheterna och expeditionen. De övriga sju våningarna bestod av fyra korridorer med enkelrum och lägenheter med gemensamma kök och mat-

rum. De minsta enkelrummen var 14 kvadratmeter och hade egen balkong. Tvårumslägenheterna var 50 kvadratmeter och hade en normal bostadsstandard med kök och badrum.

De stormiga åren 1965-1977

Efter ombildningen till socialhögskola fortsatte kåren sin verksamhet med samma styrelse och organisation, det vill säga sex utskott som hade hand om var sin respektive verksamhet. Sociala utskottet fick en alltmer betydelsefull roll i och med att Socionomhuset kom att förverkligas. Utbildningsutskottet förde som tidigare fram sina synpunkter på utbildningen till utbildningsnämnden och lärarrådet. Det internationella utskottet skötte föbindelserna främst med de nordiska socialhögskolorna, men man hade även kontakter med studerande i Tyskland. Programutskottet anordnade fester och veckoträffar. Idrottsutskottet hade sin verksamhet och ställde upp i nationsterränglöpningen i Lunds stadspark samt i en och annan dragkampstävling.

Det var dock inte de sedvanliga studentkårsverksamheterna som skulle prägla denna period. I Europa svepte en kraftig vänstervind som bland annat gav upphov till de så kallade 68-rörelserna. Socialhögskolan i Lund kom att bli känd för att vara en av de första som drogs med i denna tidsanda och fick till exempel öknamnet "flumborgen". Under denna period bytte kåren också namn till studiekollektivet. I texten kommer både kår och kollektiv att nämnas samt förkortningen SHLS men det kommer fortfarande att handla om samma organisation.

Sociokraten och SHLS-bulletinen

Redaktionsutskottet började 1967 att ge ut en tidning, *Månadsbladet,* för kårens medlemmar. Denna kom att bli en regelbunden tidsskrift, vilket innebar att man måste söka ett utgivningsbevis från justitiedepartementet. Då den senare föreslogs heta *Sociokraten,* avslog departementet begäran om utgivningsbevis på grund av att namnet var snarlikt en annan publikation. Tidskriften utgavs då av kåren som "Salig Sociokraten", men utan det sökta utgivningsbeviset. *Sociokraten*

existerade inte så länge som regelbunden tidskrift utan kom vissa år att ges ut med flera nummer, medan det andra år blev färre. Sista numret av dåvarande *Sociokraten* kom ut 1977 i samband med att man planerade att avveckla studiekollektivet.

Sociokraten kompletterades med *SHLS-bulletinen* (Socialhögskolan i Lunds Studiekollektiv). Den skulle ta upp rena kårangelägenheter och sprida information från kollektivets möten. Bulletinen kom dock i huvudsak att vara ett forum för kollektivets vänsterideologiska diskussioner. Tidskriften pryddes rikligt med bilder av Lenin, Che Geuvara samt andra socialistiska symboler och slagord. Debatterna handlade framför allt om hur man skulle verka för socialismen genom kårarbetet. Vänsterrörelsen var vid denna tid splittrad på ett antal olika politiska partier som alla hade sina ideer om hur borgligheten skulle bekämpas. Bulletinen gav uttryck för denna splittring och man diskuterade hur vänstern skulle kunna enas i sin klasskamp. Bulletinen blev inte så långlivad. Den gavs bara ut mellan åren 1971 till 1973 trots att den ofta var omfångsrikare än *Sociokr*aten med många insändarbidrag och debattartiklar. Samlingen av *Sociokraten* och *Bulletinen* från den här tiden består för tillfället av ett 20-tal spridda exemplar.

Kåren och vänsterns inflytande

Till KFML(r):s politbyrå

Styrelsen för socialhögskolans i Lunds studiekollektiv uttalar sin solidaritet med de kamrater ur KFML(r) som utsatts för den borgerliga "rätts"-apparatens förtryck. De angrepp som idag riktas mot KFML(r) är begynnelsen till angrepp mot hela den revolutionära rörelsen och i sin förlängning mot hela arbetarklassen.

Det är därför hela den revolutionära rörelsens plikt att oberoende av politiska meningsskiljaktigheter ställa upp i bredast möjliga aktionsenhet mot borgarklassens repression.

SHLS styrelse förklarar sig beredd att deltaga materiellt och politiskt i varje sådan aktionsenhet.

Kamratliga hälsningar

Klas Agestam sekreterare i SHLS. (ur SHLS-bulletinen våren 1973)

Socialhögskolan i Lund gjorde sig tidigt känd för att vara politiskt radikal. En stämpel som blev långlivad. Man kan fortfarande efter 25 år få höra fördomar om studenterna och deras politiska åskådning. Politiseringen var en process som började med att man engagerade sig i utbildningsfrågor och studenternas sociala situation. Kåren började med tiden att engagera sig i mer allmänna samhällsfrågor. Redan 1968 hade solidaritetsarbetet blivit dominerande och kåren gav gärna ekonomiska bidrag till organisationer som FNL och Isolera Sydafrika kommittén.

Men man diskuterade också utbildningskvalitén och krävde att det skulle finnas en utbildning för blivande forskare. Detta var kanske början till att forskarutbildningen så småningom kom att startas i mitten av 1980-talet. De mer "glättiga" studentaktiviteterna och festerna kritiserades av många och ansågs som alltför oseriösa. Nu var det den politiska verksamheten som skulle prioriteras. Enligt några undersökningar av hur de politiska sympatierna låg hos socialhögskolans studenter i början av 1970-talet var vänsterns inflytande stort. Under ett av de mest radikala åren röstade cirka en femtedel borgerligt, en femtedel var socialdemokrater och två femtedelar tillhörde VPK och "avgrundsvänstern" medan den resterande femtedelen inte ansåg sig ha någon partitillhörighet. Studentkårens funktionärer var i ännu större utsträckning politiskt radikala än de studenter de skulle företräda. Kårens ledning var under vissa perioder i stort sett uppdelad efter vilka vänsterfraktioner funktionärerna tillhörde. Man var officiellt representerad som observatör vid VPK:s kongress 1970 och samarbetade något år med Förbundet kommunist, ett av tidens många mycket radikala socialistiska partier. Kårarbetet skulle nu också politiseras och funktionärerna skulle väljas efter sin politiska tillhörighet och få egna valkretsar. Det fanns dock inget större intresse för kårarbetet bland skolans mer borgerliga studenter, dit även socialdemokraterna räknades. Den politiska mångfalden blev lidande. De sittande funktionärerna tog i sitt kårarbete inte heller någon större hänsyn till "oliktänkare" och insåg därmed antagligen inte demokratiproblemet. Man menade att alla hade samma möjlighet att propagera för sin sak på stormötena.

SSO (Sveriges Socionomers Organisation) arrangerade tillsammans med studenter från olika socialhögskolor, en studiedag i Stockholm 1969. I en paneldebatt togs olika sociala frågor upp. Man krävde bland annat att klienterna skulle få möjlighet att vara med och påverka sin situation. Härifrån kan man sedan till viss del härleda olika intresseorganisationer för utsatta grupper i samhället som till exempel RSMH (Riksförbundet för Social och Mental Hälsa).

De socialistiska ideérna kom också att sätta kårens existens under debatt. Man ansåg att det var elitistiskt att socialhögskolans studenter skulle ha andra intressen än allmänheten. Studenterna borde hellre vara aktiva inom politiska partier och andra intresseorganisationer för att bedriva klasskampen. Under 1970 valdes årets styrelse med Maj Fant som ordförande under parollen "krossa kåren". Ett annat förslag var att avskaffa det obligatoriska medlemskapet. Studenterna skulle istället engagera sig i kårarbetet på frivillig väg.

En opposition mot kårens avvecklande uppstod under 1970-talets första år. Istället ville man i detta läger stärka studentinflytandet över skolans ledning. 1971 bytte man därför namn från studentkår till studiekollektiv och man tänkte nu börja arbeta som en kamporganisation.

Efter årsmötet i maj 1974 skulle kamporganistationen framför allt "mobilisera och agera" under parollerna: "-för högskoledemokrati, ämnesintegrering, en problem- och projekt-orienterad teoretisk och praktisk utbildning, bättre studiefinansieringssystem samt bättre bostadsförhållanden". Med namnbytet studiekollektiv och stormöte ville man också markera att det inte fanns några särskilda studentintressen. Socialhögskolans anställda och studerande ingick gemensamt i detta kollektiv.

Vänsterideérna kom att göra sig påminda i många olika sammanhang bland socialhögskolans studenter och inte minst deras kår. Man hade ett antal konfliktfyllda affärer, som ibland även kom att väcka uppmärksamhet i massmedia. 1971 ville studiekollektivet bekämpa den dominerande borgerliga indoktrineringen vid socialhögskolan genom att protestera mot utnämningen av en extra universitetslektor i sociologi. Trots att skolledningen hade valt den mest meriterande, ville studiekollektivet ha en sökande som visserligen inte var lika välmeriterad men hade den rätta politiska ideologin.

Vid ett annat tillfälle 1972 hade en student fått sin uppsats i civilrätt om kollektivavtalslagen och dess tillkomst underkänd. Detta kom att uppmärksammas i *Arbetet, Sydsvenska dagbladet* och *Skånska dagbladet.* Handledaren kritiserades av studiekollektivet för att ha underkänt arbetet på politiska grunder. Studiekollektivets utbildningssekreterare, Allan Johansson, sade i ett uttalande att "man måste bygga upp en utbildning med marxistiska handledare som eleverna kan känna en åsiktsgemenskap med". Denna uppsatsfejd kom även att tas upp i riksdagen. Jörn Svensson,VPK, ställde en fråga till dåvarande utbildningsministern, Ingvar Carlsson, angående rätten att kritisera en examinator, rätten att föra en

organisations talan och möjligheter till utbildning i arbetarklassens intresse. Studenten fick i alla fall en ny examinator, men hur det gick med uppsatsen denna gång är oklart.

Skolan hade vid den här tiden ett antal introduktionsdagar för sina nyinskrivna studenter. När man vid höstterminens start 1972 skulle ta hand om de nyinskrivna på Akademiska Föreningen, störtes introduktionen av några äldre "politiskt medvetna" studenter. De delade ut flygblad och protesterade mot att skolan stod för introduktionen. Skolans representanter beskrev utbildningen alltför idylliskt och de äldre studenterna ville ej att de nya studenterna skulle ställas ensamma mot "lärarrådets propagandapparat". Formen för aktionen kom att debatteras och kritiseras av både socialhögskolan och studiekollektivet. Den förde dock med sig att kollektivet fick utforma introduktionen under de närmaste terminerna.

Kollektivet med Maj Fant som ordförande organiserade tre introduktionsdagar och ett informationsblad för de nyinskrivna. Ambitionen var att ge dem en integrerad syn på undervisningen samt möjlighet att ta upp frågor och problem i gruppdiskussion. Introduktionsdagarna togs dock emot med blandad entusiasm. Några tyckte att politiska slagord kom att stöta bort många.

Man arbetade nu även fram Studiekollektivets Alternativa Utbildning (SALUT), vilket var en form av studiecirklar, möten och studiebesök. Den marxistiska grundkursen var särskilt populär och kunde få upp till ett 70-tal deltagare. Även om SALUT-projektet var politiskt färgat av marxistiska idéer försökte man få igång ett antal kurser som mer skulle inrikta sig på sociala frågor inom utbildningens ram.

Alla konflikter kom inte att utspelas mellan studiekollektivet och skolledning, utan många studenter protesterade vid några tillfällen mot studiekollektivets beslut i vissa frågor. Kollektivet engagerade sig enligt tidsandan i diverse politiska frågor både inom och utom Sverige och man solidariserade sig ofta med olika vänsterorganisationer. De ekonomiska bidragen var många och beslut om dessa togs på stormötena. Hittills hade bidragen varit frivilliga eller hade åtminstone tagits ur budgeten utan att studenterna direkt behövde stå för kostnaden.

1973 beslutade studiekollektivet att det var självklart att alla solidariskt skulle vara med och bidra till internationell hjälpverksamhet. För att finansiera detta höjdes den obligatoriska terminsavgiften med 10 kronor. En del av pengarna kom att gå till mer eller mindre kontroversiella ändamål. Några studenter vägrade då att betala dessa 10 kronor. Studiekollektivet vägrade då i sin tur att ta emot

dessa studenters terminsräkningar. Därmed fick de inte tentera och kunde följdaktligen ej ta ut sin examen. De berörda studenterna klagade hos skolans styrelse. Styrelsen ansåg höjningen av terminsavgiften vara ogiltig eftersom den ej godkänts av styrelsen enligt socialhögskolestadgan.

Kollektivet överklagade då i sin tur styrelsens beslut i frågan hos utbildningsdepartementet men utan framgång. Nästa termin ville inte studiekollektivet låta styrelsen besluta om terminsavgiften men rönte ingen framgång. Studiekollektivet kom att känna sig överkört av skolans styrelse i denna fråga. Som parentes kan nämnas att under denna tid drabbades Island av ett vulkanutbrott och fick därför bistånd av några europeiska länder. När så några elever undrade om inte kollektivet kunde solidarisera sig med Island kom detta att uppfattas som ett borgerligt angrepp.

Under 1977 blossade en annan motsättning upp. Det gällde formen för undervisningen i ämnet statskunskap som Agne Gustafsson höll. Många av lärarna på skolan hade vid den här tiden utarbetat en mängd mer eller mindre alternativa sätt att bedriva sin undervisning. Gustafsson genomförde dock sina föreläsningar och tentamen på ett mer traditionellt sätt. Detta hade man från studenternas sida protesterat mot under ett antal år, men tyckt sig ha blivit ignorerade och överkörda. Under våren brast tålamodet hos en klass som samlats efter en föreläsning i statskunskap cirka två veckor före tentan. Man var missnöjd med föreläsningarna och tog kontakt med andra klasser för att diskutera frågan. Aktionen spred sig sedan till studiekollektivet och vidare till andra studenter. Motsättningen mellan studenter och föreläsaren kom ytterligare att fördjupas under ett sammanträde med ämnesrådet där bland annat Gustafssons ordförandeskap blev ifrågasatt. Det hela utmynnade i att han och några kollegor lämnade mötet. Den 23 mars 1977 gick så studenterna ut i en studiestrejk som protest mot undervisningen i statskunskap. 200 studenter samlades på Tekniska högskolan för att genomföra demonstrationen. Tåget gick sedan genom Lund ned till Stortorget med parollerna "-Vi på sopis kräver ett reellt elevinflytande, -Agne förändra nu eller avgå, -Förena praktik och teori samt -För en grupp-, problem- och projektorienterad undervisning". (Man kan kanske fråga sig vad allmänheten visade för intresse för aktionen och om man överhuvudtaget visste vem Agne Gustafsson eller studiekollektivet var). Demonstranterna höll sedan en presskonferens med några lokaltidningar. De ansåg dock att pressen inte kunde "hantera frågan på ett objektivt sätt utan Agne Gustafssons intressen kom att gagnas".

Konflikten dog så småningom ut. Gustafsson gav sig inte utan fortsatte att undervisa på sitt sätt och de som protesterat var likväl tvungna att genomgå tentamen för att bli färdiga med sin utbildning.

Stormötet 1973

Kårarbetet underlättades i och med att de flesta aktiva och många av studenterna bodde på Socionomhuset, där också mötena ägde rum i samlingslokalen. Kårmötena eller stormötena som de kom att kallas var ofta långa och kritiserades för att vara tråkiga. Diskussionerna kunde också vara mycket livliga med engagerade deltagare. Problemet var att de intresserade ansågs vara för få. Det var ofta mindre än 50 åhörare och en aktiv minoritet kunde därför i hög grad påverka kåren.

Genom att beskriva årsmötet i maj 1973 kan man få en bild hur det kunde gå till. Detta stormöte drog ca 90 personer. Det kom trots detta att pågå i sex timmar för att till slut bara ha ett dussin uthålliga mötesdeltagare kvar. Mötet började redan inledningsvis med konflikter när man skulle välja ordförande och enligt *Sociokraten* kom det att präglas av "snedtändningar och procedurfrågor in extenso". Den kvinnliga bisittaren började med att anmärka på turordningen med "den djävla klassiska mannen först och kvinnan sen". Ordförande Jan-Axel Stoltz erbjöd sig därför att byta talarordning efter varje punkt. Kenneth Mårtensson tog nu vid med en beskrivning av SHLS:s programförslag vilket utarbetats av VPK! Han ansåg att detta inte skulle vara förankrat i kollektivet och spegla de studerandes situation. Programmet var inte färdigarbetat på diverse punkter som praktikfrågor och ställningstagande angående den nya högskoleförordningen - U68. U68 var en utredning angående universitetens framtida organisation som debatterades och kritiserades intensivt, inte minst av kollektivet. SSU och VPK hade enligt en funktionär inte några meningsskiljaktigheter när det gällde programmet. De hade kommit att "finna varandra "på SHLS-planet som företrädare för en revolutionär socialism. Programfrågan bordlades för att tas upp på nästa stormöte.

Budgeten kom nu som nästa punkt. Det fanns olika budgetförslag med en terminsräkning från 90 till 200 kronor. Det senare förslaget lades fram för att finansiera en styrelse och sekreteriat med tre heltidsanställda "pampar". Debatten blev lång när det gällde om och hur man skulle arvodera studiekollektivets funk-

tionärer. Några menade att arbetet kräver så mycket av vissa funktionärer att dessa riskerade att åsidosätta sina studier. Därför borde dessa rimligtvis få en vettig ekonomisk garanti. Kritikerna ansåg att arvodet skulle byråkratisera kollektivet och slutligen ansåg några att frågan borde bordläggas. I budgetfrågan beskrevs sammanträdestekniken som lätt kaotisk. Man beslutade sig genom votering för att terminsavgiften skulle vara 100 kronor med 31 röster mot 29. Misstanken väcktes nu av några ledamöter att justeringsmännen avsiktligt räknat fel och krävde omräkning. Yrkandet föll med 33 röster mot 27, men fick till följd att justeringsmännen avgick. Under kvällen kom det att ske ytterligare fyra skiften av dessa. Någon undrade nu om vice ordförande verkligen fungerade som sådan, då denne den sista stunden "vandrat omkring svärande som en trött kines".

Nu togs frågan upp om ekonomiskt stöd till RSMH. Gunilla Lindström som företrädde riksförbundet deklarerade att "vi klarar oss inte utan ert stöd och ni måste bestämma er om era socialistiska målsättningar". SHLS beslutade att bidra med 4290 kronor till verksamheten. Introduktionen av de nya studenterna till höstterminen skulle förberedas och en arbetsgrupp fick 5000 kronor till sitt förfogande för ändamålet.

Nu hade mötesdeltagarna reducerats till 10-15 personer och det visade sig att VPK- anhängare nu satt i majoritet. Dessa kunde därför driva igenom och ändra tidigare fattade beslut.

SHLS hade tidigare solidariserat sig med en grupp ur KFML(r) som genom sina aktiviteter slutligen hamnat inför domstol vid en "menedsrättegång" i Göteborg. Frågan togs nu åter upp av VPK-anhängarna. Man ville nu ta avstånd från den tidigare solidaritetsförklaringen med de dömda aktivisterna och röstade även för att ta avstånd från andra sekteristiska liknande provokatörsorganisationer. "Stormötet" tog som nästa punkt upp frågan om man skulle införa en obligatorisk biståndstia via terminsräkningen. Man ansåg att tian inte ingick i den beslutade terminsavgiften utan skulle läggas på terminsavgiftens 100 kronor. Nu fanns det inte längre några antibiståndsaktivister kvar och det så kallade klickväldet kunde ta ett enhälligt beslut.

Klockan var nu 23.30 och stormötet avslutades. Frågor man ej hunnit ta upp bordlades. Detta stormöte kom att kritiseras på en hel del punkter, även i en artikel i *Sydsvenska Dagbladet.* Främst med anledning av att ett dussintal personer, i det här fallet ett gäng funtionärer som sympatiserade med VPK kunde fatta beslut för flera hundra studenter och riva upp tidigare tagna beslut. Mötesfor-

men ansågs vara alltför tung och utdragen för att kunna intressera en bredare publik. Förslagsvis skulle man kunna tidsreglera mötena och hindra att beslut togs alltför sent på kvällen. Bättre mötesdiciplin efterlystes. Anföranden avbröts alltför ofta och många som talade bättre och hade sakkunskap misstänkliggjordes ibland till exempel som "myglande byråkrater".

Maktkamp på socialhögskolan

Högskolestadgan ändrades 1967, så att de tre kårrepresentanterna som var med i studienämnden även fick närvaro- och yttranderätt i lärararrådet. Kåren sökte nu även få inflytande i skolans styrelse genom att ha en representant med vid deras möten. Ett år senare kom också kårens ordförande att kallas till styrelsens sammanträden, men utan rösträtt.

1968 påverkade studenter regeringen att driva igång en "försöksverksamhet med nya former för samarbete mellan studerande, lärare och övrig personal", den sk FNYS-verksamheten. Kollektivet lade i slutet av 1968 i enlighet med FNYS fram ett första förslag om att lärararrådets befogenheter skulle övertas av utbildningsnämnden och att hälften av ledamöterna skulle väljas av kåren. Fler förslag följde angående studentinflytandet. Alla innebar att skolans styrelse skulle delegera beslutanderätten i olika frågor till en utbildningsnämnd där studenterna hade ökat inflytande. Åsikterna om ökat studentinflytande var många och debatten fördes även i *Sydsvenskan, Arbetet* och *Kvällsposten.* Där munhöggs framför allt Agne Gustafsson och dåvarande kårordföranden Jan-Axel Stoltz. I juni 1969 antogs slutligen ett av rektorns kompromissförslag av lärarrådet och styrelsen, under förutsättning att kåren också ställde sig positiv till detta. Utbildningsnämnden skulle få beslutsrätt och studenterna få delta med 9 av 22 ledamöter, lika många som lärarnas representanter. Förslaget skulle kanske även ha antagits av studentkåren. Nu dök det emellertid upp nya och andra motsättningar som kom att störa förhållandet mellan studentkår och socialhögskolans styrelse och lärare.

I slutet av maj 1969 ockuperades en till socialhögskolan intilliggande fastighet på Kiliansgatan av några aktivister. Huset stod för tillfället tomt, men hade sålts av kommunen till domkyrkan som planerade att renovera och använda lokalen som kontor. Som protest mot detta tog då ockupanterna över huset och hade där

ett allaktivitetshus under några dagar. Kommunen begärde efter någon vecka att polisen skulle utrymma fastigheten, men några ockupanter höll sig kvar på hustaket. Eftersom det var ganska kallt för årstiden lät polisen dem vara och räknade med att de relativt snart skulle ge upp. Nu blev även några av socialhögskolans studenter inblandade och enligt tidens anda solidariserade man sig med ockupanterna i deras kamp mot makthavarna. Några studenter kom på att man från socialhögskolans bibliotek kunde komma upp på taket och därifrån langa över filtar och mat till ockupanterna på taket till grannfastigheten. Polisen gick då in i socialhögskolans lokaler, under studenternas protester, och stoppade hjälpaktionen. Kårens ledning protesterade mot polisens intrång till rektor genom telegram, som även sändes ut genom TT. Ockupanterna gav upp efter ytterligare någon dag och Socialhögskolans studenter fick sitt sommaruppehåll. En långlivad motsättning mellan lärare, skolans styrelse och studiekollektiv hade nu etablerats.

Kåren fann det nu än mera svårt att acceptera styrelsens senaste kompromiss om samverkan. Man beslutade sig för att bojkotta utbildningsnämndens sammanträden samt sin representation i lärarrådet. Kåren hade dock fortfarande kvar sin ordförande som observatör.

I studentkåren uppstod under hösten 1969 en strid mellan två läger där styrelsen stod för den sida som ville att bojkotten skulle hävas. När bojkotten vid en omröstning ej hävdes avgick kårens ordförande. Vid årsmötet röstades det åter i frågan och den sida som ville häva bojkotten vann. Mötet drog dock ut på tiden och senare på kvällen röstade man åter i frågan. Nu hade opinionen vänt och man röstade för att fortsätta med sin bojkott som kom att fortsätta under flera år.

Parterna fortsatte dock att lägga fram förslag om hur konflikten skulle lösas. 1970 tillsatte kåren en arbetsgrupp med Allan Johansson i spetsen. Han skulle samarbeta med en grupp lärare för att försöka komma fram till en lösning. Förslaget som lades fram av kårens arbetsgrupp var mer radikalt än de tidigare. Det skulle ge studenterna absolut majoritet utan några garantier för lärarrepresentation i den tänkta beslutande studienämnden. Skolans rektor skulle ej vara självskriven medlem av nämnden, men han skulle få yttrande- och förslagsrätt. Ordförande skulle väljas av studienämnden och vissa beslut tas vid kårens stormöten. Allan Johanssons förslag blev som väntat inte accepterat vare sig av lärarråd eller skolans styrelse. Skolans rektor, Åke Elmér, lade fram ytterligare kompromissförlag men med ringa framgång.

Även om lärarrådet i mycket verkade vara kårens motståndare i frågan om stu-

dentinflytandet var man här inte enig. Två huvudgrupperingar fanns. Den ena ville ha små förändringar och leddes av Agne Gustafsson. Sven Marke och Eric Olsson tillhörde den grupp som nästan helt kunde tänka sig att tillmötesgå kårens krav. Åke Elmér ledde å sin sida en mer kompromissvillig fraktion, men denna var för svag för att kunna göra sig gällande mellan dessa motpoler.

I december 1971 blev det till slut majoritet bland lärarna för ett kompromissförslag som i mycket tillmötesgick studenternas krav. Studienämndens ledamöter skulle utses i allmänna val av lärare, kanslipersonal och studenterna som hade majoritet. Den 17 januari 1972 skulle frågan tas upp i skolans styrelse, men då gav sig dess ordförande, landshövding Netzén, in i striden. Han kallade styrelseledamöterna till en sammankomst på residenset i Malmö. Där kom det fram att samtliga styrelseledamöter, utom Åke Elmér, var emot det senaste kompromissförslaget. Man beslutade att rektorn skulle arbeta fram ett nytt förslag som gick ut på att de olika grupperna i skolan var för sig skulle välja sin representanter. Detta förslag kom att förkastas av både lärarråd och studentkår. Härmed verkade det som om man mer eller mindre gav upp att försöka lösa frågan om samverkan.

Det kom att dröja till 1975 då studiekollektivet gjorde en ny skrivelse till lärarrådet med en begäran om att diskutera en utbildningsnämnd till hälften bestående av studenter. Nämnden skulle ha fullständig delegering i beslutande frågor. Ordföranden skulle ej ha utslagsröst och vid lika röstetal fick avgörandet fällas genom lottning. Nu hade emellertid förutsättningarna för FNYS-reformen förändrats genom att riksdagen redan fattat beslut om 1977- års högskolereform. Istället för lärarråd och styrelse skulle nu skolan tillsätta en utbildningsnämnd som senare blev den nuvarande institutionsstyrelsen. Skolans rektor (senare prefekt) blev ordförande. Ledamöterna bestod av sju studenter och sju representanter för lärare och kanslipersonal.

Inom studiekollektivet ansåg man att intresset för kårarbetet tenderade att bli alltför svalt bland Socialhögskolans studenter för att man skulle kunna bedriva en meningsfull verksamhet. Arbetet var också för politiserat och det fanns stora motsättningar mellan de olika vänstergrupperna. 1977 beslutade man så att upplösa kollektivet och dela ut tillgångarna till olika ändamål. Detta stred visserligen mot dåvarande stadgar men studiekollektivet löste det hela genom att anta nya. Dessa angav att kollektivet skulle vara den obligatoriska studerandesammanslutningen. Kollektivet hade dock ingen styrelse och vem som helst skulle kunna sammankalla till stormöte.

Vad man inte tänkte på var att det nu inte skulle bli möjligt för studenterna att betala terminsavgiften och därmed inte kunna tentera. Studenterna skulle också mista SJ:s reserabatter. Under den tiden kollektivet var nedlagt tog därför skolan över administreringen av terminsavgifter och reserabatter. En halvtids kanslitjänst tillsattes för uppgiften och det kostade varje studerande 25 kronor per termin. Tjänsten fanns kvar till 1984, då kåren tog över och lade över så mycket arbete som möjligt på data samt anslöt sig till Sparbankernas föreningsservice.

Socionomhusets fall

Under mitten av 1960-talet kom Socionomhuset att bli färdigt och utnyttjas fullt ut. Till en början kunde man inte fylla upp lägenheterna med bara socionomstuderande utan också andra studenter fick hyra rum. 1968 hade man i stort sett bara studenter från Socialhögskolan som hyresgäster. Andra bostadsområden i Lund kom med tiden att konkurrera med Socionomhuset om hyresgästerna. Akademiska föreningen byggde nu studentbostadsområdena Vildanden och Delfi och även samhällets "miljonprogram" gav studenter tak över huvudet.

Socionomhuset blev i alla fall en naturlig samlingsplats för Socialhögskolans studenter och studiekollektivet. Huset var tänkt att hysa studenter, men dessa hade ofta sina praktikperioder på annan ort och därför kom många rum periodvis att hyras ut i andra hand. Andrahandshyresgästerna kom med tiden att i viss utsträckning att utgöras av människor med diverse problem. Studiekollektivet ansåg att man skulle solidarisera sig med utsatta grupper i samhället. Detta förde med sig att man upplät rum till försöksutskrivna från S:t Lars psykiatriska kliniker och människor med missbruksproblem.

Tidigare hade huset varit trivsamt med få problem men 1973 börjar det så småningom att förfalla. Även kriminaliteten tilltog. Många av de mer tillfälliga hyresgästerna hade narkotikaproblem. Under den värsta tiden i mitten av 1970-talet berättas det att polisbilarna for i skytteltrafik till området. Slitaget på huset kom att bli stort och det blev allt mindre attraktivt att bo där. När man beslutade sig för att lägga ned studiekollektivet 1977 upphörde även viljan att administrera och förvalta Socionomhuset. Huset var nu inte särskilt attraktivt. Eftersom ingen ville köpa det såldes därför huset för en symbolisk summa till Lunds kommun.

Studiekollektivet återuppstår

Höstterminen 1979 gjorde skolans prefekt Per Gunnar Edebalk en framställning angående den rådande situationen med en socialhögskola utan en fungerande studentkår. Universitets ansvarige jurist Gotthard Osbäck hade uttryckt sin tveksamhet inför den juridiska sidan av problemet. Det var heller inte tillfredsställande att skolan som studenternas förhandlingsmotpart samtidigt bedrev deras kårarbete. Studenterna behövde en organisation som kunde bevaka deras intressen och förhindra att de kunde bli påtvingade vilka beslut som helst. Om man inte kunde komma på någon annan lösning fanns också risken för ett eventuellt tvångsmedlemskap i Lunds studentkår. Detta var ingen populär lösning delvis på grund av den höga avgiften samt en viss farhåga för att Socialhögskolans studenter skulle vara en alltför svag påtryckargrupp. Tore Lindskog, studerande på förvaltningslinjen, blev tillfrågad av både studenter och prefekt om han ville ta på sig ansvaret att återuppbygga kollektivet. Han accepterade och blev därmed också den första ordföranden med en styrelse på fem till sex personer. Tore kom att sitta kvar som ordförande under åren 1979-1982, vilket gav kollektivets styrelse en viss kontinuitet. Han och funktionärerna fick nu lägga ned mycket tid på återuppbyggnadsarbetet. Man försökte få med kårrepresentanter vid så många av universitetets sammanträden som möjligt. Detta för att informera sig om aktuella frågor och få en inblick i hur de olika kårerna fungerade.

Det tog cirka ett år att återuppbygga studiekollektivet och man hade vissa problem med att få folk att ställa upp som funktionärer. Kollektivet hade nu fått en bredare politisk representation. De mer borgerliga partierna kom att göra sig hörda trots att vänstern fortfarande hade ett starkt inflytande. Stormötena var inte heller så spektakulära som tidigare utan var nu kortare och ärendena gick snabbare att behandla. Borta var den tidigare utnötningstaktiken.

Kollektivet hade ännu inte några sociala aktiviteter utan studenternas fester anordnades några gånger per termin av olika klasser. Så småningom kunde man bilda ett nytt socialt utskott och ordna aktiviteter, förutom föreläsningarna, som föredragshållning, fester m.m.

Tidigare hade kollektivet sin lokal i Socialhögskolans källare. Nu fick man en ny lokal på tredje våningen, som sedan dess varit kårens tillhåll fram till hösten 1996. Viss kontorsutrustning fanns kvar sedan tidigare, till exempel någon sten-

cilapparat, men man fick också ordna viss ny utrustning till exempel genom tjänster och gentjänster.

Nya sociokraten

Efter att ha fått vila sedan kollektivet upphörde att fungera 1977 började man höstterminen 1979 åter att ge ut en tidning för socialhögskolans studenter, den *Nya Sociokraten.* Även om man ännu kunde spåra någon enstaka solidaritetsförklaring för strejkande arbetare, hade nu de politiska slagorden försvunnit liksom bilderna på Marx och Lenin m.m. Tidningen hade också fått en bättre layout, den var inte så rörig som den gamla *Sociokraten.* Artiklarna var också mer välavgränsade och lätta att följa till skillnad från förr. En av tidningens huvudfunktion var att vara ett språkrör för skolans studenter. Tidskriften hade även en mängd olika artiklar om socialt arbete och tog upp samhällsproblem som HIV, invandrarproblem m.m. Antalet utgivna nummer av *Sociokraten* varierade mellan två och sex exemplar per år. Den var kollektivets största utgiftspost, cirka 30 procent av teminens budget eller 14000 kronor. Trycket gjordes i Malmö av Essa-tryck i ett A4 format.

Något om stadgarna och organisationen

Organisationens uppgift definierades att vara en sammanslutning av studenter på Socialhögskolan i Lund. Den skulle bevaka medlemmarnas intresse när det gällde inflytande över utbildningen, representation i olika högskoleorgan, utbildningspolitisk debatt, information samt verka för aktiviteter och trivsel bland de studerande. Alla studerande vid Socialhögskolan var som tidigare obligatoriskt anslutna.

Styrelsen var organisationens verkställande utskott. Vidare bestod kollektivet av en valberedning, revisorer och en halvtidsanställd kanslist som skötte vissa administrativa funktioner. Stormötet var kollektivets högsta beslutande organ som skulle verkställa val, fastställa instruktioner och granska styrelsens verksamhet. Det skulle fastställa budget och behandla frågor av principiell natur som var av vikt för kollektivet. Det hölls enligt stadgarna två stormöten per termin. Extra-

möten kunde sammankallas om styrelsen, revisorerna eller minst 25 studenter begärde att ett särskilt ärende skulle behandlas. Ändringar och tillägg av stadgan kunde ske efter samstämmiga beslut vid ett ordinarie och ett extrainsatt stormöte som det minst gått 14 dagar emellan. Varje student som betalt sin terminsavgift hade rösträtt vid mötena. En stadgeändring rörande kollektivets direkta demokrati kom att tas upp 1983 för att undvika kuppliknade aktioner på stormötena. En klass hade på ett stormöte yrkat att få 10000 kronor i stimulansbidrag till en klass- och rekreationsresa vilket också kunde blivit fullt möjligt om man ställt upp och röstat mangrant för sin sak. För att undvika liknande situationer föreslogs att varje klass skulle utse två klassrepresentanter som istället hade en representativ rösträtt. Kollektivet var ännu ej moget för förändringen och förslaget röstades ned. Senare kom det dock en stadgeändring som gav varje klass två klassrepresentanter. Det var då endast dessa som hade rösträtt vid kårmötet.

Styrelsen och dess ledamöter valdes vid årsmötet och det måste alltid finnas ordförande, vice ordförande, sekreterare och kassör. Styrelsens uppgifter var att verkställa stormötets beslut, förvalta kollektivets egendom, ge förslag till budget och medlemsavgift, utlysa stormöten och förbereda vilka ärenden som skulle behandlas samt informera skolans studenter om verksamheten.

I linjenämnder och institutionsstyrelser var studenterna representerade och hade visst inflytande. Styrelsen bestod ytterligare av skolans prefekt, lärarrepresentanter och kanslipersonal. Institutionsstyrelsen sammanträdde vanligtvis en gång per månad och behandlade frågor som budget, tjänstetillsättning, utbildningsfrågor m.m. Linjenämnden bestod till en tredjedel lärare, en tredjedel studenter och en tredjedel yrkesverksamma socionomer. Här fattades beslut om skolans kurs- och utbildningsplaner.

Kollektivet/kåren från 1980 och framåt

Ordförande Carina Håkansson skrev 1982 i *Nya Sociokraten* att "flumepoken är död men måste engagemanget dö för det?" Många studenter hade inte klart för sig vad Studiekollektivet stod för, vilka aktiviteter som bedrevs och vad medlemsavgifterna användes till. Mötesdiciplinen verkade fortfarande ha en del att önska. Många kom dåligt förberedda och en del frågor drog ut mycket på tiden. Vid ett tillfälle 1984 fick ett möte ställas in på grund av styrelsen glömt att skicka

ut dagordningen och därför inte gett studenterna möjlighet att ta ställning till de olika punkterna.

Man diskuterade våren 1984 också kollektivets namn. Frågan väcktes om det nu inte var dags att kalla sig något annat, till exempel studentkåren och att ändra stormötena till kårmöten.

Studentkårens ledmöter ställde sig i början av 1990-talet frågan om varför de engagerade sig och om studenten i allmänhet brydde sig om deras arbete. Man gick ut med en enkätundersökning där cirka 230 av skolans 700 studenter svarade. Ungefär hälften av de tillfrågade kände till vad kåren hade för funktion och verksamhet. Det var sämre med kunskapen om kårens olika organ.

De flesta tyckte att kåren skulle fortsätta med samma organisation som tidigare, medan 25 procent ansåg att man borde behålla kåren men gå med i AF. Det sociala utskottets temakvällar ansågs vara viktiga även om de inte alltid var alltför välbesökta. Med puben var det tvärtom. Den drog mer folk men var, konstigt nog enligt enkäten mindre "populär".

Man fick många förslag på aktiviteter till exempel idrott, på att öka sammanhållningen mellan parallellklasserna samt att ordna gemensamma temadagar med andra institutioner. *Sociokraten* var uppskattad och beskrevs som småtrevlig, informativ och godkänd, även om den kunde vara något tunn.

Frågan om kårens framtida oberoende ställning var aktuell och hade nötts under långa diskussioner. Som alternativ kunde man välja mellan att gå med AF och Lunds studentkår eller behålla kåren som den var. Våren 1985 togs det i alla fall, med stor majoritet, beslut på att behålla kåren och försöka bygga upp ett större engagemang för att hålla den vital. Som konsekvens av beslutet hotades skolans blivande studenter att efter den 1 mars 1986 ställas utanför AF:s bostadsförmedling. En möjlig lösning var att studenten skulle få ansluta sig som enskild medlem. Denna lösning ville dock AF ej gå med på.

Kåren tillsatte en arbetsgrupp som skulle utreda problemet och den kom fram till både för- och nackdelar med ett medlemskap. Fördelarna var: större kraft för politisk påverkan genom en stor organisation, tillgång till AF:s rabattkort, högre prioritering i bostadskön, tidningen *Lundagård* och databehandlad administrering av terminsräkningarna.

Nackdelarna innebar att man förlorade: prioritering i AF:s bostadskö, närheten till kåren, möjligheten att frivilligt gå med i någon nation, möjligheten att själv förfoga över ekonomin, att socialhögskolestudenten skulle få svårare att påverka

sin kår samt att terminsräkningen skulle fördubblas, från 150 till 300 kronor.

Studenternas svårigheter att skaffa bostäder tilltog och för att få hyra ett korridorrum kunde "sopisstudenten" få vänta upp till ett år. Detta aktualiserade i slutet av 1987 en omröstning i frågan om ett eventuellt AF medlemskap. Förslaget kom att röstas ned med tvåtredjedels majoritet. Orsaken till resultatet var bland annat de tidigare nämnda nackdelarna med en anslutning. En ny möjlighet undersöktes nu av kåren. Tanken var att genom en direkt anslutning till AF skulle man inte behöva gå med i Lunds studentkår. Då skulle man inte heller behöva höja terminsavgiften och kårens autonomi kunde behållas.

Bostadssituationen i Lund kom att bli alltmer problematisk. Kåren kände sig pressad att försöka göra något åt situationen. Man tillsatte en bostadsgrupp som på alternativa vägar skulle försöka skaffa fram bostäder. Detta visade sig som väntat inte vara det lättaste. En möjlighet var att avtala med Smålands nation om att få hyra några rum med kåren som garant för att hyran skulle betalas. En annan möjlighet var att få studenter som praktiserade på annan ort att hyra ut i andra hand. Tyvärr kunde man inte få resurser nog för att lösa bostadsproblemet och gruppen som arbetade med denna fråga kände sig förmodligen på grund av bostadstillgången i Lund slagna redan från början av sitt arbete.

Frågan om ett AF-medlemskap fortsätter att komma upp på mötena. I december 1992 röstas detta åter ned, i och för sig blev då valresultatet relativt jämt. 184 studenter hade röstat och av dessa röstade 93 emot, 85 var positiva till ett medlemskap och sex röstade blankt.

Lunds Socialhögskolas Pub Verksamhet

Stämningen i elevkåren var under mitten av 1980-talet något dålig. Man hade haft några stormiga möten under 1984 där tagna beslut rivits upp på nästa möte. Aktiviteten och engagemanget hos studenterna i allmänhet hade väl också ett och annat att önska. Sammanhållningen inom skolan var också dålig. Många studenter från de olika parallellkurserna kände inte igen varandra, trots att de läst ett antal år i samma byggnad. Några förslag för att främja det sociala umgänget var filmvisning, pubverksamhet, insparksfester, idrottsutskottets verksamhet och demonstrationer.

En undersökning som några ur kåren genomförde, visade att nästan alla ur de

tillfrågade klasserna saknade en gemensam träffpunkt efter föreläsningarna. Att hyra en lokal utanför skolan skulle kosta alltför mycket samtidigt som man ansåg att skolan hade lämpliga utrymmen. Efter att ha funderat över olika alternativa lösningar kom man fram till att skolans kafeteria i källaren var bäst lämpad. Man fick också klartecken av dåvarande föreståndarinnan, Maria Wilskier, att ha verksamheten här. Någon vitsig medlem hade föreslagit att den sociala verksamheten skulle kallas LSPV efter den dåvarande Lagen om sluten psykiatrisk vård (jämför med rubriken).

Nästa steg var att söka tillstånd av Länsstyrelsen. Efter att ha fått tillstånd för 25 pubaftnar per år skulle man sätta igång påsken 1985. Affischer hängdes upp och öl beställdes. Då kom bakslaget. Universitetets byggnadsbyrå som hade ansvaret för skolans lokaler stoppade planerna. Maria Wilskier hade inte byggnadsbyråns tillstånd att låna ut sin lokal. Byggnadsbyrån krävde även utlåtanden från prefekten och linjenämnden för sociala linjen samt att vakthållningen av Securitas utökades under pubkvällarna. Kåren hann inte få sitt tillstånd för pubkvällarna under vårterminen. Till hösten gick det bättre med tillståndsproceduren och man fick en prövoperiod på tre månader. Den sjätte november samma år öppnade den första puben och hade sedan ytterligare två aftnar innan året var slut. En utvärdering visade att verksamheten flöt bra utan några incidenter och därför kunde byrån utsträcka tillståndet till att gälla hela påföljande år.

Puben hade kommit för att stanna även om det periodvis var få som kom och det kunde vara svårt att få frivilliga att engagera sig i det praktiska arbetet som krävdes. Pubkvällarna förgylldes med diverse aktiviteter och man bjöd ofta in olika band med en viss förkärlek till blues. Andra kvällar var mera stillsamma tillställningar med sällskapsspel.

Kampanjen för en bättre utbildning

I mitten av 1980-talet hotades universitet och högskolor av rejäla besparingar upp med till tio procent. För Socialhögskolan i Lund innebar detta att 30 av 90 utbildningplatser var hotade. Som protest gjorde kollektivet gemensam sak med studerande på Lärarhögskolan, Tandläkarutbildningen, Musikhögskolan och med Lunds studenkår.

Man gick ut med en kampanj som kallades "Svusch" efter en stor svart figur

som svingade en yxa och skulle symbolisera nedskärningarna. Demonstrationståget som organiserades samlade 1200 deltagare, varav många var studenter från Socialhögskolan i Lund. Besparingarna ledde också till att Socialhögskolornas kårer i Sverige gemensamt började arbeta i frågor som gällde utbildningen och dess kvalitét.

Våren 1988 träffades representanter från Socialhögskolornas kårer i Umeå, Stockholm, Göteborg, Östersund, Örebro och Lund. Syftet med träffen var att diskutera olika erfarenheter angående socionomutbildningen i landet. Under mötet kom det fram vilka skillnader och likheter som fanns mellan de olika socialhögskolorna. Man enades därför att starta ett upprop som innehöll fyra gemensamma punkter och dessa var :

- Pedagogiskt utbildade lärare.
- Minst 15 lärarledda lektionstimmar per vecka.
- Likvärdig utbildning så att blivande socionomer ska komma att bedömas likvärdigt oberoende av studieort.
- Mer fältanknuten utbildning, skolan skulle integreras mer i fältet.

För att föra fram sina synpunkter skulle en namninsamling ske vid de olika skolorna och denna överlämnas till utbildningsministern. Kåren lyckades också intressera ett antal dagstidningar för aktionen. I Lund fick man fram 300 namnunderskrifter, vilket ansågs vara tillfredsställande med tanke på att man haft en del problem med information och att många praktiserade vid tillfället. Senare följde i Lund ett utbildningsforum där man ville diskutera frågorna med studenter och lärare. Där fördes en principdiskussion angående obligatoriska kursutvärderingar. Man blev enig om att det var nödvändigt med kontinuerlig utvärdering. Studenterna skulle med detta få en möjlighet att påverka utbildningens standard och föra en dialog med lärarna. Ett standardformulär skulle arbetas fram och fyllas i under schemalagd tid. Det ifyllda formuläret skulle sedan skickas till studierektor, kåren och studenterna på kursen. Meningen med detta var att konstruktiv kritik skulle diskuteras med den berörda läraren. Förslaget blev verklighet och systemet med kursutvärderingar har varit värdefullt för att bibehålla utbildningens kvalitét.

Socialhögskolan fick senare utmärkelsen som "Årets institutionen 1994" av Lunds universitetets studentorganisationer. Motiveringen till detta var att skolan tillsammans med studenterna hade utarbetat ett bra utvärderingssystem av ut-

bildningen och att dessa utvärderingar är schemalagda. Studenterna upplever sig också som jämställda med lärarkollektivet och skolan visar lyhördhet och respekt för sina studenters åsikter om sin utbildning.

Socialhögskolans studentkår i mitten av 1990-talet

1996 består kåren av en styrelse med nio ledamöter där ordförande och kassör skall utses enligt tidigare stadgar. Kåren har nyligen gjort vissa stadgeändringar angående ett utökat antal styrelseledamöter samt vissa paragrafformuleringar. Dessa förändringar är ännu ej inlämnade och godkända av universitetsstyrelsen. Kårstyrelsen väljs i december varje år, men kan komma att synkroniseras med Lunds övriga kårer som väljer sina under sommaren.

Studierådet eller utbildningsutskottet, som det senare kan komma att heta, tar upp frågor angående utbildningen från kårmötena. Man behandlar dem vidare och för fram dem till institutionstyrelsen. Studierådets möten är öppna för alla, men kåren har sina valda representanter. Vid institutionsstyrelsens möten agerar kåren för att litteraturlistor och scheman för respektive kurs ska vara tillgängliga vid terminsstarten. Det kan också röra sig om synpunkter angående utbildningens kvalitét och pedagogik samt att föra fram resultat från kursutvärderingarna. Inför framtiden vill kåren också arbeta för ett bättre samarbete med skolans doktorander. I institutionsstyrelsen har kåren fyra representanter med rösträtt och ska tillsammans med representanter för lärare, kanslipersonal och doktorander lägga upp skolans verksamhet.

Kårens mer sociala aktiviteter består av Idrottsutskottet och festmästeriet samt i viss mån *Sociokratens* artiklar och information. Tidningen har haft vissa problem med nyrekrytering av intresserade och dess framtid var ett tag oviss. Sommarnumret från 1996 hade den olycksbådande framsidan där det står "Sista numret?". Tidningens ansvarige utgivare Magnus Wibert har efter för mycket ensamarbete slutligen tappat glöden att fortsätta och det är osäkert om det finns någon som vill ta vid. Kanske det finns en viss förhoppning att chefredaktören Jesper Björk tar över efter Wibert och lyckas hålla den vid liv tillsammans med en nyrekryterad redaktion. Tidningens problem löstes till sist. Under höstterminen 1996 fick Wibert nya medarbetare och avlösning i redaktionsarbetet. Tidningens närmaste framtid kan därmed anses säkrad.

Under våren 1996 har man på mötena främst diskuterat två punkter. Dels den evigt återkommade frågan om att ansluta sig till AF och om kåren istället för att ha ideellt arbetande ordförande istället skall ha en heltidsarvoderad.

Skälet för att ansluta sig till AF är som tidigare främst att skolans studenter har problem med tillgång till studentbostäder. I övrigt anser många att AF:s verksamhet mest utgörs av "hobbyliknande" verksamheten som spex, radiosändningar, studentaftnar m.m. Ett medlemskap skulle innebära att terminsavgiften höjs från 200 till 300 kronor. Ett medlemskap i AF betyder dock att Socialhögskolans studentkår fortfarande kan ha kvar sin autonomi som kår. Istället kommer man att arbeta tillsammans med de olika fakultetskårerna i LUS (Lunds Universitets Studentkårer). Detta är ett samarbetsorgan gentemot universitetet och som enligt stadgarna endast får verka i frågor som rör studier och studenternas situation i Lund.

På ett möte i maj 1996 röstade man för att, liksom många andra kårer, ha en heltidsarvoderad ordförande. Fördelarna är att denne kan satsa på ordförandeskapet utan att behöva störas av studier och därmed ge kåren en bättre ledning. Kåren arbetar för en aktiv utbildningsbevakning och ser som sin uppgift att driva aktuella frågor i institutionsstyrelsen. Man kommer att försöka starta upp ett socialpolitiskt utskott som ska ordna föreläsningskvällar i kårens regi. Med detta vill man liksom med de tidigare diskussionsklubbarna och temakvällarna, hålla det socialpolitiska engagemanget hos studenterna uppe. Kåren har för tillfället en temadag varje termin med externa förläsare. I november 1995 hade skolan under denna temadag besök av socialarbetare från Nya Zeeland som beskrev hur man arbetade med klienten och dennes släkt. I april 1996 ordnades en dag med temat "Män i socialt arbete".

Kårengagemanget beskrivs för tillfället som ojämnt. Det finns cirka 20-30 aktiva som håller kårarbetet vid liv medan den stora massan lyser med sin frånvaro. De aktiva blir lätt en grupp som känner varandra väl vilket kan föra med sig att det kan bli svårt att rekrytera nya funktionärer. Frågan är hur man ska kunna intressera nya studenter för kårarbetet och på så sätt kunna hålla en jämn nivå. Kårarbetet behöver kontinuitet. Om merparten av de kåraktiva studerar på samma termin så som fallet var under vårterminen 1997 och därför kom att gå på praktik samtidigt måste de ersättas av engagerade kårfunktionärer. Under höstterminen 1996 hade emellertid ovanligt många anmält sig som intresserade för kårarbetet och situationen verkar därför vara stabil, åtminstone för det närmaste året.

När man läser denna beskrivning av kårens historia framträder de manliga namnen trots att skolans studenter till 80 procent är kvinnor. Det är inte så att kvinnorna inte engagerat sig i kårarbetet utan fördelningen har speglat könsfördelningen relativt väl. Den manliga representationen har alltid varit väl tilltagen och är fortfarande så. På senare år har dock styrelsen i stort sett haft en bra könsmässig representation och cirka tre av fyra ordförandena har varit kvinnor. Hade kårarbetet varit mer attraktivt bland studenterna kunde det kanske varit lättare att få en mer rättvis könssammansättning av kårens funktionärer med tanke på den kvinnliga överrepresentationen hos skolans studenter.

Avslutning

Inför läsåret 1997 har Maria Andersson blivit anställd som kårordförande efter platsannonsering i studenttidningen Lundagård. Maria blev färdig socionom juni 1996 och har efter detta gått Socialhögskolans magisterkurs.

1997 kommer man inom kåren att diskutera den framtida organisationen. Många av fakultetskårerna i Lund har numera en fullmäktigeliknande organisation och detta kan även vara intressant för Socialhögskolans studentkår. Kårarbetet kan också komma att bli en mer utåtriktad verksamhet med samarbete mellan kårerna i LUS (Lunds Universitets Studentkårer). Det gäller att göra sig hörda i en organisation där alla kårer verkar på lika villkor. Studentkåren samarbetar lokalt med andra studentkårer genom LUS och nationellt genom SFS (Sveriges Förenade Studentkårer). Kåren utbyter också erfarenheter med landets övriga socilahögskolekårer genom samarbetsorganet SOS (Sveriges Organiserade Socionomstudenter).

Skolans lärare och studentkår strävar för nuvarande i stort sett mot samma mål. Det finns dock en kontroversiell fråga som diskuteras både på Socialhögskolan och inom Lunds Universitet övriga instutioner. Många institutioner vill utveckla uppdragsutbildning där utomstående organisatioer och arbetsgivare köper en utbildning för sina anställda som är poänggivande. Även på Socialhögskolan vill man från institutionsledningen gärna bedriva uppdragsutbildning. Skolans studentkår är liksom universitets studentkårer dock kritiskt inställda till denna form av studier där man kan få "köpta" högskolepoäng. Studentkåren me-

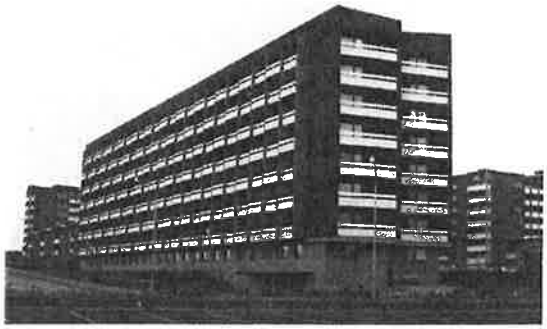
nar som de flesta andra kårer att utbildningen ska vara kostnadsfri, fri från yttre påverkan samt komma samhället i stort tillgodo.

Om man jämför dagens engagemang med hur det varit sedan starten kan man i stort sett se att det alltid varit problem med att de kåraktiva varit en liten grupp. Det finns undantag till exempel under 1950-talet och vid några tillfällen senare då aktiviteten blomstrat, så man ska akta för att göra några domedagsprofetior över framtiden. 1960- och 1970-talets politisering kan i dagens läge framstå som naivt i många hänseenden, men var ett uttryck för den tidens samhällsanda. Kåren eller kollektivet gjorde då också, förutom försök till revolution, lite av pionjärarbete när det gällde klientdemokrati. Man var med och lade grunden till samhällsrörelser som fortfarande verkar. I dag finns inte detta samhällsengagemang kvar och kåren anser sig vara skyldig att bara driva frågor som rör studierna på skolan. Kårens främsta uppgift är ju också att verka som studenternas representant gentemot institutionen och se till sina medlemmars intresse. Det vore fel av kåren att börja driva ett politiskt engagemang så som på 1960- och 1970-talet. Medlemskapet är obligatoriskt och man ska därför i så liten grad som möjligt stöta sig med studenter som kan ha en annan uppfattning i sakfrågor. Hur långt kan då kåren gå i sin opolitiskhet? Vid ett kårmöte för något år sedan avböjde man i konsekvens med denna policy att delta i en manifestation mot barnpornografi. Samhället finns dock kvar utanför skolans väggar och i dagens socialpolitiska läge borde det finnas många anledningar att vidga vyerna något. Kåren har nu ambitionen att ta upp mer samhällstillvända frågor genom att försöka dra igång det socialpolitiska utskottet som legat i ide sedan en tid tillbaka. Det kan dock vara en svår uppgift att få en bra balans mellan sociala och politiska ställningstaganden och samtidigt representera så många kårmedlemmar som möjligt.

Källor

För att kunna beskriva kårens 50-åriga historia vill jag tacka följande personer som granskat sakuppgifter och ställt upp för intervjuer: Maria Andersson kårens ordförande 1997, Åke Elmér före detta rektor på Socialhögskolan, Professor Stig Larsson före detta kåraktiv, Tore Lindskog före detta kårordförande, Britta Stråhlén före detta elev och lärare på skolan samt Jessica Svensson kårens ordförande under 1996.

Övriga källor är kårens arkiv med mötesprotokoll och tidningen *Sociokraten.* Skolan har givit ut antologin "Socionom" till sitt 15-års jubileum där kårens första 15 år beskrevs och 1987 beskriver Åke Elmér 40 års socionomutbildning i "Meddelande från Socialhögskolan".

År 1962 bildades Stiftelsen Socialhögskolans i Lund studentbostäder som skulle uppföra ett "socionomhus". Det första spadtaget togs 1963 och i oktober 1964 flyttade de första hyresgästerna in. I november 1965 var socionomhuset färdigt. När studentkåren/studentkollektivet lade ner sin verksamhet 1977 begärdes stiftelsen i likvidation. Huset såldes 1979 till Lunds kommun som sålde huset vidare till en privatperson som överlät det till en fristående bostadsrättsförening. Bilden är tagen 1966.
Foto: Ingemar Krigström.

I slutet av maj 1969 ockuperades grannfastigheten till Socialhögskolans lokaler av allaktivister. Huset stod tillfälligt tomt. Några studenter från Socialhögskolan kastade över filtar och mat till ockupanterna från ett fönster i Socialhögskolans bibliotek som låg lägligt till. Polisen stoppade "hjälpaktionerna" vilket ledde till skarpa protester från studentkårens ledning. Efter några dagar gav takockupanterna upp.
Foto: Ingemar Krigström.

Under 1970-talet demonstrerade Socialhögskolans studenter ofta . Här i demonstration för en mer projektorienterad undervisning.
Fotot i studentkårens ägo.

Demonstrationer mot kårobligatoriet.
Fotot i studentkårens ägo.

Under 1970-talet restes krav på att den borgerliga ideologin i undervisningen skulle bekämpas. Fotot i studentkårens ägo.

Demonstrationer för en självständig Socialhögskola. Fotot i studentkårens ägo.

En grupp studenter som skrevs in på Socialinstitutet 1961 firar 25-årsjubileum som socionomer 1987. Foto Ola Stenfelt.

Ilias café. Foto Inger Farm.

KARIN LENZ

Rekrytering - att bli student på Socialhögskolan i Lund.

"[...] Efter professor Schmidts föreläsning passade *Arbetets* medarbetare på att snabbintervjua några av eleverna om orsaken till att de sökt sig in vid Socialinstitutet. Den förste vi gav oss i kast med var hr *Edgard Grumert* från Eldsberga i södra Halland, som lämnat sin befattning som trafikbiträde vid SJ för att gå igenom institutet. - Det är framförallt intresset för sociala frågor som gjort att jag sökt mig hit, säger han. [...] Fröknarna *Elna Christensson* från Vinslöv och *Anna Greta Andersson* från Borrby har likaledes sökt sig in vid institutet på grund av sitt sociala intresse - båda har för övrigt valt sociala linjen. Beträffande framtiden är de däremot mera tveksamma - när flera vägar står öppna är det onödigt att bestämma sig för tidigt, menar de. En som däremot har sin bana klar är fröken *Vera Brandt,* Malmö. Hon är nämligen redan socialkurator på Östra sjukhuset, och det är huvudsakligen för att få den teoretiska bakgrunden till sitt yrke, som hon går igenom institutet" (tidningen *Arbetet,* 11 september 1947).

Det var på hösten 1947 de allra första studenterna klev över tröskeln till Sydsvenska Socialinstitutet. Följande text kommer att handla om dessa studenter, om dem som kom efter och dem som finns på skolan nu. Vad krävdes av de cirka

femtio nyantagna studenterna 1947 och vad krävs av de studenter som blir socionomstuderande 1996? Vilka förkunskaper och övriga krav ställdes och ställs? Dessutom behandlas frågan: Varför blir man student på Socialhögskolan?

Mina källor är i huvudsak fyra. En stor del av texten bygger på den jubileumsskrift professor Åke Elmér, Socialhögskolans före detta rektor, skrev i samband med skolans fyrtioårsdag (Elmér, 1987). En annan viktig källa är den bok som författades när de två före detta studenterna, Stig Larsson och Hans Swärd, firade att det var tjugofem år sedan de började på Socialhögskolan (Larsson/Swärd, 1993). Larsson är idag verksam som professor i Göteborg vid NOPUS, Nordiska utbildningsprogrammet för utveckling av social service. Swärd är doktor i socialt arbete och arbetar som forskare och lärare vid Socialhögskolan. Den tredje källan är en rapport skriven med anledning av det självvärderings- och utvecklingsarbete som för närvarande pågår på skolan. Ansvariga för denna sammanställning är Jan Gassne, högskoleadjunkt och doktorand vid Socialhögskolan, och jag själv (Gassne/Lenz, 1995). Slutligen använder jag också en enkätundersökning som gick ut till samtliga nybörjare på Socialhögskolan våren och hösten 1996 (Lenz, 1996).

Låt mig börja med frågan: "Varför blir man student på Socialhögskolan?" Motiven är säkert lika många som studenterna, men vissa likheter går att finna vare sig man var lärjunge på 1940-talet, elev på 1960-talet eller är student på 1990-talet. En viktig faktor är att Socialhögskolan erbjuder en medellång högre utbildning som har goda chanser att leda till ett arbete. Tidigare betydde det också mycket att man, under vissa förutsättningar, kunde bli antagen utan studentexamen. I dag nämns anledningar som att det är bra att gå på Socialhögskolan för att den ger en utbildning med bredd och/eller att den ger möjlighet till personlig utveckling.

Emellertid är det ett annat skäl som utkristalliserar sig, nämligen en önskan om att få arbeta med människor. 1965 frågade Larsson och Swärd sina studiekamrater: "Vilken var den viktigaste anledningen till att du började på Socialhögskolan?" Omkring 15 procent menade att de hade valt Socialhögskolan för att de var intresserade av förvaltningsarbete, cirka 18 procent uppgav att de inte hade hittat någon mera passande utbildning i relation till sin utbildningsbakgrund, inte fullt 3 procent svarade att de valt just denna utbildning av ekonomiska orsaker och drygt 48 procent uppgav att det var intresset för att arbeta med människor som var det viktigaste skälet. En kvinna som idag arbetar som kurator berättade så här för Larsson och Swärd:

> "Redan i gymnasiet visste jag att jag ville arbeta med människor. När jag växte upp hade Lis Asklund ett särskilt frågeprogram i radion, 'Fråga kuratorn'. Det gjorde ett väldigt starkt intryck på mig. Man fick inblick i människors olika öden. Det fanns så mycket mänskligt lidande och så många problem. Jag såg det som en viktig uppgift att hjälpa människor, att komma till rätta med sina bekymmer. Tanken på att söka in till Socialhögskolan och bli kurator växte sig allt starkare under min studietid" (Larsson/Swärd 1993).

1990-talets studenter svarar också att ett tungt vägande skäl till att de idag befinner sig på socionomutbildningen är att de i framtiden vill arbeta med människor. En tjugoettårig kvinnlig student, som började på Socialhögskolan våren 1996, skrev när hon tillfrågades om sitt viktigaste skäl till att vilja studera på skolan:

> "Jag vill ha ett yrke som är brett o där jag får jobba med människor. Eftersom min mor är utbildad socionom har jag fått en viss insyn i hur arbetet fungerar i praktiken. Jag tycker det verkar vara ett intressant yrke" (Lenz 1996).

Studenterna har således i hög grad sökt sig till utbildningen för att i framtiden få ett arbete där andra människor har en viktig roll, men vad har krävts rent formellt genom åren för att få bli socionomstuderande? För att bli lärjunge på Socialinstitutet 1947 fordrades för det första att man var minst 21 år och högst 33 år. Därefter krävdes antingen att man tagit studenten med minst Ba (icke utan beröm godkänd) som resultat eller att man hade gått någon form av vidareutbildning efter folkskola, realskola, folkhögskola eller dylikt och kombinerade denna med ett inträdesprov. Om man inte valde att gå på den teoretiska linjen skulle man dessutom ha praktiserat ett år "inom för utbildningen relevanta områden" (Elmér,1987).

Själva antagningsförfarandet skedde i två etapper. Först gjordes en gallring då de sökande sorterades i tre grupper: de som inte skulle få bli studenter vid Socialinstitutet, de som fick börja utan att göra inträdesprov och de som skulle prövas i en test. Den grupp som skulle göra inträdesprov fick i dagarna tre ägna sig åt att i skriftlig form visa att de hade kunskaper motsvarande studentexamen i ämnena "svensk uppsats, referat av föreläsning, samhällskunskap, historia, ekonomisk geografi eller översättning från engelska till svenska" (Elmér, 1987).

Efter att inträdesprovet var avklarat gjordes så den slutliga antagningen. Det var en antagningsnämnd som avgjorde vem som skulle få börja. Det hände att någon/några blev intervjuade om man ansåg att det förelåg tvekan om deras

lämplighet att gå på utbildningen. Ofta var det inte fler godkända sökande än att samtliga fick plats så något rangordningsförfarande behövdes inte (Elmér, 1987).

Vilka var det som blev studenter på Socialinstitutet 1947 och de närmast följande åren? Påtagligt är att de utgjorde en betydligt mindre skara än dagens studenter på Socialhögskolan. Drygt sextio om året togs in. Enligt Elmér sågs det av de flesta som positivt att man inte var fler. Det gynnade gemenskapen såväl mellan studenter som mellan studenter och lärare. Vidare gav det även utrymme för att lära av varandra. Elmér tar som exempel det faktum att det ofta var kvinnor från välbärgade hem och som inte hade någon yrkeserfarenhet som valde Socialinstitutet, medan männen som sökte kom från arbetarklassen och hade arbetslivserfarenhet, vilket gjorde diskussionerna givande för båda parter (Elmér, 1987).

En tanke man hade när Socialinstitutet startade var bl.a. att fånga upp den "begåvningsreserv", som man menade fanns bland dem som inte fått möjligheten att ta studenten. Detta visade sig vara en tanke som höll och under de första åren var de med studentexamen i minoritet på utbildningen (Elmér, 1987). I Socialinstitutets första verksamhetsberättelse, läsåret 1947-1948, berättas att av de totalt 75 elever, varav 25 var kvinnor, som antogs de två första terminerna hade 63 procent kommit in på andra meriter än studentexamen. "Ett stort antal hade genomgått fortbildningskurser av något slag, t.ex. handelsskola, en eller flera årskurser vid folkhögskola" (Verksamhetsberättelse, 1947-1948).

Hur det såg ut socialgruppsmässigt går också till viss del att läsa ut om man studerar de stipendieansökningar som gjordes till Socialinstitutets egna stipendiesystem, vars pengar kom från staten. Elmér redovisar ett exempel från januari 1949:

> "Av 133 elever sökte 51 stipendium. Dessutom var några 'kommunalare' ute på betald praktik och kunde inte få något. Fem fick avslag. Två av dem hade omskolningsbidrag från AMS eller förtidspension. En var enda barnet till en stationsmästare med 8 126 kronor i årsinkomst, vilket ansågs vara mycket på den tiden. En annan stupade på att modern, som var änka med låg inkomst, hade egen fastighet. Dessutom avslogs ansökan från en kvinnlig elev på grund av dåliga studieresultat. (Ibland ställdes som villkor för stipendium att vissa tentamina skulle vara avklarade.) 20 av de övriga fick 90 kronor i månaden, 15 fick 60 kronor och 11 fick 45 kronor. Av de sökandes fäder var 20 arbetare, 8 lägre tjänstemän (tex lokförare), 7 lantbrukare (flera 'småbrukare') och 6 hantverkare eller andra småföretagare. För 10 sökande anges inte faderns yrke, endast att han var död. För en postgymnasial utbildning var detta en påfallande låg socialgruppsanknytning" (Elmér, 1987).

Drygt femton år senare, 1964, upphörde denna möjlighet att söka stipendium för studier. Socialinstitutet hade förstatligats, blivit Socialhögskola, och därmed fick socialhögskolestudenterna också tillgång till studielån/studiemedel. När det gällde att bli antagen till skolan var det två förändringar som märktes: dels behövdes inte längre någon praktisk erfarenhet och åldersgränserna var borta (Elmér, 1987).

En annan förändring för dem som sökte till utbildningen var att platserna inte räckte till för alla som var formellt behöriga, trots att platsantalet hade utökats betydligt. Det blev därför nödvändigt att införa ett rangordningssystem. Själva antagningen hade nu överförts till "samarbetsnämnden" i Stockholm och gick till på följande sätt:

> "Studenterna rangordnades efter poängsumman i de ämnen som ingick i inträdesprovet (svenska, historia, samhällskunskap, engelska och matematik), oavsett om betygen förvärvats i studentexamen, i särskild prövning som 'privatist' i gymnasium eller vid inträdesprov. Man kunde få tilläggspoäng för yrkeserfarenhet, förpraktik och akademiska betyg i Socialhögskolans ämnen" (Elmér, 1987).

I och med att åldersgränserna och kravet på förpraktik slopades, kom det in betydligt fler unga människor på utbildningen. Det blev vanligt med nittonåriga kvinnor i skolbänkarna, men de något äldre männen med folkhögskolebakgrund fanns fortfarande kvar. Stig Larsson och Hans Swärd var två av dessa män när de hösten 1965 påbörjade sin utbildning till socionomer. I sin bok tjugofem år senare konstaterar de att det då (1965) fortfarande var så att kvinnorna var de som tagit studenten och männen som gått på folkhögskola. Totalt var det i deras kull 67 procent som hade studentexamen som bakgrund och 26 procent som hade gått på folkhögskola (Larsson/Swärd, 1993).

Fortfarande var det också, i analogi med ovanstående, kvinnorna som kom från medelklassförhållanden och männen från arbetarhem. Enligt Larsson och Swärd var det totalt drygt en fjärdedel av deras studiekamrater som hade sina rötter i arbetarklassen. Av kvinnorna kom 18 procent från arbetarhem och av männen 39 procent. När det gällde studiekamraterna från tjänstemannahemmen var förhållandet det omvända. Totalt 47 procent av kvinnorna hade sådan bakgrund, medan det bland männen var 18 procent (Larsson/Swärd, 1993).

Som framgått tidigare var antalet sökande många, något som kom att gälla flera år framöver (1968 kom en av sju sökanden in). Det var framförallt på den sociala linjen som många ville bli antagna. På förvaltningslinjen var det fortfarande så att vissa år kunde samtliga sökande beredas plats (Elmér, 1987).

Antalet samtidigt inskrivna studenter låg på omkring 200 under åren efter starten av institutet. De ökade till drygt 300 de sista åren, men det var först efter 1964-års förändring som det blev betydligt fler studenter som tog del av utbildningen. 1965 då Larsson och Swärd blev studenter på skolan var antalet inskrivna 444 stycken (279 kvinnor) (Elmér, 1987).

1971 var det åter dags att mer genomgripande ändra på antagningsformerna. Inträdesprovet avskaffades och de sökande delades in i tre kvotgrupper:

> "1. Fullständigt avgångsbetyg från årskurs 3 i gymnasieskolan (senare även årskurs 2 på sociala linjen).
> 2. Studentexamen, folkskollärareexamen, ingenjörsexamen och motsvarande äldre utbildningar.
> 3. Fria kvoten
>
> a) utländsk examen och vissa specialutbildningar
> b) särskild prövning i 'behörighetsämnena' (= de tidigare provämnena)
> c) omdöme från folkhögskola om studielämplighet och kunskaper
> d) 25 års ålder, 5 års yrkeserfarenhet och vissa kunskaper i svenska, engelska och matematik
> e) behörighet enligt kvotgrupp 1 eller 2 med praktisk yrkeserfarenhet om minst 10 månader (om totalpoängen blev högre än på grund av examensbetygen)" (Elmér, 1987).

En ny grupp studenter började göra sig gällande på skolan. Genom den fria kvoten kom de något äldre kvinnorna in i bilden. Det var "hemmafruar" som när barnen blivit stora ville få en utbildning och komma ut och arbeta. Det var också en hel del kvinnor med en skilsmässa bakom sig som ville studera. Samtidigt började andelen studenter med studentexamen att sjunka. 1967 hade 93 procent studentexamen, men efter den fria kvotens införande var andelen vissa år så låg som drygt 75 procent (Elmér, 1987).

I juli 1977 övergick Socialhögskolan till att bli institutionen för socionomutbildning vid Lunds universitet. Någon större förändring rent konkret blev det inte. Antagningsreglerna såg ut ungefär som tidigare. Fram till våren 1985 togs det in 180 nya studenter om året. Därefter minskades antalet vid vårantagningen till 60 stycken och så såg det ut till våren 1992 då man åter började ta in 90 nya studenter varje termin, vilket fortfarande gäller idag (1996) (Elmér, 1987; Lenz, 1996).

Vem var det som kom in på Socialhögskolan 1996? Vilka krav ställdes på dem när det var dags för antagning? Var kommer de ifrån, såväl studiemässigt som socialt? I SSR-tidningen, nr 17 1996, går att läsa följande om de sökande till socionomprogrammen i landet som helhet 1995. Totalt hade 4 682 personer sökt

till socialhögskolorna; 4 019 kvinnor, 663 män. Den största gruppen sökande var kvinnor under 24 år (knappt 2 770). Till programmen antogs det sammanlagt 613 personer, av dessa var 150 män. Detta innebar att för varje antagen sökte 7,6 personer till socionomutbildningen i första hand.

Socialhögskolan i Lund skiljer sig inte från hur det ser ut landet i stort. De senaste åren har det varit cirka 10 förstahandssökande till varje plats av de totalt 90 som erbjuds varje terminsstart. I dag är det Verket för högskoleservice (VHS) som ansvarar för antagningen, men Socialhögskolan tar själv hand om den sista restintagningen och erbjuder de platser som genom avhopp blivit lediga till nya intressenter (Gassne/Lenz, 1995).

Det finns i dag sju kvotgrupper som man kan prövas i när det gäller studieplatserna på högskola och universitet:

B1 (treårig gymnasielinje, treårigt nationellt program eller avgångsbetyg tre från komvux),

B2 (tvåårig gymnasielinje eller avgångsbetyg två komvux),

B3 (treårig yrkesinriktad gymnasielinje),

B4 (folkhögskola),

B5 (utländskt gymnasium)

P1 (högskoleprov) eller

P2 (högskoleprov + arbetslivserfarenhet)

För att komma in på socionomutbildningen idag krävs det förutom allmän behörighet, särskild behörighet i ämnena matematik och samhällskunskap. Hösten 1997 kommer det nya regler för antagning, men övergångsbestämmelser kommer att finnas fram till utgången av 1999 (Anmälningskatalog, Lunds universitet, 1996).

Av studenterna är det 70 procent som kommer in på sitt betyg från gymnasiet eller folkhögskola. De resterande 30 procenten får sin plats genom att söka på högskoleprov eller högskoleprov i kombination med arbetslivserfarenhet. Antagningspoängen är hög. Hösten 1996 låg poängen för den sist kallade reserven i gruppen B1 (treårigt gymnasium) på 4,1 och för den sist kallade i B2 (tvåårigt gymnasium) på 4,3. För de sökande i folkhögskolekvoten (B4) krävdes 4,0 och då var man ändå inte säker på att få en plats, eftersom platserna lottades ut. De som sökte med hjälp av högskoleprovet (P1) behövde lägst 1,4 poäng (Kristens-

son, 1996). Anledningen till att det inte finns någon P2 grupp (högskoleprov + arbetslivserfarenhet) redovisad beror på att Lunds universitet under en period valde att inte ha denna kvotgrupp med i sitt antagningsförfarande; från och med hösten 1997 finns den med igen.

Liksom tidigare är det kvinnorna som dominerar under 1990-talets första hälft. Fördelning kvinna - man har brukat ligga på omkring 80 procent kvinnor och 20 procent män, men hösten 1996 hade männens procentandel ökat till nästan 30 procent (Gassne/Lenz, 1995; Lenz, 1996).

När det gäller vilka socio-ekonomiska klasser de nyblivna socionomstuderande kommer från kan följande konstateras om vi utgår från faderns yrke. Totalt kommer cirka 12 procent från gruppen högre tjänstemän, cirka 35 procent från hem där fadern är eller har varit tjänsteman på mellanivå eller lägre, cirka 12 procent har en förälder som är egen företagare, cirka 3 procent har vuxit upp i lantbrukarhem och cirka 38 procent kommer från arbetarförhållanden. En grov indelning, där vi låter alla tjänstemän plus de egna företagarna finnas i en grupp och alla arbetarna och det lilla antalet jordbrukare finns i en annan, visar att knappt 60 procent av studenterna kommer från medelklassliknande förhållanden och drygt 40 procent från arbetarhem (Lenz, 1996).

Fördelningen vad gäller kön och att komma från arbetar- eller tjänstemannahem år 1996 ger vid handen att männen fördelar sig lika; dock kommer fortfarande de något äldre männen till största delen från arbetarhem. Bland kvinnorna överväger fortfarande de med medelklassbakgrund; nästan 60 procent (Lenz, 1996).

Ovanstående text visar att sätten och möjligheterna att bli antagen till socionomutbildningen har sett olika ut över tiden. Det framgår även av de övriga artiklarna i denna skrift att utbildningens innehåll har skiftat och förändrats genom åren. Det som verkar ha stått sig är studenternas motiv till att vilja bli socionomer, nämligen att få arbeta med människor. Sista ordet kommer därför att ges till en tjugoettårig nybliven kvinnlig socionomstuderande anno hösten 1996 som på frågan "Vilka förväntningar har du på din kommande yrkesroll" svarade:

> "Jag har höga förväntningar och ser fram emot den dagen jag står på egna ben för att testa alla teorier och all kunskap som förmedlats. Just nu vet jag exakt vad jag vill syssla med , men därmed inte sagt att det kommer att bli så. Allt verkar intressant, det är mycket jag vill testa i min blivande roll som socionom...." (Lenz, 1996).

Litteratur/referenslista

Elmér, Åke (1987) *40 års socionomutbildning i Lund.* Lund: Lunds universitet, Meddelanden från Socialhögskolan 1987:3.

Gassne, Jan och Lenz, Karin (1995) *Självvärdering och utvecklingsarbete - Socionomutbildningen i Lund.* Lund: Lunds universitet, Socialhögskolan,stencil.

Larsson, Stig och Swärd, Hans (1993) *Att bli välfärdens tjänare.* Floda: Zenon förlag.

Lenz, Karin (1996) *Nybörjare våren och hösten 1996.* Lund: Lunds universitet, Socialhögskolan, stencil.

Arbetet torsdagen den 11 september 1947.

SSR-tidningen, nr 17 1996

Anmälningskatalog, Lunds universitet, 1996.

Samtal med *Siv Kristensson,* högskolesekreterare vid Lunds universitet, Socialhögskolan, 1996.

KARIN KULLBERG

Män på Socialhögskolan

Det är den 10 september 1947. I Lund börjar denna dag 53 personer sina studier vid Socialinstitutet. Det är 30 kvinnor och 7 män som under två och ett halvt år skall studera vid sociala linjen, 15 män har valt den socialkommunala linjen, medan en enda man har valt teoretiska linjen. Under våren 1948 antas ytterligare 20 män på socialkommunala linjen och 2 män på teoretiska linjen.Totalt börjar under det första året dubbelt så många män som kvinnor. Dessa de första studenterna kommer under de följande 50 åren att följas av tusenden. Hur kommer könsfördelningen bland dem att se ut? Kommer männen även fortsättningsvis att vara i majoritet? Kommer de att välja linje på samma sätt som pionjärerna d.v.s. kvinnorna blir "socialare" och männen "socialkommunalare"? Kommer endast någon enstaka bli teoretiker? Hur kommer könsfördelningen att påverkas av att socialkommunala linjen blir förvaltningslinjen och sedan försvinner i mitten av 80-talet? Och slutligen hur ser könsfördelningen bland de examinerade från Socialhögskolan ut idag? Detta är några av de frågor som jag vill försöka besvara. Till min hjälp har jag haft arkivmaterial från högskolesekreterare Siv Kristensson på

Socialhögskolan innehållande namnen på alla som examinerats från Socialinstitutet/Socialhögskolan sedan den första examinationen 1949. Jag har också haft god hjälp av Åke Elmérs skrift "40 års socionomutbildning". Jag har dessutom använt min egen uppsats från 1994 "MAN kan bli vad som helst". Denna uppsats handlar om manliga socionomer på sociala linjen i ett 25-års perspektiv, 1969-1994.

Examinerade från Socialinstitutet 1949-1967

Det stora manliga inslaget bland antalet antagna under det första året fortsatte även under de följande åren. Åke Elmér skriver:

> "För nutidens betraktare ter det sig märkligt att det var en påtaglig manlig majoritet de första åren. Detta berodde främst på att den socialkommunala linjen hade nästan enbart manliga elever. Senare var könsfördelningen ganska jämn fram till omkring 1960 då den sociala linjens intagning ökades. Men under hela instituttiden var andelen manliga elever betydligt större än senare år"(Elmér 1987 s. 23)

Även bland de examinerade finns under den första institutstiden många män, vilket framgår av tabell 1.

Tabell 1

	Socialkommunala linjen		Sociala linjen		Teoretiska linjen	
År	män	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor
1949	13	0	6	20	0	0
1950	23	0	9	15	0	0
1951	25	0	14	26	0	0
1952	8	1	14	22	4	0
1953	7	1	11	26	1	0
1954	14	0	7	36	5	0
1955	17	0	10	27	0	0
1956	20	0	11	27	1	0
1957	14	0	21	21	2	0
1958	9	1	10	30	2	1
1959	15	0	9	19	1	0
Totalt	165	3	122	269	16	1

Antalet utexaminerade från Socialinstitutet i Lund 1949-59

Endast tre kvinnor utexaminerades under hela 1950-talet från den socialkommunala linjen mot 165 män (=98%). På den sociala linjen dominerade kvinnorna även om andelen män vissa år var ganska stor. Sålunda var 50% av de examinerade från sociala linjen 1957 män, vilket är den högsta andelen manliga "socialare" genom tiderna. I genomsnitt under perioden var 31% av de examinerade från sociala linjen män.

Tack vare männens totala dominans på den socialkommunala linjen var de under 1950-talet i majoritet bland de examinerade (52%). Det "unga" Socialinstitutet var alltså en utbildning med jämn könsfördelning, men kvinnorna valde nästan uteslutande den sociala linjen, medan vi hittar majoriteten av männen på den socialkommunala linjen.

Tabell 2

	Socialkommunala linjen		Sociala linjen		Teoretiska linjen	
År	män	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor
1960	10	1	8	26	1	0
1961	10	0	8	28	0	0
1962	9	2	10	19	0	0
1963	21	0	6	27	0	0
1964	10	0	19	35	0	0
1965	10	0	19	54	1	0
1966	11	3	17	46	5	0
1967	7	3	10	31	2	0
Totalt	88	9	97	266	9	0

Antalet utexaminerade från Socialinstitetet i Lund 1960-67

Under perioden 1960-67 fortsatte männen att dominera på socialkommunala linjen (tabell 2). Endast ett fåtal kvinnor examinerades varje år men andelen steg från knappt 2% till 11%.

På sociala linjen minskade samtidigt andelen män från 31% till 27%. Den teoretiska linjen hade fortfarande få studenter och alla examinerade från denna linje var män.

Andelen examinerade män sjönk enligt ovan både på den sociala och den socialkommunala linjen. Samtidigt ökade det totala antalet examinerade från den kvinnodominerade sociala linjen (68% av totala antalet examinerade 1949-59

till 77% 1960-67). Detta ledde till att männens andel av det totala antalet examinerade från Socialhögskolan perioden 1960-67 sjönk till 41%.

Examinerade från Socialhögskolan 1968-1979

Det som framförallt kännetecknar socialhögskoletiden i jämförelse med institutstiden är den stora ökningen i det totala antalet studerande. Elmér skriver:

> "antalet elever hade under större delen av institutstiden hållit sig kring lite över 200 men steg under de sista åren till något över 300. Efter 1964 års reform ökade antalet snabbt. Redan 1968 var det dubbelt så stort som 1963 och ökningen fortsatte sedan hela tiden. 1972 nåddes 1000-talet. 1977 var antalet 1.130" (Elmér 1987 s. 58).

Ledde då ökningen i antalet antagna också till motsvarande ökning i antalet examinerade? Enl. Elmér blev genomströmningen efter 1964-års studieordning något lägre än den varit under institutstiden men ändå tog omkring 70% examen inom normal studietid och 90% förr eller senare (Elmér 1987 s. 51). Totalt examinerades från Socialhögskolan under perioden 1968-1979 2.267 studenter. Detta skall jämföras med 576 examinerade under 1950-talet och 471 examinerade under perioden 1960-1967.

Tabell 3

	Förvaltningslinjen		Sociala linjen		Teoretiska linjen	
År	män	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor
1968	11	5	13	38	2	0
1969	16	6	19	77	2	2
1970	15	12	19	73	4	0
1971	16	8	35	103	10	0
1972	23	6	20	105	3	1
1973	36	17	25	108	8	0
1974	46	42	33	106	1	0
1975	48	36	35	113	0	1
1976	34	41	48	115	3	0
1977	37	48	51	113	0	1
1978	36	56	33	121	1	2
1979	32	40	34	122	0	0
Totalt	350	317	365	1194	4	7

Antalet utexaminerade från Socialhögskolan i Lund 1968-1979

Kvinnorna fortsatte under 1970-talet att dominera sociala linjen. 76% av de examinerade från denna linje var kvinnor. Likadant fortsatte männen att dominera den teoretiska linjen där 34 män och 7 kvinnor examinerades. Noteras kan att de flesta examinationerna från teoretisk linje skedde under perioden 1965-1975.

Den stora förändringen gäller förvaltningslinjen. Redan under 1960-talet hade kvinnornas andel ökat. Det rörde sig dock om blygsamma siffror, från tre kvinnor totalt under 1950-talet till mellan 0-3 per år under tiden 1960-1967. I samband med övergången tilll förvaltningslinjen,varifrån de första eleverna examinerades 1968, skedde emellertid en formlig explosion i andelen kvinnor på denna linje. Under åren 1968-1971 var det fler kvinnor som avlade examen på förvaltningslinjen än det varit sammanlagt under de föregående 20 åren på socialkommunala linjen. Andelen steg under hela 1970-talet och från 1974 var kvinnorna i majoritet bland de examinerade från förvaltningslinjen.Vad var orsaken till detta? Fanns det något i förvaltningslinjens i jämförelse med socialkommunala linjens innehåll som tilltalade kvinnor mer eller handlade det om det yrke som linjen ledde till? Låt oss gå tillbaka i historien och titta på vad som sades i samband med inrättandet av den socialkommmunala linjen. Elmér menar att orsaken till att det blev en socialkommunal linjen och inte en förvaltningslinje 1947 var att en avsevärd andel av småkommunerna bara hade en anställd tjänsteman, en kommunalkamrer, som fick ta hand om även sociala ärenden i den mån dessa krävde tjänstmannamedverkan (Elmér 1987 s. 6). Förändringen från socialkommunal linje till förvaltningslinje kan ses som renodling av en yrkesutbildning som syftar mot kommunal förvaltning och administration, en utbildning till ett yrke där arbete med sociala ärenden och arbete direkt med människor inte ingår. Att kvinnor skulle finna denna typ av arbete mer attraktivt än ett med vissa sociala inslag som erbjöds efter socialkommunala linjen går stick i stäv mot alla teorier om könsbundet yrkesval. Kvinnor vill i först hand arbeta med människor och väljer ofta yrken där de kan hjälpa andra (Dunér 1972 s.178 f.f.). Förändringen till en renodlad förvaltningslinje borde enl. detta resonemang snarast leda till en minskning av antalet kvinnor d.v.s. raka motsatsen till vad som skedde! Det bör alltså finnas en annan förklaring till varför kvinnorna strömmade till den nya förvaltningslinjen.

Elmér menar att ökningen i andelen kvinnor på förvaltningslinjen delvis sammanhänger med kvinnors mindre ortodoxa yrkesval, men också med att "en del flickor hellre hade velat gå sociala linjen men valde förvaltningslinjen i brist på

bättre" (Elmér 1987 s.60). Enl. Elmér var intagningspoängen på förvaltningslinjen hela tiden lägre än på sociala linjen och några år i slutet av 1970-talet kunde inte alla platser på förvaltningslinjen besättas p.g.a. det låga antalet sökande (Elmér 1987 s.81 f). Den sociala linjen var däremot mycket populär och långt ifrån alla som sökt fick plats trots att denna linje under perioden hade mer än dubbelt så många platser som förvaltningslinjen. Många kvinnor som inte kom in på sociala linjen och började då i stället på förvaltningslinjen. De försökte sedan göra om sin examen till en från sociala linjen.

> "...Där (på förvaltningslinjen min anm.) minskade "normalkombinationen" från över 90% de första åren till omkring hälften under senare år. Detta har delvis sammanhang med att elever på förvaltningslinjen har sökt till den sociala linjen i första hand men inte kommit in där på grund av för låg poäng. En del av dem tog så många sociala ämnen som möjligt för att möjligen kunna ägna sig åt socialt arbete i framtiden. Det var möjligt att få ut en examen på förvaltningslinjen med 2 betyg i socialrätt och ett betyg i vardera statskunskap (senare även samhällsplanering), sociologi och psykologi (eller socialpolitik). Social metodik fick inte räknas in men det kunde man ta som extra ämne. Praktik kunde man möjligen få i personaladministration" (Elmér 1987 s. 49 f)

Antalet examinerade från sociala linjen (1 559) var mer än dubbelt så stort som från förvaltningslinjen (667) men i praktiken var sociala linjens dominans ännu större eftersom många av dem som examinerades från förvaltningslinjen var vad man kan kalla "falska socialare".

Under perioden 1968-79 var 52% på förvaltnings linjen och 23% på sociala linjen män, totalt var 33% av de examinerade från Socialhögskolan män.

Examinerade från universitetsinstitutionen Socialhögskolan 1980–1996

1977 blev Socialhögskolan en institution vid Lunds universitet. De första socionomerna examinerades från universitetsinstitutionen 1980. 1983 försvann förvaltningslinjen från Socialhögskolan men fram till 1989 fanns det studerande som examinerades från denna linje.

Tabell 4

År	Förvaltningslinjen		Sociala linjen		Teoretiska linjen	
	män	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor
1980	43	51	42	131	1	0
1981	30	44	36	107	2	0
1982	50	49	39	131	0	0
1983	40	49	44	125	0	0
1984	38	52	26	120	0	0
1985	36	69	32	141	0	0
1986	34	46	20	122	0	0
1987	2	7	20	105	0	0
1988	5	3	22	117	0	0
1989	0	1	28	117	0	0
Totalt	278	371	309	1216	3	0

Antalet utexaminerade från Socialhögskolan Lund 1980-89

Trenden från 1970-talet med ökad andel kvinnor på förvaltningslinjen höll i sig eller t.o.m förstärktes. Totalt utexaminerades 57% kvinnor och 43% män från förvaltningslinjen, en från början total mansdominans på den socialkommunala linjen vändes alltså under förvaltningslinjens sista år till en kvinnomajoritet. Under de fyra sista åren utexaminerades endast några eftersläntrare (7 män och 11 kvinnor) på förvaltningslinjen. Den sista studenten från förvaltningslinjen utexaminerades 1989 och var en kvinna.

Sociala linjen fortsätter att attrahera mest kvinnor medan männens andel av de examinerade sjunker ytterligare till 21% totalt under perioden. Denna siffra är dock missvisande eftersom männens andel i början av 1980-talet var mellan 23-26% av de examinerade medan den från 1984 sjunker till mellan 16-19 %. Detta stämmer väl med de resultat jag kom fram till i min uppsats "MAN kan bli vad som helst" (Kullberg 1994 s. 27). Där konstaterar jag att andelen nyantagna män endast vid 5 antagningstillfällen under 1980-talet var fler än 20% av nybörjarna. Jag fann även antagningstillfällen där andelen män var 12-13%. Den minskade andelen män på socionomutbildningen under 1980-talet har Socialhögskolan i Lund gemensamt med andra socialarbetarutbildningar i Sverige och utomlands. En förklaring till detta är att män enligt yrkesvalslitteratur oftare väljer yrke efter

status än efter innehåll medan kvinnor gör tvärtom (Dunér 1972 s. 178). Under 1970-talet var tidsandan gynnsam för socionomyrket och socionomutbildningen. Solidaritet med de svaga betonades vilket gynnade en utbildning som just ledde till arbete med de mest utsatta. Samtidigt var det enligt tidsandan också rätt att göra uppror vilket gav status åt socionomutbildningen som hade ord om sig att vara en "röd" utbildning (Se Elmér 1987 s. 60 f.f.). 1980-talets tidsanda, den s.k. yuppieandan med individualism, "snabba klipp" och stora pengar som ideologi gav inte status åt en utbildning som leder till ett lågavlönat, lågstatusarbete där solidariteten med de svaga i samhället betonas.

Tabell 5

	Sociala linjen	
År	män	kvinnor
1990	20	108
1991	20	104
1992	24	123
1993	28	104
1994	18	106
1995	26	115
1996	23	106
Totalt	159	766

Antalet utexaminerade från Socialhögskolan i Lund 1990-96

1990-talet kännetecknas av att både teoretiska linjen (sista antagning 1977) och förvaltningslinjen försvunnit. Andelen män av de examinerade är fortsatt låg, endast 17 % av de hittills examinerade. De senaste terminerna har emellertid en viss ökning i antalet antagna män skett.

Sammanfattning

Ur könsfördelningsperspektiv är den utveckling som skett på Socialinstitutet/ Socialhögskolan under de gångna 50-åren inte upplyftande. Den första 10-årsperioden kännetecknades av en jämn könsfördelning bland de examinerade, medan endast 17% av de hittills examinerade under 1990-talet varit män. Om vi

delar in utbildningen i de olika linjerna blir utvecklingen annorlunda. Under Socialinstitutstiden dominerade männen totalt den socialkommunala linjen medan kvinnornas andel vid övergången till förvaltningslinjen ökade explosionsartat på denna linje. Detta ledde till att könsfördelningen bland de examinerade på förvaltninglinjen var jämn under det tidiga 1970-talet medan andelen kvinnor blev större än andelen män under sent 1970-tal och under hela 1980-talet. På den sociala linjen har männens andel blivit mindre och mindre under 50-årsperioden, från 31% under 1950-talet till 17% hittills under 1990-talet. Endast en gång (1957) har lika många män som kvinnor examinerats från sociala linjen. Under de senaste åren har emellertid andelen man bland de antagna ökat något. Förhoppningsvis kommer denna ökning att hålla i sig, så att när vi skriver nästa jubileumsskrift 2007 åter kan finna åtminstone 30% män bland de examinerade från Socialhögskolan i Lund.

ERIC OLSSON

Brännpunkt Socialhögskolan:

1970-talet och socialt behandlingsarbete

Vid en tillbakablick på 30 års verksamhet vid Socialhögskolan framträder många kritiska och betydelsefulla utvecklingspunkter. Tveklöst har Socialhögskolan varit och är en brännpunkt för strömningar och krafter i tiden som gäller samhällets utveckling, pedagogisk nydaning i högskoleundervisning och framför allt alternativa möjligheter att bistå människor som befinner sig i psykosociala problemsituationer eller i utsatta lägen. Jag kommer framför allt att beröra verksamhet inriktad på att förbereda eleverna för det som med ett brett samlingsnamn kan kallas socialt behandlingsarbete. Detta omfattar insatser inom ett mycket brett fält av problemsituationer t ex drog- och alkoholmissbruk, konflikter i familjer, barn- och ungdomsproblem, rehabilitering vid såväl somatiska som psykiatriska sjukdomstillstånd. Min utsiktspunkt är den kontinuerliga kontakt jag haft och har som lärare, gruppterapeut och forskare i gränslandet mellan utbildning och utveckling av yrkesverksamhet för socionomer.

Sedan 1971 har en fortbildningskurs bedrivits med målet att ge en fördjupande utbildning i behandlingsarbete efter socionomexamen och en längre tids yrkeserfarenhet. Kursen har befunnit sig i brännpunkten för utvecklingen av det sociala behandlingsarbetet och även utgjort ett väsentligt inslag i denna utveckling. Den är idag en magisterutbildning där fördjupning av den professionella rollen som behandlare integreras med utvärdering och forskning för granskning och vidareutveckling av arbetsmetoderna. Kursen är utformad som ett möte mellan verksamma socionomer från olika arbetsfält och lärarkrafter knutna till utvecklingsarbetet av socialt behandlingsarbete lokalt och internationellt. Även om kursen genomgått många förändringar under sina 25 år vill jag påstå att den dynamiska utvecklingsperioden under början av 1970-talet var grundläggande både för utbildning och tillämpning av socialt behandlingsarbete. I Sverige fanns då inte några officiellt etablerade arbetssätt eller utbildningar för psykosociala och psykoterapeutiska insatser. Däremot framträdde entusiastiska pionjärer som ville utveckla dessa insatser inom barnpsykiatri, psykiatri, missbruksvård, familjerådgivning och ungdomsverksamhet. På alla nyckelområden fanns och finns socionomer anställda i mer eller mindre centrala positioner. Socialhögskolan blev också under denna period en samlingspunkt för utvecklingen på dessa områden genom att en lärargrupp (Sven Marke, Jenny Ljunghill och undertecknad) medverkade till bildandet av en intresseorganisation, Gruppterapeutiskt Forum (se Olsson, 1970), med målet att sprida kunskap om och utveckla gruppmetoder inom utbildning och behandling.

Förhistoria och brytningstid

En terminslång fortbildning för socionomer har sedan 1950-talet funnits inom socionomutbildningen. Den startades av Socialinstitutet i Stockholm och benämndes "mentalhygieniska kursen". I denna kurs fanns ett embryo till en utformning av undervisningen som nu är allmän inom utbildningar för olika former av psykoterapeutiskt och psykosocialt behandlingsarbete. Handledning på eget behandlingsarbete ingick t ex i kursen. 1969 lyckades vi få en skånsk riksdagsman att motionera om anslag till en liknande kurs i Lund (Motionen var skriven på Socialhögskolan). Det lyckades och våren 1971 började den första

kursen här. Vi döpte den till "fortbildningskurs i socialt behandlingsarbete", vilken benämning också senare anammades av de andra studieorterna.

Kursen i Stockholm kom att spela en roll för synen på socialt behandlingsarbete bland socionomer i Sverige. Denna präglades av det arbetssätt som går under samlingsnamnet "case work", en import från USA (Richmond, 1917). Inriktningen innebär en strävan mot en helhetssyn på individens problematik. Behandlingsinsatsen skulle baseras på en grundlig social diagnos som belyste såväl individens psykologiska förutsättningar som den omgivande sociala miljön. Kunskaper från en rad områden (sociologi, psykologi, socialantropologi, psykiatri, etc) skulle tillämpas. Synsättet har kritiserats bl a av Germain (1970):

> "Although social casework, in the thirties and beyond, did attempt to overcome a onesided approach by conceiving the unit of attention to be person- situation , the model itself implied that the problem or need exists within the individual, who must be understood, treated, and, it is hoped, cured." (p 15 -16).

Ett sådant individuellt och diagnostiskt synsätt, generellt rotat i en medicinsk sjukdomsmodell, kan sägas vara förhärskande inom socialt och psykologiskt behandlingsarbete i Sverige fram till 1960-talet även om andra strömningar hade gjort sig gällande som t ex det familjeinriktade arbetet vid barnbyn Skå under ledning av Gustav Jonsson.

Under 1970-talet utmanades case-workmetodiken på en rad olika sätt, vilket kom att prägla fortbildningskursen och de utbildningsmetoder vi strävade efter att utveckla i Lund. Framför allt hävdade vi ett relationsorienterat synsätt både angående problemens uppkomst och själva behandlingsprocessen. En central utgångspunkt var att individens problem skapas i samspelet i det sociala sammanhanget, i en familj, grupp eller ett vidare socialt nätverk. Behandlingsprocessen utgör också ett socialt samspel under vilket nya insikter kan uppstå och konstruktiva krafter mobiliseras. Utgångspunkten för lärande och utövande av socialt behandlingsarbete blev den interaktiva processen i mötet mellan behandlare och klient. Systematiskt insamlande av fakta för att kunna ställa en diagnos kan bli en meningslös ansträngning om inte en gynnsam behandlingsrelation utvecklas. Case-worktraditionen lever dock kvar t ex i kristeori och krisbehandling som är starkt förankrad bland socionomer framför allt inom sjukvården. Vi ansåg också i kursledningen att det var viktigt i en fördjupad utbildning att olika synsätt tilläts existera parallellt och brytas mot varandra i läroprocessen för att på så sätt för-

hindra att en dogmatiskt föreskriven linje uppstod. Det viktiga var att ge eleverna möjligheter att utforska sina egna möjligheter och kritiskt utvärdera alternativa arbetssätt.

Hur växte då denna nydaning fram? Jag gör inte anspråk på att besvara denna fråga fullständigt utan nöjer mig med att beskriva de generella rörelser och innovationer som utgjorde bakgrund och mer eller mindre direkta inspirationskällor. Jag ger en subjektiv framställning som bygger på mina personliga erfarenheter, iakttagelser och reflexioner som aktör i utvecklingen av fortbildningskursen och socialt behandlingsarbete. Många personer och verksamheter som kan göra berättigade anspråk på en central roll i utvecklingen kommer inte att rymmas i denna framställning.

Det finns två möjliga synsätt på historisk utveckling: Det ena kretsar kring föreställningen att samma processer under vissa omständigheter uppträder parallellt och samtidigt på olika ställen i världen utan direkt kontakt. Det andra utgår från att det alltid finns en sammanhängande spridningsväg av innovationer från ett specifikt ursprung. Jag kan inte avgöra vilket som är tillämpligt i denna utveckling. Det är dock slående att vi i lärargruppen delvis utvecklade arbetssätt som vi först senare förstod också utvecklades på andra håll i världen ungefär samtidigt.

Lundamodellen

Den nya fortbildningskursen i Lund 1971 planlades av en ledningsgrupp som bestod av kursledaren socionomen Ulla Steen och socialhögskolans lärare i psykologi och social metodik Sven Marke, Eric Olsson och Thore Persson. Undervisningen inriktades på professionellt behandlingsarbete med alla de olika klientgrupper och problemställningar som var aktuella för socionomer. Ansatsen blev således bred och omfattade i det närmaste det som idag löst benämnes psykosocialt arbete (t ex familjebehandling, krisbearbetning, gruppbehandling och stödterapi). Eleverna gavs möjlighet att tillägna sig kunskaper och utveckla ett förhållningssätt som var generellt tillämpbart oberoende av symptom (missbruk, våldshandlingar etc). Någon klar gräns mellan stödjande, rådgivande och bearbetande behandlingsinsatser hade inte vid denna tidpunkt dragits upp i den alltmer intensiva diskussionen om behovet av mera allmänt tillämpbara psykosociala och psykoterapeutiska meto-

der. I planeringen av kursen utgick vi från den vid detta tillfälle inte helt självklara synen att behandlingsarbete förutsätter en integration av tre aspekter:

1. Insikt i och förmåga att kritiskt granska olika teorier för behandlingsarbete.
2. Fördjupade kunskaper om den egna personligheten och förmåga till introspektiv granskning av eget reaktionssätt i de kritiska situationer som kan uppkomma i behandlingsarbete.
3. Förmåga att granska och analysera processen i behandlingsarbetet.

Framför allt var det inte vid denna tidpunkt självklart att behandlingsarbete förutsatte en aktivt tillägnad självkännedom och bearbetning av personliga hinder och svårigheter i samspelet med andra. Sådana moment ingick inte vid denna tidpunkt i någon offentlig utbildning med anknytning till vårdområdet eller det sociala arbetsfältet i Sverige.

Gruppterapeutiskt Forum

Den pedagogiska modellen utvecklades mot bakgrund av erfarenheter från utbildningsverksamhet inom ramen för Gruppterapeutiskt Forums (GF) verksamhet. Föreningen växte fram ur en kursgrupp som samlades på Marienlyst i Helsingör i februari 1968 för att under den danske psykologens, Wulff Feldman, ledning träna gruppledarskap och undersöka gruppens möjligheter i behandling och utbildning (se Olsson, 1970). Wulff Feldman hade då sedan mitten av 1950-talet utvecklat gruppmetoder för behandlingsverksamhet bl a inom kriminalvården (Feldman, 1956, 1960). Deltagarna utgjordes av olika yrkesgrupper som bedrev socialt och psykologiskt behandlingsarbete inom barnpsykiatri, kriminalvård, skolor och socialförvaltningar. I gruppen ingick Sven Marke och undertecknad från Socialhögskolan. Kursen kom att inspirera samtliga deltagare till att sätta igång gruppverksamhet inom sina respektive arbetsområden.

Syftet med GF, som konstituerades i Lund i juni 1969, var att sprida kunskap om gruppmetoder och även att granska och utveckla dem utifrån värderingar som satte den enskilde klientens eget inflytande, egen medverkan och utvecklingsmöjligheter i centrum. Debatten om mentalsjukvården, som uppmärksammade patienternas passivisering och nästan totala brist på inflytande i sin boen-

demiljö, var en i tiden betydelsefull utgångspunkt. En mängd studier hade påvisat mentalsjukhusens och andra institutioners destruktiva inverkan på patienter/klienter och personal syntetiserade i teorin om hospitalisering (Goffman, 1961; Løchen, 1965; Basaglia, 1971; Caudill, 1958; Feldman, 1969). Föreningen arrangerade fram till mitten av 1970-talet utbildningar för behandlingsarbete som byggde på socialt samspel, t ex gruppsamtal, miljöterapi, familjebehandling och gruppterapi. Flera av inslagen var de första av sitt slag i Sverige. Bland föreningens ca 350 medlemmar stod det snabbt klart att en förändring av vårdens inriktning krävde en betoning av självkännedom och handledda träningsinslag i utbildningarna för alla personalkategorier inom området. Ingen lämpligt utformad vidareutbildning för läkare, psykologer och socionomer erbjöds vid de officiella utbildningsinstitutionerna. En lärargrupp på Socialhögskolan i Lund (Jenny Ljunghill, Sven Marke och Eric Olsson), aktiva i tillkomsten och styrningen av GF, arbetade för en reformering av socionomutbildningen i denna riktning från slutet av 1960-talet. Fortbildningskursen vid Socialhögskolan i Lund var således en av de första officiella vidareutbildningarna på området, nära anknuten till de förändringsansträngningar som pågick inom olika verksamheter för vård och behandling t ex inom mentalsjukvård, missbruksvård, ungdomsverksamhet, barnpsykiatri och familjerådgivning. Grupp- och relationsinriktade metoder blev centrala eftersom de visat sig vara användbara och framgångsrika i dessa praktiska sammanhang.

Experiment med gruppundervisning

Hösten 1968 genomförde lärarna i psykologi (Sven Marke och undertecknad) inspirerade av Wulff Feldman och den ovan nämnda Marienlystgruppen ett första försök att införa grupparbete i grundutbildningens psykologiundervisning. Bakgrunden var också erfarenheter vi gjort med gruppverksamhet inom mentalsjukvård och missbruksbehandling. Vi företog också en kritisk granskning av vår egen undervisningssituation och våra egna lärarroller. Vi konstaterade att undervisningen med föreläsningar och självständiga studier av litteratur hade karaktären av en passiviserande ritual. Social kontakt och dialog, viktiga förutsättningar för kunskapsutbyte och lärande, saknades nästan helt. Vi hade svårt att föreställa

oss att undervisningen utgjorde en lämplig förberedelse för socialt behandlingsarbete. Mot bakgrunden av vår analys införde vi ett moment i kursen där eleverna i mindre arbetsgrupper fick gripa sig an vissa problemställningar utifrån erfarenhet och litteratur. Grupparbetet förbereddes med en dags övningar och diskussion om förutsättningarna för att en arbetsgrupp skall fungera bra. Inslaget var tidsmässigt relativt blygsamt i en för övrigt oförändrad kurs. Resultatet var desto mer intressant. I fyra på varandra följande kurser gjorde vi en systematisk utvärdering och jämförde med tidigare kurser utan grupparbetsinslag. Vi upplevde en genomgripande förändring i klimatet i undervisningsgrupperna i förhållande till tidigare erfarenheter. En tillåtande och inspirerande atmosfär utvecklades med intensiv och öppen dialog både mellan elever och i förhållandet lärare-elever. En arbetsgemenskap uppstod där vi lärde känna varandra och där centrala frågor kring det framtida yrket blev väsentliga utgångspunkter för lärandet. Inga avhopp skedde från kurserna, vilket tidigare var vanligt. Tentamensresultaten på en oförändrad individuell skriftlig tentamen förbättrades avsevärt. I de första fyra kurserna blev genomströmningen efter en omtentamen i det närmaste 100% från att tidigare ha varit högst 80%. Det mest påtagliga var förändringen i atmosfär i undervisningssituationen. Lärandet kom att knytas till personliga erfarenheter och till ett kreativt och spännande utbyte i arbetsgemenskapen. Vi upptäckte också att samspelet i arbetsgrupperna gav en utgångspunkt för eleverna att undersöka den egna rollen och sitt förhållningssätt i socialt samspel. En självkännedom utvecklades som genom bearbetande samtal kom att utgöra en direkt förberedelse för det praktiska sociala arbetet.

Resultaten av dessa första blygsamma försök var överraskande både vad gällde tentamensresultat och lärdomarna om socialt samspel och den egna behandlarrollen för eleverna. Under de kommande åren i början av 1970-talet vidareutvecklade vi gruppverksamheten ifråga om möjligheter till självkännedom och som en förberedelse för att använda gruppmetoder i det sociala behandlingsarbetet. Framgångarna med experimentet kan förklaras på många sätt. En central aspekt var att undervisningen utvecklades till en arbetsgemenskap som elever och lärare tillsammans utformade. För oss lärare utgjorde denna period en intensiv läroprocess och i många stycken en smärtsam omprövning av lärarrollen. Att stödja samspelet i arbetsgemenskapen, följa elevernas läroprocess och uppmärksamma hinder och konflikter i grupprocessen framstod som nya viktiga inslag i rollen.

Självkännedom

Ett centralt inslag i den nya fortbildningskursen, som utvecklades ur våra experiment i grundutbildningen, var att eleverna fick deltaga i en samtalsgrupp med målet att lära känna sig själv i relation till andra och till gruppen. Grupperna hade en experimentell karaktär där medlemmarna själva skulle utforma gruppens arbete och med hjälp av en gruppledare lära av gruppens process. Motivet bakom detta inslag var vår uppfattning om relationens betydelse i allt behandlingsarbete. För många utbildningar och speciellt för socionomutbildningen var detta ett nytt sätt att se på den professionella rollen. Tidigare hade rollen definierats genom kunskaper och förfogande över specifika arbetsmetoder. Enbart i den psykoanalytiska utbildningen hade självkännedom och utveckling av den egna personligheten utgjort ett centralt inslag. Man kan säga att det funnits en tro på att man genom urval, studier och erfarenhetsuppbyggnad kunde skapa en tillförlitlig professionell roll. Bakgrunden till det nya synsättet var för min personliga del egna erfarenheter i självkännedomsgrupper under slutet av 1960-talet. För min syn på professionellt behandlingsarbete var det revolutionerande att kunna jämföra kunskap om gruppdynamiska processer utifrån forskning och iakttagelser med den kunskap som följde av att uppleva dessa processer och medvetengöra den egna rollen i en levande gruppsituation.

Dessa arbetsmetoder i behandlingsutbildning anammades emellertid inte omedelbart av alla elever. Några fick snabbt för dem själva avgörande insikter, andra närde ett hopp om att vi nu hade metoder som skulle innebära frälsning från allt ont och ytterligare andra förhöll sig skeptiska och avståndstagande. Dessa mönster kunde vi ha väntat oss som uttryck för en engagerad läroprocess och som ett led i undervisningsgruppernas utvecklingsprocess. Det var emellertid inledningsvis ibland mycket svårt att som ledare/lärare se det konstruktiva i ifrågasättande och skepsis, framför allt när den riktades mot den egna personen. Det som för mig utgjorde den främsta drivkraften att genomleva svårigheterna och fortsätta utveckla arbetssättet var utbytet i det omfattande kontaktnätet med olika former av behandlingsverksamhet inom Gruppterapeutiskt Forum. I mitt praktiska arbete med samtalsgrupper och familjer framstod det också mycket klart att medvetenhet och bearbetning av de egna reaktionerna i det dynamiska skeendet var en förutsättning för att kunna bidra konstruktivt till andras utveckling.

Axplock ur den internationella bakgrunden

Vårt experimenterande med gruppundervisning och införandet av självkännedomsmoment i behandlingsutbildningen kan sägas ha många olika internationella rötter. Jag kommer här att nämna några innovationer och verksamheter som direkt eller indirekt inspirerade eller kan jämföras med utvecklingen i Gruppterapeutiskt Forum och den behandlingsinriktade utbildningen vid Socialhögskolan. Genomgången är något av en efterhandskonstruktion eftersom vi vid starten inte hade en klar bild av den internationella utvecklingen på området. Vi var då upptagna av att värdera och vidareutveckla de erfarenheter vi själva successivt gjorde.

Kurt Lewin och den demokratiska gruppen

Socialpsykologen Kurt Lewins forskning och utvecklingsarbete angående gruppen som förändringsinstrument i USA på 1940-talet var banbrytande. Som flykting från Hitlertyskland kom han att intressera sig för hur man kan bygga upp en tillvaro i ett nytt land och för de svåra frågorna kring etniska motsättningar. Han visade i en serie undersökningar den lilla gruppens inflytande på och betydelse för individens handlingar och lärande. Ställningstaganden som är förankrade i ett gruppbeslut får mycket starkare genomslag i handling än beslut som individen fattar ensam. Lewin visade också att förutsättningen för gruppens konstruktiva betydelse framför allt är ett demokratiskt arbetssätt där medlemmarna har ett gemensamt inflytande på gruppens ledning, mål och kommunikation. Dessa studier (se Lewin, 1952) och den omfattande smågruppsforskning som följde i spåren visade klart att den lilla gruppen kan utgöra en mera konstruktiv läromiljö än föreläsningen eller lektionen i en stor utbildningsgrupp.

En av de mest betydelsefulla frukterna av Kurt Lewins forskning blev emellertid den gruppdynamiska träningen som kom att gå under många namn, t ex sensitivitetsträning. Detta arbetssätt för att lära om och utveckla socialt samspel i en grupp eller organisation tillkom av en slump. Lewin hade en kreativ förmåga att som forskare bli varse betydelsen av ett perifert skeende i en social situation (se Marrow, 1969). Händelsen inträffar under en utbildning för socialarbetare

(community workers) som arbetade med rasproblem i olika delar av USA. Kursen var inriktad på utveckling av deltagarnas roll som ledare inom sina arbetsområden. Kurt Lewin deltog som ledare för en forskarstab som ville undersöka i vilken mån olika kursinslag skapade attitydförändringar hos deltagarna. De spelade in diskussioner och gruppträffar på trådbandspelare och hade varje kväll under de två veckor kursen pågick forskarmöten där de analyserade materialet. En kväll då de flesta deltagare hade åkt hem kommer en kvarvarande deltagare, som har tråkigt, in i forskarnas rum och undrar om han får vara med. Efter viss tvekan accepterar forskarna hans närvaro. Den närvarande deltagaren lyssnar med stigande förvåning och irritation på forskarnas diskussion. Han kan inte förstå hur de kan tolka skeendet som de gör och kan inte låta bli att blanda sig i. Han ger sin syn på vad som försiggått under en gruppdiskussion, där han varit med. Ett häftigt meningsutbyte mellan forskare och deltagare utspinner sig. Någon forskare menar att deltagaren bör lämna rummet men Lewin har förstått värdet av händelsen: det finns mer än ett sätt att förstå skeendet och framför allt har man i en grupp olika upplevelse av skeendet som deltagare och som iakttagare. Samtliga deltagare bjuds in till forskningsmötet följande kväll och en ännu livligare diskussion utspinner sig efter hand som man lyssnar på dagens inspelningar. Kvällsmöten mellan forskare och deltagare blir sedan ett centralt inslag i resten av kursen. I utvärderingen tillmäter deltagarna dessa möten en avgörande betydelse för läroprocessen under kursen. Därmed var den gruppdynamiska träningen född.

Inslag i olika former av utbildningar, där deltagare i en grupp undersöker det skeende de varit med om tillsammans, utgör väsentliga träningsinslag för att lära om socialt samspel, den egna rollen och betydelsen för skeendet. Arbetssättet anammades mycket snabbt inom ledarutbildningar i arbetslivet som ett sätt att träna upp känsligheten för det sociala skeendet och det egna inflytandet i arbetsgrupper och organisationer, därav namnet sensitivitetsträning. Man kan säga att arbetsformen utgör en slags aktionsforskning: man undersöker processen i den egna gruppen eller organisationen och får därmed en utgångspunkt för initiativ till förändring och utveckling. Genom läroprocessen kan medlemmarna förstå sina roller och den egna gruppens situation och möjligheter. Att begreppet sensitivitetsträning i slutet av 1970-talet kom i vanrykte måste främst tillskrivas att begreppet användes även av verksamheter som hade karaktären av "religiösa" möten som utlovade personlig pånyttfödelse och "perfekt" social gemenskap.

I utvecklingsarbetet vid Socialhögskolan kom vi så småningom i kontakt med de metoder för organisationsutveckling som grundats på den gruppdynamiska kunskapen bl a genom den europeiska organisationen EIT (European Institute for Trans-National Studies in Group and Organizational Development). Detta ledde till att vi i högre grad uppmärksammade processerna i organisationer för vård, utbildning och behandling (se Olsson, 1988). Vi insåg att det förutom självkännedom krävs en gruppdynamisk träning inom och mellan team i dessa organisationer för att medlemmarnas kompetens skall kunna utvecklas. Undervisningsmoment som uppmärksammar eleverna på organisations- och teamdynamik har också successivt införts i fortbildningen.

Gruppsamtal - öppenhet och erfarenhetsutbyte

Gruppsamtal som behandlingsmetod introducerades på 1960- och 1970-talet i socialt arbete i Sverige, ursprungligen inom kriminalvården. Gruppen arbetar främst genom att skapa ett öppet samtal mellan medlemmarna. Målsättningen kan variera från att bryta social isolering eller finna lösningar på sociala problem till genomgripande personlig förändring. Det förekommer också varianter där tyngdpunkten ligger på att skapa en gruppsammanhållning och ett grupptryck på medlemmarna att tänka och handla på ett bestämt sätt. Detta kan t ex gälla en grupp för rökavvänjning där gruppmedlemmarna ger varandra beröm och uppskattning i förhållande till om man lyckas hålla ett avtal med gruppen om att upphöra med rökning.

Medlemmarna skall dra nytta av samtalet med varandra för att förstå sitt eget handlande och sin sociala situation, bryta isolering, höja sin tillit till sig själv etc. Gruppledarens roll blir att främja samtalet och öppenheten i gruppen snarare än att vara en expert på de problemställningar som medlemmarna utbyter erfarenhet om. En av de klassiska utgångspunkterna för gruppsamtalet i socialt arbete är den typ av gruppsammankomster som Kurt Lewin introducerade i informations- och upplysningskampanjer i USA under andra världskriget. Det visade sig, att om de som informationen riktades till hade möjlighet att utbyta erfarenhet i små grupper, var beredskapen att ta tillvara information och använda den betydligt större än efter föreläsningar av experter (Lewin, 1952).

Feldman (1973, 1981) är den skandinaviske pionjären på området. Under

1950-talet utvecklade han en egen grupparbetsmetodik och även utbildningsmetoder för gruppledare. Han beskrev i en serie artiklar under 1950- och 1960-talet (Feldman, 1956, 1959, 1960) metodikens tillämpning, t ex samtalsgrupper för att bryta förortsmammors isolering och för såväl institutionsvård som eftervård av tungt kriminellt belastade personer. Han betonar att gruppledaren skall vara tränad i att leda grupper och att dennes främsta uppgift är att främja spontanitet, öppenhet och en ömsesidig positiv attityd i gruppen. Det är således en stark betoning på att främja sammanhållningen men också samtidigt en beredskap på att vara öppen med känslor och upplevelser. Medlemmarna skall framför allt ges möjlighet att lära av varandra. Feldman beskriver detta som speglingsmetodik:

> "Man framhæver gang på gang for deltagerne den enastående lejlighed, de i gruppen har til at være 'spejl' for hinanden. Hver enkelt deltager kan ovenikøbet se sig selv igennem.. forskellige 'spejle', vel at merke hvis hver enkelt gør sin pligt som 'spejl' for den andre, og det hjælper jo ikke nogen, hvis man ikke optræder som et blankpudset spejl." (Feldman, 1956 sid 131).

Han framhåller också att gruppens medlemmar måste lära sig och tränas till att vara speglar för varandra. Svårigheter och problem som gruppledaren måste lära sig att hantera kan emellertid uppträda i en grupp. Det gäller sådant som dominans, tystnad och bundenhet till ledaren.

Gruppsamtalsgrupper skiljer sig från det som benämnes självhjälpsgrupper genom att de leds av en professionellt tränad gruppledare som hjälper gruppen att upprätta en konstruktivt klimat och att "våga" använda gruppen som ett forum för att utbyta erfarenhet.

Familje - och grupprocesser i centrum

Familjebehandling och familjeterapi kan inte härledas till en enda källa. Runt om i världen växte under 1940- och 1950-talet ett intresse för forskning och utveckling av behandlingsmetoder fram. Gregory Bateson och hans forskarteams (Bateson et al, 1956) studier av schizofreni och kommunikationen inom familjen har haft en avgörande betydelse. Dessa forskare lade fram tesen om "the double bind", d v s att en speciell form av kommunikation inom familjen kan leda till att

en medlem utvecklar schizofreni. Hypotesen var revolutionerande i förhållande till tidigare teorier om schizofreni. Även om teorin inte slog igenom inom psykiatrin placerade den samspelet i familjen i centrum för forskning och behandling, en utveckling som kulminerade under 1970-talet. I London knöt Ronald Laing och David Cooper an till dessa teorier i sina angrepp mot den etablerade psykiatrin (se t ex Laing, 1969). Dels riktade de sig mot den förhärskande sjukdomsmodellen och dess biologiska grundsyn, och dels mot mentalsjukvårdens utformning. Antipsykiatrin föddes och riktade en förödande kritik mot förvaringen av mentalsjukhuspatienter. Man menade, och fick stöd i omfattande forskning, att mentalsjukhusen som sociala miljöer skapade patienternas symptom av passivitet och egenartat beteende. Under kulmen av angreppen mot psykiatrin riktade också företrädare för antipsykiatrin stark kritik mot familjen som institution som ansågs vara ett uttryck för ett patriarkaliskt och förtryckande samhälle.

Man kan säga att två falanger utvecklades med familjen i fokus. Den ena falangen såg som sin uppgift att utveckla metoder för att ge familjen stöd att fungera som centrum för medlemmarnas sociala och psykiska hälsa. En serie delvis olikartade familjeterapeutiska modeller utvecklades med detta syfte. Den andra falangen såg familjen som en förtryckande institution som medlemmarna måste frigöra sig från. Denna falang kunde emellertid inte föreslå något alternativ till familjen när det gällde barnens skydd och uppväxt. I och för sig fanns det då ett växande intresse för alternativa kollektiva samlevnadsformer där man t ex såg den israeliska kibutzen som ett möjligt ideal. En av företrädarna för en radikal socialt inriktad psykiatri i Norge, Svein Haugsgjerd, framhåller dock i den 1970 utgivna boken Nytt perspektiv på psykiatrin, att familjens värde som uppväxtmiljö är omistlig: " I stedet for å pröve å opplöse familien ser det ut som om overvinnelsen av dens skadeverkninger må komme innenfra, fra familien selv." (sid 155). Samtidigt som familjens upplösning som institution figurerade i den radikala antipsykiatriska diskussionen under början av 1970-talet var det ett faktum att antalet skilsmässor ökade påtagligt inom hela västvärlden och inte minst i Sverige. En svängning av fokus i socialt arbete ägde generellt rum från den enskilde individen till det dynamiska samspelet i individens närgrupper: familjen, den lilla gruppen i arbetslivet, skolklassen etc.

Alternativa modeller inom institutionsbehandling: det terapeutiska samhället

Det terapeutiska samhället kan i likhet med andra innovationer inom behandlingsarbete inte härledas till en enda källa. Emellertid utgör experiment i England (Bridger, 1990) strax före och under andra världskriget en bakgrund. Huvudtanken är att vistelsen på en institution skall efterlikna deltagandet i samhället, dvs klienten eller patienten skall ha en aktiv medverkande roll i det dagliga livet och därmed kunna återvinna eller upprätta en förmåga till inflytande, ansvar och deltagande i en social gemenskap. Den professionella personalens främsta uppgift är att genom sitt samspel skapa en gynnsam terapeutisk atmosfär som stimulerar klienten till konstruktiv social samverkan. Två huvudtankar finns således inbyggda i modellen, dels att klientens möjlighet till ett socialt fullödigt liv stimuleras genom grupptillvaron, dels att behandlingsprocessen är beroende av samspelet inom det professionella teamet. Miljöterapin kom som en reaktion på de dokumenterade negativa konsekvenserna av den traditionella anstalten med dess auktoritära hierarkiska struktur och passiviserande rutinmässiga tillvaro för patienter och personal.

Maxwell Jones vid Henderson Hospital i England blev banbrytande. Han hade bl a erfarenhet från gruppbehandling av soldater under andra världskriget. Tillvaron i det terapeutiska samhället var (och är) organiserad i olika former av gruppaktiviteter och gruppmöten. Attityderna till patienterna skall vara tillåtande och ge utrymme för ett öppet utbyte av känslor. Iakttagelser och upplevelser i det dagliga samspelet skall återföras och diskuteras i stormöten. Huvudmålsättningen är en demokratisk tillvaro där alla involverade är delaktiga i utformningen av det dagliga livet med rättigheter och ansvar. Maxwell Jones (1968) talade om "living-learning-experience". Hela miljön skall således fungera som en inlärningssituation för patienter och personal. De senare skall genom gemensam självgranskning kontinuerligt sträva efter att förbättra sitt arbetssätt och undvika att falla tillbaka i den traditionella anstaltens arbetssätt. Flera elever från Socialhögskolan gjorde sin praktiktermin på Henderson Hospital under 1970-talet och förde med sig erfarenheterna hem. De bidrog härmed till att inspirera och bekräfta vår grupporienterade undervisning.

Andra varianter växte fram i USA i form av självhjälpsorienterade terapeutiska verksamheter. Synanon (se Casriel, 1963) som startade som en privat institution

för narkomaner på 1950-talet, är ett sådant exempel. Här fanns ingen personal i vanlig mening utan verksamheten leddes främst av f d narkomaner och alkoholister. Medlemmarna lever i en tät gruppgemenskap, arbetar, äter och bor tillsammans. Gruppen fungerar som en bedömare och belönare av den enskildes utveckling. Ju mera den enskilde tar avstånd från tidigare beteende och tankegångar ju mer positivt gensvar får denne i gruppen. Man kan säga att verksamheten bygger på ett starkt grupptryck. I motsats till den engelska modellen görs här inga direkta försök till analys av skeendet i hela gruppen. På mötena skall man i detalj bikta sitt tidigare liv. Nykomlingar bevakas noggrant av äldre gruppmedlemmar. Eftersom man deltar frivilligt i programmet kan man lämna det när som helst.

Båda dessa former av grupporienterade verksamheter började etableras i Sverige i början av 1970-talet främst i form av verksamheter för missbrukare. Hindbyhemmet, som startade i Malmö i början av 1970-talet, är ett exempel på en Hendersoninspirerad verksamhet. Många socialarbetare utbildade i Lund kom att arbeta där. De båda modellerna för ett terapeutiskt samhälle har kommit att utgöra motpoler i utvecklingen av missbruksvården under 1980- och 1990-talet där den amerikanska modellen efter hand kommit att dominera.

I vår undervisning såg vi en möjlighet för eleverna att träna inför ett arbete i ett terapeutiskt samhälle genom att betona inslag av storgruppsmöten. Gemensamma beslut om arbetsformer och analys av processen i undervisningsgruppen ägde rum i möten med hela gruppen bestående av 20 till 30 elever. Vi kom att efter hand inspireras i detta arbete främst av Hendersonmodellen. Under en kort period i mitten av 1970-talet experimenterade vi med former där undervisningsgruppen gemensamt arbetade fram kursplan och planerade kursens genomförande utifrån en relativt lös öppningsstruktur. Erfarenheterna var blandade och lärorika men det visade sig främst att formen var omöjlig att vidareutveckla inom den administrativa ramen för högskoleutbildning.

Det konsultativa arbetssättet: arvet från andra världskriget vid Tavistock i London

Tavistock Clinic och Tavistock Institute for Human Relations i London utgör sedan 1940-talet en källa för utvecklingen inom en serie områden i socialt och psykiatriskt arbete och även i socialt problemlösnings- och utvecklingsarbete

inom arbetslivet. Under andra världskriget var Tavistock Clinic säte för en omfattande krigspsykiatrisk insats som gällde både urval och generell problemlösning av social och psykologisk karaktär. Gruppens arbete ledde till en lång rad innovationer och nya arbetssätt som man efter kriget försökte ta vara på och tillämpa i ett arbete inriktat på mental och psykisk hälsa i samhället i stort. Med mycket begränsade personella resurser skulle man ta sig an omfattande sociala och psykosociala problemkomplex (Trist & Murray, 1990). Under kriget hade man med hänsyn till de begränsade personella resurserna främst fungerat som konsulter till militär personal och givit dessa möjligheter att använda den egna gruppens kunskaper för att lösa sociala och psykologiska problem. De omfattande positiva erfarenheterna från detta arbetssätt tog man med sig i efterkrigsarbetet. Gruppbetsmetoder utvecklades inte bara i arbetet med klienter utan kanske främst i utbildning av människor som kunde vara betydelsefulla i hälsoarbete och familjearbete generellt. Ett exempel på detta är Balints grupper för 'family welfare workers' (1954), där deltagarna lärde sig att bli medvetna om hur de projicerade sina egna problem på klienterna. Arbetet lade grunden till en processorienterad metod för handledning av professionella i olika former av hälsoarbete: läkare, psykologer och socialarbetare. Den grundläggande tanken var att sprida kunskaper och medvetenhet om förhållningssätt till en bred grupp av människor som var involverade i arbetet med social och mental hälsa i samhället.

Gruppterapi - föreställningen om gruppen som ett socialt mikrokosmos

I gruppterapi betonas gruppdeltagarnas frihet att diskutera vad de vill med varandra. De uppmuntras att prata om det som de kommer att tänka på i stunden i likhet med den individuella psykoanalysen. Gruppledaren bidrar med att belysa vad som sker i gruppen samt hjälper enskilda medlemmar att uttrycka sina känslor eller förstå sammanhanget i sitt upplevande. Agazarian och Peters (1981) som tillhör den gruppterapitradition som utvecklats vid Tavistock i London definierar målet med gruppterapi på följande sätt:

> ".. participation in the development of a group that provides an environment that is therapeutic for each individual member. Each member must both help to develop and help to maintain the group as a relevant therapeutic environment.." (sid 154).

Här betonas gruppen som en träning i att vara med och bygga upp en konstruktiv grupp, vilket ger en unik möjlighet att lära känna personliga svårigheter och resurser i den sociala tillvaron. Författarna talar om målsättningar på olika nivåer. På den lägsta nivån handlar det om att träna "basic socialization skills" (sid 156) och på den högsta nivån att kunna använda gruppen som "a microcosm of society" och undersöka sin sociala och personliga roll. Här framställs således en intressant hypotes om att den lilla gruppen utgör en återspegling av det sociala samspelet i samhället. Genom deltagandet i terapigruppen kan medlemmen således både lära känna dynamiken i samhället och få insikt om sitt personliga sätt att förhålla sig till både "onda" och "goda" krafter.

Yalom (1975) kan ses som en av de främsta företrädarna för gruppterapi i USA. Han har ett mindre strikt förhållande till psykoanalytisk teori och betonar främst vikten av att gruppmedlemmarna befinner sig i ett 'här och nu'. Gruppledarens uppgift är att styra in gruppen på skeendet i nuet ("steer the group into the here-and-now.." (sid 122)) i gruppen samt uppmuntra till reflektion över den pågående processen (".. guide the self-reflective loop..(sid 122)). Det är uppenbart att Yalom har en stark förankring i den verksamhet med självverfarenhetsgrupper (T-group eller encountergrupp) som utvecklades utifrån Lewins och hans efterföljares arbete samt även av Rogers (1975). Yalom betonar att medlemmarna genom att reflektera över skeendet i gruppen i nuet skall fördjupa sin förståelse och möjlighet att agera konstruktivt i sociala sammanhang över lag. Även här kan vi spåra tanken på ett socialt mikrokosmos.

Barn- och vuxenpsykiatrin och familjerådgivning i utveckling i Sverige under 1970-talet

Många elever i de första fortbildningskurserna arbetade inom barnpsykiatri, psykiatri och familjerådgivning. Representanter för dessa verksamheter var också aktiva i fortbildningsverksamheten inom ramen för Gruppterapeutiskt Forum. Personal från barnpsykiatriska klinikers hela hierarki deltog i olika former av utbildningar från sensitivitetsträning till familjeterapi. Barnpsykiatrin befann sig då i ett frigörelsestadium från den biologiska psykiatrin med diagnostik av hjärnskador och på väg mot ett mera psykologiskt och socialt inriktat synsätt. Ett intresse för att förstå och arbeta med barnen i deras totalsituation, i förhållandet

inte bara till föräldrarna utan också till skola och fritidsverksamhet var under utveckling. En sådan målsättning förutsatte kommunikation och samverkan i team med skilda yrkesgrupper involverade.

Den nymornade bekantskapen med narkotikamissbruket, ett nytt symptom i Sverige i slutet av 1960-talet, fick stor betydelse för arbetet med barn och ungdomar. På ungdomsinstitutionerna var man konfunderad inför mötet med ungdomar som inte var i vanlig mening utåtagerande utan var passiva, inåtvända och hade en övertygelse om att de valt en bättre väg än andra i livet. I USA hade man sedan ganska länge utnyttjat just gruppens möjligheter att utöva inflytande på individen för att påverka eller resocialisera narkotikamissbrukare, t ex inom Synanonrörelsen. Inom Gruppterapeutiskt Forum fanns en aktiv grupp kring barn- och ungdomsverksamhet som tillämpade gruppbehandling inspirerade av de olika typer av miljöterapi som fanns på andra håll i världen.

Inom psykiatrin rådde ett krisläge. Stark kritik riktades mot den traditionella psykiatrin, inte bara för att den misslyckades med att hjälpa patienterna till ett bättre liv med de sedan 15 år rikligt brukade psykofarmakametoderna, utan också för att den totala institutionen hade en starkt passiviserande och hospitaliserande verkan på patienterna. I grupper bestående av professionella och patienter på S:t Lars i Lund diskuterades den enskilde patientens möjligheter att påverka sin egen situation och medverka i besluten kring den egna vården. Patientdemokrati blev ett centralt begrepp och därmed också frågan om hur människor som i viss mån förlorat intresset för sin omgivning skulle kunna medverka i att förändra sin egen situationen. Gruppen blev ett naturligt instrument både i form av föreningar som skapades av aktiva patienter och samtalsgrupper som startades av psykologer och kuratorer med förankring i GF.

Varför just då?

När fortbildningskursen startade i Lund fanns ingen direkt koppling mellan Tavistock eller Lewins efterföljare i USA och vår utbildning. Ändå kom den att bära drag av dessa utvecklingstrender. Hur kom detta sig? Självfallet fanns det personer i nätverket kring fortbildningskursen både på Socialhögskolan och på fältet som hade varit i kontakt med Tavistockinspirerade eller Lewininspirerade kurser, t ex de kurser för gruppsamtalsledare som Wulff Feldman bedrev från slu-

tet av 1960-talet, sensitivitetsträningskurser och gruppterapi. Men varför kom denna utbildningsverksamhet som hade en relativt blygsam omfattning att generera en så omfattande tillämpning och få så stor betydelse för behandling och utbildning vid denna tidpunkt? Man kan generellt tänka sig att kraftfulla nykonstruktioner har en viss spridningsrytm. Först utvecklas de lokalt under en tidsperiod och når successivt ut i ett större nätverk. När spridningen nått en viss punkt sker en explosion och nya stationer etableras. Fortbildningskursen kan då ses som en sådan lokal station. Ett annat alternativ är att en rad nya förhållanden i det sociala samspelet i samhället bildar något som vi med en modern term kan kalla ett svart hål som drar till sig just dessa former av verksamhet. Vad fanns det i så fall för speciella förutsättningar i övergången mellan 1960- och 1970-tal i Sverige?

Utan att göra anspråk på ett uttömmande svar på frågan vill jag nämna några intressanta förhållanden. Inom arbetslivet hade den stora industriella expansionen under 1950-och 1960-talet i likhet med ett stort krigsföretag skapat ett stort behov av kunskaper och verksamhet angående urval, samverkan i grupper samt lösning av sociala och mentala problem på arbetsplatserna. Behov uppstod både av att undersöka hur en arbetsorganisation kunde bli effektivare och hur man kunde lösa de många följdproblem som uppstod för människorna i den moderna storindustrin. Expansionen ledde också till en serie konsekvenser för livet i samhället: stor folkomflyttning, inflyttning till städer, nya utbildningskrav etc. Allt detta bidrog till en ökning av sociala och mentala problem som satte press på hälso- och socialvård. Man kan säga att folkhemmet eller välfärdssamhället var under press att ta hand om en serie biverkningar. Detta var dessutom en period när de ekonomiska förutsättningarna för utbyggnad av vård och socialt arbete var relativt goda.

Familjebehandling kom att få en nyckelroll under de första årens fortbildningskurser eftersom många av deltagarna var familjerådgivare. Kursen kom också att etableras som meriteringskurs för just denna yrkesroll. Familjeterapeutiska metoder från USA stod i kö för att komma in på den svenska marknaden. Intresset ökade under slutet av 1960-talet för att betrakta mental och social hälsa ur ett familje- och nätverksperspektiv. En sådan utveckling hade påbörjats vid Tavistock i England i samband med andra världskrigets utbrott och kan ha haft sin förankring i att familjen då var en betydelsefull enhet för att upprätthålla en sammanhållande anda under kriget. Men varför den enorma expansionen av dessa idéer och arbetsmetoder i Sverige och världen under 1960-talet? Kanske

det centrala är efterkrigskonstruktionen som hade rötter i skeendet i andra världskriget med en föreställning om en ny värld där de problem som kunde leda in i nya katastrofer skulle undanröjas. Vi kan också knyta an till det som kommit att betraktas som årtusendets mest betydelsefulla uppfinning: p-pillret. I dess spår följde den sexuella revolutionen och kvinnofrigörelsen. Kvinnofrigörelsen var också en självklar process utifrån strävan till demokratisering i samhället och arbetslivet. P-pillret och den sexuella frigörelsen förändrade förhållandet mellan män och kvinnor och familjelivet. Det viktigaste blev inte att hålla samman familjen utan att ha ett tillfredsställande familjeliv och sexuellt liv. Samtidigt skapades allt bättre förutsättningar i Sverige för kvinnor att försörja sig själva. Den ökade skilsmässofrekvensen kan antas äga ett samband med denna process i relationen mellan könen, vilket i sin tur gav familjerådgivning och familjeterapi en central roll i det sociala arbetet. Med familjens fall (om man nu kan säga så) var det också naturligt att vi sökte andra typer av sociala konstellationer. Gruppverksamhet utanför familjen blomstrade under sent 1960-tal och 1970-tal t ex i form av aktionsgrupper som kämpade för speciella intressen, tillfälliga grupper för personlig utveckling och boendekollektiv.

En annan intressant fråga är varför vi på Socialhögskolan under en period blev något av ett centrum för bland annat utveckling av gruppmetoder inom socialt behandlingsarbete. Vi kan naturligtvis hänföra det till att vi utgjorde en grupp mycket engagerade lärare. Jag är emellertid övertygad om att det måste finnas gynnsamma faktorer i organisationsmiljön för att det skall vara möjligt att bedriva utvecklingsarbete och skapa utrymme för experiment och öppen, både kreativ och kritisk, dialog. Jag vill här framhålla att utvecklingen av fortbildningen och behandlingsinriktade kurser på grundutbildningen vid Socialhögskolan inte hade varit möjlig utan ett mycket starkt stöd, personligt intresse och en kreativitetsfrämjande ledarstil från skolans dåvarande rektor Åke Elmér. Socialhögskolan var också en relativt ny utbildningsorganisation med en självständig ställning. Vi hade en egen lokal styrelse som i stor utsträckning delegerade besluten till rektor och lärare. Vi var relativt oberoende av universitetets traditioner och hierarki, som kan tänkas utgöra hämmande krafter när det gäller utveckling av nya undervisningsformer och kunskapsområden. Praktikinslaget i grundutbildningen omfattade två terminer och genom detta skapades kanaler mellan utbildning och yrkesutövning som var unik för en högskoleutbildning. Det fanns således stort utrymme för nyskapande i direkt samspel med de verksamheter som anställde

socionomer, vilket jag personligen upplevde som en stark stimulans i utvecklingsarbetet. Dels gav det en medvetenhöjande inblick i ett brett spektra av psykosociala problem i samhället och dels en utgångspunkt för kritisk granskning och utveckling av undervisningen.

Då och nu

På många sätt har det svenska samhället förändrats sedan 1970-talet. Under 1980-talet betonas den enskilde individens utveckling och hälsa återigen starkt. Arbetsmetoder inriktade på gruppen försvinner i stor utsträckning. Det har t o m framhållits med hänvisning till den amerikanska Moonsektens kollektiva självmord i slutet av 1970-talet att grupper är farliga. Å andra sidan håller de familjeterapeutiska metoderna på att etableras, framför allt i barnpsykiatrisk verksamhet. De stora institutionerna såsom mentalsjukhus och ungdomsinstitutioner avvecklas och skall ersättas med öppen verksamhet och små behandlingshem framför allt i kommunernas regi. Detta ställer socialförvaltningarna inför nya problem och inför ett krav att utveckla nya arbetsformer för att möta mentalt och fysiskt handikappades behov.

Nu på 1990-talet ser vi åter nya möjligheter med olika former av gruppverksamhet och utveckling av nya varianter av den terapeutiska miljön. Vi befinner oss klart i en brytningsperiod. Många av följdproblemen av institutionsavvecklingen är inte lösta och en privatiseringstrend har förändrat de offentliga organisationernas former och arbetssätt (Kronvall m fl, 1991; Olsson m fl, 1996). Under slutet av 1980-talet gavs stora möjligheter till utveckling av fristående stiftelser eller vinstdrivande privata företag att utföra behandlings- och omsorgsarbete. Störst effekt har denna allmänna trend haft inom missbruksbehandlingen och äldreomsorgen. Säkerligen har den spelat en roll för förskjutningen av modellerna för behandlingshem för missbrukare mot de amerikanska varianterna. En allt sämre ekonomisk situation för offentlig sektor anses vara pådrivande i denna utveckling av organisationsformerna. Det finns dock delade meningar både om den ekonomiska krisens karaktär och värdet av organisationsförändringarna.

En ökad ström av flyktingar från olika oroshärdar i världen har också för-

ändrat det svenska samhället tillsammans med den på 1990-talet radikalt ökade arbetslösheten. Denna utveckling betyder dock inte att de sociala och psykosociala problem som samhället har ett ansvar för i grunden har förändrats. Familjeproblemen är inte annorlunda men har blivit djupare och allvarligare t ex när det gäller vårdnadsansvar för barn. Möjligen har HIV-virusets uppträdande på mänskligheten scen påverkat förhållandet mellan könen och förhållningssättet till sexualiteten. Denna utveckling innebär emellertid snarast att de arbetssätt som utvecklades under 1970-talet behöver stärkas och vidareutvecklas. Det är idag allt mera angeläget att närmare undersöka vad utvecklingen från 1970-talet resulterat i. Då var det viktigt att utveckla och etablera nya arbetssätt. Idag är dessa metoder i varierande utsträckning etablerade eller håller på att etableras på nytt. Det är viktigt att undersöka hur de har etablerats och hur de knutits an till aktuell psykosocial problematik samt framför allt hur de tillämpas av den enskilde socialarbetaren. Det är även viktigt att återigen undersöka hur utbildningsvägarna till att arbeta med behandling bör utformas.

Fortbildningen i socialt behandlingsarbete utgör från 1993 en magisterkurs som ger eleverna möjligheter att både fördjupa sitt behandlingskunnande och förmågan att utvärdera och vidareutveckla arbetssätten. Grunden i kursen är dock fortfarande den som utvecklades under 1970-talet med inriktning på självkännedom angående behandlarrollen, relationens betydelse i mötet med klienten och klientens problematik relaterad till det sociala samspelet i familj och grupper. En starkare betoning även på forskning och utvärdering har tillkommit av flera skäl. Socialhögskolan har under 1980-talet blivit en forskningsinstitution vilket medfört mycket större möjligheter att knyta an utbildningen till forskning. Således har Jenny Ljunghill och undertecknad med huvudansvar för kursen startat ett forskningsprojekt angående det sociala behandlingsarbetets karaktär och villkor (Olsson & Ljunghill, 1996). Vi undersöker vilka teorier och arbetssätt som har utvecklats i det praktiska behandlingsarbetet inom en rad områden. Vi fokuserar på de teorier som är direkt förankrade i vardagserfarenheterna under arbetsnamnet "naiva" teorier i socialt behandlingsarbete. Den pedagogiska uppläggningen av kursen har utvecklats på grundval av våra successiva erfarenheter i forskningsprojektet. Således knyts självkännedomsaspekten nära till de yrkeserfarenheter deltagarna för med sig till kursen. De erbjuds möjligheter att undersöka teorier de utvecklat och tillämpar i mötet med klienten och hur de på grundval av dessa kan vidareutveckla sin behandlarroll. Denna pedago-

giska metod har fördjupats i anknytning till vårt forskningsprojekt. Handledning ges på behandlingsarbete från den egna arbetsplatsen i en form som man kan betrakta som en vidareutveckling av den ovan beskrivna konsultationsmetoden från Tavistock. Eleverna ges också möjlighet att undersöka hur arbetsmetoder kan vidareutvecklas och fördjupas på den egna arbetsplatsen. De utför begränsade interventioner på varandras arbetsplatser. Lärarteamet leds för närvarande av universitetslektor Jenny Ljunghill, universitetsadjunkt Christer Lindgren samt undertecknad. Som handledare medverkar socionomerna Astrid Frankel, Carina Johansson och Anna-Lena Strid.

Den 40 poäng långa kursen som går på halvtid avslutas med en magisteruppsats som omfattar 10 poäng. Denna ger deltagarna en möjlighet att studera och utvärdera en specifik aspekt på behandlingsarbetet. Uppsatserna ger en fingervisning om problemområden som idag är aktuella i det sociala behandlingsarbetet. Några framträdande tema är vårdnadsstrider om barnen efter skilsmässor, mötet med klienter från andra kulturer, rehabilitering av personer som skadats av stress och fysisk belastning i arbetet, gruppterapi med kvinnor med incesterfarenheter och mobbningsprocesser i skolan. Dessa och andra teman visar klart på att 1970-talets utvecklingsarbete är ytterst relevant för det sociala behandlingsarbetets vidareutveckling. Nya exempel på tillämpning av gruppsamtal framträder, t ex i rehabiliteringsarbetet med personer som av olika skäl ställts utanför arbetsmarknaden. Även för grupper med en särskilt påfrestande livssituation, t ex anhöriga till demenssjuka utvecklas samtalsgrupper där gruppmedlemmarna kan stödja varandra.

Referenser

Agazarian, Yvonne & Peters, Richard, (1981) *The visible and Invisible Group.* Routledge & Kegan, London

Balint, Michael, (1954) Training General Practitioners in Psychotherapy. *British medical Journal*, I: 115-120

Basaglia, Franco, (1971) *Ned med den institutionella psykiatrin.* PAN/Norstedts, Stockholm

Bateson, Gregory; Jackson, Don D; Haley, Jay & Weakland, John H., (1956) Toward a theory of Schizofrenia. *Behavioral Science* 1, 251 - 264

Bridger, Harold, (1990) The Discovery of the Therapeutic Community, The Northfield Experiments. In Trist, Eric & Murray Hugh (eds) *The Social Engagement of Social Science, Volume 1, The Socio-Psychological Perspective*, Free Association Books, London, 68-87

Casriel, Daniel, (1963) *So fair a house: The story of Synanon.* Prentice Hall, New York

Caudill, William, (1958) *The Psychiatric Hospital as a Small Society.* Harvard University press, Cambridge, Mass.

Feldman, Wulff, (1956) Gruppe og individualterapi af psykopater. *Nordisk tidskrift for kriminalvidenskab*, 114-138

Feldman, Wulff, (1959) Psykologiundervisning eller mentalhygiejniske rådgivningsgrupper. *Nordisk Psykologi*, 165-182

Feldman, Wulff, (1960) Forsøg med familiebehandling i gruppeform. Eksempel på behandling af totalsituationen. *Nordisk tidskrift for Kriminalvidenskab*, 27-44

Feldman, Wulff, (1969) *Institutionslivets psykologi og pædagogik.* Munksgaard, Köpenhamn

Feldman, Wulff, (1973) *Familjebehandling, gruppterapi klientbehandling*, A&W ,Stockholm

Feldman, Wulff, (1981) *Föräldrautbildning i samtalsgrupp,* AWE/Gebers, Stockholm

Germain, Carel, (1970) Casework and Science: A Historical Encounter. In Roberts, Robert W & Nee, Robert H (eds): *Theories of Social Casework* , The University of Chicago Press, Chicago

Goffman, Erving, (1961) *Asylums.* Double - Day Company, New York.

Haugsgjerd, Svein, (1970) *Nytt perspektiv på psykiatrin*, Pax, Oslo

Jones, Maxwell, (1968) *Social Psychiatry in practice - the idea of the therapeutic community.* Pelican Book A 956, London

Kronvall, Kai; Olsson, Eric & Sköldborg, Torgny (1991) *Förändring och Lärande, en utmaning för offentlig sektor.* Studentlitteratur, Lund

Laing, Ronald D., (1969) *Self and Others.* Peguin Books, London

Lewin, Kurt, (1952) *Field Theory in Social Science.* Tavistock Publication, London

Løchen, Yngvar, (1965) *Idealer og realiteter i et psykiatrisk sykehus.* Universitetsforlaget, Oslo.

Marrow, Alfred J., (1969) *The Practical Theorist, The Life and Work of Kurt Lewin,* Basic Books, N Y

Olsson, Eric, (red), (1970) *Gruppterapeutiskt Forum* 1970, Lund

Olsson, Eric, (1988) *Förändring och konflikt, om mellanmänskliga processer i en vårdorganisation.* Studentlitteratur, Lund

Olsson, Eric, Ingvad, Bengt & Tjörvasson, Katrin (1996) *Organisationsprocesser och kvalitet i hemtjänsten.* Stencil, Socialhögskolan i Lund

Olsson, Eric & Ljunghill, Jenny (1996) The Practitioner and 'Naive Theory' in Intervention Processes of Social Work. Accepterad för publikation i *British Journal of Social Work*

Richmond, Mary, (1917) *Social Diagnosis.* Russell Sage Foundation, New York

Rogers, Carl, (1975) *Människor i grupp.* W&W, Stockholm

Trist, Eric & Murray, Hugh, (1990) Historical Overview, The Foundation and Development of the Tavistock Institute. In Trist, Eric & Murray Hugh (eds) *The Social Engagement of Social Science, Volume 1, The Socio-Psychological Perspective,* Free Association Books, London, 1-34.

Yalom, Irvin D., (1975) *The Theory and Practice of Group Psychotherapy.* Basic Books

JAN PETERSSON

Socialpolitik och samhällsekonomi - en tillbakablick

I detta kapitel ämnar jag granska och ge vissa kommentarer till hur ämnet socialpolitik förändrats över tiden både på grundkurs- och fördjupningsnivå. Jag tycker mig till vissa delar se att de undervisande ämnesföreträdarna har kunnat påverka. Detta skall bli ett första tema. Lägg därtill att definitioner av ämnet socialpolitik vanligen är mycket breda, och det öppnas upp ett utrymme för att manövrera ämnet i en eller annan riktning. Det kan jag också se. Detta är ett andra tema. Jag skall belägga det senare påståendet genom att inleda med en utvidgning över definitionsproblematiken.

Jag vill påpeka att i och med att jag själv kommer in i utbildningen som timlärare (slutet på 70-talet), och speciellt då efter en tid när mina möjligheter att påverka innehåll och utformning ökade (slutet på 80-talet), färgas min framställning av egna minnesbilder, funderingar och värderingar. De delas naturligtvis inte av alla.

Vad är socialpolitik?

I sin klassiska bok *Svensk socialpolitik*, som genom årtionden beskrivit den aktuella socialpolitiken i Sverige (först utkommen 1943), ger Åke Elmér följande definition av begreppet socialpolitik: .."det som staten gör... för att tillförsäkra de enskilda människorna drägliga levnadsförhållanden eller med andra ord för att lösa eller förebygga sociala problem." (Elmér, 1994: 11). Socialpolitik handlar således om att identifiera en företeelse som ett socialt problem (ej personligt) samt att institutionalisera ett arrangemang som tillförsäkrar individer som lever under dessa omständigheter ett stöd i förebyggande eller problemlösande syfte. Elmér betraktar socialpolitik som en del av vad han benämner konsumtionspolitik (ibid), vilket avgränsar området till att tillförsäkra individen tillgång till materiell konsumtion. Konsumtionsstödet utgör i princip antingen en horisontell omfördelning (över en individs livscykel) eller en vertikal omfördelning (till av socialpolitiken identifierade personkretsar från medborgare i övrigt).

Med engelsk vokabulär beskrivs vanligen socialpolitiken innehålla två delar – "Social security" (fritt: tryggad försörjning) och "Personal social services" (fritt: sociala tjänster). Det gemensamma för områdena är ett inkomstöverförande inslag – ren inkomstförstärkning respektive subventionering av tjänster.

Det är helt möjligt att inte komplicera definitionsproblematiken ytterligare. Men för att ge den ram för förståelse över ämnets möjliga inriktning jag strävar efter, vill jag gå ett steg längre och peka på möjligheten att både utvidga området och ämnet mot en större helhet respektive avgränsa det snävare. Engelskt språkbruk är också i detta sammanhang användbart för att utreda frågan.

"Social politics, social policy and social administration"

Socialpolitiken (Social policy) ingår i en större helhet, vilket kan benämnas social politik (Social politics), men innehåller också konkreta anvisningar/metoder för själva utformningen, vilket kan benämnas social administration (Social administration).

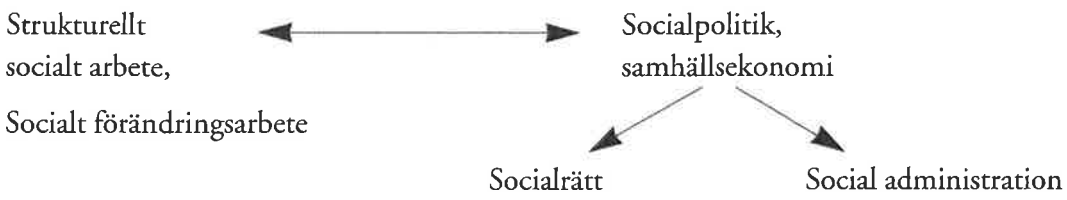
Med social politik avses en ideologisk/politisk strategi för att tillrättalägga sociala villkor i samhället. Sociala motiv för intervenering återfinns, som snabbt inses, inte enbart inom de snäva socialpolitiska områdena tryggad inkomst och

sociala tjänster (jmfr. ovan) utan också inom områden som bostadspolitik, arbetsmarknadspolitik och samhällsplanering. Elmér för in dessa områden under socialpolitiken (de är inkomstomfördelande). Men introduceras begreppet social politik blir det inte helt självklart att de skall tillhöra socialpolitiken, utan kan räknas som nära relaterade, men självständiga områden. Strukturellt socialt arbete/socialt förändringsarbete/social planering utgör andra områden och beteckningar med nära kopplingar.

Ser man socialpolitiken i denna större helhet (av social politik) och lägger vikten vid den ekonomiska omfördelningen, blir uppkopplingen till en samhällsekonomisk analysram uppenbar. För det första är fördelningspolitik en del i en samhällsekonomisk strategi. För det andra har med J Maynard Keynes genombrott med sin *"General Theory"* i mitten på trettiotalet de socialpolitiska interventionerna under ett femtiotal år motiverats och gått hand i hand med den ekonomiska stabiliseringspolitiken. På samma sätt hämtar nedskärningsfilosofin och privatiseringsivern idag argument från en annan samhällsekonomisk/nationalekonomisk argumentationslinje, med annan politisk grundton (neoklassisk teori/nyliberal filosofi). Tvillingförhållandet mellan socialpolitisk och samhällsekonomisk argumentation utgör en väsentlig del i materialiseringen av den sociala politiken.

Socialpolitiken måste också preciseras till sitt innehåll. I princip kan det göras på två sätt. För det första skall de administrativa rutinerna beaktas, det är här benämningen social administration (jmfr. ovan) kommer in som ett ämnesområde inom socialpolitiken. Inom ämnet analyseras, för att ge några exempel, frågor kring hur man går till väga när det gäller att utforma avgiftssystem, genomföra personkretsavgränsningar, betrakta kvalitetsfrågor - dvs teknikaliteter. Också handläggningsförfaranden och personliga möten aktualiseras inom den sociala administrationen, vilket medför att vissa frågor definierade inom ämnet social administration närmar socialpolitiksproblematiken till den sociala metodikens. För det andra måste den konkreta socialpolitiken uttolkas i lagtexter och rättstillämpning. Detta är socialrättens uppgift. Till skillnad från social administration betraktas vanligen inte socialrätten underordnad socialpolitiken utan ses som ett eget ämnesområde.

De här skisserade "öppna gränsdragningarna" ger utrymme för att det finns en historia att berätta om socialpolitiken som inte är helt självklar. Låt mig sammanfatta de relevanta gränsdragningarna med följande schematisering:

Som jag framhållit finns en tydlig förbindelse mellan socialpolitik och samhällsekonomisk analys. Personligen är detta också min vetenskapliga infallsvinkel mot socialpolitiken. Jag gör därför också en avgränsning i uppsatsen på det sättet att jag påbörjar min genomgång vid den tidpunkt när ämnet samhällsekonomi med socialpolitik formuleras som kursbenämning. Därefter återfinns ämneskombinationen med smärre namnändringar på grundkursen fram till idag. Socialpolitik har också ingått i utbildningens fördjupningsmoment, men på den nivån har ämnet över tiden varierat tydligare i inriktning och i de sammanhang vari fördjupningen skett.

Min återknytning till den principiella ram jag här skisserat kommer att vara ganska begränsad. Jag låter det vara upp till läsaren att se kopplingarna.

Grundkurs och betygsstudier

I och med övergången till högskoletiden (1964 – 1977) introduceras ämnet samhällsekonomi med socialpolitik. Under den tid som närmast föregår reformeringen ingår på den gamla grundkursen de separata ämnena nationalekonomi, socialpolitik och socialrätt. Höstterminen 1963 är rektor (Paul Lindblom) huvudlärare i socialpolitik. Huvudlärare i nationalekonomi är professor Carsten Welinder tillsammans med docent Karl Gustav Landgren. Ämnet är tydligt inriktat mot makroekonomi. I socialrätt är universitetslektor Åke Elmér huvudlärare.

Ämnet socialpolitik var uppbyggt kring fem moment – social historia; socialstatistik (under professor C-E Quensel); arbetsmarknaden; befolkningspolitik mm, bostadspolitik och byggnadslagstiftning samt skolväsendets organisation och verksamhet (med föreläsningar av skoldirektör K G Ljunghill).

Det är uppenbart att socialpolitiken har en ganska otydlig avgränsning. I socialpolitiksblocket ingick sålunda arbetsmarknads- och bostadspolitik, vilka Paul Lindblom ansvarade för. Dessa moment kompletterar på sätt och vis nationalekonomin. Delen social historia med Montgomerys *Svensk socialpolitik under*

1800-talet som lärobok, introducerar i princip socialrätten som följde direkt i anslutning till kursen i socialpolitik. I socialrätt undervisade socialpolitikern Åke Elmér och på litteraturlistan finns K J Höjers *Socialförsäkring och socialhjälp.* Uppenbarligen tas socialpolitikens principiella frågeställningar upp i socialrättskursen.

När nu reformeringen till följd av övergången till högskola tog fart framfördes ett förslag till kursplan, där nationalekonomi och socialrätt återfinns som ämnen, men helt utan en brygga dem emellan av socialpolitik. Mot bakgrund av innehållet i kursen socialpolitik kan det ses som en tänkbar lösning att ämnet upphör och dess innehåll splittras upp på kurserna i nationalekonomi och socialrätt. Efter stark argumentation från Åke Elmérs sida blev i stället lösningen att socialpolitiken gavs mer av en central roll med nationalekonomi (samhällsekonomi) som referenspunkt och socialrätt som rättstillämpning över dess principer och regler (jämför kopplingen till skissen ovan).

I och med höstkursen 1964 är fusionen med samhällsekonomidelen ett faktum. Gemensamma examinatorer är Welinder och Elmér. I kursplanen går att läsa följande:

> "Kursens första del behandlar Sveriges nutida näringsliv, de senaste decenniernas samhällsekonomiska utveckling, penning-och kreditmarknaden och ger en orientering om konjunkturer och ekonomisk politik.
>
> Kursens andra del omfattar socialpolitikens utveckling och metoder, arbetsmarknadspolitik, bostadspolitik och samhällsplanering samt familjesociala åtgärder."

Åke Elmér hade fört med sig tydligare socialpolitiska stråk (ex familjesociala åtgärder) till kursen. Hans egen *Svensk Socialpolitik* återfinns som kurslitteratur liksom den av honom nyskrivna *Från Fattigsverige till välfärdsstaten.* Även en utvidgning mot samhällsplanering har skett. Genom att Elmér också var huvudansvarig för socialrättskursen ökade möjligheterna för denne att ta ett nytt grepp i relation till vilket material som skulle återfinnas var. De principiella frågorna och dess historiska rötter gavs av Elmér en tydlig hemvist inom ämnet socialpolitik. Paul Lindblom å sin sida hade övergått till att vara examinator för det nyinrättade examensämnet sociologi, till vilket han tagit med sig exempelvis familje- och skolproblematiken.

Också på betygsstudienivå kan studenterna nu fördjupa sig i samhällsekono-

mi som allmän kurs och välja socialpolitik som specialkurs. För betygsgraden Godkänd innehåller samhällsekonomidelen vårterminen 1965 fördjupningar i makroekonomisk teori. Men även orienterande litteratur i ekonomisk planering (Redemo) och u-landsproblematik (Benham) förekommer. Den socialpolitiska fördjupningen riktas i stor utsträckning mot arbetsmarknaden (bl a med hjälp av Per Holmbergs *Arbete och löner i Sverige)*, bostadsmarknaden (med hjälp av den marknadsorienterade och nyutkomna *Bostadsbristen* författad av Bentzel-Lindbeck-Ståhl och med Alf Johanssons *Bostadsbrist och hyresreglering* som motvikt) och barnfamiljernas villkor (SOU 1964:25 – *Stöd åt barnfamiljerna*).

För betygsgraden Med beröm godkänd skärps kraven. På den obligatoriska samhällsekonomiska delen (om studenten väljer denna fördjupningsinriktning) krävs antingen Paul Samuelsons *Economics* eller R G Lipseys *An Introduction to Positive Economics*, dvs en av två klassiska läroböcker på engelska som blev långlivade för nationalekonomistudenter på grundnivå. Bent Hansens *Finanspolitikens ekonomiska teori* fördjupade makrodelen.

Det är värt att notera att det uppenbarligen är först på fördjupningsnivå som engelsk litteratur anses möjlig att använda. Det är också först på denna nivå som inriktningen blir mer analytisk än deskriptiv. För betygsgraden Godkänd innehåller socialpolitikdelen, förutom huvudmomenten, två fördjupningsområden i vårterminens kursplan 1965. För det första "Aktuella planeringsuppgifter inom det ekonomisk-sociala området" och för det andra "Principer och metoder i utländsk socialpolitik samt internationellt samarbete på socialpolitikens område". Kravet på studenten är, dels att från litteraturlista inhämta minst tre arbeten, vilka väljs i samråd med examinator, dels att författa en godkänd uppsats.

När det gäller betygsgraden Berömlig krävs utvidgade eller fördjupade kunskaper i den allmänna kursen (samhällsekonomi) eller specialkursen (socialpolitik); samt att uppsatsen byggs upp kring "mera omfattande material". Den oprecisa formuleringen beror på att denna betygsgrad snarast var en formalitet, ingen student valde att fördjupa sig så långt i ämnet under perioden. Det bör tillfogas att ett alternativ till fördjupning efter samhällsekonomidelen var företagsekonomi.

Den närmaste tiden efter en genomgripande förändring, som den som genomfördes vid övergången till högskoletiden, är det tämligen rimligt att strukturer och innehåll förblir oförändrade. Lärarna måste orientera in sig på nya helheter vilket kräver sin tid. Det är också uppenbart att det dröjer tills förändringarnas vindar påtagligt griper in i den beskrivna uppläggningen.

På väg mot radikalare tider

Fördelningen mellan Åke Elmér och Paul Lindblom på ämnesområdena socialpolitik och sociologi utvecklas efter hand till praxis. Före Lindbloms avgång 1966 utnämns Arne Ekdahl till universitetslektor i sociologi. När Lindblom går tar vidare Åke Elmér över rektorsskapet och Per Gunnar Edebalk utnämns till extra universitetslektor 1967 efter att ha kommit in som timlärare 1966. Inledningsvis är både han och Elmér ansvariga examinatorer i samhällsekonomi med socialpolitik.

Per Gunnar Edebalk kom i likhet med Elmér från nationalekonomiska institutionen till Socialhögskolan. Han kommer också vid tillfället rätt självklart med en modernare syn på samhällsekonomidelens innehåll. Edebalk arbetar in den mikroekonomiska analysen tydligare vid sidan av den makroekonomiska. Det underlättades av att han själv tillsammans med Lennart Delander (också nationalekonom) introducerade två läroböcker de tillsammans skrivit för Hermods (Mikroekonomi, Makroekonomi). Att mikroekonomin blev mer relevant i sammanhanget förklaras bl a av det teoristråk som vid tillfället nyttjades inom nationalekonomin för att analysera samhällsingrepp. Jag tänker på den sk välfärdsteorin, som i sin ansats inneslöt samhällsekonomiska kalkyler över ingrepp från samhällets sida (sk cost-/benefitanalys). Områden som granskades och där regleringar motiverades med denna teori var ex daghemsutbyggnad, rehabiliteringsprojekt för kriminella individer, bilbälten och hastighetsbegränsningar samt miljöföroreningar. På betygsnivå infördes boken *Välfärdsteori och ekonomisk politik*, av Lundanationalekonomerna Harald Nicklasson, Lars Söderström och Laszlo Somogyi (första upplaga 1967). Edebalk och Delander författade en egen sammanhållen bok *Samhällets ekonomi* som både innehöll mikro- och makroekonomi vilken introducerades 1970. Boken fanns kvar på socionomutbildningen till slutet på 1980- talet och har lästs av en majoritet av dagens yrkesverksamma socionomer. I boken fanns den samhällsekonomiska lönsamhetskalkylen med i form av en beräkning av exempelvis Stekenjokkprojektets samhällsekonomiska värde. Under denna tid var också Delander timlärare på grundkursen, andra (också nationalekonomer) var Bengt Olsson och Peter Stenkula. Det är intressant att notera att fördjupningen i socialpolitik låg med inriktning mot en samhällsekonomisk fördjupning och breddad orientering mot u-landsekonomi, planering och arbetsmarknad/bostadsmarknad. I specialkursen i socialrätt återfanns för-

djupningar i ämnena socialhjälps- och socialförsäkringsrätt samt socialvårdsrätt.

Per Gunnar Edebalks specialområde inom socialpolitiken är socialförsäkringarna, vilket år 1975 resulterade i doktorsavhandlingen *Arbetslöshetsförsäkringsdebatten – en studie i svensk socialpolitik 1892 – 1934.* På utbildningen hade några år tidigare *Socialförsäkring – några principer* introducerats på specialkursen. Beträffande området kan man säga att Edebalk tydligare gjorde analysen av de principer socialförsäkringarna kan konstrueras kring till en socialpolitisk fråga. Denna linje drev Edebalk vidare.

I kursplanen över grundkursen finns en nyhet inför höstterminen 1974 i den socialpolitiska delen i kursen samhällsekonomi med socialpolitik. Kursen omfattar nu

> "socialpolitikens utveckling och principer, arbetsmarknadspolitik, bostadspolitik och samhällsplanering, familjesociala åtgärder samt socialförsäkring"

"Samt socialförsäkring" utgör ett tillägg till kursplanen för höstterminen jämfört med vårterminen. Under rubriken "Undervisning" har i samma kursplan infogats en parentes. I denna står det -"Viss del av rättskunskapskursen behandlas i samband med detta ämne". Samma tendens till breddning finns på betygsnivå.

Specialkursen (nivån Med beröm godkänd) innehåller när man granskar litteraturen för vårterminen 1974 två fördjupningslinjer. För det första granskades den svenska modellen och dess effekter. Två teman dominerade den obligatoriska litteraturen, nämligen modellens hörnpelare – arbetsmarknadspolitiken med Berndt Öhmans böcker över ämnet (i historisk belysning) samt det ökande tvivlet formulerat från vänster över modellens framgång genom studiet av den sk *"Låginkomstutredningen"* från 1970 och Walter Korpis *Fattigdom i välfärden* från 1971. För det andra vidgades ramarna utåt i den valfria litteraturen; den begynnande ifrågasättande analysen av Sverige öppnade för utlandsjämförelser. Här återfinns nu Richard Titmuss *Commitment to Welfare* från 1968, Bent Rold Andersens *Grundprincipper i socialpolitikken* från 1971 samt den orienterande informationsskriften *Social Security in International Perspective* från 1969.

Men också en tendens i tiden började göra sig påmind. Vänstervågen tryckte in den historie-materialistiska analysen i grundkursen och den dialektiska materialismens metod i fördjupningar. Tiden var mogen att lämna den deskriptiva harmoniinriktade orienteringen för klasskampsperspektivet när samhällsanalysen

formulerades. Stor resonans hade nyorienteringen hos den från 1973 utnämnde extra universitetslektorn Peter Westlund och den nye timläraren Ove Mallander som kom till Socialhögskolan vårterminen 1976. Även dessa hade rekryterats från Nationalekonomiska institutionen och gemensamt för dem var en kritisk hållning till ämnet. Den kritiska analysen trängde undan orienteringen mot de socialpolitiska principproblemen och de internationella utblickarna kring dessa. Internationaliseringen inriktades mot att formulera de gemensamma dragen i samhällsutvecklingen länder emellan samt i vilken utsträckning det gavs utrymme för nationella särdrag och strategier. Kurt Sjöström formulerade ledorden för arbetarrörelsens strategier - "klasskompromisser men inte klassamarbete" i *Socialpolitiken i det kapitalistiska samhället* (1974), vilken introducerades på höstterminen 1975 i grundkursen. Redan 1973 hade Edebalk och Westlund fört in Ernest Mandels *Inledning till marxismens ekonomiska teori* på grundkursen. Senare introducerades Leo Hubermans klassiska *Människans rikedomar* för att ge den historiematerialistiska bakgrunden till socialpolitiken. I betygsstudiernas allmänna del återfanns Jörn Svenssons *Du skall ta ledningen och makten* från 1974.

Integration som ledstjärna

Med reformeringen av utbildningen höstterminen 1977 genomfördes tydliga förändringar i socialpolitiken både på grund-och fördjupningsnivå. Edebalk tillträdde samma år som prefekt och Westlund tog över det formella ansvaret för kursutvecklingen inom ämnet. På grundkursen var det mest tydliga att de där ingående ämnenas ordning ändrades. Innebörden blev att socialpolitiken nu fick inleda utbildningen, vilket var en omprioritering. Första terminen innehöll under ämnesblocket samhällsstruktur med socialpolitik momenten socialpolitisk orientering, statistik, samhällsekonomi respektive sociologi. Den socialpolitiska orienteringen innehöll momenten 1. Ekonomisk och social historia och 2. Den aktuella socialpolitiken. Hubermans bok var bryggan mot historien som tidigare. Nasenius/Ritter *Delad välfärd* från 1974 med sin deskriptiva beskrivning av välfärden gav en historisk tillbakablick inför Elmérs *Svensk socialpolitik*. En stor del fast litteratur hade nu ersatts av stencilmaterial, vilket ökade flexibiliteten termin för termin.

Delkursen samhällsekonomi innehöll momenten 1. mikroekonomi, 2. makro-

ekonomi och 3. socialpolitik i form av arbetsmarknds-, bostads- och familjepolitik samt socialförsäkring. Ekonomidelen inlärdes som väntat via Delander/ Edebalks bok, men Kurt Sjöströms *Socialpolitik eller socialism* fanns också där.

Ämnet ingick också på mellannivå i en fördjupning i socialt arbete, vilken sjösattes för första gången höstterminen 1978. Socialt arbete som konstruktion innehöll ämnena sociologi, samhällsekonomi med socialpolitik, rättskunskap, psykologi och social metodik. Dessa skulle hållas samman, dels genom ett lärarlag över två terminer, dels av ett kursutvecklingsmoment efter varje kurs där samtliga lärare deltog. Men sammanhållningen och integrationen - som nu betonades - verkställdes i första hand genom ett projektarbete om 5 poäng som löpte mer passivt över kurserna, men gavs egen tid i slutet av den andra terminen. Skillnaden gentemot betygsstudierna var att nu betonades projektarbete inte uppsatsarbete. Normalt bildades grupper om 3-5 studenter och processerna kring projekten (projektbildningsprocessen, grupprocessen och arbetsprocessen) lyftes fram. Väl så viktigt som språk, form, metod och innehåll (vetenskapligheten) var hur dessa processer hanterades.

I själva kursmomentet inriktades samhällsekonomin och socialpolitiken mot ett "kritiskt tänkande". Harry Bravermans klassiska arbete över arbetsdelningen *Arbete och monopolkapital* ingick, såväl som en dusör i marxistisk statsteori över kontroversen mellan Poulantzas och Miliband förmedlad delvis (Poulantzas teori) i en stencilerad kortversion av Mats Dahlkvists *Staten, socialdemokratin och socialismen.* I den arbetsmarknadspolitiska delen gjorde Bengt Furåkers doktorsavhandling *Stat och arbetsmarknad* från 1975 entré med sin begreppsliga dikotomi över arbetsmarknadspolitiken i termer av "stödköp" respektive "friköp" av arbetskraft. Arkitekter var Peter Westlund och Ove Mallander och när jag själv anslöt (första gången 1978 på förvaltningslinjen) var det en hel del nytt att lära in. Avståndet till den Nationalekonomiska institutionen hade förvisso ökat. Vi utgjorde den trojka som i olika konstellationer och med andra ämneslärare ingick i lärarlag.

Integrationssträvandena var lärorika för oss lärare, eftersom vi fick granska likheter och olikheter i ämnesinriktning och pedagogik tydligt i sömmarna. Kanske blev det ibland större "aha-effekter" för oss lärare än för studenterna. Trojkan av socialpolitikslärare utökades i slutet av perioden av ekonomisk-historikern Lars Pålsson (sedermera Pålsson Syll).

Persongalleriet i lärarlagen var dynamiskt. Utöver oss nämnda socialpolitiker fanns sociologerna med en relativt stabil och återkommande bemanning i form

av Immanuel Steen, Björn Wennström och Anders Östnäs men också Boel Berner. Rättskunskapen företräddes i de flesta fall av Arne Fagerberg, Göran Hellberg, Per Hellsvik och Peter Ludwig. Bland psykologerna återfanns Leif Bergdahl, Pancy Lander, Christer Lindgren, Jenny Ljunghill, Sven Marke och Eric Olsson. Metodiklärarna grupperades om oftast runt Kerstin Hallberg, Kjell Hansson, Bodil Nilsson, Heinz Schiller, Gunlög Stenfelt, Britta Stråhlén, Gunnel Swedner och Viveca Urwitz.

Avståndet mellan socialpolitiken i socialt arbete jämfört med dess profil under Edebalks huvudlärarskap vidgades genom att ämnet breddades. Dels låg det i tiden och nära integreringstanken, dels intresserade sig Peter Westlund i stor utsträckning för andra delar än socialpolitikens kärnområde (tryggad försörjning och sociala tjänster). Större intresse för kärnområdet visade då Ove Mallander och jag själv genom att introducera George & Wildings *Ideology and Social Welfare.* Mallander hade också gett socialhistorien på grundkursen en prägel, genom att betona "teorin för de långa vågorna" i förståelsen av ekonomiska förlopp och överhuvudtaget arbetat mycket med att för studenterna klarlägga långa förklaringslinjer, som det inte är lätt att se om man inte själv har stor grad av beläsenhet, vilket var Mallanders signum. För Westlund som börjat doktorera vid Nordplan var samhällsplanering en hörnpelare och bostadspolitik ett intresseområde. Närmandet till social metodik var tydligt inte minst genom den vänskap som Westlund etablerade med metodiklektorn Heinz Schiller samt att han själv blev en pådrivare i två fördjupningskurser på utbildningens sista termin nämligen socialt förändringsarbete och social planering. Både Mallander och Westlund började med tiden i allt större utsträckning söka sig mot den rena sociologin som inspirationskälla.

Tvärvetenskaplighet och fördjupning

Hösten 1984 var det återigen dags att diskutera en större förändring. På grundkursen initierades ett samarbete med Sociologi. Under rubriken samhällsstruktur och socialpolitik (10 p) sammanfördes ämnena under en gemensam kurskod och socialpolitiken hade fortfarande platsen att introducera utbildningen. De långa socialhistoriska tillbakablickarna hade kortats och nu blev 1700-talet riktstart. Hubermans bok mönstrades följdriktigt ut; in kom Hans Mattsons *Den goda förmyndaren.* Boken hade sina förtjänster genom att ge en mera ideologisk

struktur till den moderna socialpolitikens utformning än de deskriptiva Nasenius & Ritter, Höjer etc. Det föll också mer på kunskapsförmedlaren (läraren) att introducera det kritiska förhållningssättet än att lägga tung litteratur över detsamma (Dahlkvist försvann ut).

På mellannivå inrättades kursen sociala problem och planering (SPP); också i samarbete med sociologin. Kursen fick ta över det projektarbete som tidigare delats mellan de fem ämnena. Rättskunskapen fick en egen del, psykologin lika så och social metodik omvandlades till en strimma i samtliga delkurser (dock med störst tyngd i samarbete med psykologiämnet). Sista terminens inslag av socialpolitik krymptes till ett fördjupningskursalternativ med socialpolitisk anknytning nämligen socialt arbete med inriktning mot socialt förändringsarbete och planering, bakom vilken Westlund var en av ingenjörerna.

I och med introduktionen av sociala problem och planering övertog jag huvudlärarskapet i ämnet samhällsekonomi och socialpolitik från Westlund som inriktade sig på fördjupning och studier vid Nordplan. Under SPP-tiden kom två ekonomisk historiker till skolan som timlärare, först Ingela Palmgren och senare (1988) Lars Harrysson. Lars Pålsson Syll fanns kvar, medan Ove Mallander lämnat för Vårdhögskolan i Malmö.

Sammanfattningsvis kan man säga att under 1970-talet ändrades ämnesområdet Samhällsekonomi och socialpolitik från en mer deskriptiv inriktning till en mer kritisk analys. Socialpolitikens funktion(-er) ställdes i fokus. James O'Connors uppdelning på att den skulle förstås mot bakgrund av det kapitalistiska samhällets behov i termer av reproduktion och kapitalackummulation var en utgångspunkt. Frågor över utformningen av socialpolitiken exempelvis som generell eller selektiv, privat eller offentlig problematiserades inte utan skymdes av nämnda övergripande a prioriska bestämning av socialpolitiken. Begreppet planering för Westlund handlade följdriktigt först och främst om den "omöjliga planeringen".

När jag gavs möjlighet att påverka genom mitt huvudlärarskap ansåg jag det viktigt att lägga större tyngd vid just betydelsen av den konkreta socialpolitikens utformning. Henri Lepages bok *I morgon kapitalism* fördes med Lars Pålsson Sylls och Ove Mallanders gillande in. Boken som 1980 översatts och publicerats av det nyliberalt orienterade förlaget Ratio var vid tidpunkten en exercis i orealistiska nyliberala reformförslag. Kritiken av välfärdsstaten i termer av "inlärd hjälplöshet" och som enbart en omfördelning inom medelklassen tog vi nästan inte på allvar. I början var det skrämskott som den svenska välfärdspolitiken kändes im-

mun mot och som lärare kunde man ha en närmast raljerande ton. Det var därför med viss häpnad man kunde se hur nyliberala tänkare lyckades ta över problemformuleringsinitiativet de kommande åren så att till och med tanken på att "det är bäst för de fattiga om de lämnas att ta sig ur sin misär på egen hand" blev ett på allvar taget argument.

Det förelåg vidare två orsaker i tiden som bidrog till att intresset för socialpolitikens mer konkreta utformning kom fram i förgrunden när den allomfattande välfärdsstaten ifrågasattes. Den ekonomiska krisen (med eller utan citationstecken) med begynnande statsfinansiella budgetunderskott var ett skäl; ett ifrågasättande av den offentliga sektorns effektivitet och "kund"-orientering ett andra. I SPP-kursen förde vi in Rapporten till LO-kongressen 1986 med titeln *Fackföreningsrörelsen och välfärdsstaten* där dessa frågor diskuterades. Ramesh Mishras bok *Samhälle och socialpolitik* representerade en välkommen översättning av en engelskspråkig bok på socialpolitikens område, vilket tidigare varit alltför sällsynt.

Tvivelsutan var socialpolitik på väg att bli ett område för samhällsdebatt. Sista terminen SPP-kursen gavs, ställdes Hans Zetterbergs idéskrift till Moderata samlingspartiet *Idéer om vår framtid* mot *Idéer om välfärd* redigerad för Tidens förlag av S-O Hansson. Artiklar av Claus Offe och Gösta Esping-Andersen bidrog ytterligare till fördjupning av socialpolitikens frågeställningar. Den övergripande diskussionen över förståelsen av socialpolitikens funktion och framväxt fanns kvar, men kunde nu knytas till två nya konkurrerande förklaringsmodeller; nämligen maktresursmodellen och industrialiseringstesen.

Granskar man våra examinationsformer hade grupparbeten, skriftlig gruppredovisning och individuell examination i grupp totalt dominerat sedan 70-talet. Ett nytt inslag blev att, vid sidan av att ha grupparbeten som pedagogisk inlärningsform i kurserna, tydligare individualisera examinationsformen. Individuella essäer blev den form som kom till användning, när vi nu ville bedöma den enskilde studentens förmåga att formulera sig i ord och tanke. I denna förvissning fann jag starkt stöd i Lars Harrysson. Kvar fanns dock det med sociologerna gemensamma projektarbetet (5p).

När SPP-kursen startade ingick en strimma av social metodik. Det blev naturligt att metodikläraren tog sig an de delar i kursen som Peter Westlund med sin metodikorientering delvis hade infört tidigare och behärskade väl, vilket inte i samma utsträckning gällde för övriga socialpolitiklärare. Istället var det en styrka som bland andra Peter Andersson, Verner Denvall, Matts Mosesson och Tapio

Salonen kompletterade med i dessa avsnitt. Med tiden stod det klart att metodikens möjligheter till att i ett fåtal pass bidra med en reellt fördjupad kunskap i social planering och förändringsarbete var små. Så fördes istället Ashleys (1985) *Arbeta i närsamhället* och Byggforskningsrådets rapport *Forskare om samhälle, välfärd och boende* från samma år över till fördjupningskursen Socialt arbete med inriktning mot socialt förändringsarbete och planering, där Denvall och Salonen kunde behandla dessa frågor i längre kursmoment.

I en sammanhållen utbildning som den på Socialhögskolan, accentuerat av starkare integrationssträvanden av och till, kommer man sina kollegor (fast anställda och timlärare) nära in på livet. Ett sympatiskt drag jag upplevt är att det funnits och finns en ambition i "läreriet" som man oftast inte ser på rena ämnesinstitutioner. Forskarrollen sätts där före lärarrollen och det pedagogiska utvecklingsarbetet. Att behöva undervisa är ett tecken på ett misslyckande. Jag tror att en sådan attityd i längden är förödande för högre utbildning och att vi inom socionomutbildningen haft en tradition vi fortsatt bör slå vakt om. Under de här åren samarbetade vi nära med sociologerna både på grundnivå och fördjupning. Anders Östnäs var den av sociologerna jag själv ofta hade som lärarpartner. Östnäs personifierar i hög grad just det sagda. År in, år ut och kurs efter kurs har jag mött samma entusiasm från dennes sida inför att gå in i ett klassrum.

Internationalisering och fördjupning

Nuvarande lokala plan daterar sig tillbaka till 1989. För socialpolitikens del innebar den förändringar både på grundnivå och fördjupningsnivå. Blocket samhällsstruktur och socialpolitik flyttades åter till termin 2. Tanken var att studenterna genom en inledande termin med en kurs i socialt arbete skall närma sig kommande arbetsuppgifter i ett tidigt skede av utbildningen. På termin två ingår för oss socialpolitiker ett fortsatt samarbete med sociologilärare kring huvudsakligen forskningsmetod och ett förkortat projektarbete.

Lärarbemanningen har ändrats under 1990-talet. Efter det första årets prövotid i samband med den senaste reformen drevs det pedagogiska utvecklingsarbetet framåt med hjälp av sociologen Mats Hilte och socialpolitikern Lars Harrysson. Båda medverkade till att projektarbetena ändrade inriktning från att ofta resultera i deskriptiva "kataloger" till att med hjälp av avgränsade problemfor-

muleringar närma sig ett forskningsupplägg. En PM för uppsatsskrivande utarbetades med Hilte som drivande kraft. Harrysson har som kursföreståndare utvecklat de pedagogiska delarna i själva kursmomentet och lagt stor vikt vid att studenternas förmåga att uttrycka sig i tal och skrift ytterligare flyttats fram, såväl som att bearbeta litteratur aktivt (inte bara passivt tillgodogöra sig densamma).

På grundkursnivå har den historiska återblicken kortats och vad beträffar tillbakablickarna till föregående sekel har dessa fokuserats kring den dåvarande rudimentära socialpolitiken. Istället har 1900-talets två första årtionden uppmärksammats tydligare. Per Gunnar Edebalk har, vid sidan av sitt prefektskap, i sin forskning visat på hur tidiga 1900-talsdebatter varit vägledande för modernare reformer både på äldreomsorgens och socialförsäkringarnas område. Harrysson har med sin forskningsinriktning med fokus på arbetsgivaren öppnat upp ögonen för en i undervisningen i stor utsträckning försummad part. På ekonomisidan har Klas Eklunds bok *Vår ekonomi* (först publicerad 1989) visat sig bra motsvara kravet på en mer orienterande skrift och *Äventyret Sverige - en ekonomisk och social historia* från 1993 (red. B Furuhagen) visat sig kunna rama in den centrala socialpolitiska problematiken genom historiens gång. Lennart Nygrens bok *Trygghet under omprövning - Välfärdsstaten och 90-talets utmaningar* från 1991 har blivit ett välkommet tillskott i att problematisera nutiden. Som undertiteln antyder har nutidens omvandling i ökande utsträckning kommit att bli intressant in på 1990-talet.

På samhällsekonomisidan har nationalekonomen Paul Nystedt och ekonomisk historikerna Daniel Ankarloo och Staffan Blomberg som timlärare hållit ämneskompetensen på hög nivå. Bland sociologilärarna märks under periodens senare del Bo Schelin, Lars Ohlsson, Hans Swärd och Bengt Svensson. Speciellt Staffan Blomberg har vid sidan av Harrysson var en sammanhållande länk i kursutveckling på grundnivå.

Omläggningen 1989 innebar att utbildningen närmade sig krav som formuleras på Lunds universitet i övrigt. Den formaliserade kravökning som detta innebar hade också en stark förankring hos studeranderepesentanterna. Ämnet socialpolitik var i hög grad inbegripet i denna förändring. En C-betygsuppsats om 10 poäng blev obligatorisk på utbildningen. Genom en sådan garanterades likheter i krav med andra universitetsexamina och ett första individualiserat avstamp mot magisterutbildning och forskarkarriär möjliggjordes. Tre valfria alternativa kurser inrättades på C-nivå kring barn och ungdom, missbruk och komparativ socialpolitik.

Personligen har jag varit intresserad av och verkat för en ökande internationalisering av socionomutbildningen. Det har också funnit stöd hos prefekten och studierektor Inger Farm. Karin Kullberg har varit en drivande kraft när det gäller att göra det möjligt för studenter att bedriva studier utomlands, vilka i många fall (speciellt vad gäller uppsatser) kan tillgodogöras på C-nivån.Genom att jag gavs möjlighet att utveckla en egen fördjupningskurs i ovan nämnda komparativ socialpolitik medverkade jag också till att internationella jämförelser fått en, som jag bedömer, stark profil i kursmoment i utbildningen.

Kursen komparativ socialpolitik fokuserar socialpolitikens två tunga områden - tryggad inkomst och sociala tjänster. Alternativa lösningar diskuteras och knyts till ideologiska hållningar, forskningsperspektiv och den så viktiga frågan om medborgarrättstanken. Konkreta socialadministrativa skillnader länder emellan uppmärksammas. Staffan Blombergs medverkan i kursens vidareutveckling kan inte överskattas. Blombergs social-och moralfilosofiska intresse har borgat för att höja den intellektuella nivån på diskussioner och föreläsningar. Tapio Salonens kompetens över frågor kring fattigdom, socialbidrag och försörjning har också kunnat tillvaratas i kursen.

Det finns två skäl till att jämförelser med andra länder blivit extra angelägna under 1990-talet. För det första har kritiken av, och de ekonomiska problemen att upprätthålla den generella svenska välfärdsmodellen förstärkts. Propåer om privatisering av finansiering och tillhandahållande av sociala tjänster och sociala försäkringsrisker har tilltagit i styrka. Frågor över alternativa tillhandahållare (familj och frivillighet) speciellt inom omsorger har förts fram. För att se effekter (för- och nackdelar) med principiella förändringar som de nämnda, kan man med fördel vända sig utanför nationsgränserna. För det andra förstärks det internationella intresset av det allt närmare EU-samarbetet. På sikt kan man förutspå en utveckling i riktning mot större likhet i Europa för socialpolitisk lagstiftning (även om det är ett område där processen hitintills varit trögrodd). Viktigt för att förstå också studenternas specifika intresse för internationella jämförelser är att socionomernas arbetsfält i processen vidgas ut mot Europa. Det som i utbildningens begynnelse var närmast en utopi är nu en realitet. Tiden har förvisso inte stått stilla.

Monografier

Elmér, Åke (1994) *Svensk Socialpolitik.* Stockholm: Liber.

GUNVOR ANDERSSON

Barnen i socialt arbete

Barn har alltid varit en viktig målgrupp för socialt arbete men är inte lika uppmärksammade i socionomutbildningen, eftersom andra yrkesgrupper av tradition har haft en mer direkt kontakt med de barn som berörs. Alltsedan socionomutbildningen startade i Lund för femtio år sedan, har det funnits inslag om barn och barns utveckling och levnadsvillkor, men under de senaste åren har det höjts allt flera röster för att genom utbildning och fortbildning öka socionomers "barnkompetens" (SOU 1995:58). Det finns förslag om att införa nya bestämmelser i socialtjänstlagen för att stärka barnets ställning, se till att barnets bästa sätts i främsta rummet och tillförsäkras rätt att uttrycka sin åsikt i saker som rör barnet personligen (SOU 1994:139). I socialstyrelsens "Barn i fokus-projekt", som startade på regeringens uppdrag 1991, var ett viktigt syfte att höja kompetensen i arbetet med barn och att stimulera socialarbetare och andra som arbetar med utsatta barn "till en utveckling av förmågan att se, förstå, beskriva och möta utsatta barns behov" (SoS-rapport 1996:19).

I socialstyrelsens utbildningssatsning ingick fortbildningskurser för sociono-

mer, bl.a. vid Socialhögskolan i Lund. Jag var kursföreståndare för dessa fortbildningskurser och övergick sedan till att vara kursföreståndare för den valfria fördjupningskursen *socialt arbete med barn och ungdomar* på socionomutbildningens sjätte termin, ett fördjupningsalternativ som funnits sedan 1992.

Eftersom jag själv inte är socionom och först under senare år varit engagerad i grundutbildningen, kan jag inte ge en "rättvis" bild av utrymmet för barn i socionomutbildningen. Däremot har jag under lång tid varit engagerad i socialt arbete med barn och familjer, eftersom jag var yrkesverksam psykolog vid Malmö socialförvaltning under den tid då socialvård förvandlades till socialtjänst och den nya socialtjänstreformen diskuterades (1970-talet) och trädde i kraft (1982). Därför väljer jag att i detta kapitel inrikta mig på barnen i socialt arbete istället för i socionomutbildningen. Under arbetets gång kom det att bli särskilt intressant för mig att ta reda på vad som var aktuellt i social barnavård under den tid, då de första socionomerna utbildades vid Socialinstitutet i Lund. Det är en tidsperiod, som inte riktigt nått historieböckerna och som inte heller är nutid, utan i dagens debatt ofta behandlas som "förr". *Barnavård och ungdomsskydd*, en av Svenska Socialvårdsförbundets två tidskrifter, utkom just åren 1948-1964, socialinstitutets tid. Tidskriften, som fortsättningsvis förkortas TBU, är en guldgruva att ösa ur och medan jag läst har jag förvånats över paradoxen att så mycket förändrats på så kort tid och att så lite förändrats under denna långa tid.

Det är en viktig del av socialt arbete att värna om barn. I nordiska grannländer används ännu begreppet "barnevern", medan det motsvarande svenska begreppet "barnavård" försvann med barnavårdslagen och barnavårdsnämnderna. En tid har det varit svårt att finna lämpliga begrepp för socialt arbete med utsatta barn och barn som far illa, men begreppet social barnavård har åter börjat användas (se Lundström, 1996). Det omfattar då särskilt socialtjänstens insatser men även de verksamheter för barn, som socialtjänsten samarbetar med. Väl att märka omfattade social barnavård mycket mer, när socionomer först började utbildas, än det gör idag. Flera av barnavårdens behovsprövade insatser har efter hand blivit generella insatser, t.ex. barnbidrag och barnomsorg, och kvinnors förvärvsarbete har upphört att bekymra sociala myndigheter. Det var annorlunda för femtio år sedan. Här följer först ett avsnitt om kvinnors förvärvsarbete och barnomsorg och därpå avsnitt om insatser enligt barnavårdslagen, om socialarbetare och den sociala barnavården samt om barn, föräldrar och fosterföräldrar. Därtill kommer ett avsnitt om psykisk barna- och ungdomsvård, som började etableras

under Socialinstitutets första tid, och ett avsnitt om ungdomsproblem och ungdomsvård, i den mån det finns anledning att särskilja barn och ungdomar, trots att bådadera egentligen omfattas av begreppet barn. I varje avsnitt, som mest handlar om den tid då de de första socionomerna utbildades i Lund, gör jag några jämförelser med nutid och noterar likheter och olikheter.

Kvinnors förvärvsarbete och barnomsorg

På den 6:e nordiska barnavårdskonferensen i Oslo 5-7 augusti 1948 diskuterades mödrarnas förvärvsarbete och barnen. Konsulent Gertrud Olsson, Socialstyrelsen, inleder:

> "Den allmänna debatten om kvinnors förvärvsarbete och småbarnsinstitutionerna är mycket aggressiv och affektbetonad. Och det är ju ganska naturligt, då vi diskuterar en fråga, som på ett så revolutionerande sätt ingriper i vad vi lärt oss se som mycket livsviktiga värden" (TBU, 1948, nr 5).

Man är överens om att bygga ut barnträdgårdarna, men det räcker inte för förvärvsarbetande mödrar, påpekar Gertrud Olsson. Det finns olika anledningar till mödrarnas förvärvsarbete, som vi måste acceptera: "I första hand har vi de ensamstående mödrarna, som i vår tid genom skilsmässorna ökat på ett nästan skrämmande sätt". Andra skäl är när mannens inkomst är för knapp eller när mödrarna har en lång och dyrbar utbildning eller när de inte har "anlag för hemarbetet".

1946-års kommitté för den halvöppna barnavården var den första statliga utredningen (1946-51) om barnomsorgens organisation, innehåll och utveckling. Kommittén hade föreslagit ändring av benämningen halvöppen barnavård till barnstugor. Det blev också en vanlig term men officiellt fastställd först 1963. Det fanns till en början mycket motstånd mot inrättandet av heldagsinstitutioner och det var inte bara ekonomiska faktorer som bromsade. Fosterhem var att föredra, tyckte många, barnet kunde där beredas "ett riktigt hem" (Tallberg-Broman, 1995).

I flera tidskriftsartiklar får man klart för sig 1950-talets "hemfilosofi". "Ett hem, där modern arbetar ute, är inte ett helt hem, och vi behöver 'hela' hem",

påpekar t.ex. Göta Rosén (TBU, 1950, nr 5), byråchef vid socialstyrelsen. Det var emellertid uppenbart att mödrars förvärvsarbete ökade och att något måste göras för att se till att barnen blev omhändertagna under tiden. Motståndet mot daghem gjorde att man som provisorisk åtgärd prövade s.k. fosterdaghem eller familjedaghem. Det var Stockholm som började organisera dylika 1946 och sedan följde andra städer efter. När 1946-års kommitté för den halvöppna barnavården avslutade sitt arbete (SOU 1951:15) tryckte den på att daghemmen nu definitivt måste accepteras såsom en vårdform, som både bör och kan godtas. Kommittén konstaterade också att familjedaghem (fosterdaghem) kan vara ett utmärkt komplement till den i anstaltsform bedrivna daghemsverksamheten. "Det finns uttalade önskemål från de hemarbetande mödrarnas sida om förvärvsarbete." Av den intensiva debatten i tidskriften framgår att ett skäl till att barnstugeverksamheten (den halvöppna barnavården) inte kunde byggas ut var restriktioner på byggnadsmarknaden och besparingssträvanden.

> "Man undrar verkligen om det är en klok besparingspolitik att attackera en social och pedagogisk verksamhet, som svarar mot ett så stort behov hos dagens unga familjer" (Per Nordenfelt, TBU 1950, nr 6).

Det fanns 1950 317 daghem i landet (för knappt 11 000 barn), 511 förskolor (barnträdgårdar) och 109 eftermiddagshem - och bara försöksvis fosterdaghem (familjedaghem). Totalt fanns plats för 35 000 barn - vilket ungefär motsvarade antalet fosterbarn vid den tiden. Åren 1950-65 stod daghemsutbyggnaden praktiskt taget still och det var en livlig diskussion om avvägningen mellan daghem och familjedaghem. Statsbidragen höjdes 1963 och efter 1968-års barnstugeutredning blev barnomsorgen en av de stora inrikespolitiska frågorna. Därefter skedde en kraftig utbyggnad och idag är kommunerna skyldiga att bereda plats i barnomsorgen för barn i den omfattning som behövs med hänsyn till föräldrarnas förvärvsarbete, studier eller barnets eget behov. Två tredjedelar av alla barn i åldern 15 månader till sex år har idag barnomsorg, vanligen kommunal men i viss utsträckning även privat (Upp till 18, 1995). År 1995 fanns 360 666 barn i daghem, 123 295 barn i familjedaghem, 66 934 barn i deltidsgrupp och 209 985 barn i fritidshem (Socialtjänst 1996:6). Barnomsorgen har "sprängt fattigvårdsskalet" (Sunesson, 1990). Det är nu vanligare att barn från tjänstemannafamiljer än att barn från arbetarfamiljer har kommunal barnomsorg.

Man får genom tidskriften *Barnavård och Ungdomsskydd* klart för sig att det under 1950-talet fanns en betoning eller "överbetoning" av hemmet och hemkvinnan "som blivit på modet under senare år". Göran Tegner (TBU, 1950, nr 5) tror att det beror på att de inflytelserika männen har minnen från sin egen barndom, "från dystra och trångbodda hem, där mamma var tvungen att arbeta borta, medan barnen lämnades vind för våg". Ändå verkar ett antal inflytelserika män, t.ex. landets fyra pediatrikprofessorer, missnöjda med den uppfostran barnen får i hemmet (TBU, 1948, nr 2):

> "Reaktionen mot gamla tiders uppfostringsprinciper har emellertid under de sista åren på vissa håll gått så långt, att man predikar en praktiskt taget disciplinlös uppfostran... Undertecknade, professorer i barnsjukdomar vid landets medicinska fakulteter, se i den disciplinlösa barnuppfostran en allvarsam fara för det uppväxande släktet och därmed för vårt land."

Debatten om den fria uppfostrans, slapphetens skadliga följder fortsätter sedan - säkerligen i opposition mot de nya psykoanalytiska strömningarna, även om det inte framgår.

Efter beslut 1945 kunde arbetstagare inte avskedas i anledning av äktenskap eller havandeskap, om man varit anställd av samma arbetsgivare i minst ett år. År 1950 var 76 procent av ogifta kvinnor i åldern 20 till 60 år yrkesverksamma men bara 16 procent av gifta kvinnor (jordbruksbefolkningen oräknad), de flesta inom textil och beklädnad (Boalt, 1959). Idag (1990-91) har 86 procent av samtliga barn (0-16 år) en förvärvsarbetande mamma (Upp till 18, 1995). Vid den tiden (1946) hade cirka tio procent av alla barn en ensamstående mor - ogift, änka, frånskild eller gift men ej sammanboende. Idag lever cirka 13 procent av alla barn med en ensamstående mor och två procent med en ensamstående far.

Vad har då detta med socialt arbete att göra? Jo, "förr" kunde kvinnors förvärvsarbete leda till att barnen fosterhemsplacerades eller placerades på barnhem. Begreppet barnavårdsanstalt tycks till en början inkludera både barnhem och daghem. Det är antagligen därför som John Bowlbys (1951) rapport till WHO om barnhemmens dystra villkor och skadliga verkningar fick en sådan genomslagskraft även i daghemsdebatten, vilket framgår av flera artiklar. Man skilde inte så noga på sluten och halvöppen anstaltsvård - och när familjedaghemmen infördes kallades de först fosterdaghem och kontrollerades som fosterhem. Andra viktiga uppgifter för barnavårdsnämnden var att se till att barn till ogifta kvinnor fick en barnavårdsman och först 1974 upphörde detta att vara ett obligato-

riskt stöd för utomäktenskapligt födda barn. Barnavårdsman tillsattes även för barn i "det tilltagande antalet" söndrade och upplösta äktenskap. Vid utgången av 1946 hade 94 700 barn barnavårdsman.

Barnavårdsnämnderna hade mycket att göra under den tid, då de första årskullarna gick på Socialinstitutet i Lund och sedan kom ut i yrkeslivet som socionomer. De skulle *behovspröva* en rad insatser, som senare kom att bli generell välfärdspolitik. En tung arbetsbörda (som det tydligt framgår av TBU) blev de allmänna barnbidragen, som började utbetalas 1948. Trots att de inte längre var behovsprövade skulle de administreras av barnavårdsnämnderna - på kuppen hittade man många fosterbarn, som man inte kände till.

När 1950-talet inleddes var en ny generell, inte behovsprövad, familjepolitik på väg, en familjepolitik som motiverades med barnets bästa och underlättade för kvinnorna att förena moderskap och förvärvsarbete. Det moderna genombrottet för ett politiskt intresse för barn och barndom beror bl.a. på kvinnors kamp för rätten att delta i det offentliga livet, menar Göran Therborn (1996). Genom kvinnorna blev också barnen synliga, eftersom kvinnor och barn hör ihop. Begreppet familj - familjemedlemmarna - individualiserades, först och främst för att hävda kvinnors individualitet, men därigenom underminerades familjen som kollektivt patriarkaliskt begrepp och det öppnades för en diskussion även om barnens individualitet och rättigheter, framhåller Therborn.

Insatser enligt barnavårdslagen

Den kärna av social barnavård, som då bestod av lagligt reglerade insatser enligt barnavårdslagen (Bvl) och numera enligt socialtjänstlagen (SoL) och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), kan vi följa i offentlig statistik genom åren. Under nästan hela Socialinstitutets tid (fram till 1960) gällde 1924-års lag om samhällets vård av barn och ungdom. Vissa ändringar hade gjorts 1942, t.ex. hade barnavårdsnämndens rätt att bestämma att aga skulle utdelas vid vanart tagits bort och rätten att ingripa när barn vanvårdades och misshandlades införts, för att skydda barnet. Jag uppehåller mig inte vid 1960-års barnavårdslag utan konstaterar bara att begreppen förmaning och varning ersattes av begreppet hjälpåtgärder, innefattande råd och stöd. Utredning blev obligatorisk, när nämnden fått reda på något som kunde tänkas föranleda en åtgärd. 1982

trädde den nya socialtjänstlagen (SoL) i kraft, liksom dess komplement (för tvång) lagen med särskilda bestämmelser om Vård av Unga (LVU).

Det som nu i statistiken är vård utom hemmet enligt SoL och LVU benämndes på Socialinstitutets och den gamla barnavårdslagens tid omhändertagande för samhällsvård eller skyddsuppfostran. Därtill kom tillsynen av fosterbarn (varav nästan hälften hos nära anförvanter). Aktuarien hos Kungl. Socialstyrelsen Carl Y:son Hermelin framlägger intressant statistik (TBU, 1950, nr 3) och klargör en del begrepp från 1924-års barnavårdslag. Uttrycket "samhällets barnavård" användes i regel enbart för att beteckna barnavårdsnämndernas verksamhet enligt barnavårdslagen. De förebyggande åtgärderna kunde bestå av förmaning till föräldrarna, varning till barnet eller föreskrivande om lämplig anstalt (t.ex. daghem, eftermiddagshem, barnträdgård) som skulle anlitas som stöd för hemuppfostran. Samhällsvård innebar att barnet flyttades hemifrån på grund av nöd i hemmet och barnens värnlöshet (jämför det som idag benämns som "miljöfall"). De vanligaste skälen till skyddsuppfostran var vanart eller fara för vanart (jämför det som idag benämns som "beteendefall").

Det var en mycket stor andel barn som bodde på anstalter och i fosterhem då Socialinstitutet i Lund började utbilda socionomer. Antalet barn som var föremål för barnavårdsnämndens åtgärder enligt barnavårdslagen var (1947) 63000 av totalt 1 678 000 barn i åldern 0-16 år eller 38 per 1000 (enligt egen uträkning). Åtgärderna innefattade förebyggande åtgärder för åtta procent, omhändertagande för skyddsuppfostran för tolv procent, samhällsvård för 40 procent och fosterhem för 56 procent av barnen. Även utan att definieras som samhällsvård kunde barn placeras i fosterhem, som barnavårdsnämnderna hade tillsyn över. Att summan blir mer än 100 procent beror på att 8 300 för samhällsvård eller skyddsuppfostran omhändertagna barn räknades dubbelt, då de var utackorderade till enskilda hem, d.v.s. fosterhem. De flesta av de 32 718 fosterbarnen var således inte placerade enligt begreppen samhällsvård eller skyddsuppfostran utan av föräldrarna själva, men stod ändå under tillsyn av barnavårdsnämnden.

Om man bara ser på samhällsvård och skyddsuppfostran (34 459 barn) är fördelningen denna: i enskilt hem/fosterhem 56,2 procent, på barnhem 25,2 procent, i ungdomsvårdsskola 6,1 procent, på annan anstalt (sjukhus) 12,2 procent. Hermelin påpekar att det blir problem med räkningen av barn på barnhem (liksom det blir idag), därför att barn ofta först är på barnhem en kortare tid innan de placeras i fosterhem. Om hänsyn skulle tas till vårdtidens längd skulle en stör-

re andel höra till fosterhem. Låt oss dock göra en jämförelse: År 1947 var 38 per 1000 barn i åldern 0-16 år föremål för åtgärder enligt barnavårdslagen och 1995 var 14,5 per 1000 barn i åldern 0-17 år föremål för insatser enligt SoL eller LVU. Andelen barn, som omfattas av social barnavård i vårt land, har således mer än halverats på 50 år. Proportionerna mellan förebyggande insatser och vård utanför hemmet har också förändrats betydligt, när den förebyggande insatsen kontaktperson-/familj numera omfattar fler barn än vård utanför hemmet, 16 300 barn (8,3 per 1000) har kontaktperson/-familj och 14 700 barn (7,5 per 1000) har vårdats utanför hemmet någon gång under året (Socialtjänst 1996:11). Om man bara ser till en viss dag (31 december 1995) var knappt 11 000 barn placerade i vård utanför det egna hemmet. Det är ungefär lika många som var på daghem under hela 1950-talet och en bit in på 1960-talet!

Socialarbetare och den sociala barnavården

Tommy Lundström (1993) konstaterar i sin doktorsavhandling att när tidskriften *Barnavård och Ungdomsskydd* lades ner i mitten på 1960-talet fanns det inte längre något naturligt centrum för barnavårdsdiskussionen. Barnavårdsfrågorna fick inte samma framträdande ställning i skrifter som *SSR-tidningen/Socionomen* och *Socionomförbundets tidskrift (SFT)*. Under resten av 1960-talet och början av 1970-talet hade barnavården en mycket perifer position i tidskrifter, som riktade sig till praktiskt verksamma socialarbetare, noterar han.

Kanske är det därför som det sedan inte märkts så mycket att socialarbetare engagerat sig yrkesmässigt för barn, som kan betecknas som värnlösa eller, med en senare term, särskilt utsatta. Eller var det andra intressen som tog över i genomförandet av reformer och uppbyggnaden av vårt välfärdssamhälle? Eller kom psykologerna att ta över "barnavårdsdiskursen"? Bengt Börjeson (1995) beskriver 50-talet som tiden för genombrottet för den professionella synen på barnet, "den tid då man bröt sig ur en moralisk kontext och ersatte detta med en psykologisk världsbild och ett psykologiskt språk" (s. 132). När vi kommer fram till slutet av 1980-talet och början av 1990-talet lyfts barnets bästa åter fram i socialt arbete och socialsekreterare, som arbetar inom social barnavård, kritiseras för att inte se och lyssna till barn, inte lyfta fram barns intressen och inte se ur barnets synvinkel - sakna barnperspektiv. Det framgår bland annat av regeringsuppdra-

gen till socialstyrelsen, Barn i fokus-projektet 1991 (SoS-rapport 1995:21; SoS-rapport 1996:19,) och Familjehemsuppdraget 1993 (Familjehemsvård i utveckling, 1995; SoS-rapport 1995:9). Socialsekreterare inom social barnavård anser också själva att de saknar tillräcklig kunskap (Andersson, 1991 a).

Trots väl kända olikheter kan jag inte undgå att fascineras av de likheter jag finner mellan vårt resonemang idag och den diskussion, som fördes i tidskriften *Barnavård och Ungdomsskydd* (TBV) i slutet av 1940-talet och början av 1950-talet. Även om jag är medveten om att skillnaderna var stora i praktiken har vi idag liknande krav på socialarbetare. Det gäller inte minst kraven på att socialarbetare i större utsträckning än som är fallet bör inta ett barnperspektiv, se ur barns synvinkel. Hur detta skall gå till funderade man på redan för femtio år sedan. Tag t.ex. Leontine Youngs (assistant professor, New York School of Social Work, Columbia University) artikel om "Fosterhemsplacering från barnets synvinkel", som översattes till svenska (TBU, 1951, nr 1):

> "Det finns bara en källa ur vilken vi verkligen kan lära känna och förstå barns känslor och den källan är barnet själv. Vi behöver veta, hur vi skall observera och lyssna, om vi skall förstå, vad ett barn känner och hur vi skall hjälpa det. Och vi måste inse, att barnet är en person, berättigad till samma respekt, som en vuxen. Socialarbetaren, som möter barnet som en främling och som en symbol för den sak barnet fruktar och fasar mest för, fosterhemsplaceringen, - behöver tid, tålamod och känslighet, om hon eller han skall få tillfälle att lära känna barnet och härigenom kunna förbereda det för vad som skall komma. Det finns inga genvägar och inga kompromisser. När vi försöker oss på sådana, får barnet betala räkningen för våra misslyckanden...
>
> Allt för ofta är socialarbetarna inte klart uppfattade av barnet som vänner utan snarare som säkra eller potentiella fiender för vilka han måste undanhålla alla öppna känsloyttringar t.o.m. sin ensamma och dödliga skräck. Mer än ett vänligt: 'Jag är din vän och vill hjälpa dig' behövs för att övertyga ett misstänksamt och olyckligt barn om detta faktum...
>
> Tydligtvis beror allt vad socialarbetaren kan göra på förmågan att förstå barnets känslor, att se situationen från dess synvinkel och att bevisa för det att hon verkligen är dess vän. Detta är möjligt, endast om socialarbetaren delar erfarenheterna steg för steg med barnet och i handling bevisar för det att hon är pålitlig. Det är mycket svårt för en vuxen att försätta sig i ett barns situation, ja, närmast omöjligt. Därför måste vi rätta oss efter barnet, i vetskap om att endast det kan tala om de speciella orosämnen, motgångar och konflikter, som bekymrar det, att bara det kan avgöra, om och i vilken utsträckning det kommer att kunna lita på oss. Hur ofta försöker vi inte i vår otålighet tvinga eller lirka med barnet till att tro på oss och lyckas bara driva det längre bort... Ingen bättre allmän regel kan ges varje socialarbetare, som har att göra med ett oroligt och olyckligt barn, än att slappna av och lyssna och sedan följa de vägvisare, som barnet själv anger."

Detta långa citat kan vara till hjälp för alla oss, som försöker formulera vad som menas med det ofta använda begreppet "barns perspektiv" (jfr Rasmusson, 1994). Det finns andra artiklar i samma tidskrift som också känns igen i dagens frågor. Hildur Fägerstam (TBU, 1950, nr 4) skriver t.ex. om vad hon funnit om fosterbarnsvården i sitt län, när det gått några år sen de nya bestämmelserna om mer omfattande inspektionsverksamhet. Hon finner sorgligt knapphändiga anteckningar och ingenting om t.ex. skolbarnens förhållande till skolan och kamraterna och hon finner att fosterbarnsinspektörerna endast gör ett eller två besök årligen. "I det skick anteckningarna befann sig kunde man inte bilda sig någon uppfattning om fosterbarnen och deras hem." Därför uppsattes en PM som hade karaktären av frågeformulär och avslutades med anvisningar och önskemål. Jag tänker på all den kritik som socialsekreterares bristande dokumentation även fortsättningsvis har fått. Kanske det rent av finns likheter mellan försöket då, att genom ett frågeformulär komma till rätta med bristerna, och den försöksverksamhet som nu bedrivs i socialstyrelsens regi, det s.k. Dartington-projektet? (Slutrapport från Barn i fokus-projektet, 1995.) Problem med dokumentation och uppföljning av fosterbarnen och fosterbarnsvården har ännu inte lösts på ett tillfredsställande sätt (jfr Sverne, 1985; SoS-rapport 1990:4; Riksdagens Revisorer, 1991; Rskr 1992/93:16).

Hildur Fägerstam tar också upp frågan om fosterföräldrars lämplighet: "Till fosterföräldrar vill man helst ha känslomässigt mogna och generösa människor, som erfarit tillräckligt med glädje i livet, för att kunna dela med sig av värme och icke vara beroende av barnets tillgivenhet... Att det sedan än så länge hör till de fromma önskemålen att kunna få fram socialarbetare, som besitter denna högt uppdrivna omdömesförmåga, minskar inte på något sätt önskemålens betydelse för det enskilda fallet." För att rekrytera lämpliga fosterföräldrar skulle behövas speciellt utbildade socialarbetare med mognad och stor personlig livserfarenhet, påpekar hon. Jag kan bara konstatera att det i alla år därefter varit problem, hur man redan i rekryteringen ska kunna avgöra fosterföräldrars lämplighet. Som hjälpmedel har den s.k. Kälvesten-metoden efter hand införts i de flesta kommuner, en metod som innebär noggranna intervjuer enligt fastställt frågeformulär både med fosterföräldrarna var och en för sig och tillsammans. Ändå händer det att familjehemsplaceringar misslyckas och nu prövas istället PRIDE (där PRIDE står för Parent, Resource, Information, Development and Education), som innebär att blivande fosterföräldrar träffas i grupp tio gånger och en bärande tanke är

att de blivande fosterföräldrarna själva ska komma till insikt om sin kompetens och kapacitet att verka som familjehem (Utbildningsfrågor och utvecklingsprojekt inom familjehemsvården, 1995).

Barn - föräldrar - fosterföräldrar

Man tror kanske att det på den tiden inte var så angeläget - och t.o.m. motarbetades - att barn i fosterhem behöll kontakten med sina föräldrar. Även om praktiken säkert var annorlunda framhålls dock i flera artiklar hur viktigt det är med bibehållen kontakt. Stina Hesselman (TBU, 1948, nr 3) skriver t.ex. om amerikanska synpunkter på fosterbarnsvården och framhåller: "Fosterbarnens kontakt med det egna hemmet betyder mycket för deras trygghetskänsla och bör därför odlas så mycket som omständigheterna medger." Hon beskriver fördelarna med att föräldrarna får komma på besök i fosterhemmet redan andra dagen av barnets placering och betonar att barnen bör få ha fotografier av sina anhöriga och få hjälp att komma ihåg föräldrars och syskons födelsedagar och skriva brev eller sända små gåvor. "Framför allt måste dock barnen få tillfälle och tillåtelse att tala om sina upplevelser, sina anhöriga, sin längtan efter dem eller sin bitterhet mot dem, sin trivsel eller vantrivsel i det nya hemmet etc. kort sagt ge uttryck åt sina känslor både vid fosterbarnsinspektörens besök och i vardagslivet."

I flera artiklar betonas att om fosterhemsfrågorna ska kunna klaras av är det nödvändigt med en snabbare omprövning av de gamla tänkesätten. "Vikten av att modern uppehåller kontakt med barnet i fosterhemmet har understrukits och aktualiserats på flera håll på sistone. Ser vi då verkligen till att det finns förutsättningar för en sådan kontakt? Placeras barnet geografiskt så, att en dylik kontakt blir möjlig? Väljs fosterföräldrarna ut med hänsyn till moderns tycke och önskemål? Konfronteras båda parter i förväg med varandra och informeras de, när så är möjligt, samtidigt och inte på var sitt håll om situationen?" (TBU, 1953, nr 1, ledaren).

Förhållandet mellan föräldrarna och fosterföräldrarna spelar en avgörande roll för barnen, konstaterar t.ex. barnavårdsdirektör Karl-Erik Granath (TBU, 1958, nr 3). Det har jag också kommit fram till i min forskning (Andersson, 1984, 1995). Under 1950-talet går debattens vågor höga mellan dem som förespråkar

att fosterbarn bör få stanna kvar i sina fosterhem, i sina fosterföräldrars kärleksfulla vård, och dem som betonar vikten av att barn behåller kontakten med sin ursprungsfamilj och är inriktade på att återvända hem. Det är debatt om regler för förbud mot föräldrar att återta sina barn och det är debatt om vårdnadsöverflyttningar (jfr socialstyrelsens senaste rapport i samma fråga, SoS-rapport 1995:8). Det framgår dock att egentligen innebär 1950-talet en ny tid och för det stora flertalet barn är det frågan om tillfällig vård och vård tills vidare i fosterhem - och inte ersättningshem. Göta Rosén, byråchef på Socialstyrelsen, har betänkligheter mot de nya tänkesätten och värnar om de permanenta fosterhemsplaceringarna - med tanke på barnets framtida bästa (TBU, 1953, nr 4). Hennes argumentation liknar i långa stycken den senare s.k. behovsskolans.

Doris Holmgren (TBU, 1953, nr 1) är upprörd över vissa personers åsikter i frågan om olämpliga (hem)förflyttningar av fosterbarn.

> "Vill man barnets bästa, så bör fosterhemmet från början klargöra för den unge som det har tagit i sin vård: 'Du har en riktig mamma, som inte kan ha dig hos sig ännu, men när du sedan ska tillbaka till henne, så behöver du inte alls släppa kontakten med oss, då får du komma och hälsa på och bo här ibland, men du hör ihop med din riktiga mamma.' Om alla parter, läkare och barnavårdsnämnder och fosterhem ville hjälpas åt att göra övergången så smärtfri som möjligt, så skulle de se till barnets bästa på ett helt annat sätt än genom att ta parti för fosterhemmet."

Frågan om fosterbarn mår bäst av att få stanna hos sina (kärleksfulla) fosterföräldrar permanent eller om de mår bäst av att behålla kontakten med sina föräldrar/sin mamma och, om möjligt, återvända hem, den frågan är lika livligt debatterad under 1950-talet som under 1980-talet. Alla som varit och är engagerade i familjehemsvård minns säkert 1980-talsdebatten mellan den s.k. behovsskolan, som förespråkade barnets behov av nya psykologiska föräldrar i permanenta fosterhem, och den s.k. relationsskolan, som förespråkade vikten av att barn i familjehem får bibehålla kontakten med föräldrarna och i möjligaste mån återvända hem (se t.ex. Andersson, 1990; Börjeson & Håkansson, 1990; Cederström, 1990; Hessle, 1988; Lindén, 1984). Möjligen sades det tydligare på 1950-talet att frågan inte bara gällde barnens bästa utan också hänsynen till fosterföräldrarnas känslor respektive rättvisa för föräldrarna/mödrarna. De som vill veta mer om fosterbarnsvården och forskning om fosterbarn under de senaste 50 åren kan läsa Bo Vinnerljungs (1996 a) avhandling i socialt arbete vid Socialhögskolan i Lund,

Fosterbarn som vuxna, och hans forskningsöversikt *Svensk forskning om fosterbarnsvård* (Vinnerljung, 1996 b).

Om någon skulle vilja invända att det var lättare och mindre problematiska barn på barnhem och i fosterhem på 1950-talet, så tyckte man i alla fall inte det då. Av Erik Reinius (TBU, 1952, nr 1) kartläggning att döma behövde 57 procent av barnen på barnhem (i Stockholm) barnpsykiatrisk vård och tillsyn: "Förr var det vanligt med fattiga friska barn och mångårig vårdtid, nu är det vanligt med svårfostrade eller nervösa barn och korta vårdtider."

Redan "då" skulle anstaltsvård (barnhem) bara användas om det var oundgängligen nödvändigt och högst ett år, enligt förarbetena till den år 1946 reviderade lagstiftningen på barnhemsvårdens område. Det framgår tydligt att fosterhem är att föredra, liksom i vår nuvarande lagstiftning. "Barnhemsvård vill man ju inte ha numera, nu är det ju de enskilda hemmen, som skall ta hand om barnen och då kan ju inte barnhemmen ha någon aktualitet längre", suckar (jag kan höra dem sucka) fyra barnhemsföreståndarinnor i en intervju (TBU, 1948, nr 3). Erik Reinius (TBU, 1952, nr 2) menar dock att även om barnhemsvården är ifrågasatt behövs den just för en observation och eventuellt en "grovhyvling" före fosterhemsplacering. Det menar vi fortfarande, även om vi nog definierar "grovhyvling" olika (jfr SoS-rapport 1990:4).

Ersättningsfrågan till fosterföräldrar diskuterades intensivt under några år. Frågan om en reglering av fosterlönerna hade aktualiserats genom den svåra bristen på fosterhem. Behovet av fosterhem hade starkt ökat till följd av bestämmelser om begränsning av barns vistelsetid på barnhem. På en konferens 3 november 1947 (då Socialinstitutet i Lund nyss invigts) utsågs en samarbetskommitté, som skulle arbeta fram förslag till enhetliga fosterlöner (TBU, 1948, nr 2). De rekommenderade per månad:

A) friska normala flickor	min 60 kr	max 75 kr
B) friska normala pojkar	70 kr	85 kr
C) sängvätare och svårfostrade barn	100 kr	200 kr

Farhågor uttrycktes i den följande tidsskriftsdebatten om att fosterlöner av den storleksordning det nu blivit fråga om kunde fresta mindre ansvarskännande personer att som fosterföräldrar söka förbättra sin egen ekonomi. Det är en svår balansgång, eftersom man samtidigt var - och är - överens om att det ska betraktas som ett avlönat arbete att vara fosterförälder. Jag undrar om fosterlöner även

idag är olika, när det gäller pojkar och flickor, även om vi inte formulerar det i rekommendationer. Arvodet är ju ändå i slutändan en förhandlingsfråga utifrån hur arbets- och kostnadskrävande barnet är.

Psykisk barna- och ungdomsvård

Man kan inte tala om den sociala barnavården utan att nämna den psykiska barna- och ungdomsvården, eftersom det fästes stora förhoppningar till den, åtminstone under slutet av 1940-talet och början av 1950-talet. Beslutet att inrätta centraler för psykisk barna- och ungdomsvård (rådgivningsbyråer i uppfostringsfrågor) togs 1945, efter förslag från ungdomsvårdskommittén (SOU 1944:30). Det tog tid att förverkliga en generell utbyggnad, bl.a. på grund av brist på kompetenta läkare och låg status för detta område. Sven Ahnsjö säger i sitt föredrag vid Svenska Socialvårdsförbundets kongress (TBU, 1949, nr 6) att på många ställen är det socialassistenterna, som genom sitt arbete i "teamwork" givit den psykiska barnavården dess goda anseende. Det är uppenbart för Sven Ahnsjö att barnhemmen behöver tillgång till den expertis, som man räknar med inom den psykiska barnavården, och att de barn, som ska omplaceras till fosterhem, ska få sin situation sakkunnigt prövad, "innan man tar ställning till för barnet livsavgörande åtgärder". I den debatt som följer på Ahnsjös föredrag framkommer många goda argument för att barnhemmen ska inlemmas i den psykiska barnavården och att psykisk barnavård behövs för fosterbarnen, men att det också är viktigt med upplysningsarbete och att se till att psykisk barnavård får "starkare kontakt med människorna i deras sociala miljöer" (TBU, 1949, nr 3).

Jag ska inte gå närmare in på den psykiska barna- och ungdomsvården men kan konstatera att det redan från början betonades hur viktigt det var med samarbete mellan den sociala barnavården och den psykiska barnavårdens expertis. Detta har emellertid visat sig vara en bestående svårighet och de socialsekreterare, som arbetar inom socialtjänstens barn- och ungdomsvård, är i många fall besvikna på samarbetet med barn- och ungdomspsykiatrin - och omvänt (Andersson, 1991 b, 1993). På många håll i landet finns nu försök till ett närmare samarbete.

Inom ramen för detta kapitel vill jag gärna nämna barnbyn Skå, som invigdes samma år som Socialinstitutet i Lund, 1947. Gustav Jonsson var dess chef ända

fram till 1972. Han har betytt mycket för socialt arbete med barn och hans "abc på barnbyn" (Jonsson, 1948) används fortfarande i undervisningen vid Socialhögskolan. Både verksamheten och forskningsrapporterna från barnbyn Skå har genom åren noga följts av alla engagerade socialarbetare. Det framskymtar i tidskriften *Barnavård och Ungdomsskydd* i början på 1950-talet att det förekommit meningsmotsättningar om verksamheten vid Skå, men att socialstyrelsen och medicinalstyrelsen nu uttalat sitt auktoritativa godkännande av barnbyns behandlingsprinciper. En motsättning kvarstår dock. Medicinalstyrelsen anser, liksom Gustav Jonsson, att barnbyn utgör en sjukvårdsanstalt, då den vård som meddelas där faller inom området för modern barnpsykiatrisk verksamhet, medan socialstyrelsen håller före, att densamma bör betraktas som en barnavårdsanstalt i barnavårdslagens mening (TBU, 1951, nr 1, ledaren).

Det tas också upp en annan intressant fråga, sett ur dagens perspektiv. Gustav Jonsson skriver en artikel om personalproblem på anstalt och vill därmed få en "realistisk diskussion om de psykologiska vardagsproblem, det här gäller" (TBU, 1950, nr 4). Erik Essén (TBU, 1951, nr 5), intendent hos Stockholms stads barnavårdsnämnd, upprörs över förslaget om handledning (som inte kallas så då):

> "Vad slutligen beträffar förslaget att till varje institution knyta en särskild, helt fristående konsult (psykolog?) för tillgodoseende av personalens egen mentalhygien må sägas att det ter sig minst sagt kusligt, om vårdarbetet vid vissa institutioner som en normal företeelse måste medföra så höggradigt neuroshot för personalen, som förslaget förutsätter. Och vem tar hand om konsulten?".

Under de år som gått sedan dess har inte bara institutionspersonal utan socionomer (i många befattningar) tillkämpat sig rätt till handledning - och arbetar själva som handledare.

Något om ungdomsproblem och ungdomsvård

Även om man enligt de flesta definitioner är barn tills man blivit myndig (Konventionen om barnets rättigheter, 1990) och även om den sociala barnavården alltid omfattat barn upp till 16, 18 eller t.o.m. 21 år, har jag i det föregående uppehållit mig vid yngre barn. Det ger emellertid ingen fullständig bild av 1950-

talet och vad som då togs upp i Barnavård och Ungdomsskydd. Det fanns många ungdomsproblem och mycket att debattera om ungas bostads- och fritidsproblem, om ungdomsbrottslighet och ungdomsanstalter. Vill man få en mer inträngande bild av "problemen med det uppväxande släktet" fram till mitten av 1960-talet, bör man läsa Hans Swärds (1993) avhandling i socialt arbete vid Socialhögskolan i Lund, *Mångenstädes svårt vanartad...*

Kerstin Vinterhed (1977) beskriver 1950-talet så här:

> "Det var inte bara välståndet och den sociala tryggheten som ökade under femtiotalet. Samtidigt ökade också de sociala problemen, inte minst när det gällde barn och ungdom. Den auktoritära uppfostran var genombruten. Fattigdomen var avskaffad i sin nakna form... Ändå fortsatte barn att trassla och ungdomar att stjäla och detta i tidigare icke skådad omfattning" (s.49).

Fyrtiotalets ideologiska credo i uppfostringsfrågan efterträds under femtiotalet av en avideologiserad expertdiskussion, där behandlingsfrågan står i centrum. Ungdomens problem definieras i psykologiska termer. 1960-års barnavårdslag är, enligt Vinterhed, det progressiva svaret på den oro, som den ökade ungdomsbrottsligheten medförde på femtiotalet. Lagen uttrycker en vilja till ökat samhälleligt ansvarstagande och möjlighet till tidigare ingripanden. Man ville få bort ungdomar från domstolar och fängelser, fångvård skulle ersättas med socialvård, straff med behandling.

Om man händelsevis tror att början av 1950-talet, när de första socionomerna utexaminerades från Socialinstitutet i Lund, var fridsamt och idylliskt, ska man läsa boken *Från tukthus till behandlingshem* (1992). Den 1 juli 1950 blev det sista så kallade skyddshemmet en statlig ungdomsvårdsskola. "De nya skolorna tillhörande barna- och ungdomsvården skulle nu ges ett pedagogiskt och psykologiskt innehåll i takt med tiden" (s.73). Det var framför allt två problem som dominerade verksamheten under 1950-talet: klientförsämringen och platsbristen. Ungdomsvårdsskolorna fick ta emot ett ökat antal allt mer brottsbelastat, psykiskt trassligt och svårskött klientel, bl.a. på grund av att många under 18 år undgick påföljd inom fängelse. Det framgår också av boken att den grövre brottsligheten i åldersgruppen 15-17 år ökade med 100 procent åren 1951-59. Brottens svårighetsgrad ökade, kriminaliteten sökte sig allt längre ner i åldrarna. Kriminalitetsfrekvensen var under 50-talet störst i åldersgruppen 12-17 år med ett absolut maximum för 14-åringar. I början på 50-talet kom thinnersniffningen.

Medicinskt uppmärksammat den första gången i september 1955 blev det periodvis ett utbrett tonårsproblem. Under 50-talet ökade tablettmissbruket. Motboken avskaffades 1955, från det första motboksfria året och till 1962 ökade fylleriförseelserna bland 15-17-åringar med drygt 200 procent.

Avslutning

Detta kapitel har inte handlat om socionomutbildningen utan har lagt tonvikten vid socialt arbete med barn - särskilt barnavårdsarbetet inom ramen för kommunal socialvård och senare socialtjänst. Under de 50 år, som Socialhögskolan har utbildat socionomer, har stora förändringar skett såväl i familjepolitik som i familjers - inte minst mammors och barns - levnadsförhållanden. Numera förvärvsarbetar lika många kvinnor som män och alla kommuner är skyldiga att ordna barnomsorg för de barn, som behöver det. Det är inte längre ett fattigdomstecken att ha sina barn i kommunal barnomsorg. Barnomsorg är inte längre en del av social barnavård och daghem kallas inte längre barnavårdsanstalt. Barnbidrag, barnhälsovård och fria skolmåltider är till för alla barn utan behovsprövning. Barn till ogifta mödrar har inte längre en särställning och inte heller en barnavårdsman. Mycket har på denna korta tid förändrats för barn och barnfamiljer generellt sett.

Samtidigt kan jag också konstatera att inte mycket har förändrats inom social barnavård, eftersom det finns många likheter i de diskussioner som fördes då och som förs nu. De första årskullarna blivande socionomer, som gick på Socialinstitutet i Lund, kunde i tidskriften *Barnavård och ungdomsskydd*, som utkom med sex nummer per år, få en inblick i aktuella barn- och ungdomsfrågor, inklusive statistik och information om faktiska förhållanden, som vi inte kan erbjuda våra studenter idag. Visserligen har barn och unga fått det bättre och flertalet lider inte längre nöd, men vi har fortfarande likartade bekymmer med hur socialsekreterare inom socialtjänsten ska hinna med - och förmås prioritera - att lära känna de barn och unga, som de har ansvar för, och inte försumma att dokumentera och följa upp hur det fortsättningsvis går för dem. Vi anser fortfarande att barnhem (HVB) är ett nödvändigt ont, men vi har förhållandevis många barn på institution, låt vara i förändrade former, och regeln om korttidsplacering kan fortfarande vara svår att följa. Vi har fortfarande bekymmer med hur barn i sam-

hällsvård ska kunna behålla bättre kontakt med sina föräldrar och hur föräldrar och fosterföräldrar ska kunna samarbeta bättre. Även om familjehemsvård är tänkt som tillfällig, stannar många barn kvar i familjehem och överflyttning av vårdnad till fosterföräldrar diskuteras fortfarande, liksom ersättningsfrågorna.

Efter hand som allt fler socionomer har utbildats, har det blivit allt vanligare att de har arbetsuppgifter, som innebär direkt kontakt med barn. Därtill betonas det allt mer att barn har rätt att komma till tals i sammanhang, som berör dem, och det är få arbetsuppgifter för socionomer, som inte på ett eller annat sätt berör barn. Därför är kunskap om barn och barns levnadsförhållanden ett viktigt inslag i socionomutbildningen.

Avslutningsvis vill jag tillägga att det fortfarande är mycket vi inte vet om social barnavård, sedd ur berörda barns och ungas synvinkel, och inte heller i vad mån barnavårdsinsatser har avsedd verkan. Vi behöver mer forskning i social barnavård och jag ser här en viktig uppgift för dagens - och morgondagens - socionomer.

Referenser

Andersson, Gunvor (1984). *Små barn på barnhem.* Lunds universitet: Psykologiska institutionen (akad avh).

Andersson, Gunvor (1990). Barns förhållande till föräldrar och fosterföräldrar. *Nordisk Psykologi,* 42 (1), 59-74.

Andersson, Gunvor (1991 a). *Socialt arbete med små barn.* Lund: Studentlitteratur.

Andersson, Gunvor (1991 b). *Barnpsykiatrins roll i socialt arbete med små barn.* Stockholm: Socialstyrelsen, Aktiv uppföljning.

Andersson, Gunvor (1993). Socialtjänsten, barnpsykiatrin och de små barnen. *Psykisk Hälsa,* nr 2, 110-125.

Andersson, Gunvor (1995). *Barn i samhällsvård.* Lund: Studentlitteratur.

Barnavård och Ungdomsskydd. Tidskrift utgiven av Svenska Socialvårdsförbundet. (1948, nr 2, 3, 5; 1949, nr 3, 6; 1950, nr 3, 4, 5, 6; 1951, nr 1, 5; 1952, nr 1, 2; 1953, nr 1, 4; 1958, nr 3).

Boalt, Gunnar (1959). *Familjesociologi.* Stockholm: Natur och Kultur.

Bowlby, John (1951). *Maternal care and mental health.* WHO: Monograph series, nr 2.

Börjeson, Bengt (1995). "Det ideologiskt omstridda barnet"; i L. Dahlgren & K. Hultqvist (red): *Seendet och seendets villkor. En bok om barns och ungas välfärd.* Stockholm: HLS Förlag.

Börjeson, Bengt & Håkansson, Hans (1990). *Hotade, Försummade, Övergivna - är familjehemsplacering en möjlighet för barnen?* Stockholm: Rabén & Sjögren.

Cederström, Anita (1990). *Fosterbarns anpassning - en relationsproblematik. Om 25 barn i åldrarna 4-12 år som har placerats i fosterhem.* Stockholms universitet: Pedagogiska institutionen (akad avh).

Familjehemsvård i utveckling. En sammanställning av uppföljningar på länsnivå (1995). Stockholm: Socialstyrelsen.

Från tukthus till behandlingshem. Ett mörkt eller ljust kapitel i Socialsverige? (1992). Stockholm: Allmänna Barnhuset.

Hessle, Sven (1988). *Familjer i sönderfall. En rapport från samhällsvården.* Stockholm: Nordstedts.

Jonsson, Gustav (1948). abc på barnbyn. Återfinns i appendix i *Spiken i pianot* (1983). Stockholm: Tiden/Folksam.

Konventionen om barnets rättigheter (1990). Stockholm: Regeringskansliets offsetcentral.

Lindén, Gunilla (1984). Den goda föräldern. Om samhällets roll vid omhändertagande av barn. *Nordisk Psykologi,* 36 (4), 211-227.

Lundström, Tommy (1993). *Tvångsomhändertagande av barn. En studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet.* Stockholms universitet: Socialhögskolan. Rapport i socialt arbete nr 61 (akad avh).

Lundström, Tommy (1996). "Den sociala barnavården" i G Andersson, K Aronsson, S Hessle, A Hollander, T Lundström: *Barnet i den sociala barnavården.* Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete/ Liber Utbildning.

Rasmusson, Bodil (1994). *Barnperspektiv. Reflexioner kring ett mångtydigt och föränderligt begrepp.* Lund: Barnombudsmannen.

Riksdagens Revisorer (1991). *Familjehemsvård för barn och ungdom.* Rapport 1991/92:4. Stockholm: Riksdagens Revisorer Dnr 1990:83.

Rskr Riksdagsskrivelse 1992/93:16. *Uppdrag om familjehemsvården.* Stockholm: Socialdepartementet.

Slutrapport från Barn i fokus-projektet (1995). Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialtjänst 1996:6. *Barnomsorg 1995.* Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialtjänst 1996:11. *Insatser för barn och unga 1994.* Stockholm: Socialstyrelsen.

SoS-rapport 1990:4. *Vård utom hemmet.* Stockholm: Socialstyrelsen.

SoS-rapport 1995:8. *Ovisshetens barn.* Stockholm: Socialstyrelsen.

SoS-rapport 1995:9. *Sammanbrott i familjehem.* Stockholm: Socialstyrelsen.

SoS-rapport 1995:21. *Barnet i rättsprocessen. LVU-mål i kammarrätterna - beslutsunderlag och domar.* Stockholm: Socialstyrelsen.

SoS-rapport 1996:19. Barn i fokus-projektet. Slutrapport. Stockholm: Socialstyrelsen.

SOU 1944:30. *Psykisk barna- och ungdomsvård.*

SOU 1951:15. *Daghem och förskolor.* Betänkande om barnstugor och barntillsyn avgivet av 1946 års kommitté för den halvöppna barnavården.

SOU 1994:139. *Ny socialtjänstlag.* Huvudbetänkande av socialtjänstkommittén. Stockholm: Socialdepartementet.

SOU 1995:58. *Kompetens och kunskapsutveckling - Om yrkesroller och arbetsfält inom socialtjänsten.* Delbetänkande av socialtjänstkommittén. Stockholm: Socialdepartementet.

Sunesson, Sune (1990). "Att spränga fattigvårdsskalet" i *Scenförändring - FORSA-symposiet* Helsingborg/Gilleleje. Lunds universitet: Meddelanden från socialhögskolan, nr 2.

Sverne, Tor (1985). *Barn i familjehem - en undersökning av hur socialnämnderna fullgör sina uppgifter inom familjehemsvården.* Riksdagens ombudsmän. Justitieombudsmannen Dnr 2989.

Swärd, Hans (1993). *Mångenstädes svårt vanartad... Om problemen med det uppväxande släktet.* Floda: Zenon (akad avh).

Tallberg-Broman, Ingegerd (1995). *Perspektiv på förskolans historia.* Lund: Studentlitteratur.

TBU se *Barnavård och Ungdomsskydd.*

Therborn, Göran (1996). Child Politics. Dimensions and perspectives. *Childhood,* nr 1, 29-44.

Upp till 18 - Fakta om barn och ungdom (1995). Stockholm: Barnombudsmannen.

Utbildningsfrågor och utvecklingsprojekt inom familjehemsvården (1995). Stockholm: Socialstyrelsen.

Vinnerljung, Bo (1996 a). *Fosterbarn som vuxna.* Lund: Arkiv (akad avh).

Vinnerljung, Bo (1996 b). *Svensk forskning om fosterbarn. En översikt.* Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete/Liber Utbildning.

Vinterhed, Kerstin (1977). *Gustav Jonsson på Skå - en epok i svensk barnavård.* Stockholm: Tiden.

MATS HILTE

Den sociala konstruktionen av narkotika-missbruket i utbildningen av socionomer

En studie över Socialhögskolans uppsatser och kursplaner mellan åren 1955 och 1995.

Definitionen av sociala problem

Förekomsten av sociala, ekonomiska eller hälsomässiga missförhållanden förvandlas inte automatiskt till sociala problem. Tvärtom visar studier att samhällets erkännande av sociala problem är en högst selektiv process. Konkurrensen mellan olika problem är hård och endast ett fåtal blir slutligen erkända (Blumer, 1971, Spector och Kitsuse, 1973, Hilgartner och Bosk, 1988). Det sociala erkännandet lyfter fram vissa förhållanden som problematiska, men samtidigt förekommer också olika definitioner av dessa förhållanden. Det utpekade problemet är med andra ord föremål för diskussioner, kontroverser, varierande beskrivningar och anspråk. Först när problemet nått en aktad ställning i samhället

släpps det fram på de arenor där offentliga diskussioner och samtal förs. Blumer (1971) nämner arenor som massmedia, intresseorganisationer, skolor och lagstiftande församlingar.

Syftet med den här studien är att granska Socialhögskolan i Lund som en arena för definitionen av narkotikamissbruket. Det empiriska materialet består av kursplaner och de uppsatser som skrevs under åren 1955, 1965, 1975, 1985 och 1995. Valet av uppsatser har för det mesta skett på grundval av uppsatsens titel. Det innebär att undersökningen endast grundar sig på de uppsatser där missbrukstemat avspeglat sig i uppsatsens titel. Inom ramen för syftet har följande frågor ställts: Finns det under mätperioden några kurser inom socionomutbildningens ram som tar upp narkotikamissbruket och hur beskrivs det i studentuppsatserna? Finns det några skillnader och likheter i sättet att beskriva narkotikamissbruket? Avspeglar beskrivningarna av missbruket det perspektiv som dominerar i samhället?

En historisk tillbakablick

I både svenska och amerikanska undersökningar konstaterar man att beskrivningen och definitionen av narkotikamissbruket har skiftat under historiens gång (Conrad och Schneider, 1992, Duster, 1989, Lindgren, 1993, Olsson, 1994). Det sätt på vilket narkotikamissbruket definierats har samtidigt avspeglat vilka grupper som haft störst inflytande på området. Under tider när kyrkan och religionen haft en framträdande position i samhället har man talat om bruket av droger i termer av ett syndigt beteende. Men med kyrkans minskade inflytande i det moderna samhället har drogproblemen i allt större utsträckning hamnat på medicinarnas och lagstiftarnas bord. Det har fått till följd att vissa grupper talat om narkotikamissbruket i sjukdomstermer, medan andra sett det som ett brottsligt beteende.

Men hur har då bruket av narkotika uppfattats i Sverige under 1900-talet? Opiater[1] var det narkotiska preparat som användes flitigast runt sekelskiftet. Även om opiater fanns med som en ingrediens i vissa universalmedel så var det vanligaste och mest utbredda opiatbruket knutet till någon form av medicinsk behandling, antingen genom läkares försorg eller genom självmedicinering. De

[1] Med opiater menas opium eller medel som framställts ur opium: morfin eller heroin.

personer i Sverige som vid den här tiden använde opium i medicinskt syfte var till den största delen kvinnor, menar Olsson (1994, s 56 f). Om vi utsträcker tidsperspektivet till att gälla 1900-talets första hälft finner vi att narkotikakonsumtionen inte enbart inskränkte sig till det medicinska området. Vid sidan av det medicinska området spred sig narkotikabruket även bland dem som tillhörde gruppen psykiskt sjuka. Det fanns samtidigt ett utbrett bruk bland kriminella och vanligt folk, som Olsson (1994, s 190 ff) kallar för ett subkulturellt respektive ett folkligt bruk.

Vad vet vi då om hur narkotikamissbruket definierades i Sverige under 1900-talets första hälft? Olsson (1994) menar att vid den här tiden uppfattades narkotikamissbruket enbart som en medicinsk angelägenhet. De som kategoriserades som narkotikamissbrukare var hänvisade till läkare och en medicinsk behandling. Någon legitimering av narkotikan som problem utanför den medicinska behandlingens sfär kom aldrig till stånd under den aktuella perioden. Det var först under 1950-talet som narkotikamissbruket på allvar började spridas i befolkningen och uppmärksammades utanför det medicinska området, menar Lindgren (1993). Den förändringen förde med sig nya sätt att beskriva och definiera narkotikaproblemet. Läkarnas uppfattning av narkotikabruket som ett medicinskt problem utmanades av de krafter som hade en rättslig grundsyn och förordade en utökad kriminalisering av bruket.

I boken Den hotfulla njutningen beskriver Lindgren hur narkotikamissbruket etablerades som ett socialt problem mellan åren 1954 och 1968. Under den här perioden debatterades narkotikaproblemet flitigt i massmedia, ett problem som omfattade både den illegala narkotikan samt lugnande och uppiggande läkemedel. Det gick emellertid inte att finna något entydigt mönster som utmärkte gruppen narkomaner, menar författaren. Narkotikabruket omfattade både unga och gamla, kvinnor och män samt återfanns såväl bland utslagna som inom överklassen.

Även om bruket av lugnande och uppiggande tabletter var mest utbrett på 1950-talet, så kom ungdomars missbruk av centralstimulantia att utkristalliseras som ett samhälleligt narkotikaproblem, skriver Lindgren. Det illegala bruket av opiater och amfetamin var inledningsvis begränsat till sjukvårdspersonal, konstnärer och musiker, men spreds mot slutet av 50-talet till ungdomar och kriminella kretsar. I massmedia kom ungdomars missbruk av narkotika att beskrivas som särskilt hotfullt. Men det var egentligen inte narkotikamissbrukets omfattning eller skadeverkningar som låg till grund för den beskrivningen, menar för-

fattaren. Det som fällde avgörandet var att många ansåg att missbruket hade en förödande inverkan både på ungdomarnas moral och viljestyrka.

Lindgren menar att den här problemdefinitionen, där vissa gruppers narkotikamissbruk förknippades med moraliskt sönderfall, var den formel som kom att prägla narkotikadebatten. Detta sätt att karakterisera narkotikaproblemet på, ledde till att särskilda typer av ingripanden och sanktioner från statsmaktens sida reserverades för vissa preparat och konsumtionsmönster. Det var inte medelålders kvinnors missbruk av receptbelagda lugnande medel eller sjukvårdspersonalens illegala bruk av opiater som drog till sig statsmakternas och massmedias intresse. Den grupp som blev narkotikaproblemets ikon var ungdomar - i synnerhet de kriminella - som använde centralstimulerande medel. Att deras bruk styrdes av sådana motiv som njutningslystnad och verklighetsflykt uppfattades som särskilt oroväckande och kom att hota det etablerade samhällets pliktmoral. Olsson instämmer i att den moraliska hållningen till narkotikabruket ändrades när det transformerades från ett individuellt bruk bland "vanliga" människor till ett missbruk bland asociala och kriminella ungdomar i olika subkulturer (Olsson, 1994, s 197 ff). Iakttagelsen att narkotikabrukets sociala betydelse ändras när det övertas av grupper som befinner sig i samhällsmarginalen, har även gjorts i USA. Först när unga, kriminella och svarta män runt sekelskiftet började använde opiater i rekreationellt syfte uppfattades det som ett hot mot det amerikanska samhället. Till skillnad från när medelålders kvinnor använde opiater för att bota allehanda krämpor (Conrad och Schneider, 1992, Duster, 1989).

Hur beskrevs narkotikamissbruket och dess lösningar mellan åren 1954 och 1968? Lindgren lyfter i sin bok fram tre centrala tolkningsramar: kontroll- och sanktionsstrategin, vård- och reformstrategin samt legaliseringsstrategin. Under första hälften av 1900-talet dominerade kontroll- och sanktionsstrategin debatten med sin politik och sin definition och lokalisering av problemet. Inom ramen för den här strategin utgår man ifrån att narkotikamissbrukets grundproblem är medlens tillgänglighet och dess beroendeframkallande egenskaper. Men det var först kring mitten av 1960-talet som kontroll- och sanktionsstrategin utmanades av de båda andra strategierna.

Inom kontroll- och sanktionsstrategin kom beskrivningen av narkomanen att koncentreras till de moraliska aspekterna. Narkotikamissbruket kopplades samman med bl a våldsdåd, okontrollerad sexualitet, lögn, bedrägeri, prostitution, stöld och ansvarslöshet, skriver Lindgren (1993). Beskrivningarna av narkotika-

problemet inom kontroll- och sanktionsstrategin kläddes ofta i krigs- och sjukdomsmetaforer, som när missbruket liknas vid epidemier och farsoter, vilka samhället måste bilda en front mot och besegra. Det resonemanget förs vidare i Christie och Bruuns (1985) Den gode fienden, som behandlar narkotikapolitiken i Norden. Författarna menar att talet om narkotikamissbruket genomsyras av en krigsmetafor, där narkotikamissbrukaren blivit en syndabock för samhällets olyckor. Det är i kraft av sin maktlöshet och försvarslöshet som narkomanen blivit en god fiende, menar författarna.

Det recept som förordas för att stävja narkotikamissbruket kan sammanfattas i orden reglering och kontroll. Syftet är att göra de narkotiska medlen svåråtkomliga, att bestraffa dem som brutit mot restriktionerna och inrätta tvångsvård för dem som fastnat i missbruket. Lindgren menar att den här problemsynen i första hand är systembevarande och att samhällets institutioner, genom social kontroll, upprätthåller den dominerande sociala ordningen.

Sättet att beskriva narkotikamissbruket och dess lösningar inom den etablerade tolkningsramen utmanades på allvar av vård- och reformstrategin i mitten av 1960-talet. Istället för att beskriva narkomanen som ond och omoralisk framställdes denne som ett offer för det svenska välfärdssamhället. Det som stod i fokus för politiken var inte narkotikans tillgänglighet och dess beroendeframkallande egenskaper utan uppkomsten av en efterfrågan på narkotika. Olika sociala missförhållanden och ungdomens förändrade levnadsvanor lyftes fram som centrala orsaksfaktorer bakom det ökade narkotikamissbruket. Föreställningen att missbruket av narkotika är ett symptom på olika bakomliggande faktorer var kännetecknande för vård- och reformstrategin. Den kriminalitet, prostitution och asocialitet som förknippades med narkotikamissbruket inom kontroll- och sanktionsstrategin, beskrevs inom vård- och reformstrategin som en konsekvens av en felaktigt förd narkotikapolitik. Kriminaliteten ansågs inte vara orsakad av narkotikamissbruket, utan hängde tvärtom samman med de polisiära metoder som användes för att bekämpa den.

För att komma till rätta med narkotikamissbruket förordade man inom vård- och reformstrategin "vård istället för straff", skriver Lindgren. Man ansåg att det var samhällets skyldighet att i första hand erbjuda en meningsfull vård. Vid sidan av det krävde man också att den ojämlika fördelningen av materiella resurser och de sociala missförhållandena åtgärdades med hjälp av en reformpolitik som var genomsyrad av jämlikhet och solidaritet.

Även inom den tolkningsram som rekommenderade en legalisering av narkotikan hamnade samhället i skottgluggen.[2] En orsak till att ungdomarna vände samhället ryggen ansågs vara dess materialism och kyla, menar Lindgren. Ungdomarna sökt andra ting än den verklighetsflykt som televisionen, alkoholen och pillren erbjöd. Inom legaliseringsstrategin talade man istället om de hallucinogena drogernas positiva verkan, dvs deras förmåga att öppna portar till andra världar och deras bidrag till ökad insikt och medvetenhet. När man beskrev narkotikamissbruket inom legaliseringstrategin använde man inte de sjukdoms- och krigsmetaforer som förekom inom de båda andra tolkningsramarna. Den inre resan användes som en bild för att åskådliggöra narkotikaruset, där drogen fungerade som en biljett eller en vägvisare till inre världar och upplevelser (se Huxley, 1954). Inom legaliseringsstrategin hade man till skillnad från de andra strategierna en positiv syn på narkotika. Det var inte samhällets sak att bestämma över individernas bruk av droger. Konstnären Öyvind Fahlström var på sin tid en representant för den positiva hållningen till droger. I boken Om livskonst o.a (1970) skriver han följande:

> "Om X bidrar till att hålla samhället gående med att klippa biljetter, är det absolut hans ensak om han på fritid vill försjunka i angenäma sinnesförfattningar, vare sig de kommer av drycker, droger, tabletter, hypnos, massage, salvor (visuella) flicker-effekter, musik, yoga, strålning eller annat." (s 54).

Uppsatser och kursplaner 1955

Det här året finns det inte någon kurs som tar upp narkotikamissbruket till behandling. Av de uppsatser som skrivs är det ingen som berör vare sig bruket eller missbruket av narkotika. Det illegala missbruket är vid den här tiden ännu i sin linda. Under hela första halvan av 1900-talet uppfattas bruket av narkotika som en medicinsk angelägenhet och har troligen av det skälet inte förts in som ett socialt problem i utbildningen.

Uppsatser och kursplaner 1965

Av de uppsatser som skrivs 1965 är det endast en som explicit handlar om narkotikamissbruk, nämligen Agrells uppsats "Jämförelse mellan narkotikamissbruka-

---

[2] Det var hallucinogena preparat som cannabis, LSD och meskalin man syftade på inom legaliseringsstrategin. Medel som alkohol, sömn- och lugnande medel tillhörde den etablerade världen. Legaliseringsanspråken omfattade varken dessa eller de centralstimulerande drogerna.

re och övriga elever på Ryagårdens yrkesskola." Uppsatsen, som skrivs i ämnet psykologi, behandlar tvångsomhändertagna narkomaner på en ungdomsvårdsskola för flickor. Undersökningen består i en jämförelse mellan olika klientgruppers intelligens på Ryagårdens yrkesskola. Författaren säger sig, med hjälp av intelligens- och personlighetstest, vilja undersöka "om narkotikamissbrukare skiljer sig från alkoholmissbrukare och icke-missbrukare i psykologiskt avseende" (s 1). Till grund för uppsatsen ligger nämligen hypotesen att narkotikamissbrukare är bättre intellektuellt utrustade, särskilt verbalt, än andra elever på skolan. I sammanfattningen av undersökningens resultat kan vi läsa att narkotikamissbrukarna är mer verbalt begåvade än övriga elever på skolan. Men det framkommer inga belägg för att de är mer intelligenta än de övriga (s 16).

I en jämförelse mellan flickorna på Ryagården och en "normalgrupp" konstateras vidare att eleverna på yrkesskolan inte är lika verbalt begåvade som flickorna i normalgruppen. Den skillnaden härleder författarinnan till det faktum att de flesta eleverna kommer "från hem där den intellektuella stimulansen är ringa och de umgås med kamrater med begränsat ordförråd" (s 10).

I uppsatsens inledning kan vi läsa att narkotikamissbruket är ett stort problem och att det sprider sig som en epidemi. Vi får emellertid inte veta hur författarinnan definierar missbruk, i relation till vad som missbruket är ett stort problem eller bevekelsegrunderna för att kalla det en epidemi. I en annan del av uppsatsen används begreppet narkomani för att beskriva det växande narkotikamissbruket bland Stockholmsungdomar kring 1960. Narkomani, sägs det, föreligger om det narkotiska preparatet är fysiskt och/eller psykiskt beroendeframkallande.

Medan talet om narkomanens personlighet kläs i en psykologisk dräkt hämtar beskrivningen av narkotikamissbruket sin inspiration från den medicinska vokabulären. Språkbruket speglar det tolkningsföreträde som läkarna och läkarvetenskapen hade vid den här tiden, även om de som företrädde en rättslig grundsyn fick ett allt större inflytande över narkotikadebatten. Uppsatsförfattarinnan lämnar också en beskrivning av de grupper som "missbrukar" narkotika runt 1960 genom att referera till Takmans (1966) undersökningar:

> "Fram till 1958 hade de få narkotikamissbrukande tonåringarna funnits bland den improduktiva, toviga och kvasiintellektuella ungdomen (...) Men från våren 1958 förekom perioder när alla prostituerade flickor och kriminella pojkar kunde berätta om narkotikakonsumtion i sin bekantskapskrets och ofta också om personliga erfarenheter av narkotikamissbruk." (s 46 f).

Den oro som den ökade konsumtionen av narkotika utlöste i samhället på 1960-talet var intimt förknippad med de grupper som konsumerade narkotika. När narkotikamissbruket kopplades samman med "improduktiva" och "kriminella" ungdomar framstod det som tecken på ett moraliskt sönderfall. Bruket av narkotika handlade således inte bara om ett fysiskt eller psykiskt beroende utan uppfattades även som ett moraliskt problem. Jämfört med tidigare var det ett nytt sätt att beskriva narkotikamissbruket på. Andra brukargrupper som t ex medelålders kvinnor och sjukhuspersonal framställdes aldrig som moraliskt defekta.

Hur ser den grupp ut som författarinnan undersöker? I uppsatsen studeras flickor på en yrkesvårdsskola för dem:

> "vars psykoabnormitet är komplicerad med missbruk av alkohol och narkotika (...) Dessutom överflyttas till skolan de flickor som på andra ungdomsvårdsskolor visat sig svårbehandlade disciplinärt eller på annat sätt." (s 2).

I en annan del av uppsatsen sägs det att flickorna kommer från "hem där den intellektuella stimulansen är ringa".

I uppsatsen lokaliseras narkotikaproblemet till tvångsomhändertagna flickor som vid sidan av sitt missbruk har psykiska problem. Den reglering och kontroll som de unga kvinnorna var utsatta uppfattas som helt självklar och blir aldrig föremål för någon diskussion eller problematisering i uppsatsen. Detsamma gäller frågan om vårdens innehåll och resultat. Narkotikamissbruket kopplas samman med prostitution och kriminalitet, vilket leder till en fokusering på missbrukarens moraliska status. Den beskrivningen för tankarna till kontroll- och sanktionsstrategins tolkningsram med dess betoning av olika samhällsbevarande och kontrollerande insatser. Även beskrivningen av missbruket som en epidemi har nära samröre med kontroll- och sanktionsstrategin och bruket av krigs- och sjukdomsmetaforer.

Hur behandlas frågan om narkotikamissbruket inom socionomutbildningen 1965? Att döma av studieplanen för höstkursen 1965 finns det ingen kurs i utbildningen som särskilt studerar narkotikamissbruket. Det finns därför inte heller någon obligatorisk litteratur som explicit belyser narkotikafrågan. Men eftersom narkotikamissbruket var ett förhållandevis nytt fenomen i samhället var tillgången på svenska böcker i ämnet naturligtvis mycket begränsad. Emellertid skrevs det många medicinska artiklar i ämnet (Olsson, 1994). Det var först under andra hälften av 1960-talet som bl a läkarna och narkotikadebattörerna Nils Bejerot (1968) och John Takman (1966) publicerade böcker i ämnet.

Uppsatser och kursplaner 1975

Endast en av de uppsatser som skrivs det här året behandlar missbruket av narkotika. I uppsatsen "När man jämför. Ett försök till jämförelse mellan traditionell institutionsvård för ungdomar och Hasselakollektivet - ett behandlinsalternativ" jämför Fust m fl den traditionella vården med en alternativ vårdform. I likhet med uppsatsen från föregående undersökningsår är det tvångsomhändertagna narkomaner i en institutionell miljö som står i fokus. Även den här uppsatsen skrivs i ämnet psykologi. De traditionella vårdinstitutionerna representeras av en psykiatrisk barn- och ungdomsklinik, en specialklinik för ungdomar på ett mentalsjukhus samt en ungdomsvårdsskola, medan Hasselakollektivet - ett behandlingshem för unga narkotikamissbrukare - står som representant för den alternativa vården.

I uppsatsen riktas sökarljuset mot samhällets vårdapparat. Författarna talar om risken för "upptrappning inom vårdapparaten"; att har man en gång blivit föremål för vård, då är chanserna små att komma loss ur vårdapparatens grepp. Problematiseringen av vårdtanken mynnar sedan ut i frågan varför risken för en vårdkarriär är så stor och om det finns någon alternativ behandling.

Till skillnad från den förra uppsatsen, där narkomanens intelligens mättes, är det nu vårdtanken som uppmärksammas. Hur skall den vård se ut som har målet "att individen skall läkas och därmed vara färdigvårdad?" (s.44). Den diskussion som förs i uppsatsen kring vårdens betydelse för att bryta ett narkotikamissbruk styrker Lindgrens (1993) påstående att definitionen av narkotikaproblemet kom att ändra karaktär under senare delen av 1960-talet. Vid den här tiden utmanades kontroll- och strafftänkandet av vård- och reformstrategin. Inom den talar man om vikten av att tillhandahålla en meningsfull vård och att vård är bättre än straff. En del av lösningen på narkotikaproblemet står således att finna inom samhällets vårdapparat.

Hasselakollektivet och deras pedagogiska modell växte fram under 1970-talet, delvis som en kritik av det terapeutiska samhället som en modell för behandling av narkomaner. Från Hasselakollektivets sida beskrevs det terapeutiska samhället som ett "idealistiskt mellanskiktsfenomen" som propagerade för en "världsfrånvänd livsstil". Språkbruket antyder att narkotikaproblemet vid sidan av det medicinska och psykologiska perspektivet även kan förstås ur ett politiskt och ekonomiskt. Till grund för Hasselakollektivets behandlingsmodell låg en klassanalys

av narkotikaproblemet. Det kapitalistiska samhället var roten till det onda, menade man, eftersom missbruk oftast drabbade arbetarklassens barn. Vägen till ett drogfritt liv gick därför hand i hand med kampen för ett socialt erkännande av hela arbetarklassen (Hilte, 1990). I uppsatsen skriver författarna: "Från Hasselas sida försöker man få ungdomarna att inse att 'knarkaren' i högsta grad är samhällsbevarande och att det kapitalistiska samhället behöver 'avvikare'" (s 33).

Inom vård- och reformstrategin lyfte man på samma sätt fram sociala missförhållanden som viktiga orsaker till narkotikamissbruket. Man utgick från att missbruket var ett symptom på bakomliggande problem i det svenska välfärdssamhället. Arbetet med de unga narkomanerna inom Hasselakollektivets pedagogiska modell handlade därför mer om kamp, klassmedvetande och upprättelse än om behandling och vård, skriver uppsatsförfattarna. Ett viktigt inslag i behandlingen sägs vara att bryta ner "knarkarrollen" och "rätta till de 'felinlärningar' sedan barndomen, som ett långvarigt knarkmissbruk hjälpt till att befästa" (s 34). I den gamla rollens ställe skall en ny växa fram präglad av ansvar och positiv självkänsla.

Förutom en redogörelse för institutionernas arbetssätt tecknas konturerna på de inskrivna. Det gäller till största delen avsnittet om Hassselakollektivet. De inskrivnas bakgrund beskrivs på följande sätt: "Trassliga uppväxtförhållanden, tidigare anpassningsproblem och en narkotikadebut som föregåtts av thinner- och ölmissbruk" (s 10). Precis som i den föregående uppsatsen lokaliseras narkotikaproblemet till tvångsomhändertagna ungdomar från underpriviligierade uppväxtförhållanden.

Vad säger kursplanerna om i vilken utsträckning narkotikamissbruket togs upp i socionomutbildningen 1975? I kursplanerna för det året finns ingen särskild kurs på temat narkotikamissbruk. Ordet narkoman och narkotikamissbruk nämns överhuvudtaget inte i kursplanerna. Det finns ej heller någon obligatorisk litteratur som huvudsakligen handlar om missbruket av narkotika.

Uppsatser och kursplaner 1985

Till skillnad från tidigare undersökningsår skrivs fem uppsatser under det här året i ämnet narkotikamissbruk. Uppsatserna skjuter in sig på olika aspekter av narkotikaproblemet: i två uppsatser belyses förslaget om en kriminalisering av narkotikamissbruket, i en annan lyfter man fram narkotikamissbruket bland

kvinnor, medan de två övriga tar upp handläggningen av LVM-lagen respektive vägen in i vården. Alla uppsatserna är skrivna inom ämnet socialt arbete och delkursen "sociala problem och planering", vilket kan jämföras med uppsatserna från föregående år som skrevs i ämnet psykologi. I kursplanen poängteras vikten av att fördjupa kunskaperna om individens relation till samhället och utifrån olika teorier granska det sociala arbetets samhälleliga funktion och villkor.

Det intresse för vårdapparaten som växer fram i uppsatsen från 1975 förstärks och utvidgas i tre av dem som skrivs 1985. I uppsatsen "LVM. Hjälp eller stjälp" diskuterar Nilsson m fl Lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) från 1982. Frågan om tvångsvård av vuxna missbrukare debatterades livligt under slutet av 1970-talet och början av 80-talet. Diskussioner fördes om tvånget skulle ligga inom eller utom socialtjänsten, hur lång vårdtiden skulle vara samt på vilka grunder missbrukarna skulle omhändertas (Nycander, 1996). Olika meningar bröts mot varandra i såväl den allmänna debatten, som i utredningsförslag och remissopinioner[3]. Men 1981 lade socialberedningen ett delbetänkande om tvångsvård av vuxna missbrukare inom socialtjänsten, ett förslag som på nästan alla punkter antogs av riksdagen samma år. Införandet av en tvångslag inom missbrukarvården innebar ett erkännande av missbruket som ett problem i sig och inte enbart som ett symptom på sociala brister.

I uppsatsen om LVM speglas den positiva inställning som fanns till lagen bland politiska partier, myndigheter och frivilliga organisationer (SOU 1987: 22). Det betyder också att uppsatsen genomsyras av ett kontrolltänkande. Lindgren (1992) menar att 1980-talets narkotikapolitik mer än någonsin präglades av ett polisiärt perspektiv. I flera städer utvecklade polisen strategier för att att slå till mot missbruket på gatan. Detta ingick i en repressiv strategi med syftet att skapa ett narkotikafritt samhälle (s 101). Den ökade betydelse som polisen fick inom ramen för narkotikapolitiken avspeglas i olika offentliga utredningar. I en redovisning från regeringens ledningsgrupp för narkotika som kom i slutet på 1970-talet (Ds S 1978:2) har polisen en undanskymd roll, även om de inbegripes i talet om "kraftfulla åtgärder mot smugglare, langare och illegala tillverkare av narkotika" (s 88f). Polisarbetet är koncentrerat till att begränsa produktionen och tillförseln av narkotika. Men sex år senare har polisens uppdrag utvidgats. I narkotikakommissionens slutbetänkande (SOU 1984: 13) talas det såväl om att "försöka stoppa all tillförsel av narkotika" (s 74) som att "kontrollen bör också

3 Mer än tre hundra remissorgan yttrade sig över socialutredningens förslag om vuxentvånget.

begränsa efterfrågan" (s 74). Med den ökade satsningen på efterfrågeorienterade åtgärder följde en ny beskrivning av politiken. I narkotikakommissionens slutbetänkande finns tydliga spår av krigsmetaforer, vilket helt saknas i redovisningen från regeringen ledningsgrupp. I den förra utredningen beskrivs narkotikaproblemet med hjälp av begrepp som t ex front, kamp, mobilisera och slå ner (SOU 1984:13, s 69-75).

Även om det finns en positiv hållning till LVM i uppsatsen pekar författarna ändå på förekomsten av olika brister i handläggningen av LVM-ärenden och menar att tiden mellan anmälan och beslut är alldeles för lång. Man konstaterar att delar av LVM-vården uppvisar mycket dåliga resultat. För det stora flertalet leder tvångsvården inte till några större förändringar av livssituationen. Orsaken till det är bristen på "metoder för att motivera missbrukare till frivillig vård" (s 50). Tvångsvårdens misslyckande kopplas därmed samman med bristfälliga kunskaper i det sociala arbetets metoder.

Den tråden tas upp i två andra uppsatser, där den ena handlar om vägen in i vård medan den andra tar upp de kvinnliga missbrukarnas situation. I uppsatsen "En granskning av rekryteringsvägar, lagar och kunskaper i samband med narkotikamissbruk", pekar Andersson m fl på att socialbyråsekreterare saknar specialkunskaper om missbruk för att kunna upptäcka det i tid. De bristfälliga kunskaperna leder i sin tur till en oförmåga att rekrytera missbrukare till narkomanvården. Det innebär att man "sviker sin klient och hon fortsätter sitt destruktiva leverne och sjunker allt längre ner på skalan" (s 3). Svårigheten med att upptäcka narkomaner beror på att det finns en myt om att de är "långhåriga, skitiga, hysteriska eller farliga". Så är nämligen inte fallet, konstaterar författarna, tunga heroinister kan mycket väl vara välpolerade och trevliga människor. Det kan jämföras med läkaren John Takmans (1966) beskrivning av narkomanerna på 60-talet som improduktiva, toviga och kriminella. 20 år senare framställs narkomanerna av uppsatsförfattarna som vanliga människor. Receptet författarna lämnar för att kunna genomskåda de välpolerade narkomanerna är mera kunskaper. "Arbetet med narkotikamissbrukare (blir) inte ett dugg bättre om man inte har den kunskap som krävs" (s 30), konstaterar man.

Kravet på professionella kunskaper förs även fram i uppsatsen "Kvinnliga missbrukare - missbrukande kvinnor". Andersson m fl drar inte alla narkomaner över en kam utan urskiljer en särskild grupp, nämligen de kvinnliga narkotikamissbrukarna. Författarna menar att de missbrukande kvinnorna lever under

andra förhållanden än vad männen gör. "Den missbrukande kvinnan lever under ett tre gånger så stort förtryck. Det är frågan om ett klassförtryck, ett könsförtryck och dessutom är hon missbrukare och stämplad som avvikare" (s 16). Författarna lyfter även fram andra karakteristiska drag hos kvinnorna som t ex att de saknar en positiv kvinnlig identitet, har låg självkänsla och att de blivit sexuellt utnyttjade. Det är mot den bakgrunden som författarna avrundar uppsatsen med att föreslå inrättandet av enkönade behandlingsinstitutioner, så att narkomanvården även passar kvinnors behov: "I den trygga miljö som det innebär, får de tid och ro att ta itu med sig själva i första hand samt kan få hjälp och stöd av de andra kvinnorna" (s 35).

Båda uppsatserna rör sig gott och väl inom vård- och reformstrategin. Det är i första hand vården och vårdapparaten som står i fokus. Två saker är värda att notera i uppsatserna. För det första för man fram krav på ökade specialkunskaper och för det andra lokaliseras narkotikaproblemet till nya grupper. Kravet på specialkunskaper kan hänga samman både med en strävan mot ökad professionalisering av det sociala arbetet och satsningen från utbildningsinstitutionernas sida på att utbilda generalister. I yrkesrollen ingår det att vara generalist samtidigt som man måste ta sig an t ex komplicerade missbruksärenden, vilket ställer krav på specialkunskaper. Av uppsatserna att döma finns det en brist på specialkunskaper. Utpekandet av kvinnorna som en grupp med särskilda behov avspeglar det samhällsintresse och engagemang som utvecklades för särskilda missbruksgrupper kring mitten av 1980-talet. Intresset från samhällets sida avspeglas bland annat i regeringens förslag 1984 (Ds S 1984:11) om en förstärkning av samhällets insatser mot narkotikamissbruket. Där talar man bland annat om åtgärder riktade mot särskilda grupper som t ex kvinnliga narkotikamissbrukare. Från Socialstyrelsens sida stödde man medvetet, under andra hälften av 1980-talet, projektering och start av några behandlingshem för enbart kvinnor (Socialstyrelsen, 1993:1).

Frågan om kriminalisering av narkotikabruket utreds i två uppsatser som båda mynnar ut i ett avvisande av förslaget till kriminalisering. Huvudargumentet som förs fram i båda uppsatserna är att narkotikamissbruket är ett symptom på sociala missförhållanden och att man därför inte kan lösa det genom att låsa in enskilda narkomaner. Förebyggande åtgärder och erbjudande av vård anses som mer ändamålsenliga åtgärder. Symptomtänkandet i uppsatserna och placeringen av narkotikaproblemet i en samhällelig kontext ligger helt i linje med vård- och

reformstrategins tankemodell. I Svenssons uppsats "Kriminalisering av narkotikamissbruk. Några tankar om vad det skulle innebära för samhället och missbrukaren" närmar sig författaren till och med legaliseringsstrategin när han menar att ungdomars verklighetsflykt, med narkotikans hjälp, är förståelig mot bakgrund av att "vi isolerar oss mer och mer ifrån varandra och flyr istället in i en konstgjord och tillrättalagd verklighet genom TV, film" (s 16). Såsom författaren ser det utgör bruket av narkotika bara ett av många sätt att fly verkligheten på.

Precis som fallet varit de föregående åren finns det 1985 inte någon särskild kurs som tar upp narkotikamissbruket om vi bortser från de socialrättsliga frågorna. Men jämfört med tidigare år har det ändå, att döma av kursplanerna, skett vissa förändringar. På fjärde terminen förekommer delkursen "psykosocialt arbete" där det i litteraturlistan för första gången dyker upp litteratur som bl a tar upp frågan om behandlingen av narkomaner. Det är en bok utgiven av behandlare på Valstadkollektivet som beskriver sin syn på medlevarskap och behandling.[4]

En annan betydelsefull förändring, som framgår av den lokala studieplanen 1985, är att behandlingstanken, åtminstone på papperet, fått ett större utrymme inom socionomutbildningen. Vid sidan av kursen i psykosocialt arbete, där det talas om behandling, har det inrättats en särskild fördjupningskurs med inriktning mot behandlingsarbete. Även inom en annan fördjupningskurs med inriktning på utveckling av grupper, institutioner och organisationer finns ett behandlingstänkande representerat.

Uppsatser och kursplaner 1995

Under 1995 skrivs i runda tal 25 uppsatser inom ramen för kursen "Socialt arbete med drogmissbrukare". Tio av uppsatserna berör företeelser som på olika sätt hänger samman med narkotikamissbruk. De resterande uppsatserna berör andra typer av missbruk. I uppsatserna på temat narkotikamissbruk avspeglas ett vidgat intresse för olika grupper av brukare och missbrukare. Kvinnor som missbrukar narkotika är fortfarande en grupp som är intressant att studera. Vid sidan av den gruppen introduceras två nya, nämligen invandrare som missbrukar narkotika och människor med ett tablettberoende.

Jämfört med tidigare undersökningsår har beskrivningen av de missbrukande

[4] Bergnehr, et al (1982) Medlevarskap och behandling. Liber.

kvinnorna utvecklats. Nu är det olika typer av kvinnor som stiger fram i uppsatserna: förtryckta och prostituerade kvinnor, missbrukande mödrar och tablettberoende kvinnor. I Grahn och Engströms uppsats "Med kroppen som verktyg. En uppsats om sambanden mellan missbruk och prostitution" är det den prostituerade och narkotikamissbrukande kvinnan som står i fokus. Författarna menar att kvinnors missbruk är en politisk fråga: "Det är kvinnans underordnade ställning i samhället som gör att kvinnor börjar missbruka och prostituera sig" (s 19). Vidare skriver man i uppsatsen att missbrukande kvinnor upplevs som ett hot mot den sociala ordningen och samhällets fortbestånd eftersom de är så centrala i födandet och uppfostran av barn. Kvinnornas missbruk beskrivs som mycket destruktivt. Författarinnorna menar att en lösning på problemet är större jämlikhet mellan könen: "Som vi ser det måste samhället förändras på många punkter för att inte driva människor in i ett avvikande beteende, könslig jämlikhet är bara en del" (s 44).

Temat om den förtryckta kvinnan tas även upp i Arnesens och Briands uppsats "Att växa ur ett underläge. Om fyra kvinnors väg mot förändring sett ur ett materialistiskt perspektiv". Författarinnorna konstaterar att missbrukande kvinnor och män inte lever under samma villkor och att det är en återspegling av de maktförhållanden som råder mellan könen. Maktförhållandena mellan könen påverkar kvinnors självkänsla på ett negativt sätt, där särskilt kvinnors missbruk omgärdas av skam och skuld. Vidare talar författarinnorna om att kvinnors behov skiljer sig från mäns. Mot bakgrund av dessa förhållanden försvarar författarna enkönade behandlingsinstitutioner och menar att "för vissa kvinnliga missbrukare tycks det enkönade alternativet kunna tillgodose dessa kvinnors speciella behov" (s 6). Uppsatsen fokuserar annars förändringsprocesser på en behandlingsinstitution för kvinnor.

En grupp som inte förekommit de andra undersökningsåren är de tablettberoende. I Hofs uppsats "Den onda cirkeln. Bruket av bensodiazepiner - ett ordinerat beroende" är det beroendet av bensodiazepiner som belyses. Författarinnan gör i uppsatsen klart att tablettberoende människor inte är missbrukare och "att vara läkemedelsberoende betyder i allmänhet att man följer de rekommendationer och anvisningar som man faktiskt fått av sin behandlande läkare" (s 3). Begreppet missbrukare leder tankarna till "en egoistisk person som i första hand söker 'kickar', eufori och personlig tillfredsställelse. Det är ett moraliserande omdöme" (s 12), fortsätter författaren. Samtidigt får vi veta att det givetvis finns

de som missbrukar tabletter. När författarinnan tar upp frågan om tablettbrukarnas beroende hänvisar hon till ett allmänpsykiatriskt diagnosinstrument (DSM-III-R) och WHO:s konstaterande att tablettberoende innehåller både psykiska och fysiska komponenter.

De som blir tablettberoende tillhör en grupp av socialt etablerade människor som av läkare ordinerats sömn- och rogivande medel mot ångest, sömnlöshet eller någon krisreaktion: "De äter sin medicin, sköter sina jobb, bor tillsammans med sina familjer och de lever sina liv utan att i regel väcka någon större uppmärksamhet" (s 42). Det handlar oftast om kvinnor i medelåldern och däröver, även om antalet tablettberoende män är betydande. Författarinnan menar att dominansen av kvinnor kan hänga samman med den kvinnliga könsrollen: "Kvinnor lär sig redan som flickor att inte vända sina aggressioner och sin vanmakt utåt, vilka då istället vänds inåt, mot det egna jaget" (s 30). Vidare får vi veta att tablettberoendet föder känslor av skam och skuld hos de drabbade.

Sättet att komma till rätta med tablettberoende, menar författarinnan, står inte enbart att finna i erbjudandet av vård utan det handlar i lika stor utsträckning om "vilken beredskap vi har att ta hand om våra mänskliga behov och hur vi förmår att ge uttryck för dem inför oss själva och till andra" (s 43). Det är först när vi accepterar att livet har både ljusa och mörka sidor som det blir möjligt att komma till rätta med tablettberoendet, fortsätter uppsatsförfattarinnan.

Vid sidan om de tablettberoende stiger invandrarna fram som en ny grupp av narkotikamissbrukare. I Janssons uppsats "Zigensk kultur och narkotikamissbruk bland zigenare i Sverige" beskrivs narkomanen som en ung zigensk man som bor i en storstad. Bakgrunden till varför vissa zigenska ungdomar börjar missbruka narkotika är, menar författarinnan, att zigenarna bildar en underklass i det moderna Sverige: "En mycket stor del av zigenarna är arbetslösa och lever på bidrag från samhället" (s 27). Till detta läggs också den problematiska situation som de zigenska ungdomarna befinner sig i, som medlemmar av både den svenska och zigenska kulturen. I uppsatsen talas det vidare om att narkotikamissbruket är ett brott mot den zigenska kulturen och att skammen drabbar hela familjen. Den enskilde familjemedlemmens missbruk blir hela familjens angelägenhet och man väntar in i det längsta med att anlita samhällets behandlingsresurser.

Uppsatserna om de kvinnliga narkotikamissbrukarna har flera beröringspunkter med tänkandet inom vård- och reformstrategin, bland annat är symptomtänkandet framträdande i båda uppsatserna. Missbruket och beroendet beskrivs

som symptom på underordning och en särskild könssocialisation, där vägen till ett minskat narkotikamissbruk och ett drogfritt liv sägs gå via behandling och politiska förändringar. Även i uppsatserna om de tablettberoende och zigenarna är symptomtänkandet påtagligt. Sociala och existentiella villkor sägs ligga bakom missbruket. Till skillnad från de andra uppsatserna har däremot behandlingstanken en mycket undanskymd position när det gäller åtgärder mot missbruk såväl bland zigenarna som de tablettberoende.

Jämfört med uppsatserna från föregående år lokaliseras narkotikaproblemet 1995 inte enbart till underpriviligierade ungdomar och kvinnor. Socialt etablerade människor med ett tablettberoende är en ny grupp som står i bjärt kontrast till de andra, socialt marginaliserade narkotikamissbrukarna. Lokaliseringen av narkotikaproblemet till grupper med olika social status i samhället får konsekvenser för sättet på vilket författarna beskriver narkotikabruket. I en av uppsatserna om de kvinnliga narkomanerna beskrivs missbruket som destruktivt, medan missbruket bland zigenska ungdomar snarare kopplas samman med problemet att tillhöra två olika kulturer. I uppsatsen om tablettberoende väjer författarinnan för ordet missbruk och menar att det närmast är en förolämpning mot de tablettberoende. Istället används beroendebegreppet för att beskriva det "ofrivilliga" fysiska och psykiska beroende som utvecklas.

I kursplanerna för 1995 återfinns för första gången en särskild kurs - "Socialt arbete med drogmissbrukare" - som bl a behandlar ämnet narkotikamissbruk. Det är en valbar fördjupningskurs om 20 poäng. I kursplanen talas det bl a om "att ge kunskaper om bruk och missbruk av droger (...) ge en orientering om olika förklaringar av missbrukets orsaker (...) ge kunskap om olika behandlingsmodeller för socialt arbete med drogmissbrukare". Till kursen hör obligatorisk litteratur som bl a tar upp olika aspekter av narkotikaproblemet. Vid sidan av fördjupningskursen nämns ordet missbrukare endast vid ett tillfälle i de övriga kursplanerna. Det dyker upp på en kurs om 10 poäng i socialt arbete. I den kursens obligatoriska litteratur ingår även en bok som knyter an till narkotikamissbruket.[5]

5 Revstedt, Per (1995) Motivationsarbete. Liber.

Slutsatser

Vid en jämförelse av kursplaner från åren 1955, 1965, 1975, 1985 och 1995 framgår det att narkotikamissbruket inte nämns i någon av skolans kursplaner förrän 1995, om vi bortser från den socialrättliga kursen. Detta behöver emellertid inte innebära att narkotikamissbruket inte tagits upp i socionomutbildningen under föregående år. Kursplanerna bör i första hand betraktas som formella dokument, vilka inte alltid avspeglar det som verkligen sker i undervisningssituationen. Att döma av de uppsatser som skrivits under perioden har narkotikafrågan trots allt fått en viss belysning genom åren.

Finns det några skillnader i sättet på vilket narkotikaproblemet beskrivs i de olika uppsatserna och avspeglar de den dominerande synen på narkotikaproblemet i samhället? Det finns tydliga skillnader i sättet på vilket narkotikaproblemet beskrivs under undersökningsperioden. Den första uppsatsen i ämnet skrevs inte förrän 1965, vilket avspeglar det intresse som väcktes kring narkotikafrågan vid den här tiden. Det är först kring mitten av 1960-talet som narkotikamissbruket börjar uppfattas som ett socialt problem i Sverige. Uppsatsen präglas av det tänkesätt som var utbrett inom kontroll- och sanktionsstrategin, där beskrivningen av narkomanen koncentrerades kring moraliska aspekter. Tio år senare är det vården och vårdapparaten som står i fokus och frågan om vad som är bra vård. Vid sidan av detta talas det om missbruket som ett symptom på politiska och sociala missförhållanden. Det ligger väl i linje med samhällets satsningar på vård, samt vård- och reformstrategins betoning av vård istället för straff.

Lindgren menar att kontroll- och sanktionstrategin utmanades av vård- och reformstrategin i mitten på 1960-talet för att sedan existera parallellt med denna. Det förhållandet kan spåras i uppsatsen från 1975, som beskriver Hasselakollektivet - ett behandlingshem för tvångsomhändertagna unga narkotikamissbrukare. Hasselakollektivet var på sin tid förespråkare för både tvångsvård och en ny modell för behandling av narkotikamissbrukare. 1985 vidgas och förstärks intresset för vården och vårdapparaten. Men samtidigt syns tecken på ett fortsatt starkt kontrolltänkande, riktat mot den enskilde missbrukaren. I några uppsatser studeras tvångsvården och sättet på vilket narkomanen rekryteras till vården. I det sammanhanget talar man om behovet av och bristen på professionella kunskaper för att kunna hjälpa. Mot bakgrund av den successiva utbyggnaden av vårdapparaten under 1980-talet och indefinieringen av nya grupper av narkomaner är kravet på nya kunskaper inte särskilt svår att förstå.

Talet om en brist på professionella kunskaper återkommer inte i uppsatserna från 1995. Det kan delvis hänga samman med att uppsatsförfattarna i "missbrukskursen" får ta del av den kunskap som finns på området. Intresset för behandling och nya missbruksgrupper håller däremot i sig, vilket även gäller förståelsen av missbruk som ett symptom på sociala och politiska missförhållanden. Det som emellertid utmärker uppsatserna från 1995 är det övervägande intresset för olika målgrupper. Lokaliseringen av narkotikaproblemet till tvångsomhändertagna ungdomar från underpriviligierade förhållanden, som fallet var 1965 och 1975, är till ända. Redan 1985 talas det om kvinnliga narkomaner och myten om den långhåriga, skitiga och farliga narkomanen ifrågasätts. Intresset har väckts för de människor som lever utanför de kriminella missbrukskretsarna, vilket i vissa fall bidragit till en normalisering av missbruksproblematiken. Den sociala differentieringen av narkotikamissbruket, som kan skönjas i uppsatserna, har medfört att så väsensskilda grupper som invandrare, prostituerade kvinnor, missbrukande mödrar och tablettberoende kvinnor och män blivit föremål för uppsatser skrivna på temat narkotikamissbruk.

Monografier

Bejerot, Nils (1968) *Narkotikafrågan och samhället.* Stockholm: Aldus.

Berger, Peter (1967) *The sacred canopy.* New York: Anchor Books.

Christie, N och Bruun, Kettil (1985) *Den gode fienden. Narkotikapolitik i Norden.* Stockholm: Rabén & Sjögren.

Conrad, Peter och Schneider, Joseph W (1992) *Deviance and medicalization. From badness to sickness.* Philadelphia: Temple University Press.

Fahlström, Öyvind (1970) *Om livskonst o.a.* Stockholm: Bonniers.

Hilte, Mats (1990) *Droger och disciplin. En fallstudie av narkomanvård i Malmö.* Lund: Arkiv.

Huxley, Aldous (1954) *The Doors of Perception.* London: Chatto & Windus.

Lindgren, Sven-Åke (1993) *Den hotfulla njutningen. Att etablera drogbruk som samhällsproblem 1890-1970.* Stockholm: Symposium Graduale.

Nycander, Svante (1996) *Svenskarna och spriten. Alkoholpolitik 1855-1995.* Stockholm: Sober.

Olsson, Börje (1994) *Narkotikaproblemets bakgrund. Användning av och uppfattningar om narkotika inom svensk medicin 1839-1965.* Rapport-serie nr 39. Stockholm: CAN.

Takman, John (1966) *Socialmedicinsk vardag.* Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Antologier

Duster, Troy (1989) "The Legislation of Morality" i Kelly D H, red,: *Deviant Behavior.* New York: St. Martin´s Press.

Tidskriftsartiklar

Blumer, Herbert (1971) "Social Problems as Collective Behavior". *Social Problems,* vol 18, s 298-307.

Hilgartner, Stephen och Bosk, Charles L (1988) "The Rise and Fall of Social Problems". *American Journal of Sociology,* vol 94, nr 1, s 53-78.

Spector, Malcolm och Kitsuse, John I (1973) "Social Problems: A Re-formulation". *Social Problems,* 21, s 145-59.

Lindgren, Sven-Åke (1992) "A criticism of Swedish drug policy". *International Journal on Drug Policy,* vol 3, nr 2, s 99-104.

Rapporter

Ds S 1978:2. *Åtgärder mot narkotikamissbruk. Redovisning från regeringens ledningsgrupp för narkotikafrågor.* Stockholm: Liber.

Ds S 1984:11. *Offensiv narkoman II. Rapport från en arbetsgrupp om behandling av narkotikamissbrukare.* Stockholm: Liber.

Socialstyrelsen, 1993:1. *Effekter av narkomanvård.* Stockholm: Gotab.

SOU 1984:13. *Samordnad narkotikapolitik. Slutbetänkande av narkotikakommissionen.* Stockholm: Liber.

SOU 1987:22. *Missbrukarna, Socialtjänsten, Tvånget.* Stockholm: Allmänna förlaget.

Uppsatser

Agrell, Catarina (1965) *Jämförelse mellan narkotikamissbrukare och övriga elever på Ryagårdens yrkesskola.* Lunds universitet: Socialhögskolan.

Andersson, Birgitta m fl (1985) *Kvinnliga missbrukare - missbrukande kvinnor.* Lunds universitet: Socialhögskolan.

Andersson, Jonas m fl (1985) *En granskning av rekryteringsvägar, lagar och kunskaper i samband med narkotikamissbruk.* Lunds universitet: Socialhögskolan.

Arnesen, Anette och Gaëlle Briand (1995) *"Att växa ur ett underläge" Om fyra missbrukande kvinnors väg mot förändring sett ur ett materialistiskt perspektiv.* Lunds universitet: Socialhögskolan.

Fust, Ann m fl (1975) *"När man jämför..." Ett försök till jämförelse mellan traditionell institutionsvård för ungdomar och Hasselakollektivet.* Lunds universitet: Socialhögskolan.

Grahn, Sandra och Anna Engström (1995) *Med kroppen som verktyg. En uppsats om sambanden mellan missbruk och prostitution.* Lunds universitet: Socialhögskolan.

Hoff, Carina (1995) *Den onda cirkeln. Bruket av bensodiazepiner - ett ordinerat beroende.* Lunds universitet: Socialhögskolan.

Jansson, Elisabeth (1995) *Zigensk kultur och narkotikamissbruk bland zigenare i Sverige.* Lunds universitet: Socialhögskolan.

Lorentzon, Ethel m fl (1985) *Kriminalisera narkotikabruket.* Lunds universitet: Socialhögskolan.

Nilsson, Maria m fl (1985) *LVM, hjälp eller stöd? Ett projekt om narkomaner aktuella för tvångsvård i Malmö åren 1982-85.* Lunds universitet: Socialhögskolan.

Svensson, Rolf (1985) *Kriminalisering av narkotikamissbruk. Några tankar om vad det skulle innebära för samhället och missbrukaren.* Lunds universitet: Socialhögskolan.

ANDERS ÖSTNÄS

Att utveckla en ny kurs

Socialt arbete med inriktning på handikapp och rehabilitering

Kapitelrubriken - socialt arbete med inriktning på handikapp och rehabilitering - syftar på en kurs som utvecklades på Socialhögskolan i Lund under åren 1993-94. Den har två målgrupper: yrkesverksamma socionomer eller jämförbara som arbetar med funktionshindrade samt skolans studenter. Kursen ligger på nivån 51-70 poäng i socialt arbete och fordrar minst 80 poäng (perioden 1994-96 fordrades 100 poäng) från socionomprogrammet eller motsvarande utbildning som särskilt behörighetskrav. Jag skall börja med att beskriva bakgrunden till kursen för att sedan ta upp en del kring innehållet med fokus på centrala begrepp och utvecklingen av handikapprörelsen samt den förda svenska handikappolitiken.

Kursens bakgrund

Socionomutbildningen är en generalistutbildning med utgångspunkt från "grundämnena" sociologi, psykologi, socialpolitik med samhällsekonomi, rättskunskap och social metodik. Bredden på utbildningen innebär i sin tur att möjligheten

till fördjupning av kunskaperna kring olika målkategorier - invandrare, funktionshindrade, äldre, ungdomar - delvis är begränsad. Dessa målkategorier tas upp i olika delkurser i utbildningen, men några längre fördjupade avsnitt handlar det sällan om. Däremot finns det alltid möjlighet att skriva uppsats i olika kurser kring invandrare, funktionshindrade, ungdomar etc, vilket i sig kan ses som fördjupade moment. Från början av 1990-talet har det i ökad utsträckning förts fram önskemål från både studenter och yrkesverksamma att skolan skulle inrätta invandrarkurser, äldrekurser, handikappkurser etc.

En kortare genomgång av kursplaner och projektarbeten under de gångna femtio åren visar att frågor kring handikapp och rehabilitering visserligen behandlats i olika kurser samt att det skrivits en del projektarbeten (främst i slutet av 1960-talet), men att det saknats fördjupande moment inom detta viktiga fält. Under de drygt tjugo år, som jag varit verksam som lärare i sociologi och socialt arbete på skolan, har jag ofta hört önskemål om mer kunskaper inom handikappområdet. Under 1990-talet har Socialhögskolans möjligheter att bedriva uppdragsutbildning och att genomföra fördjupningskurser mot speciella målkategorier ökat. Hösten 1993 genomfördes den första fördjupningskursen kring socialt arbete med äldre med Peter Andersson som kursföreståndare. Kursen var på 20 poäng(utbildningsnivå: 51-70 poäng) och löpte på halvfart. Samma höst tog lärarkollegiet upp en diskussion kring motsvarande kurs med inriktning på handikapp och rehabilitering. Intresset från fältet var stort eftersom fortbildningsmöjligheter kring handikapp- och rehabiliteringsfrågor för yrkesverksamma var begränsade. Andra faktorer som spelade in var genomförandet av viktiga reformer som berörde handikappfältet - Ädelreformen, Psykiatrireformen och Handikappreformen med nya LSS-lagen (i kraft 1994). Med tanke på försäkringskassans nya roll som samordnare av rehabiliteringsinsatser blev även denna målgrupp, dvs försäkringskassepersonal, intressant.

Det ser nästan ut som en tanke att handikappkursen växte fram samtidigt som LSS-lagen började tillämpas. Denna lag, som riktar sig till gravt handikappade, kan ses som en viktigt milstolpe i den handikappolitiska utvecklingen i vårt land. Eftersom jag dels är allmänt intresserad av handikappfrågor, dels forskar kring handikappidrotten anmälde jag intresse att ansvara för en eventuell kurs. Själva kursen växte fram som en dialog mellan skolan (främst prefekten PerGunnar Edebalk, studierektor Inger Farm och jag själv) och en referensgrupp av socionomer och andra verksamma inom handikappfältet under våren 1994. Ett utkast

till kursplan och litteraturlista upprättades, sändes ut på remiss till fältet samt fastställdes av institutionsstyrelsen i slutet av maj 1994. Dessförinnan - i början av maj - skulle anmälningarna till kursen vara inlämnade. Intresset för kursen var glädjande stort. I början av september 1994 samlades den första kullen av studerande (drygt 30 stycken), där flertalet var socionomer med erfarenhet av socialt arbete med handikappade. En relativt stor grupp av dessa socionomer kom från försäkringskassan. I det här sammanhanget kan nämnas att skolan inledde ett samarbete med försäkringskassan i Malmöhus län, vilket bl.a. resulterade i två uppdragskurser under våren 1995, som jag ansvarade för.

Kursen syftar bl.a. till att utifrån ett tvärvetenskapligt perspektiv ge kunskaper som belyser olika aspekter av den handikappades eller funktionshindrades livssituation i dagens samhälle med utgångspunkt från materiella, sociala, psykosociala och kulturella livsvillkor. Innehållsmässigt tar den upp bl.a. olika handikappbegrepp, lagstiftningsfrågor på handikappområdet, handikapprörelsens utveckling, den förda handikappolitiken, etiska frågor kring handikapp, det samlade rehabiliteringsfältet, forskningsaspekter kring handikapp och rehabilitering. Kursen som är på 20 poäng går på halvfart och kvällstid. Utbildningsnivån är som nämnts 51-70 poäng. Kursen är uppdelad i tre delmoment: "Perspektiv på handikapp"(4 p), "Handikapp och samhälle"(6 p) samt "Habilitering och rehabilitering"(10 p).

Denna kurs liksom äldrekursen och en kurs i hälso- och sjukvård (påbörjad hösten 1995 med Ulla Melin-Emilsson som kursföreståndare) ger en bild av den brytningstid som Socialhögskolan (liksom andra institutioner) befinner sig i - en brytningstid som präglas av att grundutbildningen i allt högre utsträckning kompletteras med kurser av andra slag - påbyggnadskurser, fördjupningskurser, uppdragsutbildning.

Det jag tagit upp kring kursens bakgrund kan ge en bild av hur vi på Socialhögskolan arbetar fram en kurs för speciella målkategorier som skall komplettera grundutbildningen. Nu över till några innehållsmässiga aspekter på kursen.

Några centrala begrepp

Ett av kursens inledande moment handlar om centrala begrepp, som handikapp och funktionshinder, normalisering, integrering, utvecklingen av handikapprörelsen och den förda handikappolitiken. Jag skall göra några "nedslag" i innehållsfloran.

Handikapp och funktionshinder

Begreppet handikapp är ursprungligen en engelsk vadslagningsterm från 1500-talet. Vinnaren av de involverade vadslagarna fick under en oväldig domares överinseende ta ner handen i mössan (hand-in-cap) för att greppa vinsten (potten). I slutet av 1800-talet började begreppet användas i idrottssammanhang - inom hästsport, tennis och kanske framför allt golf. Golfsportens popularitet beror i stor utsträckning på handikappsystemet. Inom handikappfältet introducerades begreppet under 1950-talet som ett samlingsbegrepp för olika typer av funktionshinder. Begreppet blev än mer manifesterat genom bildandet av Handikapporganisationernas Centralkommitté (HCK) 1962. I slutet av 1960-talet förändrades synen på begreppet handikapp från att ha varit ett individbaserat begrepp till ett miljörelaterat begrepp. Omsorgskommitténs betänkande om flerhandikappade (SOU 1980:16) uttrycker det på följande sätt:

> "Handikapp uppstår vid mötet mellan en person som har en skada eller sjukdom och en bristfällighet i en miljö eller en verksamhet som gör miljön eller verksamheten svårtillgänglig eller otillgänglig för honom".

Baserat på WHO:s handikappklassifikation från 1980 kan man tala om tre olika nivåer: skada eller sjukdom på organnivå (impairment), funktionsnedsättning på individnivå (disability) samt handikapp på situationsnivå eller (social) miljönivå (handicap). Det är således situationen eller miljön (fysisk eller social) som avgör om en person är handikappad eller inte. Sociologen Mårten Söder (1983) menar i en analys av det miljörelativa handikappbegreppet att det fyller framför allt tre viktiga funktioner:

1. Det identifierar ett behov, dvs det pekar ut människor med speciellt behov av stöd och hjälp, dvs ett tydliggörande för myndigheterna.
2. Det kanaliserar i enlighet med ovan resurser för att fylla de specificerade behoven, dvs myndigheterna får tillställa resurser.
3. Det begripliggör den process som skapar behoven.

De två första funktionerna är av mer individinriktad karaktär, medan det tredje speglar den svenska debatten kring handikappfrågorna från det sena 1960-talet och framåt.

I LSS-lagen från 1994 användes "funktionshindrad" som samlingsbegrepp på individnivå. Detta kan tolkas som mer relaterat till miljöbegreppet än det tidigare använda begeppet "funktionsnedsättning". Det senare kan tolkas mer i termer av brist(er) på organnivå. I engelskan är handikappbegreppet praktiskt taget utmönstrat och ersatt med "disability". Begreppet utvecklingsstörd har också "officiellt" ersatt tidigare begrepp som psykisk utvecklingsstörning eller förståndshandikappad.

Normalisering och integrering

Normaliseringsbegreppet användes första gången i början av 1940-talet av en statlig utredning, den s.k. Kjellmankommittén. I utredningsuppdraget fastslogs att äldre och fysiskt icke fullvärdiga personer (s.k. partiellt arbetsföra) ofta ställdes utanför produktionen i lågkonjunktur och senare hade svårt att återkomma när väl konjunkturen svängt uppåt. De partiellt arbetsföra eller handikappade ansågs utgöra en "restkategori" - en avvikarkategori, som det gällde att "normalisera". Det grundläggande perspektivet var normalisering till den befintliga arbetsmarknaden. Samtidigt framfördes tankegångar att samhället i viss mån skulle anpassas efter de handikappades villkor. Här fanns således ett embryo till ett miljörelaterat resonemang. Det finns dock anledning att tro att tillsättandet av utredningen i viss utsträckning styrdes av konjunkturerna under krigsåren. En del av den svenska arbetskraften var ju inkallad under kriget och när utredningen tillsattes (oktober 1943) fanns det fortfarande viss risk att Sverige skulle dras in i kriget. De partiellt arbetsföra eller handikappade sågs helt enkelt som en möjlig reserv i produktionen. Senare aktualiserades begreppet av dansken Bank-Mikkelsen 1959 i samband med en utredning kring utvecklingsstörda i Danmark. Normalisering började nu användas i syfte att förbättra levnadsvillkoren för en av de mest utsatta handikappkategorierna - de utvecklingsstörda. I korthet gick normalisering ut på att de utvecklingsstörda skulle leva ett liv så nära det normala som möjligt. Men vad innebär då "ett normalt liv"? Under 1960-talet kompletterade generalsekreteraren i FUB (Föreningen för utvecklingsstörda barn; senare vidgat till att omfatta även ungdom och vuxna), Bengt Nirje, Bank-Mikkelsens tankegångar och formulerade 1969 den s.k. normaliseringsprincipen, vilket i korthet innebar att samhället skulle tillhandahålla möjligheter för utvecklings-

störda att leva under så normala levnadsvillkor som möjligt - med normal dygnsrytm (upp i "normal" tid på mornarna), normal veckorytm (njuta av helgen som alla andra), årsrytm (kunna ta semester), normalt boende (egen lägenhet eller gruppboende i stället för stora institutioner), sexuella relationer med det motsatta könet (i princip förbjudet under institutionsboendet) och inte minst ha ett arbete som alla andra. Detta "normaliserade" liv såg Nirje till skillnad från Bank-Mikkelsen som oförenligt med institutionsboende. Nirje såg också till skillnad från dansken normalisering mer som ett medel än som ett mål - ett medel mot ökad samhällsintegrering. Artikeln om normaliseringsprincipen som Nirje skrev 1969 var avfattad på engelska - för en mer internationell publik. Under årens lopp har Nirje i viss mån förändrat sin tolkning av normalisering - mot en tydligare markering av självbestämmande och respekt för den enskildes integritet. Detta ligger också i linje med intentionerna i LSS-lagen.

Amerikanen Wolf Wolfensberger var en annan auktoritet som tog upp normaliseringsbegreppet till diskussion i början av 1970-talet. Det var början till en stundtals het diskussion som varade i närmare 20 år - mellan företrädare för den skandinaviska modellen med Nirje i spetsen och den amerikanska skolan främst företrädd av Wolfensberger. Striden gällde tolkningen av normalisering, där den amerikanska skolbildningen mer markerade att den utvecklingsstörde(och även andra handikappkategorier) skulle försöka anpassa sig till roller i samhället, som var högt värderade, dvs anpassning till någon form av samhällelig mainstream. Nirje m.fl. gav den utvecklingsstörde fler frihetsgrader - att själv bestämma över sitt eget liv. Jag skall inte fördjupa mig mer i den här debatten utan i stället konstatera att under årens lopp har de bägge skolbildningarna närmat sig varandra. Det övergripande synsättet är trots alla diskussioner detsamma - att hjälpa den utvecklingsstörde till ett kvalitativt bättre liv. Normaliseringsprincipen har haft en stor betydelse såväl för de utvecklingsstörda som för andra handikappkategorier i vårt land och påverkat både handikapprörelsens utveckling och den förda handikappolitiken. Den bildade också grunden för det första stora samhällsvetenskapliga forskningsprojektet kring handikapp i Sverige - projektet "Mental Retardation" i Uppsala initierat av psykologen Lars Kebbon och sociologen Mårten Söder i början av 70-talet. Principen har varit ledstjärna för handikapprörelsens kamp för ökad delaktighet i samhällslivet. Den har också bidragit till ett förändrat synsätt på de handikappade i allmänhet och de utvecklingsstörda i synnerhet under de senaste trettio åren.

Integrering är ett begrepp som hör nära samman med normalisering. Det kommer av det latinska ordet integer som betyder oförminskad, hel. Från detta uttryck avledes verbet integrare (fullständiggöra) och integratio (förnyelse alternativt återupprättande av tidigare fullkomligt tillstånd). Integrering kan således tolkas som en process mot ett införande av delen i helheten(det fullständiggjorda), där helheten är samhället och delen i detta fallet den avvikande, den handikappade. Söder har i sin avhandling "Vårdorganisation, vårdideologi och integration"(1981) tagit upp fyra olika aspekter av integrering:

- Fysisk integrering; där funktionshindrade och icke-funktionshindrade befinner sig (blandas) på samma ställe, t ex på arbetsplatsen, i skolan.
- Funktionell integrering; samordning över "gränserna" när det gäller lokaler eller service, men inte nödvändigtvis under samma tidpunkt.
- Social integrering; någon form av grundläggande social interaktion eller umgänge mellan funktionshindrade och icke-funktionshindrade.
- Samhällelig integrering; reell delaktighet i samhällslivet i form av deltagande i produktionen eller i fritidsverksamheten.

Pedagogen och handikappforskaren Anders Gustavsson(1990) har studerat funktionshindrade barns och ungdomars levnadsförhållanden och ifrågasätter om den fysiska och funktionella integreringen verkligen lett till social integrering. Det verkar utifrån Gustavssons studier som om de integrerade barnen egentligen inte är tillsammans med andra utan enbart vistas på samma plats, dvs att integreringen enbart är fysisk och inte social.

Utvecklingen av handikapprörelsen och handikappolitiken

Jag skall här skissera några drag kring utvecklingen av den svenska handikapprörelsen och handikappolitiken under de senaste trettio åren. Normalisering, integrering och det miljörelativa handikappbegreppet har varit ledstjärnor vid organiseringen och utveckling av handikapprörelsen och handikappolitiken. Den organisatoriska basen skapades genom samgåendet av de större handikappförbunden i Handikappförbundens Centralkommitte (HCK) 1962, men det egentliga genombrottet kom i mitten av 1960-talet. Det skall också sägas att organisering-

en var långt ifrån konfliktfri, vilket är naturligt om man tar i beaktande dels att olika intressen skall samordnas, dels att vissa förbund, tex FUB, har fler intressenter (föräldrar, anhöriga, experter) än funktionshindrade. Aktiva ledare som Rickard Sterner (från FUB) och Charles Hedkvist (från De Blindas Förening) bidrog till att HCK blev en viktig aktör i den socialpolitiska debatten under 1960-talet. I slutet av 1960-talet kom handikappolitikern Vilhelm Ekensteen från Lund ut med en mycket uppmärksammad bok - "På samhällets bakgårdar"(1968). Författaren, som själv är synskadad och rullstolsburen, vänder sig i boken mot den individ- och vårdcentrerade människosyn, som dittills präglat både politiker, tjänstemän och allmänhet. Ekensteen vill i boken sätta in handikappfrågorna i ett samhällsperspektiv. Han menar att ett kapitalistiskt samhälle som det svenska präglas av utslagning inom skola och arbetsmarknad, bostadssegregation och vidgade klassklyftor. Samtidigt vill han föra upp handikappfrågorna på den politiska agendan. Boken innebär också en stark plädering för det miljörelativa handikappbegreppet. Publiciteten kring Ekensteens bok plus dennes eget agerande bildade grunden för skapandet av organisationen Anti-Handikapp, 1969. Organisationen låg rätt i tiden - en tidsperiod som präglades av ökad politisk medvetenhet, radikalism och ett starkt samhällsengagemang. Anti-Handikapp anordnade också de första demonstrationerna för de handikappades rättigheter i april 1969 i Stockholm och Lund. Anti-Handikapp spelade rollen av ett politiskt avantgarde, som dittills hade varit okänt. Organisationen gav också ut en tidskrift - AH-bulletinen. Likheten med den samtida Vietnam-bulletinen är slående. Ekensteen(1992) menar att Anti-Handikapp framför allt fyllt fyra funktioner:

- Anti-Handikapp formulerade det relativa handikappbegreppet och lyckades åstadkomma dess genombrott.
- Anti-Handikapp påvisade handikappfrågornas politiska grundkaraktär.
- Anti-Handikapp bidrog till en radikalisering av den etablerade handikapprörelsen.
- Anti-Handikapp angrep den förnedrande och politiskt konserverande välgörenheten på handikappområdet.

Man kan se Anti-Handikapp som en motstånds- eller befrielserörelse för normalisering och integrering av de funktionshindrade på livets olika arenor - utbild-

ning, arbete, boende, kommunikation och fritid. Det handlar också om en befrielse från den stigmatiserande handikappidentiteten. Även om Anti-Handikapp aldrig var särskilt omfattande när det gäller antalet medlemmar så har den spelat en stor roll ideologiskt och som forum för debatt. Den initierade fördjupade diskussioner inom den breda handikapprörelsen även om det fanns en hel del som ansåg organisationen som väl provocerande och radikal. Dessa diskussioner ledde bl.a. till ett omfattande programarbete inom HCK, som mynnade ut i handikapprörelsens första riktiga stormöte - rikskonferensen i riksdagshuset vid Sergels torg i Stockholm 1972, då efter många och långa diskussioner de 400 ombuden för olika förbund antog programmet "Ett samhälle för alla". Handikapprörelsen hade en gemensam ideologisk bas som bl.a. byggde på det miljörelativa handikappbegreppet.

Även om den ideologiska basen var tämligen likartad med normalisering, integrering och det miljörelativa handikappbegreppet som honnörsbegrepp med åtföljande krav på omfattande avinstitutionaliseringar (mentalsjukhus, vanföreanstalter, institutioner för utvecklingsstörda) fanns stora motsättningar inom handikapprörelsen. Det gällde framför allt i sättet att arbeta och organisera sig. En sådan motsättning fanns tidigt mellan HCK och De Handikappades Riksförbund(DHR;namnbyte från De Vanföras Riksförbund 1965). Namnbytet väckte ont blod hos många handikappförbund som ansåg det förmätet av DHR att anta ett organisationsnamn som associationsmässigt sa sig representera alla kategorier funktionshindrade. En annan orsak var organisationsformen. HCK bygger sin organisation på förbundsbasis ungefär som LO, där HCK mer har rollen som opinionsbildare, utredare och samordnare. DHR,däremot,söker organisera alla kategorier funktionshindrade inom en region eller ett lokalt upptagningsområde. Detta ledde till en brytning 1971, då DHR lämnade HCK. I slutet på 80-talet(1989) lämnade även de synskadade HCK. 1994 byter HCK namn till Handikappförbundens SamarbetsOrgan - HSO.

Under 1970- och 1980-talen expanderade handikapprörelsen ytterligare samtidigt som den fick en mer internationell prägel. Ett märkesår i det avseendet var 1981, då Handikappinternationalen eller DPI (Disabled Peoples International) bildades och FN proklamerade det internationella handikappåret.

Under 1990-talet har det hänt en hel del på det handikappolitiska området. 1989-års handikapputredning (initierad av bl.a. statsrådet Bengt Lindqvist och fullföljd av socialminister Bengt Westerberg) avlämnade 1992 sitt slutbetänkan-

de med titeln "Ett samhälle för alla" - samma tema som handikapprörelsen samlades kring tjugo år tidigare. Handikapputredningen med sina sex betänkanden (plus delrapporter) lade grunden för den framtida handikappolitiken genom införandet av LSS-lagen 1994 - Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade. Den är en rättighetslag som ger den s.k. personkretsen (utvecklingsstörda, autistiker, hjärnskadade och andra med varaktiga och omfattande fysiska eller psykiska funktionshinder) rätt till omfattande stöd och service (ledsagarservice, biträde av kontaktperson, avlösarservice i hemmet, korttidstillsyn, bostad med särskild service och kanske framför allt rätt till personlig assistent) utöver det som socialtjänstlagen ger. LSS kan således ses som en pluslag, där det bl.a. poängteras (paragraf 7) att "den enskilde skall genom insatserna tillförsäkras goda levnadsvillkor" samt (...) "att de skall anpassas till mottagarens individuella behov samt utformas så att de är lätt tillgängliga för de personer som behöver dem och stärker deras förmåga att leva ett självständigt liv". Det verkligt revolutionerande med den nya lagen är assistansreformen eller rätten till personlig assistent. För de svårast funktionshindrade, de s.k. brukarna (cirka 7.000 i landet) innebär assistansreformen bl.a. följande:

- En överblick över den egna livssituationen. Det är den enskilde brukaren som själv disponerar assistansen.
- Den enskilde kan få hela assistansberoendet täckt - över hela dygnet.
- Överblicken och helheten är också grundläggande för självbestämmandet. Den enskilde normaliseras i den bemärkelsen att hon får "makt" över sin egen livssituation - precis som alla andra icke-funktionshindrade.
- Den enskilde blir respekterad som ett aktivt subjekt - med egen vilja vilket skapar integritet och självkänsla. Den funktionshindrade har för första gången ett fullständigt oberoende - i privatliv, familjeliv och yrkesliv.

Problematisering av handikappbegreppet

Det miljörelativa handikappbegreppet har haft stor betydelse både för handikapprörelsen och den förda handikappolitiken. Det finns trots det anledning att något dröja kvar vid begreppet. Det är lätt att få en tankeställare, när man tar del

av det brev som sociologen Nils-Olov Johansson på Socialhögskolan i Stockholm skrev till sin vän och kollega Mårten Söder.

Brevet föredrogs vid handikappkonferensen i Örebro 1987 (Människa-Miljö-Handikapp). Jag tar upp brevet i sin helhet för jag tycker om den djupt mänskliga tonen i brevet parat med galghumoristiska kommentarer. Det anknyter också till faran, som jag ser det, att överdriva resonemangen i det relativa handikappbegreppet.

> "Jag heter Nils-Olov. Under drygt 20 år av mitt liv var jag spastiker. Att vara spastiker på den tiden var lika med att vara partiellt arbetsför, och det var inte alltid så lätt. Men en förstå-sig-påare kom och sa att det inte var så farligt. Alla var ju partiellt arbetsföra, själv kunde han inte spela fiol eller sjunga. Glad i hågen gick jag hem och spelade fiol, men ack så illa det lät. Jag var tydligen partiellt arbetsför i kvadrat. Nåväl, jag försökte sjunga. Och då visade det sig att jag var partiellt arbetsför i kubik. Det hela stämde inte.
>
> Jag längtade efter att segla, jag drömde om att gå på skidor på fjällvidderna. En annan förstå-sig-påare kom och sa att jag måste övervinna min situation, dvs att drömma och längta. Jag måste inse realiteterna. Efter att någon tid ha varit centralmotoriskt rubbad blev jag cp-skadad. Att vara cp-skadad är liktydigt med att vara handikappad och det är inte alltid så lätt. En tredje förstå-sig-påare kom och sa att det inte var så farligt. Alla var ju på något sätt handikappad. Själv kunde han inte gå på lina eller utföra bergsbestigning. Vis av erfarenheten försökte jag aldrig gå på lina eller företa någon bergsbestigning.
>
> Den fjärde förstå-sig-påaren kom och sa att ingen egentligen visste vad handikapp var. Det gav den femte förstå-sig-påaren chansen att hävda att handikapp inte var någon egenskap utan en relation. Nu var jag alltså vorden en relation. Genast förstod jag hur viktigt det var att övervinna sitt handikapp. Jag måste verkligen sluta att drömma och längta, ty en relation kan inte göra något sådant. Enär jag politiskt inte är cp utan (s) så brukar jag läsa Hjalmar Branting. När han förklarar varför han är socialist så säger han så här: 'Vi måste revoltera mot tingens ordning som tvingar de ojämförligt flesta att stanna i växten och kväsa sina bästa stämningars längtan.' Efter att ha läst detta ställde jag frågan: Vad håller jag på med? Handlar det om att övervinnas? Handlar det om en relation? Handlar det inte i verkligheten om människor som kan växa? Människor som kan drömma? Människor som kan längta? Är vi på väg att bortförklara oss själva?"

Det finns en risk att det miljörelativa handikappbegreppet i alltför hög grad "relativiseras" och att funktionshindret helt enkelt bortförklaras. Därför är det viktigt att begreppet problematiseras.

Avslutning

Det svenska samhället befinner sig i en brytningstid. Samtidigt som exportindustrin går på högvarv har vi en arbetslöshet på cirka 12% som tenderar att bli bestående för de närmaste åren. Vad innebär detta för de funktionshindrade? Hur påverkar arbetslösheten de funktionshindrades möjligheter dels att behålla befintliga jobb, dels att komma in på arbetsmarknaden? Detta ökar bl.a. vikten av nya perspektiv på rehabilitering av funktionshindrade. Inom psykiatrin tillämpas för närvarande försöksverksamhet kring den i USA och England så populära case managementmetoden, där psykiskt störda stöttas av en "case manager", som i viss mån kan ses som en motsvarighet till svårt funktionshindrades personliga assistenter. Inom arbetsmarknadspolitiken bedrivs också en försöksverksamhet med utgångspunkt från den amerikanska Supported Employment-metoden sedan ett antal år. Denna s.k. SIUS-metodik (Särskild Introduktion- och UppföljningsStöd för funktionshindrade i arbetslivet) har en föregångare i Norge, där metodiken från 1996 utgör en reguljär arbetsmarknadspolitisk åtgärd under namnet Arbete med Bistånd (se bl.a. Hernes m.fl. 1996). Detta indikerar vikten av dynamik i kursen - att det hela tiden sker förändring, utveckling och även ifrågasättanden av gamla tankegångar inom det alltmer vitala handikappfältet. Handikappforskningen tilldrar sig ökat intresse. Intresset för forskning och utbildning kring handikappfrågor för dem som arbetar på fältet ökar. Ett exempel på detta är det stora intresset för den kurs jag beskrivit. Ett annat exempel är de traditionella forskningskonferenserna i Örebro vartannat år kring temat Människa, Livsmiljö och Handikapp, som lockar drygt 1000 personer till viktiga möten mellan forskare och fält. Låt mig sen slutligen slå fast: Utbildning och forskning kring handikappfrågor ligger i tiden och i detta avseende ligger Socialhögskolan i Lund väl framme - både forsknings- och utbildningsmässigt.

Litteraturförteckning

Andén, Gerd, Claesson Wästberg, Inger & Ekensteen, Vilhelm (1995), *Personlig assistans*, Larson.

Ekensteen, Vilhelm (1992), Anti-Handikapp, *Zenith.*

Gustavsson, Anders (1990), *Normalmiljö ... är det vi det*, Forskningsrapport från pedagogiska institutionen nr 51, Stockholms universitet.

Hernes, Thorgeir m.fl. (1996), *Vägen till arbete*, Johansson & Skyttmo Förlag.

Människa - Miljö - Handikapp, Rapport från forskningskonferens 1987, Örebro läns landsting.

Människa - Handikapp - Livsvillkor, Rapport från forskningskonferens 1995, Örebro läns landsting.

SOU 1946:65, bilaga nr 2, *Arbetsterapi, ett led i sjukvården* (Erik Severin).

SOU 1988:41, *Tidig och samordnad rehabilitering.*

Strachal, George (red) (1981), *Man kan om man får*, LiberFörlag.

Söder, Mårten (1981), *Vårdorganisation, vårdideologi och integration*, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.

Söder, Mårten (1983), *Handikappbegreppet*, Beredningsgruppen för internationella handikappåret 1981, Socialdepartementet.

VERNER DENVALL

Socialt arbete bortom skrivbordet - från samhällsarbete till framtidsverkstäder

Detta kapitel handlar om ambitionen att bedriva socialt arbete i människors vardag. Ute i bostadsområdet, hos ungdomarna i gänget, bland föreningsmedlemmarna eller tillsammans med dem som försöker vitalisera och samordna offentliga verksamheter. Jag kommer att skildra utvecklingen från 1970-tal till 1990-tal genom att beskriva hur samhällsförändringar och ideologiska skiften får genomslag på metoder i socialt arbete liksom på utbildningen av socialarbetare. Tonvikten kommer att ligga på ett avsnitt kring framtidsverkstäder.

Texten samlas kring tre teman. 1970-talets samhällsarbete, 1980-talets sociala medverkan i den kommunala planeringen och 1990-talets framtidsverkstäder. Dessa relateras till kursen socialt förändringsarbete vid Socialhögskolan i Lund.[1] Denna kurs handlar bland annat om organisationsutveckling, samhällsarbete,

1 De fem första terminerna består av undervisning i socialt arbete/social metodik, sociologi och socialpolitik, juridik, politik och förvaltning samt datalära. En termins heltidspraktik ingår även. Under sjätte och sjunde terminerna förekommer tre parallella och valbara kurser per termin varav socialt förändringsarbete är ett alternativ under studenternas avslutande halvår.

projektmetod, etik, utvärdering och behandling. Den har genom åren haft varierande namn och lärare men har alltid kännetecknats av att vara ideologikritisk, uppkäftig och kontroversiell.[2]

1970-tal: Samhällsarbete

Frammana slutet av sextiotalet: 1968, FNL, palestinaschalar, motstånd, hippies, John Lennon, "ned med kapitalismen". Det var en tid då det socialdemokratiska regeringsbärande partiet utsattes för en massiv kritik. Trots en expansiv ekonomi, stigande BNP, en socialpolitik som gynnade alltfler grupper och en hög sysselsättningsgrad blev protesterna mot tidsandan allt tydligare. Förortsbyggandet, invandringen, regionalpolitiken och strukturrationaliseringen hade rubbat folkhemsmodellen. Studentgenerationen som utbildades vid den tiden kritiserade inte bara politiken utan även de etablerade professionellas insatser inom olika områden. Slutet av 1960-talet och 1970-talet har i ett internationellt perspektiv beskrivits som en "workshop" för professionella (Hoffman 1989). På område efter område sökte de nya arbetsformer, gamla lösningar förkastades och att delta i strejker blev något fullkomligt självklart. Participation blev ett honnörsord. Det gällde att stödja fattiga och förtryckta minoriteter.

Denna tidsanda påverkade naturligtvis även utbildningen på socialhögskolorna. Hur det gick till har förre lektorn vid Socialhögskolan i Stockholm, Kerstin Lindholm, berättat i ett initierat kapitel i antologin Social Mobilisering (Lindholm 1992). Kerstin bör veta eftersom hon var en av förgrundsgestalterna när det gällde att införa samhällsarbete på socionomutbildningen.

Samhällsarbete (community work) hade blivit samlingsbeteckningen på en brokig mängd insatser för att stödja underförsörjda och förslummade sociala miljöer. Det baserades på olika former av mer eller mindre organiserade förändringsinsatser som skett i grupper och lokalsamhällen sedan slutet av 1800-talet. Något som bedrivits av socialt eller politiskt engagerade personer, inte sällan inom välgörenhetsrörelser. En sådan form av alternativ samhällsorganisering utgjorde s.k. settlements. Det var en form av fristäder och särskilt skyddade bostäder som uppfördes i flera städer i USA i början av 1900-talet. Erfarenheter

2 Jag har lett åtskilliga framtidsverkstäder tillsammans med mina kolleger Helene Lahti-Edmark och Tapio Salonen från Socialhögskolan i Lund. Beskrivningar av metod och ledarroll härrör sig från såväl egna erfarenheter som från ett flertal danska källor. Salonen och jag kommer att publicera en bok om framtidsverkstäder under 1997.

av att samordna och effektivisera resurser i en stadsdel, tillsammans med försöken att organisera och mobilisera grupper som stod utan politiskt inflytande, kom att benämnas community organization. Successivt etablerades i USA och i Västeuropa metoder som till en början främst användes av filantropiska och fackliga organisationer, senare även av offentligt anställda socialarbetare och andra som strävade efter att genomföra mer eller mindre långtgående samhällsförändringar.

Samhällsarbete växte i sin moderna skepnad fram som ett inslag inom socialt arbete under 1960- och 1970-talen. Runtom i Europa och USA försökte radikala socialarbetare och andra som var intresserade av demokratiska arbetsformer att utveckla metoder som tillgodosåg den enskilda människan gentemot välorganiserade intressen med mycket makt. Det kunde t.ex. vara boende i ett kvarter där husägare hade för avsikt att bygga om eller minoritetsgrupper vars behov inte tillgodosågs av den dominerande kulturen. Det förekommer ingen enhetlig definition av samhällsarbete. Kerstin Lindholm lade i en rapport 1977 tonvikten vid arbete med utsatta grupper samt en strävan efter att påverka samhällets olika institutioner. Samhällsarbetet skall "ske på uppdragsgivarnas villkor och inte på samhällsarbetarens eller förvaltningens eget intresses villkor" (1977:30).

Ett antal gemensamma nämnare brukar framhållas. Samhällsarbetaren skall kunna föra fram kritik och arbeta med grupper. Medinflytande är centralt. Samhällsarbetaren bör inta rollen av förändringsagent och sträva efter att stödja grupper till mobilisering utifrån gruppens egna intressen. Så är det i teorin - men hur skall man som socialarbetare göra rent konkret om man står inför t.ex. en grupp ungdomar och inte vill planera över huvudet på dem? Det är här som framtidsverkstäder kommer in som ett möjligt arbetssätt.

En viktig inspirationskälla utgjordes av försöken att under slutet av 1960-talet förändra ett slumbetonat bostadsområde i Malmö, Östergård/Österhus (Andersson m.fl. 1974). Arbetet som skedde i samarbete mellan sociologiska institutionen vid Lunds Universitet och socialarbetare från Malmö blev en symbol och viktig inspirationskälla för hur ett strukturförändrande arbete skulle kunna ske. Dåvarande docenten i sociologi Harald Swedner, sedermera den första professorn i socialt arbete, blev tillsammans med sin hustru socialhögskolelektor Gunnel Swedner drivande i arbetet med att introducera samhällsarbete i södra Sverige. Gunnel ansvarade under 1970-talet för en kurs på Socialhögskolan kring social administration som fokuserade just samhällsarbete.

Ambitionerna att radikalisera och samhällsinrikta det sociala arbetet uttalades inom breda grupper av sociala tjänstemän och politiker. Samhällsarbetet växte fram som ett alternativt arbetssätt, påverkan av den traditionella samhällsplaneringen i en mera social inriktning var ett annat möjligt inslag (Lindholm 1992). Advokatplanering, dvs att planerare understödjer och tar svaga gruppers parti, framstod i USA som det "rätta sättet" för samhällsengagemang för grupper av kritiska akademiskt utbildade planerare och socialarbetare. Den socialt medvetne planeraren såg som sin uppgift att bistå socialt undertryckta grupper med expertkunskap. Det kunde vara som stöd till lokala aktionsgrupper men också som ett slags mera uttalad politisk aktivism .[3]

Trots samhällsarbetets långtgående mål och förespråkarnas högljudda argumentering för arbetssättets nödvändighet förekom naturligtvis problem. Under sjuttiotalet började rapporter publiceras som berättade om konflikter med uppdragsgivare och om tämligen begränsade resultat.

1. Problemet med socialbyråanknytningen.
Ju mer gräsrotsorienterat desto större hinder uppstod. Allt fler började förstå att skillnad måste göras mellan s.k. socialt behandlingsarbete och samhällsarbete. Anknytningen till socialvården med dess kontrollfunktion och många repressiva inslag skapade både trovärdighetsproblem och uppknutenhet. Det krävdes därför lokaler utanför kontor och socialbyråer, det var väsentligt med tidsbegränsade men samtidigt inte för kortvariga insatser, personalen måste ha en gemensam målsättning och vilja jobba tillsammans och inte institutionaliseras utan få växa och utvecklas.

2. Problemet med legitimiteten.
Samhällsarbetarna framstod som en grupp radikaler med begränsat stöd från sina uppdragsgivare. Många av de första samhällsarbetarna var eldsjälar med ett stort intresse och engagemang i det de gjorde. För dessa det sociala arbetets avant-garde, gick arbete, politik och fritid samman. Men ideliga problem med finansiering, begränsat inomorganisatoriskt stöd, konflikter med politiska grupperingar fick somliga att tänka om. Något som illustrerades tydligt i en projektrapport från Aspudden; *Revolution på tjänstetid* (Ahlberg m.fl 1975). Problemen medförde också att från en inledande entusiasm så tynade intresset för att finansiera öppet kritiska och konfliktskapande verksamheter.

3 Det förekommer inte många oavhängiga undersökningar i Sverige varför man tvingas gå till studier av amerikanska förhållanden: Genovese 1979 och Hoffman 1989.

Kerstin Lindholm skriver i den tidigare nämnda rapporten att även om en del uppnåtts och vissa av projekten levde kvar i begränsad form så "på ingen av dessa områden kan man råd över de långsiktiga processer och utslagningsmekanismer som på sikt fortsatt att påverka invånarnas bostadsförhållanden och levnadsnivå i negativ riktning."(a.a:173)

3. Problemet med den folkliga förankringen.

Tvivlarna blev allt flera. Socialarbetare med starkt samhällsengagemang kunde liknas vid "lekstuga för halvradikaler" (Marklund & Hollander 1977:8) och undersökningar började komma som visade problem i form av kulturkrockar, konkurrens, maktkamper och klyftor i livsstil mellan aktivister och de grupper de ville stödja. Hoffman (1989) konstaterar i en omfattande undersökning från USA att radikalernas engagemang var både kortvarigt och flyktigt. De rönte också långt mindre uppslutning kring sina ansträngningar än de väntat. Deras goda vilja och rätt att intervenera kunde bli ifrågasatt och de befann sig i ett korstryck mellan egna förväntningar och motstridiga krav.

Även om samhällsarbetet omprövades ute i kommunerna förblev området ett inslag i utbildningarna till socialarbetare och fritidsledare. Ute på det sociala fältet vidareutvecklades samhällsarbete som fältarbete i förortsområden eller i form av stöd till olika grupper. Men med betydligt mindre buller och bång.

1980-tal: Social medverkan i samhällsplaneringen

Kritiken av samhällsarbetet fick genklang inom socialutredningen som arbetade under åren 1967-1979. I den lagstiftning som trädde i kraft 1982 talas inte längre om samhällsarbete utan om grannskapsarbete som skall ske under demokratiska former och politisk kontroll. Framför allt försvinner socialarbetaren som politisk aktivist och social mobiliserare. I stället riktas höga förväntningar mot vederbörande som en kunnig planerare vilken tillför social sakkunskap till samhällsplaneringen.

Den form av svensk modernisering som karakteriserat efterkrigstiden har innehållit hög tilltro till rationalistisk planering och offentliga interventioner. Lösningen socialtjänst och samhällsplanering betonar konsensus och rationella planeringsmetoder. Intressekonflikter skall hanteras genom samråd, utredning och

korrekt bedömning. Resurssvagas intressen skall tillgodoses genom att deras behov utreds grundligt och genom politiska beslut som fördelar välfärden rättvist. Genom kvalificerade planeringsinsatser skapas goda förutsättningar att lösa och förebygga samhällsproblem och det är genom ökad kunskap om gruppers levnadsförhållanden som förbättringar bör förberedas. Det är möjligt att lagstifta fram ett synsätt som medför ökad demokrati, trygghet och solidaritet mellan människor. Offentligt inflytande bör och kan utökas på bekostnad av mer snävt ekonomiska och tekniska aspekter.

Från slutet av sextiotalet och framåt framfördes ovanstående resonemang med skärpa av socialchefer, forskare och högre tjänstemän. De var aktiva inom bland annat Föreningen Sveriges Socialchefer och ställde krav på radikala förändringar av socialvårdens passiva och konserverande funktion. Det var dags att modernisera socialvården så den aktivt kunde förändra problemalstrande strukturer i samhället. Genom konferenser, studiedagar, bildande av organisationen Samarbetskommittén för Socialvårdens Målfrågor, författande av böcker m.m. lyckades de aktiva påverka den statliga socialutredningen. I den lag som trädde i kraft 1982 är socialtjänstens medverkan i samhällsplaneringen ett viktigt inslag som en stor majoritet ställde sig bakom. Socialtjänsten skall:

1. Tillföra underlag till planeringen.
2. Delta i denna, samt
3. Göra uppföljningar.

Lagstiftningen gäller fortfarande när denna text trycks. I en översyn av sociallagarna som skett under början av 1990-talet (SOU 1994:139) föreslås att skyldigheterna för socialtjänsten att på ett aktivt sätt medverka i samhällsplaneringen bör utökas på ett flertal punkter.

Omfattande försöksverksamheter och utbildningsinsatser startade under 1980-talet. I dessa deltog flertalet av de socialpolitiskt verksamma organisationerna liksom den socialt inriktade forskningen. Det förekom en samstämmig uppfattning om att samhällsplaneringen behövde tillföras social sakkunskap, de kommunala planeringsunderlagen borde förbättras och tillföras sociala dimensioner och socialtjänsten skulle finna nya vägar att effektivisera och förbättra sitt eget och andras planeringsarbete. Socialarbetarna blev en nyckelgrupp i arbetet.

På Socialhögskolan ändrade samhällsarbetarkursen inriktning mot socialtjäns-

tens medverkan i planeringen genom inflytande av lektorerna Peter Westlund och Heinz Schiller. I debatten under 1980-talets inledning påtalades från många håll vikten av att socionomer fick kunskap om samhällsplanering. Socialarbetare skulle vara kunniga i att göra sociala områdesbeskrivningar, läsa statistik, skriva rapporter och förstå hur social kunskap kunde tillföras den kommunala planeringsprocessen. De mera renodlade ideologiska och normativa inslagen kring samhällsarbete lämnades därför till förmån för praktiska och konkreta moment kring planering. Det skedde bland annat genom att studenterna knöts nära någon kommun och utförde fältstudier i form av kartläggningar av bostadsområden. Men också genom att en del av det som skrevs om socialtjänstens medverkan i samhällsplaneringen utnyttjades som kurslitteratur både för att spegla möjligheterna och för att kritiskt granska den kommunala planeringens begränsningar.

Men det hände inte så mycket ute i kommunerna. Frånvaron av konkreta förändringar och positiva exempel oroade inte till en början. Det fanns många nya vägar och metoder att prova på. Först under mitten av åttiotalet börjar gradvis en kritisk diskussion att framträda. Verkligheten liknade inte alls kartan. Det hade dels att göra med uppdykande problem under åttiotalet men också med metodsvårigheter.[4]

1. Problemet med bristande metodkunskaper.

Om man vill arbeta med samhällsplanering måste man behärska kvalificerad samhällsvetenskaplig utredningsmetodik. Att utnyttja statistik och tabeller visade sig inte vara socialtjänstemännens starka sida, inte heller att sammanföra den kunskap om sociala förhållanden som samlades inom socialtjänsten. De visade sig ha oväntat svårt för att beskriva sin verklighet på ett sådant sätt att andra kunde förstå och själva kände de sig inte hemma på den kommunala planeringens bortaplan.

2. Problemet med att vara långt från människorna.

Socialtjänsten kunde inte föra fram kunskap om människors villkor eftersom sådan kunskap saknades. Genom ett delvis distanserat, kontorsbundet och problemupptaget arbete erhålls begränsad kännedom om människors vardag. Inte heller lyckades det för de sociala förvaltningarna att nå ut bland folk i allmänhet med sin nya uppgift. I stället blev medverkan i planeringen en uppgift för experter och chefer genom att på ett passivt sätt besvara remisser och bevaka socialtjänstens egenintressen av framför allt utbyggnad av barn- och äldreomsorg.

4 För utförligare utredningar av dessa problem se Denvall 1994 liksom Denvall, Henning, Lieberg, Salonen & Öresjö 1997.

3. Problemet med socialtjänstens interna angelägenheter.
Under 1980-talet accelererade en utveckling som innebar att socialtjänsten i stället för att agera kom att reagera på en mängd uppdykande samhällsproblem och nya krav. Ekonomiska åtstramningar, övertagande av patienter på sjukhem, ädelreformen, socialbidragsexpansionen, flyktingmottagandet bara för att nämna några av dessa, skapade en situation där siktet mot mera långsiktiga insatser fick ge vika.

4. Problemet med bristande legitimitet.
Socialtjänstens bristande förmåga att planera den egna verksamheten tillsammans med en svag förmåga att precisera den egna kunskapen om människors levnadsförhållanden skapade låg tilltro hos omgivningen. Socialtjänsten blev därför i allmänhet utesluten från viktiga utvecklingsområden inom kommunerna.

5. Problemet med övertron på rationell planering.
Under 1980-talet började kritiken mot den kommunala traditionella planeringen bli både allmän och ljudlig. Den visade sig ofta ha fel och människor reagerade ilsket mot exempelvis dålig trafikplanering och bristfälliga bostadsmiljöer. Studier av den sociala planeringen visade att den reella makten sällan framträdde öppet och under insyn i en rationell planeringsprocess. Bakom kulisserna härskade andra krafter i form av tunga organisationer och koalitioner mellan vitala intressen som inte lät sig inordnas i den kommunala planeringens fålla.

1990-tal: Framtidsverkstäder

Framtidsverkstad är en starkt strukturerad, pedagogiskt inriktad metod som stödjer grupper att ta itu med gemensamma angelägenheter. Den tillkom under 1960-talet när samhällsarbetare i Tyskland skapade alternativa och mera demokratiska mötesformer. Numera utnyttjas den brett av socialarbetare, lärare, ungdomsarbetare, konsulter med flera. Avsikterna kan vara att stödja grupper att ha konstruktiva möten, att vitalisera utvecklingsarbete inom organisationer eller helt enkelt att demokratisera sammanträffanden mellan myndighetsföreträdare och allmänhet om t.ex byutveckling, förortsproblematik eller framtida barnomsorg i en kommundel. Framtidsverkstäder söker förena sjuttiotalets radikala handlingsinriktade perspektiv med åttiotalets mera logiska och rationellt inriktade metoder.

Framtidsverkstäder förknippas framför allt med Robert Jungk (1913-1994) tysk socialist, framtidsforskare och kritisk samhällsdebattör. Under 1960-talet utvecklade han en metod som skulle göra det möjligt att både kritisera det rådande samhället och att ta fram förslag på hur framtiden borde se ut. Framtidsverkstäder benämner han som en "social uppfinning" och ett sätt att ge ordet demokrati ett reellt innehåll. De skulle göra det möjligt att delta i politiska processer på ett mera fantasifullt och stimulerande sätt än vad som var brukligt i en representativ demokrati. 1981 skrev han boken *Zukunftswerkstätten, Wege zur Wiederbelebung der Demokratie* tillsammans med Norbert Müllert. Boken, som är tryckt i över 60 000 exemplar, översattes till danska 1984, *Håndbog i fremtidsverkstæder.* Metoden påbörjade därefter ett segertåg i Danmark; en "hit".[5] De förekom snart inom mängder av områden: utbildningar, organisationer, politiska partier, ministerier mm. Popularitеten förklaras med metodens demokratiska inslag, att deltagarna känner sig personligen stärkta och "kickade" och hur de trots en relativt enkel uppbyggnad ofta leder till spännande reslutat.[6]

Men det blev halt vid Öresund. I Sverige är framtidsverkstäder tämligen okända och enbart en handfull personer arbetar som ledare. Vilket säger mer om skillnader i kynne och livsstil mellan de bägge länderna än om metoden i sig. Sverige är ett mera genomorganiserat, rationellt planerat och till synes förutbestämbart land än Danmark.[7]

Hur går det till?

Mellan 15 - 30 personer brukar delta, men man kan vara många fler. Ålands fredsinstitut arrangerade exempelvis en FN-konferens sommaren 1995, där hundratals ungdomar från ett fyrtiotal länder arbetade med olika teman i flera parallella grupper under tre dagar. Metoden utvecklas och förändras med de personer som arbetar som ledare. Olikheter i ålder, kön, bakgrund och yrkesinriktning

5 Scott-Sørensen & Horn 1987, en bok med många medförfattare och ett stort antal praktiska exempel. En avhandling från lärarhögskolan i Köpenhamn berör framtidsverkstäders teoretiska och historiska grunder; Finn Horn 1991.

6 Se till exempel Jette Flint Pedersen 1994 som använt sig av framtidsverkstäder i grupprelaterat socialt arbete och som dessutom skrivit en bok som är starkt kritisk till traditionellt socialt arbete.

7 I Sverige finns inte mycket publicerat. En dansk artikel i Nordiskt Socialt Arbete från 1989, ett kapitel i antologin Social Mobilisering från 1992 av Viveca Urwitz och jag har tillsammans med Tapio Salonen publicerat en artikel i Socionomen 1995:4.

utgör ett stöd för en dynamisk sammankomst. En eller två övernattningar är att föredra men en snabbvariant över en dag är också möjlig. Följande fem steg förekommer:

1. Förberedelsefas.
Under denna formuleras framtidsverkstadens tema tillsammans av initiativtagare och blivande verkstadsledare, deltagare utses, verkstadens rumsliga placering förbereds. Det behövs en stor sal med flyttbara stolar, massor av tuschpennor i skilda färger, blädderblock, några grupprum och bra försörjt med fika och mat. Teman varierar betydligt. För att ge några exempel från socionomutbildningen i Sverige: *Socionom 2000* med representanter för avslutningsklasser, fackförbund och statliga utredare från socialdepartementet, *Hur bör det studentfackliga arbetet bedrivas?* och *Hur skall studenternas makt se ut i framtiden?* med kåraktiva från Sveriges Socialhögskolor.[8] Initiativtagare till verkstäder varierar. Det kan vara såväl enskilda studenter och socialarbetare som kommunalråd och politiska sekreterare.

2. Kritikfas
med en gemensam probleminventering kring det tema man valt. Ett antal enkla regler styr mötesordningen i plenum. Man får inte prata länge och man måste uttrycka egna åsikter om saker och ting. Alla kritik- och problempunkter antecknas på blädderblock som sedan tapetserar rummet. Det kan bli upp till 200 olika punkter. Därefter arbetar deltagarna i mindre grupper.

3. Fantasifas,
en brainstorming där kreativa och galna idéer vaskas fram. Här är allting tillåtet och deltagarna uppmanas att lämna verkligheten bakom sig för att i stället plocka fram sina drömmar och visioner om hur saker och ting borde vara. Även nu antecknas på blädderblock och deltagarna utarbetar därefter utopiska utkast gruppvis.

4. Förankringsfas
där problem och idéer knyts samman till konkreta uppslag för handling. Tydliga uppdrag formuleras kring vem som skall göra vad och när. En konkret planering tar över och deltagarna bestämmer genom konsensus lämpliga prioriteringar och framtida arbetsordningar.

8 Framtidsverkstaden Socionom 2000 beskrivs i socialtjänstkommitténs betänkande SOU 1995:58 *Kunskap och kompetensutveckling.*

5. Uppföljning,
brukar även kallas för permanent verkstad. En av de viktigaste effekterna är ringarna på vattnet. Utomstående dras med. En uppföljning 4-8 månader senare håller grytan kokande och sprider information.

Redskap för förändring

Framtidsverkstäder är något annat än ännu en ny trendig mirakelmetod som utlovar guld och gröna skogar. Arbetssättet bygger inte bara på Robert Jungk och "68-ornas" revolt utan har anammat inslag av modern organisationsutveckling. Verkstäderna är uttryck för ett förhållningssätt där tilltron till människans egen förmåga att ta ansvar för sin framtid står i fokus. Genom att arbeta med framtidsverkstäder axlar man som ledare uppgiften att bidra till en process där deltagarna skall kunna uttrycka känslor, behov och intressen.

A: Samhällsarbete

Framtidsverkstäder används som ett sätt att arbeta med grupper och för att stödja social mobilisering. De har en politisk prägel genom att de som normalt inte direkt deltar i politiskt arbete skall få ett forum. Människor inbjuds till att själva påverka sin framtid i stället för att reduceras till perifera åskådare.

Fem statsvetare tog sommaren 1995 temperaturen på den den svenska demokratin (Rothstein 1995). Deras slutsats är att den formella rättsstaten fungerar hyggligt men att den svenska demokratin sett i ett helhetsperspektiv har försvagats under senare år. Ett problem är ställföreträdarskapet d.v.s. att politiken sköts av näst intill professionella valda ombud. Den passivitet som blivit följden kräver enligt statsvetarna en breddning och vitalisering av den politiska dialogen. D.v.s. samma problem som Jungk identifierade 30 år tidigare.

Ett vitalt demokratiskt samhälle förutsätter en mångfald organisationer där människor genom aktivt och frivilligt deltagande självständigt skapar sin vardag. Sverige har en traditionsrik folkrörelse och en mångfald organisationer har bildats. Men många ifrågasätter om folkrörelserna förmår fånga upp nya idéer och hävdar att de stelnat i gamla former (Sundh & Turunen 1992, Rothstein 1995).

Rothstein redogör för oroande tendenser: engagemanget sjunker inom ett flertal sammanslutningar efter 1987 jämfört med det tidiga åttiotalet, män har betydligt högre organiseringsgrad och aktivitet än kvinnor, medelklassen dominerar föreningslivet, yngre och äldre är sämst organiserade och få invandrare deltar. Lägger vi dessutom till ett stagnerande partiväsende och en ökande allmän misstro mot det politiska livet blir utvecklingsbilden dyster. Den svenska regeringen tillsatte en utredning 1995 med uppgift att undersöka och föreslå åtgärder som kan "öka medborgarens möjligheter till inflytande och delaktighet i samhällsutvecklingen och därmed på sikt bidra till en vital demokratisk utveckling" (Dir 1995:56).[9]

Det är inte längre så vanligt att man talar om samhällsarbete. I det sena nittiotalets Sverige finns det emellertid en rik flora av offentligt finansierade projekt med explicita mål som gör det möjligt att associera till sjuttiotalets samhällsarbete; kring ökad gemenskap och inflytande, om ökad delaktighet bland ungdomar eller projekt för att uppmuntra självorganisering.[10] Framtidsverkstäder har använts i syfte att stödja människors organisering för att lösa gemensamma angelägenheter.

B: Vitalisering av organisationer

Socialarbetare är dagligen upptagna med att försöka samarbeta med kolleger. De ingår kanske i projektgrupper där medlemmar kommer från skilda organisationer, de kan vara ansvariga för att utveckla en verksamhet så att den bättre tillgodoser klienters behov eller upptagna av problem som berör ett flertal intressenter. I samtliga fall krävs en metodik som skapar en gemensam uppfattning av vilka problem de behöver ta itu med, i vilken riktning de skall gå och hur det skall gå till. Det krävs inte bara en plan för hur det skall gå till utan handfasta metoder som kan stimulera en förändringsprocess med många aktörer som drar år olika håll.

---

9 Se SOU 1996:162.

10 För en aktuell kritik av den vanligtvis oreflekterat positva inställningen till projekt, se Gerholm 1985 och Sahlin (red) 1996.

11 Se till exempel Senge 1995, Ahrenfeldt 1995, Argyris 1995. Professor Chris Argyris från Harvard University betraktas som nestorn inom "organizational learning". Den uppgivna referensen innehåller 21 artiklar från åren 1953-1991.

Dagens teori- och metodbildning kring organisationsutveckling brukar framhålla betydelsen av att understödja lärandeprocesser på en arbetsplats och inom en organsiation. Med det brukar menas vikten av att skapa överblick för att identifiera hur saker och ting hänger samman, vidare att premiera personlig utveckling hos medarbetarna liksom att satsa på gruppanda och teambyggande.[11] En positiv inställning till att ta reda på resultat av gjorda insatser och att uppmuntra initiativ och idéer är betydelsefullt både som mål och som medel.

Framtidsverkstäder är en metod som kan lämpa sig i detta sammanhang. Robert Jungk inspirerades av tekniker kring bland annat brainstormning och hävdade, i likhet med åtskilliga av dagens organisationsutvecklare, att människors skapande och kreativa förmåga behöver stimuleras. I en framtidsverkstad utnyttjas därför traditionella planeringsformer, exempelvis strategiska handlingsplaner, enbart om det är särskilt lämpligt.

Framtidsverkstäder startar med en kritikfas; byken skall tvättas. Det är en stark upplevelse att vara med om hur problem efter problem fästs på papper. Ofta uppstår ett kollektivt tryck; det är lika bra att säga vad man tycker eftersom alla andra gör det. Det förbjudna blir synligt och hemligheter går i graven. Deltagare får både tillgång till kollektiva tolkningar och till andras upplevelser. En vinst är de vidgade perspektiv som blir följden. Myter och tolkningar ges mindre överlevnadsförmåga och saker och ting blir mera realitetsanpassade.

Verkstäderna brukar beskrivas som kreativa läroprocesser. Det finns ett starkt avintellektualiserat drag och framför allt den visionära fasen ger plats åt nytänkande och "galenskap". Det osagda och otänkta skall få komma fram. Därför gäller det att inte bara vara realitetsanpassad utan att också hänge sig åt drömmar och utopier. I brytningstiden mellan ett tynande industrisamhälle och en oviss framtid behövs alternativa utvecklingsbilder. De gamla lösningarna håller inte för evigt utan övergår i nya problem. Rutiner och traditioner skapar falsk trygghet som behöver utmanas. En stunds kreativt kaos och oordning premieras därför. Det kan vara en svår omställning att släppa kontroll och finna mening i att förväntas formulera visioner. Vardagen väntar ju ändå med alla sina bekymmer. En delförklaring till framtidsverkstäders attraktionskraft är att de erbjuder en möjlighet att tänka bortom vardagen och att delta i en kollektiv process där nya idéer kan tränga undan gamla.

Möjligheter och begränsningar

Det finns naturligtvis ingen enskild metod som förtjänar epitetet "dunderhonung". Framtidsverkstädernas utformning och resultat varierar med deltagarna, ledarna och uppgiften. Det visar inte minst den brokiga flora av projektdokumentationer som förekommer i Danmark. Rätt använda är de ett kraftfullt medel att gå från ord till handling. Fel använda bidrar de till fortsatt frustration och ännu ett bevis på att engagemang inte lönar sig.

Genom införandet av nya spelregler som syftar till att skapa en demokratisk process där alla har en röst och ges möjlighet att ta lika stor plats i plenum, kan framtidsverkstäder bidra till förändrade kommunikationsmönster. Såväl inom en ytligt sett homogen grupp som mellan deltagare med uttalat skilda erfarenheter och perspektiv. Hierarkier bryts ned när chefen tvingas lyssna till vikarien. Genom deltagande av utomstående ledare kan en trygg atmosfär uppstå - åtminstone bör det vara en målsättning. Konsekvensen kan bli att tidigare tystade grupper får mera att säga till om. Många organisationer och inte minst enskilda arbetsplatser ägnar stor möda åt strävan efter stabilitet. Något som framtidsverkstäder utmanar. Minst lika viktigt som att tillföra makt är att avstå. De demokratiska och öppna arenor som uppstår kan medvetandegöra maktstarka om nödvändigheten av att stiga av från sin invanda position.

Framtidsverkstäder har därför uppmärksammats som en möjlig metod för konsultation inom organisationer (Tydén 1994). Den förutsätter då ett uppdrag som sträcker sig utöver den inledande verkstaden och en ledning som förmår hantera den växtkraft och utmaning som radikala förslag frammanar. Men att delta i en verkstad är också roligt och det är befriande att kunna känna sig konstruktiv och kreativ tillsammans med sina arbetskamrater.

Det kanske främsta användningsområdet för verkstäder är när skilda organisationskulturer förs samman och nya idéer som går på tvärs mot etablerade rutiner blir synliga. Men de har även utnyttjats inom gruppverksamheter med klienter t.ex. arbetslösa ungdomar. Eller där fokus finns på ett lokalsamhälle, en by och en mångfald intressenter samlas. Enligt min erfarenhet skapar verkstäder en god grund för konfliktlösning. Icke-traditionella lösningar, d.v.s. lösningar av andra ordningen, tillåts växa fram och processen kan främja ett gynnsammmare förändrings- och inlärningsklimat (Argyris 1995).

Framtidsverkstäder kan vara ett dynamiskt verktyg som samlar upp männis-

kors tidigare erfarenheter, sätter fantasin i omlopp och leder till konkret handling. Metoden kan liknas vid en tändvätska för sociala processer. Deltagarna är ofta euforiskt nöjda och upplever att både de själva och andra varit långt mera kreativa än de kunnat ana.

Övergången från dröm till verklighet är en svårighet, vilket kritiker uppmärksammat.[12] Kreativitet och visioner kan vara lätta att stimulera fram. Om deltagarna förespeglats konkreta resultat som inte inträffar så blir de naturligtvis besvikna. Jag är själv av åsikten att verkstäder bör vara handlingsinriktade och att deltagarna skall lämna arbetet med tydliga och konkreta uppslag hur de skall agera framöver. Det kan vara svårt eftersom dagdrömmar behöver konfronteras med krass vardag. En balansgång där verkstadsledare bör sträva efter att deltagarna både skall bibehålla siktet mot horisonten och identifiera tydliga steg som skapar en rörelse dit de vill komma.

Liksom i många andra sammanhang krävs att ledningen aktivt sanktionerar den slags forum som framtidsverkstäder representerar. De behöver stödja resultaten av processerna och utnyttja den kraft och det engagemang som väckts till liv. Ofta produceras insiktsfulla analyser av problem som förekommer i en verksamhet. Om man har prestigeproblem som chef och känner sig hotad i sin maktposition ligger det nära tillhands att lägga locket på. Ett sätt kan vara att inte medverka vid själva verkstaden eller att inte stödja arbetsgrupper som bildas. Det är inte givet att uttalade förändringsidéer verkligen kommer till stånd. Organisationsteorin är också full med exempel på hur konvergerande intressen skapar motsättningar i form av defensiva, dolda och ofta svårtolkade strategier respektive hur sådana kan blomma upp i mera tydliga konflikter när revir- och maktintressen blir utmanade.[13]

Arbetet kräver att man är van vid att leda grupper och att man förstår de etiska och demokratiska grunderna i metoden. Däremot är inte sakområdeskompetens viktig. Och det går att träna sig att stå på scen, hantera motstånd liksom att locka fram kreativitet och leklust hos en grupp.

12 Se artiklarna i Scott Sörensen/Horn 1987.

13 Se not 11.

Socialhögskolans undervisning

En viktig pedagogisk princip är att det inte räcker att läsa om förändring; den behöver iscensättas konkret och bokstavligt under en kurs och man måste lära av vad som sker. Teori och praktik måste följas åt. Det som sker i klassrummet blir en viktig utgångspunkt och en gemensam erfarenhet att lära av.

En framtidsverkstad kommer in efter ca tre veckor under ett två-dagars internat under kursen socialt förändringsarbete på termin sju. Ett första syfte är att ge utrymme åt egna initiativ. En dryg månad av terminen är oplanerad från lärarhåll och väntar på studentinitiativ. Vad har de saknat hittills under sin utbildning? Har studenterna uppnått vad de önskade? Studenten skall få en chans att träda fram och ta ansvar för något han eller hon vill åstadkomma under sin sista termin. Det brukar röra sig om ett projekt, en resa, fördjupade studier av vissa frågor och problem, anordnande av studiedagar, debatter och utfrågningar, inbjudan av gäster och planering av nya moment utifrån egna och gemensamma behov. Ett andra mål är att studenterna skall få inblick i arbetet med framtidsverkstäder och ett tredje att stimulera engagemang och därmed stödja undervisningsprocessen under terminen.[14]

När studenterna väljer kursen tar de också ställning till deltagandet i en framtidsverkstad. Vi presenterar metoden någon dag före avfärd. Internatet brukar vi ha på ett vandrarhem eller dylikt där det finns goda lokalmöjligheter och vi kan få jobba ostört. Vi tar med oss musik, blädderblock, tejp och mängder av tuschpennor. Vid dessa tillfällen är vi alltid åtminstone två ledare. Ofta har vi delat in oss i matlag som ansvarar för fika och andra måltider.

Kritikfas förmiddag dag 1

"Vilka är era negativa erfarenheter av tiden på Socialhögskolan? Är det något du har saknat? Vad vill du inte upprepa på denna kurs?" Efter en trevande inledning brukar gruppen komma loss. Det är som om de först inte tror det kan vara på riktigt att två lärare står och uppmanar dem att formulera kritik. Efter en dryg timme finns mellan 100 - 150 punkter på blädderblocken. Studenterna beväp-

14 Om pedagogiska argument kring vikten av att styra det egna kunskapssökandet, se Rogers 1976. En bok som utnyttjades inom socionomutbildningen.

nar sig sedan med pennor och har sju poäng vardera att fördela. På så sätt skapas en bild av vad som är stora respektive små problem.

Kritiken varierar från termin till termin. Den fokuserar naturligtvis sådant de mött under undervisningen och sådant de saknat - för mycket av respektive för lite av. Studenterna brukar peka på pedagogiska brister. Ofta handlar det också om egen osäkerhet kring sin socionomkompetens. De kan peka på en för svag anknytning till de yrkesverksamma och att de känner sig otrygga inför mötet med social, komplex problematik. Därefter arbetar studenterna i mindre grupper med att bringa ordning och mera fördjupat förstå den samlade kritiken.

Fantasifas eftermiddag + kväll dag 1

Med hjälp av lunch, lekar och övningar försöker vi frigöra oss från tyngden av problem. Nu gäller det att komma i stämning för brainstorming och bli kreativ. "Vad vill du ha ut av din resterande tid på Socialhögskolan? Hur är den ideala utbildningen?" Förslag och idéer sköljer fram.

Studenterna vänder på de kritiska utsagorna och formulerar alternativ. Dessa skall inte vara realitetsanpassade. Ju tokigare, spontanare och impulsivare desto bättre! Här kommer det upp idéer om att ha intervjuer vid antagningen, möjlighet att träffa klienter på skolan, mindre undervisningsgrupper, mera om könsperspektiv och invandrarfrågor, större kontakt med den sociala forskningen med mera, med mera. Studenterna utarbetar därefter utopiska utkast gruppvis kring "Hur ser din ideala socialhögskola ut?"

Förankringsfas dag 2

Nästa dag diskuterar vi kritiken och visionerna. Här är vi ledare aktiva och presenterar en analys för studenterna. Höstterminen 1995 identifierade vi fyra huvudriktningar på vad som kommit fram. Dels handlade det om formerna för hur studenterna socialiseras till färdiga socialarbetare och hur de blir formade och utsatta för påverkan från skola och fält. Men det handlade också om hur de frivilligt och gärna utsätter sig för påverkan men att denna skall vara av hög kvali-

tet. Både i form av ökad självinsikt och inslag som ökar deras kunskapsnivå i olika avseenden. De visade sig också klara över att de bär på kunskap men denna är svår att formulera vilket leder till bristande självkänsla. Slutligen var de upptagna av hur de skulle kunna behålla glöden och sitt sociala engagemang som färdiga socionomer.

Efter gemensamma tolkningar ber vi om förslag på inslag under de veckor som står fria för studenterna att planera själva eller andra aktiviteter eller uppslag de tycker motiverar någon form av handling och organisering under kursen. Studenterna bildar grupper som förbereder inslag de själva kommer att ta ansvar för framöver: kunskapsmässig fördjupning kring bl.a etik, kroppspråk/drama och könsperspektiv, vidare organisering av återkoppling efter skoltiden genom bildande av en förening, utvecklande av mentorskap och kontakter med färdiga, erfarna socialarbetare m.m. Dagen ägnas åt gruppvisa förberedelser och förankring i klassen, vi utvärderar och far hemåt.

Uppföljning resten av terminen

På hemmaplan sker uppföljning vid behov, ofta en gång i veckan. Gemensamma tider måste bestämmas, pengar fixas, lokaler bokas och information lämnas. Grupperna handleds av lärarna. Därefter följer ett pärlband av föreläsningar, workshops och annat under den resterande terminen parallellt med traditionella lärarförberedda inslag.

Forum för inlärning

Studenterna prioriterar sig själva och de egna projekten. För de flesta är det både mera lustfyllt och berikande att utnyttja den avslutande delen av sin utbildning till att skaffa ny kunskap än att ännu en gång kastas in i skolans inre liv. Framtidsverkstaden används som en språngbräda och ett närmande mot yrkeslivet - inte som en utgångspunkt för förändringsarbete inom den egna institutionen.

Studenterna får genom framtidsverkstaden möjlighet att avrunda med sådant de är motiverade för. Lärandet utgår från dem själva och deras egna önskningar, man får stöd att ta ansvar för sin egen undervisningsprocess. De deltar i en pro-

cess på riktigt och har att genomföra projekt, planera undervisningsinslag, studiedagar eller annat som kräver stor uppmärksamhet, initiativkraft, kompetens och uthållighet. Undervisningen utgår i denna sista fas från egna behov och ställningstaganden. Medansvar och engagemang växer.

Ett ytterligare plus är att studenterna får vara med om att skapa ett forum för diskussion och beslut som bygger på demokratiska principer. Genom täta speglingar och återföringar kan en arena för lärande upprätthållas. Därigenom bidrar framtidsverkstaden till att på ett metaplan illustrera hur en sådan går att åstadkomma.

Lärarna utsätter sig för ett socialt experiment utan återvändo! En traditionell lärarroll baserad på ensidig utlärning - inlärning är inte möjlig. Läraren få nu rollen av katalysator och handledare som ger stöd till en process. Det innebär en förändring och utveckling av lärarrollen. Priset är många bollar i luften och att ett kreativt kaos uppstår.

Socialhögskolan får en förtjänstfull uppmärksamhet. De ringar på vattnet som framtidsverkstäderna resulterar i exponerar institutionen positivt. Genom arrangemang av studiedagar, debattkvällar, studieresor och inbjudan av föreläsare från när och fjärran upprätthålls bilden av en aktiv och utåtriktad socialpolitiskt engagerad utbildningsinstitution. De senaste terminerna har studenter och skola exponerats flitigt i såväl lokal- som fackpress liksom i TV.

Avslutning

Inlärning kring förändring baseras, i den utformning jag har beskrivit, på något som man själv är delaktig i. Verkstäderna befrämjar studenternas personliga utveckling och deras intresse för kunskapsmässig fördjupning. Genom den process som skapas i en undervisningsgrupp som utnyttjar framtidsverkstadsmodellen fullt ut sker viktiga upptäckter bortom de enskilda projekt som studenterna engagerat sig i: om makt, kring vikten av engagemang, hur man hanterar motstånd, behovet av att bygga demokratiska arenor liksom betydelsen av utvärdering och uppföljning. Det är vår förhoppning som lärare på kursen att studenterna tar med sig dessa positiva erfarenheter ut i mötet med den sociala problematik som väntar dem som socionomer.

Framtidsverkstäder illustrerar på ett mera generellt plan hur språnget in i

ovisshet kan bli fruktbart. Genom att arbeta med verkstäder bejakas lust och spontanitet och dolda kvaliteter får en chans att komma fram. Verkstäder är självfallet inget dunderpiller som botar åkommor som maktfullkomlighet, inkompetens eller reviranspråk ute i det sociala arbetet. De utgör däremot ett användbart redskap för socialarbetare som är sysselsatta med förändringsarbete inom grupper och organisationer. Och de anknyter på ett uppfordrande sätt till de demokratiska inslagen i rollen som samhällsarbetare men tjänar också som en uppmuntran till de blivande socialarbetare som hoppas på en yrkesframtid bortom skrivbordens och byråarbetets försnävande perspektiv.

Källor

Ahlberg, Leif; Kjell O Jansson, Karl-Erik Lundgren & Stefan Wahlberg 1975. *"...revolution på tjänstetid..." - om ett samhällsarbete i Aspudden.* Stockholm: Eget förlag.

Ahrenfelt, Bo 1995. *Förändring som tillstånd.* Lund: Studentlitteratur.

Andersson, Gunnel; Bodil Nilsson, Harald Swedner, Martha Ullerstam & Bo Werner 1974. *Östergårdsprojektet. Slutrapport.* Malmö.

Argyris, Chris 1995. *On Organizational Learning.* Cambridge, Mass.: Blackwell.

Buhl, Jytte; Gitte Nielsen & Ingrid Therkelsen 1989. Framtidsværkstedet - en utfordring till det sociale arbejde, ur *Nordiskt Socialt Arbete* 1989:3.

Denvall, Verner 1994. *För samhällets bästa. Socialtjänstens medverkan i samhällsplaneringen.* Floda: Zenon.

Denvall, Verner; Cecilia Henning, Mats Lieberg, Tapio Salonen & Eva Öresjö 1997. *Välfärdens operatörer. Social planering i brytningstid.* Umeå: Boréa.

Denvall, Verner & Tapio Salonen 1995. Framtidsverkstad bryter vanans makt, ur *Socionomen* 1995:4.

Flindt Pedersen, Jette 1994. *Yrkesetik. Hur klienten upplever socialtjänsten.* Stockholm: Publica.

Genovese, Rosalie G. 1979. Issues in combaining social action with planning: the case of advocacy planning ur *Research in Social Problems and Social Policy.* Vol 1 1979 pp 195-224.

Gerholm, Lena 1985. *Kulturprojekt och projektkultur. En fallstudie av en kulturpolitisk försöksverksamhet.* Stockholm: Liber.

Hoffman, Lily M. 1989. T*he Politics of Knowledge. Activist Movements in Medicine and Planning.* New York: State University of New York Press.

Horn, Finn 1992. *Fra Robert Jungks fremtidsværksted til fremtidsorienteret pædagogik. Studier i socialkritiske forandringsprocesser.* Århus: Danmarks lærerhøjskole.

Jungk, Robert & Norbert Müllert 1984. *Håndbog i fremtidsværksteder.* Köpenhamn: Politisk Revy.

Lindholm, Kerstin 1977. *Fyra pionjärprojekt med samhällsarbete* Stockholm: Socialstyrelsen redovisar 1977:9

Lindholm, Kerstin 1992. Så började det! Ur Sundh, Kenneth & Päivi Turunen (red). *Social Mobilisering. Om samhällsarbete i Sverige.* Stockholm: Publica.

Marklund, Staffan & Anna Hollander 1977. Inledning, ur Bailey, Ron & Mike Brake (red). *Radikalt socialt arbete. En antologi.* Stockholm: Rabén & Sjögren.

Regeringskansliet Dir 1995:56

Rogers, Carl 1976. *Frihet att lära - om att själv få styra sitt sökande efter kunskap.* Stockholm: W & W.

Rothstein, Bo (red) 1995. *Demokrati som dialog.* Stockholm: SNS förlag.

Sahlin, Ingrid (red) 1996. *Projektets paradoxer.* Lund: Studentlitteratur.

Senge, Peter M. 1995. *Den femte disciplinen. Den lärande organisationens konst.* Stockholm: Nerenius & Santeus Förlag

Scott-Sørensen, Jytte & Finn Horn 1987. *Fremtidsværksteder i Danmark - teori & praksis.* Köpenhamn: Politisk Revy.

SOU 1994:139. *Ny Socialtjänstlag.* Stockholm: Fritzes

SOU 1995:58 *Kunskap och kompetensutveckling - om yrkesroller och arbetsfält inom socialtjänsten.* Stockholm: Fritzes.

SOU 1996:162. *På medborgarnas villkor - en demokratisk infrastruktur. Betänkande av demokratiutvecklingskommittén.* Stockholm: Fritzes.

Sundh, Kenneth & Päivi Turunen 1992 (red). *Social mobilisering. Om samhällsarbete i Sverige.* Stockholm: Publica.

Tydén, Thomas 1994. *Kommuner möter forskningen. En litteraturgenomgång och probleminventering.* Falun: Dalarnas Forskningsråd.

Urwitz, Viveca 1992. Ringar på vattnet - folkhälsoarbete mot HIV, ur Sundh, Kenneth & Päivi Turunen. *Social mobilisering. Om samhällsarbete i Sverige.* Stockholm: Publica.

JAN GASSNE

Att möta människor - om utvecklingsperspektiv på ämnet socialt arbete

Denna artikel är en personlig beskrivning av innehåll och utvecklingsarbete inom några av kurserna i socialt arbete under 1990-talet. Kurserna som åsyftas är socialt arbete 1-20 poäng på termin 1 respektive 41-50 poäng på termin 4 inom det som 1990 kom att bli ett för studenterna gemensamt basblock inom socionomutbildningens första två år. Exempel och erfarenheter hämtas till stor del från det samarbete jag haft med Karin Lenz som varit min huvudsakliga samarbetspartner.

1985 beslutades att en ny studieordning skulle införas för Socialhögskolan i Lund. Året innan hade en forskarutbildning börjat sitt uppbyggnadsarbete vid institutionen. Embryon till sammanhängande kurser i socialt arbete tog sin form efter ett mångårigt utvecklingsarbete. Institutionen kom att präglas av ett integrationsarbete mellan å ena sidan en akademisering och å andra sidan ett utvecklingsarbete som hade och har sin förankring i det sociala arbetets vardag där socionomer är verksamma. Inför våren 1990 sjösattes en mer genomgripande förändring av utbildningens struktur. I den historiebeskrivning som Inger Farm

gjort presenteras de konkreta förändringar i de yttre ramarna som ägt rum.

Utvecklingsarbete och kursuppläggning som här beskrivs är sprunget ur framförallt två olika ämnestraditioner eller inriktningar vid skolan. Den första är psykologi och den andra är social metodik. Ämnena social metodik och psykologi slogs samman 1985 i kursen psykosocialt arbete, 15 poäng, på dåvarande utbildningens fjärde termin. Kursen bestod av delkurserna psykologi samt social metodik med en huvudansvarig lärare för respektive moment. Huvudläraren för ämnet psykologi var vid denna tid Christer Lindgren, och för social metodik Heinz Schiller. Samverkan skedde mellan olika lärare men genombrottet för ett ökat samgående kom hösten 1986 i och med att en och samma lärare ansvarade för båda delkurserna. Ansvaret lades på lärare med bred yrkesmässig erfarenhet från socialt arbete i kombination med vidareutbildning inriktad på psykologisk teori och behandlingsarbete. Olika lärarkonstellationer gick in i ett ökat samarbete vilket utmynnade i en sammanhållen lärargrupp med ansvar för socialt arbete med inriktning på företrädesvis individ-, familj-, grupp- och organisation. I samband med den nya utbildningsplanen fr o m våren 1990 gick kursmomenten samman under beteckningen socialt arbete. En lärargrupp sattes samman med bred kompetens inom såväl psykologisk och socialpsykologisk teori som praktiskt socialt arbete. Kursföreståndare blev Astrid Frankel med en bred erfarenhet från såväl praktiskt socialt arbete som undervisning på olika nivåer vid Socialhögskolan.

Vid rekryteringen av lärare till kurserna har eftersträvats att få socionomer med vidareutbildning och flerårig erfarenhet från socialt arbete. För varje enskild kurs ansvarar flera lärare med olika specialkompetens. De mer stadigvarande lärarna under 1990-talet har varit Astrid Frankel, Anna-Lena Strid, Ulla Melin Emilsson, Karin Lenz, Ann-Louise Gyllenör, Christin Nilsson, Helene Lahti-Edmark och Monica Persson. I lärargruppen finns olika kompetenser representerade avseende såväl teori, tillämpning som perspektiv på socialt arbete vilket lett till ett dynamiskt utvecklingsarbete.

Det övergripande målet för termin 1 är att ge en introduktion till socialt arbete som universitetsämne samt till hur socialt arbete utövas i praktisk verksamhet. I kursplanen för socialt arbete 1-20 poäng anges att "kursen skall även ge inblick i och förståelse för den kommande yrkesrollens innehåll, villkor och krav". Av målformuleringen framgår kursens breda syfte. Det sociala arbetets bakgrund, villkor och utveckling, arbetsområden där socialt arbete utövas, socionomers yrkesidentitet, psykologisk och socialpsykologisk teori samt tillämpliga metoder

inom det sociala arbetsområdet behandlas. Kursens syftar också till att ha en pedagogisk orientering som handlar om att skapa förutsättningar för de studerande att utveckla sin förmåga att samarbeta, kommunicera m m. En särskild punkt behandlar att skapa ökad medvetenhet om hur studenterna själva påverkar och påverkas i det sociala arbetet. Kursplanen för socialt arbete 41-50 poäng på termin 4 överensstämmer med och bygger vidare på kunskaperna och färdigheterna från termin 1. Den skall således ge fördjupade kunskaper om teori och metod för socialt arbete. Inriktningen är liksom för termin 1 på individ-, familj-, grupp- och organisationsnivå. Särskilt behandlas barns utveckling, psykisk sjukdom, missbruk samt vård av äldre. Socialt arbete som tillämpning står i fokus genom att kursen uttryckligen skall förbereda inför kommande handledd studiepraktik på termin 5. Kurserna skall sammanfattningsvis behandla ett brett spektrum av allt från studier av människors villkor, tillämpning i socialt arbete till konkret färdighetsträning inför den kommande yrkesrollen som färdig socionom.

Brytpunkter i teori och metod

Ett genombrott kom till stånd när det akademiska ämnet psykologi och det specifikt yrkesinriktade och ibland hantverksorienterade ämnet social metodik integrerades. Först skedde integrationen inom ramen för kursen psykosocialt arbete, sedan inom kurserna i socialt arbete på nivåerna 1- 20 samt 41 - 50 poäng. En återkommande fråga har varit var det sociala arbetets teoretiska bas står att finna. Några entydiga svar finns inte. En ståndpunkt hävdar att psykologi och behandlingsteori är det sociala arbetets bas. En annan ytterlighetsståndpunkt säger att det sociala arbetet saknar egen teoretisk bas och snarare är att betrakta som ett forskningsfält. Ofta hävdas att det sociala arbetet vilar på en eklektisk grund. Malcom Payne (1991), professor i "Applied Community Studies" vid Metropolitan University i Manchester, associerar till både positiva och negativa aspekter med vad som kan beskrivas som en eklektisk hållning. En sådan hållning behöver enligt Payne inte enbart vara en svaghet för dem som är yrkesverksamma inom socialt arbete. Han identifierar en sådan positiv aspekt utifrån att "klienter skulle kunna gagnas av all tillgänglig kunskap varför teoretiska perspektiv inte bör begränsas" (Payne 1991:51, min övers.).

På individ-, familj- och gruppnivå är socialt arbete till stor del tillämpad psy-

kologi i vid bemärkelse. Men socialt arbete är också mer. Sociologin är det andra stora teori- och forskningsämnet som är det sociala arbetets teoretiska bas. Andra ämnen beskrivs ibland som hjälpvetenskaper som bidrar med strukturell förståelse av det sociala arbetets betingelser och förutsättningar samt beskriver de ramar som det sociala arbetet har att verka utifrån. Forskningsresultat från psykologi, sociologi och socialpsykologin har kommit att bli centrala för socionomernas förståelse av människors villkor och förståelse av vad som händer i mötet mellan socialarbetare och klient. Tillsammans med teori och forskning från dessa områden byggs en kunskap upp om specifika villkor för det sociala arbetet.

Utbildningen vid Socialhögskolan i Lund har historiskt, liksom många andra utbildningar, haft sin legitimitet i huvudsak som en yrkesutbildning. Men till skillnad från andra utbildningar som den till läkare eller psykolog har vi inte tidigare haft någon egen forskning. Vi står närmast inför ett uppbyggnadsarbete av en egen forskning liknande det som sjuksköterskorna och sjuksköterskeutbildningen står inför. Under 1980 och 90-talen har institutionen genomgått stora förändringar och fått hantera motstridiga krav. Socialhögskolan i Lund fick sin första professur 1984 med ökade legitimationssträvanden som akademisk utbildning bl a i förhållande till övriga universitetet. Viktigt är att poängtera att socialt arbete som forskningsämne är en "vid hatt" för det sociala arbetet ur socionomutbildningens perspektiv. Att avgöra vilken forskning som är relevant i förhållande till grundutbildningen för socionomer är en av de svåra uppgifter vi inom utbildningen står inför. Ett annat dilemma är: Skall utbildningen vara en "verkstadsskola" för socialarbetare och lära ut sådant som är användbart för avnämarna, det så kallade fältet? Eller skall institutionen vara en i huvudsak en ren forskningsinstitution med hög akademisk legitimitet? Inget av dessa alternativ är eftersträvansvärt. Tre olika fronter vilka tillsammans kan legitimera socionomutbildningen som en akademisk yrkesutbildningen kan urskiljas. Den första rör strukturella ramar för det sociala arbetet utifrån socialpolitiska och samhällsekonomiska perspektiv. Den andra avser studier av samhällets organisationer men framför allt hur sociala problem konstrueras, betraktat i huvudsak ur ett sociologisk perspektiv. Här innefattas även studier av människans utveckling och villkor för förändring ur ett psykologiskt perspektiv. Intresset är här huvudsakligen fokuserat på studier av det sociala arbetsfältet och dem som är föremål för samhällets interventioner. Tillämpningsaspekter för socialt arbete står ej i fokus i dessa orienteringar. Den tredje lägger fokus på mötet mellan socialarbetaren och

klienten och orientering på vad som traditionellt beskrivs som behandlingsarbete och villkoren i detta arbete på olika nivåer. Integrationsarbetet mellan psykologi och social metodik vilar i huvudsak på de två senare fronterna.

Det har medfört konsekvenser för undervisningens innehåll och uppläggning att Socialhögskolan även blivit en forskningsinstitution med olika orienteringar och av att forskning och teoriutveckling inom behandlingsarbete fått en ökad omfattning. Påtagligt är hur forskning och forskningsresultat har fått ett allt större utrymme som underlag för undervisningen i socialt arbete under 1990-talet. Förutom att undervisningen byggs på en teoretisk bas, har aktuell samhälls- och beteendevetenskaplig forskning från olika områden fått ett allt större genomslag. Vetenskapliga artiklar och forskningsrapporter från det sociala området förs in i undervisning tillsammans med mer grundläggande teori- och metodlitteratur. Teoriers och behandlingsmetoders empiriska grund granskas i en allt större utsträckning. Med detta är inte sagt att undervisningen tidigare enbart skulle byggt på ideologisk grund. Det som hänt är att inhemsk och internationell forskning inom aktuella områden fått en allt större uppmärksamhet parallellt med utbyggnaden av forskning i socialt arbete. Från de institutioner där forskning i socialt arbete bedrivs, har en mängd litteratur i form av böcker, rapporter och artiklar publicerats av vilka en del har stor relevans i undervisningen av blivande socionomer. Forskning om villkor för förändring, behandlingsforskning och forskning kring mötet mellan socialarbetare och klient har fått särskilt stor uppmärksamhet.

En strävan är att undersöka och utveckla teori för det sociala arbetet på individ-, familje- och gruppnivå. En huvudfråga är vilka förutsättningar som finns att bedriva socialt arbete professionellt i ökad grad utifrån vetenskap och beprövad erfarenhet och i mindre utsträckning utifrån mer eller mindre uttalade behandlingsideologier, där etik och människosyn förändras med snabba ryck alltefter som olika totallösningar visar sina oundvikliga begränsningar. Olika trender vad gäller behandlingsarbete avlöser varandra i samhället. Det sociala arbetets benägenhet att följa dessa trender har fått en motvikt i ökad kunskap från bl a behandlingsforskning. Trenderna har som gemensam nämnare ett grundbudskap att se dem som definierats som socialvårdens, kriminalvårdens och hälsovårdens klienter och patienter som objekt för samhälleliga åtgärder. Centralt för utbildningen blir då att verka för att de blivande socionomerna i hög grad klarar sig från att inte påverkas av dessa trender.

Kunskaper och färdigheter

På frågan om vad som är det sociala arbetets kunskapsbas finns det inget entydigt svar. Något sådant svar finns det inte heller på frågan om vilka grundläggande färdigheter en socionom behöver ha med sig i bagaget när hon lämnar Socialhögskolan. En övergripande målsättning tycker jag dock går att urskilja. Denna huvudmålsättning kan formuleras på följande sätt; utbildningen skall öka de studerandes kompetens att möta människor i olika situationer. Socialt arbete som det utförs av socionomer innefattar ett brett spektrum av arbetsuppgifter i vitt skilda sammanhang allt från direkt myndighetsutövning till olika former av bistånd under mer eller mindre frivillighet. Den gemensamma nämnaren, i stort oberoende av var socionomen arbetar, är samtalet och mötet med klienten eller patienten. Kompetenser av betydelse för mötet med människor är t ex empatisk förmåga, kommunikativa färdigheter, flexibilitet och förmåga att inge hopp. Studenterna behöver utveckla och lära sig analytiska färdigheter och kunskaper om olika handlingsmodellers möjligheter och begränsningar. Till detta behövs kunskaper om människan och hennes villkor, kunskaper om strukturella förhållanden, organisatoriska sammanhang och rättsliga ramar. Helen Cosis Brown (1996), lektor i socialt arbete vid Middlesex University, tar upp tre kompetensområden för socialarbetare. Det första avser kunskaper som hjälper socialarbetaren att informera sig om klientens erfarenheter och de sammanhang hon lever i, kunskaper för att planera för det hon benämner interventioner samt kunskaper om rättsliga, processuella, politiska och organisatoriska sammanhang som styr det sociala arbetet. Det andra kompetensområdet handlar om värderingar för att kunna skilja på egna och andras erfarenheter och att förstå människor utifrån deras specifika sammanhang. Utmaningen för socialarbetaren är att bedriva en icke-förtryckande praktik. Att kunna förstå och sätta sig in i mångkulturella perspektiv är en kärnfråga. Det tredje kompetensområdet för socialarbetaren som Helen Cosis Brown tar upp är "core skills of social work". Jane Dutton och Ravi Kohli (1996), som också är lektorer i socialt arbete vid Middlesex University, sammanfattar dessa färdigheter som kognitiva, interpersonella, beslutsfattande, administrativa samt färdigheter att kunna använda och hantera resurser. Jag vill särskilt poängtera två av dessa, de kognitiva och de interpersonella färdigheterna vilka jag ser som särskilt viktiga för kurserna i socialt arbete. De kognitiva innefattar analytiska färdigheter, kapacitet att utvärdera, att kunna använda forsk-

ningsresultat och att kunna tillämpa teoretiska kunskaper i praktiken. De interpersonella färdigheterna avser kompetens att kommunicera verbalt, icke-verbalt och skriftligt. De avser även att kunna etablera en utvecklande dialog där rollerna klart kan definieras och förstås. Hur kommer då dessa färdigheter till uttryck i undervisningen? I det följande beskrivs först hur studenterna konfronteras med socionomernas yrkesroll och arbetsfält. Därefter kommer jag in på teoretiska utgångspunkter och hur studenterna lär sig reflektera teoretiskt samt slutligen behandlas kunskapsintegration och interpersonella färdigheter.

Yrkesroll och arbetsfält

De studerande beskriver under utbildningens första veckor i korta essäer hur deras val av utbildning styrts av en speciell önskan, vilken kan sammanfattas i att vilja arbeta med "att hjälpa människor"(Gassne & Lenz 1995). Dessutom vill de få en bred yrkesutbildning. Utifrån detta perspektiv ges studenterna tidigt möjlighet att få en första inblick i olika yrkesroller för socionomer samt några arbetsområden där det stora flertalet socionomer arbetar. Några veckor in på den första terminen organiseras ett första studiebesök på socialkontor, frivårdsmyndigheter samt verksamheter som specifikt är inriktade på rehabiliterings- och arbetsmarknadsfrågor. Syftet är att få kunskap om vem verksamheterna vänder sig till, vad man från verksamheternas sida vill uppnå med sitt arbete, vilka resurser som finns till förfogande, hur organisationen är uppbyggd, vilka ramar som styr verksamheten och vilka samarbetspartners man har. Fokus riktas särskilt på frågor sammanhängande med socialarbetarens yrkesroll, vilka krav som ställs på socialarbetarna, behov av vidareutbildning, tillgång till handledning samt möjligheter att påverka olika frågor. Studiebesöken förbereds genom studier av vetenskapsteori samt samhälls- och beteendevetenskaplig forskningsmetodik. Syftet är att här lära sig utveckla kritiskt tänkande och ett utforskande förhållningssätt under studierna vid Socialhögskolan.

Längre fram på första terminen har studenterna temastudier utifrån ett livscykelsperspektiv. Momentet innefattar fältförlagda studier tillsammans med en yrkesverksam socionom vid någon institution eller verksamhet som arbetar med socialt arbete. Livscykelsindelningen sker efter ålderskategorierna barn, ungdom och vuxna. Utvecklingsarbetet vi haft här har rört sig bort från ett symtom- och

problemtänkande, där temaindelning gjorts utifrån kategorier som missbruk, kriminalitet, invandrare och flyktingfrågor. Indelning utifrån ett livscykelsperspektiv tar istället sin utgångspunkt i olika åldersgruppers levnadsvillkor och specifika problem. Utifrån dessa ålderskategorier har studenterna möjlighet att fokusera på dels olika arbetsområden i socialt arbete som t ex socialt arbete inom hälso- och sjukvård, arbete inom kriminalvård m m, dels olika villkor eller problemområden som kan definieras för olika åldersgrupper t ex att leva i ett mångkulturellt samhälle, ungdom och kriminalitet, att möta flyktingbarn, åldrande och livsomställning, missbruk, barnmisshandel m m. Det centrala är att låta åldersindelning och olika villkor beroende på ålder gå före indelningar utifrån problemområden eller problemtyp. Människan och hennes villkor ställs i fokus. Detta rymmer ett ideologiskt eller snarare ett moraliskt perspektiv som är viktigt att tydliggöra. Syftet är att komma bort från normativa förhållningssätt i riktning mot ett accepterande av mångfald och undvikande av enfald. Utgångspunkten är att sträva efter öppenhet inför mötet med andra, att mer se på konsekvenser av förhållningssätt och handlande än att gå efter vad som är rätt eller fel. Vidare vill vi inte enbart fokusera på brister och tillkortakommanden utan även arbeta med att lyfta fram tillgångar, kapaciteter och möjligheter. Individers och gruppers villkor är viktigare än de symtom de uppvisar i form t ex missbruk eller kriminalitet.

I kursen socialt arbete 41-50 poäng på termin 4 finns även inslag av fältstudier med fokus på arbete inom psykiatri men här utvecklas även en förskjutning av fokus över på olika "normala" verksamheter som människor deltar i till vardags. Det senare syftar på allt från intresseorganisationer som t ex föräldraföreningar eller patientorganisationer till olika typer av fritidsaktiviteter eller verksamheter som utifrån ålder, intresse, politisk orientering eller kanske etnisk tillhörighet erbjuder olika former av mötespunkter. I vissa fall har studenterna arbetat med kartläggning av den betydelse och roll som t ex fotbollsklubbar, invandrarföreningar, kyrkliga aktiviteter, pensionärsorganisationer har i människors vardagsliv. Utgångspunkten är att stärka medvetenheten om att offentliga verksamheter som drivs av myndigheter förhoppningsvis skall var en parentes i människors liv.

Dessa projekt eller temastudier omfattar såväl litteraturstudier som olika fältstudier. Val av litteratur, utöver den som är fastställd i kursplanen, görs utifrån teman i samråd med examinator. Arbetena redovisas i såväl muntlig som skriftlig form. De skrivna produkterna görs utifrån gemensamma riktlinjer antagna vid

institutionen avseende källhänvisning, citatteknik m m. Träning i att skriva är en kognitiv och interpersonell färdighet. Att skriva ingår som en viktig del i socionomers arbetsuppgifter. Då socialt arbete handlar om att hjälpa de mest utsatta i samhället som ofta även har de sämsta förutsättningarna att föra sin egen talan att ta tillvara sina rättigheter, är dessa färdigheter med pennan av särskilt stor betydelse.

Teoretiska utgångspunkter

Teoretiskt bygger kurserna på termin 1 och 4 till stor del på psykologisk och socialpsykologisk teori och forskning. Huvudriktningarna inom personlighets- och utvecklingspsykologi, kognitiv teori samt system- och kommunikationsteori avhandlas. Till dessa kommer även grupp- och organisationsteori. Dels behandlas teorier om människan, hennes villkor och utveckling, dels teorier om vad som skapar förändring samt förändringens villkor. Bredden på teoretiska perspektiv ger både möjlighet att se människan som individ för sig själv och att se henne i ett interpersonellt perspektiv och i olika större sammanhang. Studenterna lär sig att röra sig mellan olika nivåer och fokusera på såväl intrapsykisk som interpersonell problematik men att även se de strukturella faktorernas betydelse. Målsättning är att kunna integrera traditionellt motsatta perspektiv i socialt arbete.

Undervisningen innefattar även tillämpningsaspekter som handlar om förändring, behandling och dess villkor. Syftet är att utifrån teorier förmedla en kunskapsbas som hjälper oss att förutsäga mänskligt handlande, och avgöra vilka kunskaper som behövs för att uppnå specifika resultat (Sutton 1994). En sådan prediktion är dock svår att göra. Studenterna får lära sig etablerade perspektiv på behandling och de ges möjlighet att utveckla och kritiskt granska sitt eget förhållningssätt i relation till etablerad teoribildning inför kommande yrkesarbete. Fokus riktas som tidigare nämnts på vilka konsekvenser olika förhållningssätt har i det sociala arbetet snarare än på vad som är rätt eller fel. Socialt arbete kan betrakta klienten eller patienten antingen som en aktör med kapacitet att påverka sina villkor eller som ett offer determinerad av olika omgivningsfaktorer. En central utgångspunkt för socialt arbete är att i behandlings- eller biståndsprocesser arbeta för ett aktörsperspektiv och analysera vilka konsekvenser ett offerperspektiv har ur såväl individuellt-, grupp- som strukturellt perspektiv. Forskning

om mänskliga villkor, behandlingsforskning och erfarenheter från olika projekt är av särskilt intresse i förhållande till hur de kan omsättas i möte med människor i praktiskt socialt arbete. Som exempel kan här nämnas epidemiologisk forskning, som pekar på ett antal faktorer men framförallt processer av betydelse för barns förmåga och möjligheter att övervinna "dåliga odds" som t ex missbruk eller psykiskt handikapp hos förälder eller annan socioekonomisk belastning (Rutter 1990, Werner & Smith 1992, Hansson & Cederblad 1995a). Denna forskning har väckt frågor om hur resultaten kan omsättas i socialt arbete (Ogden 1991, Hansson & Cederblad 1995b). Vi kan här se ett utvecklingsperspektiv, som rör sig från ett fokus på människors tillkortakommanden till ett helhetsperspektiv, där människors kapacitet och resurser ägnas ökad uppmärksamhet.

Ett av de vanligaste redskapen socialarbetare har i sitt arbete är samtalet. Samtalet kräver möten. Etablerande och bibehållande av en relation är det huvudsakliga instrumentet inom stora områden av socialt arbete. Den relation som skapas har visat sig vara mer avgörande för behandlingsresultaten än vilken teori eller metod en verksamhet säger sig bygga på (Beutler et al. 1994. Howe 1993). Utifrån sådana resultat blir en av huvuduppgifterna för kurserna i socialt arbete att uppehålla sig vid olika aspekter på möten mellan människor. Mötet kan präglas av olika grad av närhet och distans beroende på vad mötet avser. Administrativ biståndsprövning kräver inte känslomässiga investeringar om vi jämför med professionella möten med en person, som har fått besked om cancer eller som söker hjälp med hantering av sin livssituation efter förlust av ett barn. Grundläggande är dock att det för med sig konsekvenser för såväl socialarbetaren som klienten hur relationen hanteras. Beroende på teoretiskt perspektiv och personligt förhållningssätt ser relationen socialarbetare - klient olika ut. Viktigt är att studenterna under sina studier ges möjlighet att pröva de teoretiska huvudriktningarnas konsekvenser vad gäller förståelse av men även mötet med människors villkor och problem. Genom arbete med problembaserade inslag utifrån fallanalyser diskuterar och prövar studenterna olika perspektivs innebörd. De fallbeskrivningar som används bygger på individ- familje- och olika situationsbeskrivningar utifrån verksamhetsområden där socionomer är verksamma. De olika perspektiv som prövas hämtas dels från psykologisk och socialpsykologiska teori dels från det sociala arbetets egen teoriutveckling (t ex Hessle 1991, Morén 1992, Howe 1995).

Kursplanen för socialt arbete på termin 4 syftar bl a till att förbereda studen-

terna för den handledda studiepraktiken. Därför fördjupas arbetet med fallanalyser där teori och praktik integreras. Studenterna får möjlighet att pröva vad teorierna betyder utifrån faktiska förhållanden. Vad menas t ex när Stefan Morén (1992) tar upp om att utgå från klientens behov och vikten av att socialarbetaren står kvar med ett erbjudande om hjälp? Klientens respektive socialarbetarens perspektiv fokuseras mer till skillnad från arbetet på utbildningens första termin. Ett fenomenologiskt perspektiv tas som utgångspunkt för att studenterna skall ges möjlighet att pröva att sätta sig in i olika personers sätt att se på sig själva och andra; hur de upplever sin livssituation, hur de förklarar problem, samt olika föreställningar som kan finnas på vad som behövs för att få till stånd en lösning eller förändring. Ett grundantagande är att klientens respektive socialarbetarens perspektiv på en situation och vad som behöver göras, absolut inte med någon automatik överensstämmer med varandra.

Liksom Malcom Payne menar jag att "en huvudsaklig beståndsdel för en teori av intresse för socialt arbete är i vilken utsträckning den kan erbjuda förklaringar och vägledning i hanterande av den press klienter sätter på socialarbetare och hur detta påverkar deras sätt att uppfatta klienters sociala omständigheter" (Payne 1991:21, min övers.). Ett syfte med kurserna är att och lära studenterna att kritiskt granska nya behandlingsmodeller och nya vårdideologier. En förhoppning är att ett immunförsvar mot de trender som reducera människor till objekt stärks. Sedan början av 1990-talet har en kognitiv trend gjort sig allt mer hörd. Kognitionsforskningens genomslag fick i olika psykoterapeutiska inriktningar och i socialt arbete sitt uttryck i en strävan att utveckla vad som kan beskrivas som rationella behandlingsmetoder. Människors tankar fick ökat utrymme på bekostnad av deras emotioner. Ett intresse för kortare och billigare metoder kan skönjas men även ett ökat intresse för utvärdering av faktiskt utfall av olika modeller eller metoder. En av de trender som gjort sig hörd inom behandlingsområdet är lösningsfokuserat arbete (de Shazer 1991, Kim Berg 1994). I undervisningen tas denna utveckling upp till belysning. Syftet är att analysera behandlingsmetodernas ursprung, användbarhet för socialt arbete men att framförallt till att kritiskt sätta dem under "lupp" (se Jönsson 1995). Poängen är inte att förkasta utan att kritiskt pröva vad som kan fungera. Ett kognitivt perspektiv har sina fördelar men också begränsningar. Det tenderar att föra tankarna om människan till att hon är en i huvudsak rationell varelse. David Howe och Diana Hinings (1995) tar upp frågor om vi människor i huvudsak är rationella eller

emotionella varelser, samt vilka konsekvenser svaret på frågan får. De pekar på svårigheterna i att stödja sig på den rationella föreställningen om människan. Konsekvensen i socialt arbete skulle bli att vi tenderar att bedöma människor mer utifrån deras yttre handlande än det som motiverar handlandet. Om vi ser människan som mer emotionell och irrationell leder det till att det sociala arbetets praktik behöver bygga på en förståelse av klienten utifrån hennes unika villkor och egen utvecklingshistoria. Detta synsätt eller förhållningssätt återfinns som ett dominerande inslag i den tillämpningslitteratur som finns på de två kurserna.

"Redskapsaspekten" från ämnet social metodik har fått träda tillbaka för en ökad integration av främst psykologisk och socialpsykologisk teori samt teori och forskning om tillämpning i form av behandlingsteori. Metod eller tillämpningsaspekterna i undervisningen är mer oberoende av mallar och tekniker. Denna utveckling är inget som skett i ett vakuum från det omgivande samhället. "Verktygslådan" som socionomerna har med sig har fått en komplex sammansättning med ökade kunskaper från såväl inhemsk som internationell behandlingsteori och forskning.

Kunskapsintegration och interpersonella färdigheter

I undervisningen ser jag viktiga mötespunkter mellan teori och tillämpning som har pedagogiska konsekvenser. För det första är det viktigt att undersöka hur egna personliga teorier förhåller sig till de etablerade teorierna. För det andra är det angeläget att förstå vilka konsekvenser såväl etablerad teori som egen teori får för konkret behandlings- eller förändringsarbete. Det som inspirerat tankegångarna kring och uppläggning av det pedagogiska arbetet inom de kurser jag personligen medverkat i, är den tradition inom vilken undervisningen i psykologi utvecklades vid institutionen från 1960-talet och framåt. Det specifika i psykologiundervisningen är att studenterna inte bara skall tillgodogöra sig teorierna ur ett avgränsat akademiskt kunskapsperspektiv. Inom kurserna i socialt arbete ser jag det som centralt att analysera vad olika teorier har för konsekvenser i sig, som "rena teorier", hur de omsätts och vilka konsekvenser de får i praktiskt socialt arbete. Det gäller även hur de förhåller sig till studenternas egna attributionella stilar eller förklaringsmönster. Attributionsteorin, för vilken Fritz Heider är en föregångsgestalt, handlar om hur vi människor förklarar vårt eget och andras

beteenden utifrån hur vi tillskriver beteenden orsaker och hur vi strävar efter att kunna förutsäga vad som kommer att hända (Fiske & Taylor 1991). Kärnan i teorin är att studera hur vi människor tänker om oss själva och andra, samt hur vi tänker om detta tänkande (Heider 1958). Tankegångarna går att föra tillbaka till Husserl's fenomenologiska modell och den metod han benämner "epoché": att försöka frigöra sig från förutfattade meningar och sträva efter en förutsättningslös ren upplevelse, där vi ifrågasätter det som för oss är självklara idéer (Hughes & Månsson 1988). Att detta i realiteten inte är möjligt behöver knappast påpekas. Vad det är fråga om är att öka medvetenheten om hur vi tolkar olika situationer och hur vi t ex ser på problemlösning. Detta sätt att hantera kunskapsfrågor återfinns även hos postmoderna företrädare för psykologin med socialkonstruktivistiska förtecken under begreppet naiv epistemologi (Polkinghorne 1992). Ett fenomenologiskt förhållningssätt i undervisningen kan öka medvetenheten om hur vi tänker och vad vi gör samt reflektera över vilka konsekvenser som kan uppstå och inte vad som är rätt och fel. Undervisningen i socialt arbete bygger på ett grundförhållningssätt som går ut på att undersöka hur sociala förhållanden definieras och hur problem konstrueras.

Socionomutbildningen handlar om att integrera det som tas upp i utbildningen med den kunskapsbas studenterna redan har; att bygga vidare på den enskildes kompetens och starka sidor. I undervisningen ser jag det som viktigt att varje student ges möjlighet att pröva tankar och idéer kring förhoppningar och farhågor som väcks inför det sociala arbetet. Studenterna skall ges möjlighet att kritiskt granska hur olika teoretiska perspektiv förhåller sig till deras egna erfaren-

heter och iakttagelser i uppbyggandet av en professionell identitet som socionom. En förutsättning för detta är att arbeta för ett klimat i undervisningsgruppen som främjar lärande och utveckling. Men bortom undervisningssituationen i sig finns det anledning att uppmärksamma erfarenheter från grupp- och organisationsteori. Vi kan bl a se hur det sociala arbetet ofta inte är styrt av klienters behov att få hjälp till att mer självständigt kunna hantera sina liv (Morén 1992). Den personalgrupp socionomen arbetar i och de processer som där utvecklas får en särskild betydelse. Att bli socionom är att välja ett utsatt yrkesområde där personliga livsmål återkommande ställs på prov. Att pröva livsmål och utsätta sig för andras utsatthet kräver för många en support från dem man arbetar tillsammans med. Johan Asplund reflekterar över begreppet utbrändhet och dess giltighet inom yrken som sysslar med social interaktion (Asplund 1987). Tankar och känslor väcks i interaktion med andra. Om det som väcks ges utrymme att artikuleras i anknytning till sitt sammanhang så skulle utbrändhet inte vara ett förödande fenomen i människovårdande arbeten. Utbrändhet sker i en process med andra när den sociala responsen bortfaller, när vi blir abstrakta samhällsvarelser för varandra. Bl a ur detta perspektiv blir teori och forskning om grupper av intresse för undervisningen. Studenterna behöver kunna reflektera och få kunskaper om vilka konsekvenser olika sociala avvärjningsmekanismer i grupper kan få för både socialarbetarna och dem som de kommer i kontakt med i sin yrkesutövning. Förutom att lära utifrån teori och forskning behöver även möjligheter skapas att pröva de kunskaper som teoretiskt behandlas. Utifrån studenternas egna erfarenheter av att arbeta i grupp finns ambitionen att knyta samman teori och praktik som bygger på andras erfarenheter med egna faktiska erfarenheter.

Marilyn Pietroni sammanfattar vad Donald Schön definierar som en reflektiv praktiker; "den reflektive praktikern erkänner det professionella kunnandets och handlandets begränsningar, och bygger in en kritisk reflektion i syfte att maximera kapaciteten för kritiskt tänkande, och skapa en känsla av professionell frihet och kontakt med snarare än distans från klienter" (Pietroni 1995:43, min övers.). Jag ser det som en huvuduppgift i utvecklingsarbetet inom utbildningen att arbeta med sådant som kan bidraga till att stärka de blivande socionomernas "immunförsvar" mot schablonisering och kategorisering av mänskliga behov, där människor reduceras till ärenden eller fall.

Litteraturreferenser:

Asplund, Johan (1987). *Det sociala livets elementära former.* Göteborg: Bokförlaget Korpen.

Beutler Larry E., Machado, Paulo P. P. & Allstetter Neufeldt Susan (1994). "Therapist Variables" i Bergin, Allen E. & Garfield, Sol L. (eds.) (1994). *Handbook of Psychotherapy and Behavior Change.* New York: John Wiley & Sons, Inc.

Cosis Brown, Helen. (1996). "The Knowledge Base of Social Work" i Vass, Antony A. (ed.). *Social Work Competences.* London: Sage

de Shazer, Steve(1991). *Putting Difference to Work.* New York: Norton.

Dutton, Jane & Kohli, Ravi (1996). "The Core Skills of Social Work" i Vass, Antony A. (ed.). (1996) *Social Work Competences.* London: Sage Publications.

Fiske, Susan T., & Taylor, Shelley. E. (1991). *Social Cognition.* New York: McGraw-Hill, Inc.

Gassne, Jan & Lenz, Karin (1995). Självvärdering och utvecklingsarbete. *Stencil Socialhögskolan i Lund.*

Hansson, Kjell & Cederblad, Marianne (1995a). *Känsla av sammanhang - Studier från ett salutogent perspektiv.* Forskning om barn och familj nr. 6. Institutionen för barn- och ungdomspsykiatri, Lunds universitet.

Hansson, Kjell & Cederblad, Marianne (1995b). Salutogen familjeterapi. *Fokus på familjen, 1: 3-18*

Heider, Fritz (1958). *The psychology of interpersonal relations.* New York: Wiley.

Hessle, Sven (1991). *Samtal med B - om att finna sitt språk.* Stockholm: Raben & Sjögren.

Howe, David (1993). *On being a client.* London: Sage.

Howe, David (1996). *Attachment Theory for Social Work Practice.* London: MacMillan.

Howe, David & Hinings, Diana(1995). Reason and emotion in social work practice: managing relationships with difficult clients. *Journal of Social Work Practice,* vol. 9, No. 1: 5-14.

Hughes, John A. & Månsson, Sven-Axel (1988). *Kvalitativ sociologi.* Lund: Studentlitteratur.

Jönsson, Håkan (1995). Lösningsfokuserad korttidsbehandling. *Socialt Perspektiv,* 1: 41-47.

Kim Berg, Insoo (1994). F*amiljebehandling - lösningsfokuserat arbete med utsatta familjer.* Stockholm: Mareld.

Morén, Stefan (1992). *Förändringens gestalt - om villkor för mänskligt bistånd.* Stockholm: Publica.

Ogden, Terje (1991). Modstandsdyktige barn? *Nordiskt Socialt Arbete,* 1: 3-13.

Payne, Malcolm (1991). *Modern Social Work Theory: a critical introduction.* Basingstoke: Macmillan.

Pietroni, Marilyn (1995). "The Nature and Aims of Professional Education for Social Workers" i Yelloly, Margaret & Henkel, Mary (eds.). (1995). *Learning and Teaching in Social Work -Towards Reflective Practice.* London: Jessica Kingsley Publishers.

Polkinghorne, David E. (1992). "Postmodern Epistemology of Practice" i Kvale, Steiner (eds.) (1992) *Psychology and Postmodernism.* London: Sage Publications.

Rutter, Michael (1990). "Psychosocial resilience and protective mechanisms" i Rolf, J., Masten, A. S., Cicchetti, D.,Nuechterlein, K. H., Weintraub, S. (eds.).(1990). *Risk and protective factors in the development of psychopathology.* New York: Cambridge University Press.

Sutton, Carole (1994). *Social Work, Community Work and Psychology.* Leicester: BPS Books.

ASTRID FRANKEL

Intervju med Agne Gustafsson

Agne Gustafsson var knuten till Socialhögskolan mellan åren 1961 och 1978. Han började som timlärare 1961, då han undervisade om olika politiska ideologier och organisationsväsendet, samtidigt som han var forskarassistent vid statsvetenskapliga institutionen. 1964 blev han universitetslektor, tillsatt av regeringen, med kunglig fullmakt, som det var på den tiden. Han efterträdde professor Nils Stjernquist som huvudlärare i ämnet statskunskap. 1983 överfördes Agne Gustafsson som universitetslektor till statsvetenskapliga institutionen i samband med att förvaltningslinjen reformerades. Han hade då varit tjänstledig från Socialhögskolan för forskning sedan 1979.

Redan i slutet av 1940-talet kom han i kontakt med Socialinstitutet genom brodern Tage, som började studera där då. Agne var mycket tillsammans med en grupp studeranden på Socialinstitutet, som hade lång erfarenhet av politiskt arbete. Några av dem hade studerat vid Brunnsviks folkhögskola, däribland Thore Persson som senare blev lektor i ämnet social metodik. Till gruppen hörde också Hans Gustafsson, sedermera kommunminister mm, Elsa Bucht Alsterdal och

Gideon Nilsson. (senare Nitare). Agne och många andra i denna grupp var också aktiva i Socialdemokratiska studentklubben.

Agne föddes 1925, gick i 6-årig folkskola, och började som 13-åring som springpojke i en kemikalieaffär, där han arbetade i fem år. Han lärde sig mycket där, fick kunskaper och erfarenheter, som han säger sig inte vilja vara utan. Han tyckte om att stå i affären och ha kontakt och dialog med folk. Han minns att man inte fick sälja pottaska tillsammans med rödsprit eftersom detta kunde användas till att framställa drickbar men farlig alkohol, vilket var brukligt framför allt av luffarna, den tidens utslagna människor i 1930-talets arbetslöshetssamhälle. Han läste samtidigt på korrespondens, NKI-skolan och Hermods, och ville gärna studera vidare, men hemifrån fanns inga möjligheter till ekonomisk hjälp. Han började som 18-åring på Sörängens folkhögskola utanför Nässjö, därefter tenterade han 1946 in på Spyken i Lund, där man på den tiden också kunde bli inackorderad som "frielev" på skolans elevhem, vilket Agne också blev. Efter studentexamen 1949 började Agne läsa historia, statskunskap, nordiska språk m.fl. ämnen på Lunds universitet. 1958 avlade han fil.lic examen i statskunskap och blev 1964 förklarad doktorskompetent av regeringen, i samband med utnämningen till universitetslektor i statskunskap vid Socialhögskolan .

Som huvudlärare i statskunskap handledde Agne bl a tvåbetygsstudenter i uppsatsskrivning och hade seminarier med dessa. Det producerades många uppsatser med hög kvalitét. Många av de studerande hade politiskt och fackligt arbete bakom sig och hade kommit in vid Socialhögskolan, tack vare att det var möjligt att tentera in. Därigenom tillvaratogs en begåvningsreserv, som annars varit utestängd från universitetetet. Några av dessa lotsades sedan över till universitetets forskarutbildning. Som exempel nämner Agne Carl G Peterson, som var elevkårens ordförande 1962, och senare planeringschef på inrikesdepartementet. Han fick dispens till forskarutbildningen på Statsvetenskapliga institutionen av Agne, efter att ha läst 3-betyg i statskunskap på Socialhögskolan. Han disputerade några år senare om SSU. Det var Socialhögskolans styrka, att man hade elever med lång praktisk erfarenhet, och som visade ett stort engagemang och samhällsansvar, och som också delade med sig av sina kunskaper och erfarenheter till yngre elever.

Socialinstitutet och sedan Socialhögskolan har haft stor betydelse för uppbyggnaden av vårt demokratiska samhälle och den sociala välfärden. Agne ser Socialhögskolans undervisning, med varvning av teori och praktik som ytterst

värdefull och föredömlig för annan högskoleutbildning. Studiebesök och praktik, varvade med teoretisk kunskapsinhämtning, ger extra tyngd åt inlärningen, speciellt i en yrkesinriktad utbildning, menar han. Att Socialhögskolan har fått en forskningsavdelning är också ytterst viktigt, men man får här inte glömma vikten av praktisk erfarenhet, som positivt kan påverka teoribildningen och göra den mera användbar i praktiska sammanhang.

På Socialinstitutet och senare Socialhögskolan hade man före 1977-års reform en styrelse, tillsatt av regeringen med landshövdingen som ordförande och sammansatt av bl.a. kommunala representanter. Detta gynnade kontakten mellan högskolan och den praktiska verkligheten utanför högskolan, menar Agne.

Alla ordinarie lärare ingick i lärarrådet med rektor som ordförande. Lärarrådet, som påminde om fakulteterna vid universitetet, hade regelbundna sammanträden, var välbesökta av lärarna och bidrog till att man fick överblick över utbildningen i sin helhet. Varje lärare hade en röst- och förslagsrätt och här beslutades om frågor av betydelse för undervisningen, som t.ex. kursplaner, litteraturlistor mm. Alla utbildningsfrågor måste förberedas av en utbildningsnämnd, som bestod av lika många lärare som elever, och vars beslut också i regel blev definitiva. Lärarrådet var ett viktigt forum och här fördes många livliga diskussioner t ex i samband med remissbehandling av utredningar. Detta forum gav lärarna en känsla av tillhörighet och delaktighet i viktiga frågor. Man kände att man kunde föra fram sina åsikter och på det sättet påverka skolans innehåll och inriktning, men också socialpolitikens ställning i samhället. När lärarrådet upphörde 1977 uppstod ett vakum, menar Agne. Det kändes som om en viktig kontakt med arbetsplatsen höggs av. Hade man inte en plats i institutionsstyrelsen, vilket endast få lärare hade, gick man miste om ett viktigt forum för diskussion och kontakt. Socialhögskolan med många ämnen var mer än en institution, det var en fakultet.

Från slutet av 1960-talet och under större delen av 1970-talet upplevde Agne en stormig tid. I motsats till övriga lärosäten i riket rullade studentrevolten från 1968 vidare i Lund under hela 1970-talet. Studenterna kämpade för ökad makt och större inflytande. De ville också ha större inflytande över studiernas uppläggning. De ville ha bort den skriftliga kunskapskontrollen, ville tentera i grupp, och ha mera grupparbete i undervisningen. Studenterna demonstrerade vid ett flertal tillfällen offentligt, även på Lunds gator, mot den traditionella undervisningen, och de individuella skriftliga tentamina. Man hade strejkvakter

utanför skrivningslokalerna för att hindra eventuella tentamensvilliga att komma in. Agne minns en röd banderoll med lydelsen "Agne, förändra nu, eller avgå!" Detta var en tung tid för Agne, men han stod fast. Han kände sitt ansvar inför avnämarna, att studenterna skulle ha ordentliga kunskaper, när de var färdigutbildade. Han kunde inte, med bibehållen ansvarskänsla, gå med på studenternas krav. Det hände ofta att Agne blev uppringd av studenter och anhöriga till studenter, som var bekymrade för att de provocerades att inte tentera. Agne ställde sig alltid positiv, och möjliggjorde på olika sätt att studenterna kunde tentera, trots andras protester. För att klara stormen hade Agne några viktiga principer:

1) Han höll alltid punktligt på sina mottagningstider, och försökte vara öppen mot de enskilda eleverna.
2) Alla kontakter och ärenden angående studenterna klarades av direkt.
3) Han skrev kompendier, som användes i undervisningen, kompendier som sedan utgavs i bokform t.ex. " Kommunal självstyrelse. Kommunerna i det politiska systemet ", som sedan använts under lång tid i undervisningen, i sin sjätte upplaga 1996. Även boken "Att hitta rätt i offentligt material" (3:e uppl 1986) utgavs på samma sätt.

Agne kände sig ensam och hårt ansatt under denna tid. Hans kompetens och goda vilja kändes underkänd i förväg av studenterna. Stöd från kolleger fanns endast sparsamt. Ingen ville gärna framstå som konservativ i denna radikala tid. Agne förde dialog i pressen. I lärarrådet etablerades dock en mycket fruktbar samverkan - ett ljus i mörkret -med de närmaste ämnesrepresentanterna i kommunal ekonomi och praktisk förvaltningskunskap: Lennart Broman och Yngve Ramkvist. Agne minns också det goda samarbetet med timlärarna i statskunskap: Paula Uddman, Jan Ringdahl och Sven-Erik Strand.

Studenterna ville också avskaffa den av regeringen tillsatta styrelsen. Skolan skulle styras av ett kollektiv, sammansatt av alla elever (c:a 800) och alla lärare och övrig personal (c:a 50 tillsammans) med en styrelse tillsatt av ett stormöte. Agne säger med en suck: "En statsvetare och kommunalt förtroendevald kunde ju inte klara sådant ! "

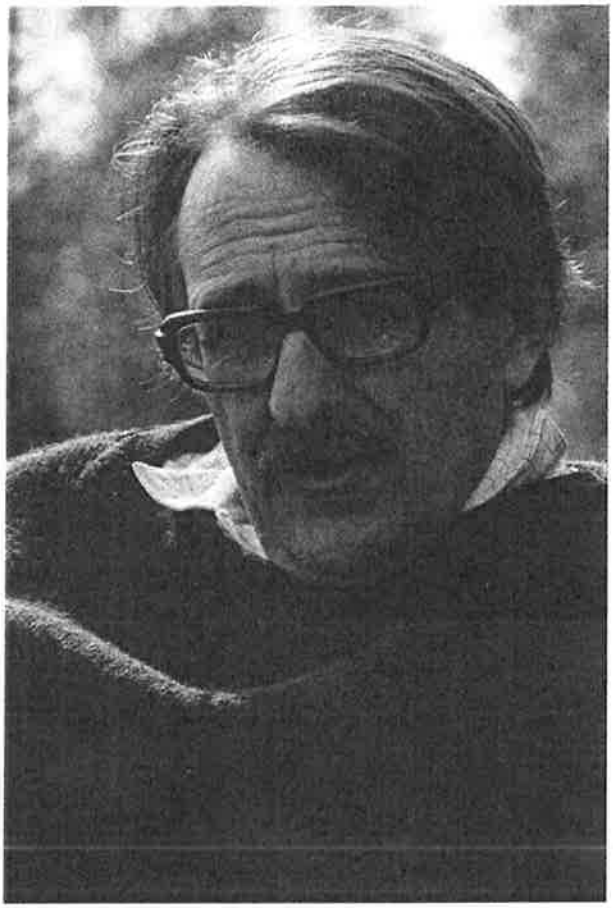
Socialhögskolans styrelse sade också klart nej till en sådan ordning. Agne är glad för att styrelsen, med ordföranden landshövding Gösta Netzén i spetsen, agerade mycket bestämt och klokt under den långa konflikten, som till slut ebbade ut.

Agne har alltid varit noga med att vara objektiv bl. a. i sin framställning av de

politiska ideologierna. Han minns från de första åren vid ett tillfälle att han fått höra att några studenter i en grupp, försökt gissa sig till hans politiska tillhörighet. De hade kommit fram till, att han nog var folkpartist, eftersom han verkade ligga så i mitten. Detta väckte naturligtvis viss munterhet, med tanke på Agnes starka politiska engagemang.

Vid sidan om sitt arbete som universitetslektor, har Agne alltid varit politiskt aktiv och haft många förtroendeuppdrag. Han har t.ex. varit ledamot av Lunds Stadsfullmäktige och Lunds stads drätselkammare i många år, ledamot i Tage Erlanders studiegrupp för författningsfrågan 1961-67, och arbetat med kommunala frågor, arbetsrättsfrågor och demokratifrågor i olika statliga utredningar. Han har skrivit ett flertal böcker i ämnet statsvetenskap. En av dessa "Local Government in Sweden", har översatts till flera språk, bl a polska och japanska, och är spridd i många länder. På senare år har han anlitats som sakkunnig på välfärdsfrågor bl a i Japan. Dels har japanska studiedelegationer besökt Sverige, dels har Agne varit i Japan som expert. Japan har stora bekymmer med ett stigande antal åldringar, som i stor utsträckning måste omhändertas av barnen. Agnes meritlista är lång och han är fortfarande vid 71-års ålder aktiv som forskare och sakkunnig debattör i politiska och statsvetenskapliga frågor.

Agne är bekymrad över den svenska nedmonteringen av välfärden, som han befarar kommer att få stora skadeverkningar på folkhälsan och demokratin på lång sikt. Han hoppas att dagens socialhögskolestuderande får lära sig hur man på demokratisk väg skall bekämpa den sociala nedrustningen i samhället. Socialhögskolan och den sociala forskningen behövs!

När Socialinstitutet förstatligades 1963 tillkom flera nya fasta tjänster. Som universitetslektor i psykologi utsågs fil lic Sven Marke. Bildkälla: Bilden i privat ägo.

Britta Stråhlén vid avtackningen i samband med pensioneringen den 8 juni 1995. Här omgiven av Per Gunnar Edebalk och Åke Elmér. Foto Inger Farm.

ASTRID FRANKEL

Intervju med Britta Stråhlén

Britta Stråhlén har varit knuten till Socialhögskolan mellan åren 1970 och 1995 då hon pensionerades. Hon började som praktikkonsulent 1970 och blev lektor i social metodik 1975. Hon har sedan dess undervisat dels på Socialhögskolan, dels i ett flertal uppdragsutbildningar som t ex arbetsledarutbildningar och kurser i sorg och kris för kuratorer. Förutom sitt arbete på Socialhögskolan har hon arbetat som handledare för socialarbetare och kuratorer i c:a femton år. Handledaruppdragen har varit ett utmärkt komplement till undervisningen, då hon kunnat följa utvecklingen i socialt arbete ute i verkligheten. De senaste åren av sin tjänstgöring har hon varit kursföreståndare för en 20-poängs kurs i socialt arbete, som varit riktad till studenter med olika bakgrund, som önskat komplettera sin utbildning med kunskaper i socialt arbete. Kursen kan ingå i en fil. kand. examen.

Britta föddes 1930 i Eslöv. Familjen hade borgerliga värderingar, men redan i folkskolan vaknade hennes sociala intresse genom att hon upptäckte att det fanns stora sociala skillnader i barns uppväxtmiljö. Britta blev tidigt någon som

kamraterna vände sig till när de hade problem, och hon kände en solidaritet med de svaga i samhället. Hennes sju år äldre syster var bästa väninna med grannflickan som hette Dorrit. Systern sökte efter studentexamen till Socialpedagogiska institutet i Stockholm och Dorrit till Socialinstitutet. Dessa båda flickor blev nog lite av förebilder för Britta, som minns att hon redan i 14-årsåldern bestämde sig för att utbilda sig till socionom. Dorrit Carlsson blev så småningom lektor i social metodik i Göteborg, och hon och Britta har alltid haft mycket utbyte av varandra och har fortfarande nära kontakt.

Britta tog studenten på Spyken i Lund 1950. När man sökte till Socialinstitutet skulle man ha minst ett års förpraktik. Detta var bra, man visste redan innan man började ganska mycket om vad arbetet innebar, och man hade nytta av sina erfarenheter i studierna. Sin första praktik gjorde Britta på Vanföreanstalten i Helsingborg, en institution för handikappade barn. Barnen skickades dit för träning och behandling, men också för att beredas möjlighet till skolgång. Många av barnen fick inte åka hem på loven för att föräldrarna skämdes för dem. Det var en dyster miljö med stora sovsalar och Britta kände att hon här kunde göra en positiv och viktig insats. Hon praktiserade sedan på Mab och Mya textilindustri hos personalkonsulenten. Britta fick bl.a. till uppgift att gå hem och kontrollera de som sjukanmält sig. Britta upptäckte hur arbetarna "ägdes" av företaget. De bodde i företagets bostäder, barnen togs om hand på företagets daghem och åkte man någonstans på semestern var det till företagets semesterhem. Denna upplevelse gjorde att Britta tog politisk ställning och engagerade sig i socialdemokratiska partiet, där hon var aktiv i många år. Sin nästa praktik gjorde Britta på socialbyrån i Eslöv. Detta var 1952 när kommunsammanslagningen ägde rum, och hon minns hur förtroendemännen kom och lämnade in ärendeblad samlade i skokartonger.

Hösten 1952 började Britta på Socialinstitutet. Hon var då 22 år. Hon minns utbildningstiden som mycket lärorik och stimulerande . Ämnena intresserade henne och det faktum att många av eleverna var äldre och med lång erfarenhet av socialt och politiskt arbete gjorde att diskussionerna mellan studenterna blev extra intressanta och lärorika. Britta som kom från gymnasiet kände sig oerfaren jämfört med många andra, och hon tror att hon och andra gymnasieflickor tillhörde de tysta. Livliga dikussioner fördes i elevkårslokalerna på gården på Kiliansgatan. Paul Lindblom som var rektor kom ofta in och deltog i diskussionerna. Det var bara han och Dora Rinman som var fasta lärare. Märtha Odelsberg

skötte adminstrationen. Många kända profiler från Lund undervisade som t.ex. Nils Stjernquist, Gudmund Smith, Anders Bruzelius, Åke Elmér och Carsten Welinder. Professor Essen Möller undervisade i psykiatri, och Britta minns hur man fick göra studiebesök på S:t Lars där patienter med olika diagnoser visades upp. Mitt i studietiden fick Britta sitt första barn och hon gjorde då ett kortare uppehåll. Hon gjorde sin 6-månaders praktik på Östra sjukhuset. Handledning fick man inte, men kuratorerna fungerade som bra förebilder. De hade en human inställning till patienterna vars självbestämmanderätt skulle respekteras så långt som möjligt. Kuratorerna arbetade mycket självständigt och fick t.ex. själva bedöma om patienterna kunde stanna hemma eller skulle läggas in. Det förekom att patienter behandlades med lobotomi, och det var smärtsamt att se hur de totalt förlorade sin personlighet genom detta operativa ingrepp.

Efter socionomexamen började Britta arbeta som barnavårdsman vid Barnavårdsnämnden i Malmö. Hon hade ansvar för 400 barn till ensamstående mödrar. Många tjänstemän saknade utbildning och hade ibland, som Britta uppfattade det, ett kränkande förhållningssätt gentemot klienterna. De gick hem och synade skafferi och sängar för att kontrollera att man höll rent i hemmet. Genom socionomutbildningen fick man en helt annan inställning till klienterna. Britta vet inte riktigt hur, men respekt för människans integritet betonades. Socialförvaltningen var uppdelad i barnavårdnämnd, nykterhetsnämnd och socialnämnd. Tre olika tjänstemän kunde därför ha samma klient , och det förekom ibland när man var på hembesök att man träffade kolleger från en annan nämnd, som också var på hembesök, fast i ett annat ärende. Britta arbetade därefter på Kvällsposten, där hon hade en frågespalt i sociala frågor. Hon hade dessutom mottagning på redaktionen en eftermiddag i veckan för läsare som ville ställa frågor om sina sociala rättigheter. Det rörde sig om pensionsfrågor, sjukpenningsfrågor, arbetsrättsfrågor mm. Efter några år som skolkurator fick hon anställning inom barntillsynen, den nuvarande barnomsorgen. Detta var på sextiotalet och under denna tid gick kvinnorna i stor utsträckning ut på arbetsmarknaden och daghemmen räckte inte till. Brittas uppgift var bl a att bygga upp en familjedaghemsverksamhet. Hon blev inspektör och chef för åtta assistenter. Detta var ett helt administrativt arbete.

Året var nu 1970 och Socialhögskolan sökte en konsulent med bred erfarenhet av socialt arbete, som skulle arbeta med praktiken. Britta fick tjänsten och hennes uppgift var bl a att besöka praktikanterna ute på praktiken. Övriga kon-

sulenter var Dora Rinman och Ewa Håkansson. Britta arbetade också med handledarutbildning. Hon organiserade praktikantgrupper och byggde upp praktikcentra, som var praktikplatser med 6 praktikanter och en heltidsanställd handledare. Arbetet innebar mycket resor, vilket Britta trivdes bra med. 1974 ökade intagningen på Socialhögskolan från 60 till 90 elever per termin. Två veckor före terminsstart upptäckte man att det endast fanns lärare till 60 elever i PFK. (Praktisk förvaltningskunskap). Åke Elmér, som var rektor föreslog att Britta skulle undervisa en grupp i PFK. Hon skulle lära sig undervisa genom att följa Gunnel Swedners undervisning den ena dagen och dagen efter göra likadant i sin grupp. Hur Britta "rodde detta i land" förstår hon inte idag. Det gick bättre när hon senare började lägga upp undervisningen efter eget huvud. Under några år arbetade Britta delvis som timlärare och delvis som konsulent, och 1975 fick hon en tjänst som lektor i social metodik. Thore Persson var en av lektorerna i social metodik och Gunnel Swedner den andra. Thore stod för individuellt behandlingsarbete och Gunnel för samhällsarbete och däremellan stod Britta med ambitionen att försöka förena dessa båda inriktningar, vilket innebar en ansträngande balansgång.

1970-talet var också en revolutionens tid. Studenterna kämpade för utökad makt och inflytande på undervisningen och ville också bestämma vilka som skulle vara lärare. Som lärare kunde man mötas av: "Vi håller på att diskutera om vi vill ha dej" och ibland blev man inte insläppt. Av rektor fick Britta order om att vara där, annars fick hon inte betalt. Det var inte lätt att möta studenterna. Man ifrågasattes innan man hann öppna munnen. På den tiden skulle man vara politiskt så långt till vänster som möjligt. Det var dock bättre att vara högeranhängare än att vara socialdemokrat. Ibland kunde man få lov att lära ut metoder i socialt arbete och inte tala politik, men det mesta fick ske på studenternas villkor. Britta berättar om en kurs som gjorde tre olika projekt, som verkligen gick ut på att förändra. En grupp åkte till Göteborg och stängde en fritidsgård i Haga, en annan lyckades genomföra en sittstrejk på Volvo och en tredje åkte till Markitta i Lappland och genomförde en skolstrejk. Det man ville var att gå ut och göra människor medvetna om de orättvisa villkor som rådde i samhället, och få dem att gå till handling.

Den förändrade psykologiundervisningen var svår att förstå. Metodiklärarna tyckte inte studenterna fick lära sig något i psykologi. Man försökte kompensera detta i metodiken, men tiden var för knapp och man saknade en psykolog. Det

kändes omöjligt att få till stånd en dialog med psykologerna. Det kändes som att stå framför en vägg utan dörr. Man blev inte insläppt. Det var också svårt att vara socionom bland övriga akademiska lärare. Socionomernas utbildning värderades lågt i detta sammanhang. Positiva sidor fanns ju också. Det var stimulerande att undervisa studenterna, arbetet var mycket omväxlande och man hade stor frihet att lägga upp arbetet efter eget huvud. Hela tiden fick man följa med i utvecklingen av nya teorier och metoder vilket var oerhört intressant och lärorikt.

År 1977 blev Socialhögskolan en institution vid Lunds universitet. I stället för rektor valdes bland lärarna en prefekt och en studierektor. Prefekt blev Per Gunnar Edebalk och Britta utsågs till studierektor. Allt var väl förberett på det lokala planet, bl a av avgående rektorn Åke Elmér, som samtidigt gick i pension. På riksplanet hade man haft flera förberedande konferenser. Trots detta kände sig Britta dåligt förberedd för sin nya uppgift. "Den nya högskolan var ett under av överorganisation". Dagarna var fyllda av sammanträden på olika nivåer, och det var först på kvällarna det fanns möjlighet till skrivbordsarbete och planering. Budgetarbete hade en framträdande roll. Socialhögskolan hade vissa tillgångar, som andra fattiga institutioner var intresserade av att få del av. Samtidigt var Socialhögskolan en institution, som föraktades för att inte ha någon akademisk tradition. Den planerade forskningen i en ny disciplin var för beteende- och samhällsvetenskapliga sektorn helt otänkbar. Inom institutionen kände sig lärarna inom olika ämnen hotade. Deras särart och anknytning till modersinstutionen hotades av det nya forskningsämnet Socialt arbete. En av Brittas främsta uppgifter var att få fram en kursplan för det nya ämnet. Arbetsgruppen som hon skulle leda bestod av 27 personer. Man vågade inte utse ämnesrepresentanter, alla ville vara med och bevaka sina intressen. Man levde också kvar i tiden då stormöten ansågs nödvändiga. Mötena som Britta skulle leda var svåra tillställningar, som ibland kändes som något som mest liknade "polsk riksdag". Gamla meningsskiljaktigheter mellan discipliner och olika syn på pedagogik blandades med de nya hoten och Britta suckar, "under lång tid befann jag mig i ett moment 22". Till slut lyckades man dock enas om att bilda lärarlag med fem lärare i varje, representerande fem olika ämnen. Man arbetade fram kursplaner och började planera undervisning tillsammans. Lärarna lärde mycket av varandra och ibland verkade det som om integrering mellan ämnena var möjlig. Studenterna hade inte alltid samma uppfattning, men när lärarlagen väl börjat undervisa, kunde studenterna involveras och lärarna kunde dra nytta av deras synpunkter. Det är med glädje

Britta konstaterar, nu 20 år efteråt, att det hela utmynnade i en bättre utbildning och att forskningen, som hon också kämpade hårt för, har blivit en viktig del av institutionens verksamhet. För Brittas personliga del var studierektorsåren fyllda av smärta och ensamhet. Hon är glad att hon avsade sig uppdraget 1981, och så småningom kunde komma in i lärargemenskapen igen. Dock anser hon att hon har haft stor nytta av den "eklut" hon genomgick. I sina konsult- och handledningsuppdrag har hon mött många människor, som lidit av omorganisationer. Utveckling är ofta smärtsam, men inte desto mindre nödvändig.

Britta ser positivt på att Socialhögskolan har fått en egen forskningsavdelning. Det är nödvändigt att forskningen utvecklas av socionomer, som känner till socionomyrkets speciella problematik och mångfald. Att utveckla teorier och metoder, som bygger på forskningsresultat med vetenskaplig grund, är en förutsättning för att socionomernas stämma skall kunna höras och respekteras av beslutsfattare. En farhåga som Britta har är att man förbereder studenterna mer för en forskningskarriär än för praktiskt socialt arbete. Det är en risk att man som lärare får ambitioner, som passar bättre i den akademiska världen, än ute i mötet med människor, som lever på samhällets bakgårdar.

Den viktigaste uppgiften för en socionom är, förutom att kunna möta den enskilda människan med respekt och empati, att också kunna arbeta uppåt. Att kunna företräda klienterna inför beslutsfattare och samhällsplanerare. Socionomerna får inte bli anpassliga verktyg i de styrandes händer. Det var jobbigt att vara lärare under "revolutionen", men Britta saknar de revolutionära studenterna idag. Socialt arbete får inte bli ett nätt kontorsjobb. Socialt arbete är att vilja något, och att kämpa för detta!

ASTRID FRANKEL

Intervju med Sven Marke

En av de lärare som längst varit knuten till Socialhögskolan är Sven Marke. Han började som timlärare i psykologi och sociologi i slutet av 1950-talet, blev efter en tid huvudlärare i båda dessa ämnen och utnämndes 1963 till ordinarie universitetslektor, en tjänst han upprätthöll till pensioneringen 1993.

Sven tog licentiatexamen i sociologi 1954. Hans avhandling var en studie i konservatism-radikalism och belyste hur ungdomars sociala attityder var relaterade till deras uppfostran och hemmiljö. Intresset för uppväxtförhållandens betydelse tog sig senare uttryck i studier av sambandet mellan föräldraidentifikation, föräldradominans och neuroticism, samt i arbeten kring könsroller och maskulinitet-femininitet .

Under några år efter lic examen arbetade han som sociolog vid SCA i Sundsvall med utredningar; först om arbetskraftsrekrytering och därefter om förtidspensionerades anpassningsproblem.

Sven tjänstgjorde under olika perioder mellan 1956 - 69 som lärare vid Sociologiska institutionen och blev 1962 psykolog vid Psykiatriska forskningsavdel-

ningen, Sankt Lars Sjukhus. Han utvecklade här bl a personlighetstest som mätte temperamentsvariabler och psykogena behov. Under dessa år arbetade Sven mycket tillsammans med Zvonimir Cesarec, Ingrid Gottfries, Eberhard Nyman och Gudmund Smith.

Svens akademiska utbildning ligger huvudsakligen inom sociologin (på den tiden fanns ingen formell psykologutbildning; inte ens ett självständigt psykologiämne) men utifrån teoretiska och praktiska meriter fick han 1959 Svenska Psykologförbundets behörighet som psykolog och blev legitimerad, i samband med psykologlegitimationens införande.

I slutet av 1960-talet fick Sven en ny intresseinriktning, och utbildade sig inom områdena gruppterapi, team- och organisationsutveckling. Detta fick påtagliga effekter på Svens syn på undervisning, och kom i hög grad att prägla hans fortsatta arbete som lärare och som konsult inom bl a utbildningsområdet, sjuk- och socialvård. Denna verksamhet har han fortsatt med även efter pensioneringen, och har bl a utvecklat en handledarutbildning för läkare. Intresset för mer traditionell forskning har åter fått utrymme i form av studier om hur studie- och yrkespreferenser är relaterade till personlighetsdrag och kognitiva stilar.

Redan som nybliven student fick Sven indirekt förbindelse med Socialinstitutet genom att möta många av dess elever i dåvarande Socialdemokratiska studentklubben. På den tiden var Socialinstitutet ingen akademisk institution; intagningskraven skilde sig från universitetets och den sociala rekryteringen var avsevärt bredare. Elevernas utbildningsväg var annorlunda; många kom från folkhögskolor, och många hade redan rik erfarenhet av offentlig förvaltning, då de arbetat med olika slag av socialt arbete och politiska uppdrag. I jämförelse med den nog så mörkblå studentkåren framstod Socialinstitutets elevkår som klart röd.

När Sven började som timlärare fanns förutom rektor bara två fast anställda lärare Tage de la Motte i kommunal förvaltning och Dora Rinman i praktisk socialvård. Övriga lärare hämtades från universitetets institutioner. Enligt Sven var det ganska populärt bland professorer att "extraknäcka" på Socialinstitutet; inte minst för det annorlunda elevmaterialet. Det gav väl också utbildningen högre status att ha högt ansedda akademiker som lärare. Exempel på sådana tidiga kolleger är professorerna Nils Stjernquist i statskunskap, Carsten Welinder i nationalekonomi, Carl-Erik Quensel i statistik och Eberhard Nyman i psykiatri. Paul Lindblom som var rektor fram till 1966, var enligt Sven en stimulerande och skicklig ledare och administratör.

När Sven började som lärare var psykologiämnet uppdelat i tre moment: personlighetspsykologi, barn- och ungdomspsykologi och psykiatri, med Sven, Per-Anders Westrin respektive Eberhard Nyman som lärare. Undervisningen var traditionell; i stort sett överfördes med smärre förkortningar motsvarande kurser från respektive institution. På ett-betygsnivån var det traditionella föreläsningar, det första året med sociala linjen och förvaltningslinjen sammanslagna, c:a 60 personer, och tentamina var oftast skriftliga. På två-betygsnivån låg ett självständigt uppsatsarbete, med därtill hörande seminariebehandling, som det viktigaste inslaget och tentamina var här oftast muntliga. Relationen mellan lärare och elever kännetecknades av en viss respektfull distans. Sven minns att det ibland kändes konstigt att ha elever som inte bara var äldre utan dessutom troligen klokare och i många avseenden klart mer erfarna. Kanske för att minska klyftan valde Sven att "lägga bort titlarna" (som det hette på den tiden) med eleverna. Sven berättar att han efter en tid blev inkallad till rektorn som sa att detta kommit till hans kännedom; han tyckte det var ett bra initiativ - men det borde kanske först tagits upp i lärarrådet! Litet senare genomfördes titelbortläggning allmänt på skolan. En viss osäkerhet i relationen avslöjades i ett brev Sven fick från en student - det inleddes med "Hej" och avslutades med " Vördsamt".

I slutet av 1960-talet var Sven trött på den traditionella akademiska lärarrollen och upplevde psykologiundervisningen som inte helt adekvat med tanke på socionomernas arbetsuppgifter. Behovet att antingen byta jobb eller definiera om sin uppgift som lärare växte fram. Tillsammans med kollegan Eric Olsson och en grupp från Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken i Malmö kom Sven att ingå i en själverfarenhetsgrupp under ledning av den danske psykologen Wulff Feldman (som vid den tiden var lärare på Socialhögskolan i Köpenhamn). Denna grupp, som träffades regelbundet, blev betydelsefull för deltagarnas personliga utveckling, och de tog 1968 initiativet till bildandet av föreningen Gruppterapeutiskt Forum, som dels skulle vara en öppen, av olika "skolor" obunden mötesplats för gruppdynamiskt intresserade från olika yrkesgrupper, dels skulle organisera utbildning inom området. I första hand var det väl den egna utbildningen som var i fokus, men behovet var tydligen stort, och efter några år hade föreningen ca 500 medlemmar från olika yrkesområden; t ex socionomer, lärare, läkare, mentalskötare, psykologer, sjuksköterskor och personaladministratörer. Kursutbudet var omfattande och varierande; miljö-, grupp- och familjeterapi, psykodrama, skapande dramatik, gestaltterapi, sensitivitetsträning och andra

typer av självverfarenhetsgrupper fanns. Som lärare och handledare fungerade förutom nämnda Wulff Feldman, bl a Gunnar Hjelholt, Erich Franzke, Walter Kempler och Arne Sjölund.

Pedagogiken inom psykologiundervisningen påverkades starkt av dessa nya idéer, upplevelser och kunskaper. Tillsammans med kollegerna Eric Olsson och Jenny Ljunghill startades en utvecklingsprocess, som kom att bli mer omvälvande än vi kanske från början räknat med, berättar Sven. Studenternas egna erfarenheter, känslor och personliga utveckling sattes i centrum på bekostnad av ett mer abstrakt inhämtande av kunskaper om fakta, teorier och arbetsmetoder. Förmedlingspedagogiken övergick till dialogpedagogik, innehållslärande kompletterades med processlärande och läraren såg sin roll mindre som kunskapsförmedlare och mer som handledare i studentens utveckling. Denna nya inriktning medförde också behov av ökat studentinflytande och en reducering av i förväg tillrättalagda strukturer. Behovet av studentinflytande i denna pedagogiska modell sammanföll i tiden med det mer allmänt politiska kravet på studentmakt, som tog sig uttryck i bl a "studentrevolten" 1968 och de sedan, inte minst på Socialhögskolan, de långdragna striderna kring FNYS (Försöksverksamhet med nya former för samverkan mellan studerande, lärare och övrig personal). Om detta har dåvarande rektorn Åke Elmér utförligt berättat i sin skrift till 40-årsjubiléet.

Inom lärarkåren innebar förändringarna av psykologiundervisningen en kraftig polarisering mellan olika åsikter om pedagogik; om hur och vad man behöver lära som blivande socialarbetare. Det hela komplicerades av att denna polarisering gick hand i hand med hur man inom lärarkåren såg på ökat studentinflytande. Psykologilärarna hörde till dem som starkt engagerade sig på studenternas sida. Striden inom lärarkåren var hård; oförsonligheten minskade inte av att det tyvärr förekom en och annan personlig förlöpning och kränkning. Psykologerna anklagades för att uppvigla studenterna mot andra lärare och sågs som opportunistiska "flummare". Motsidan sågs som " konservativa perukstockar", värnande om sin egen makt. Fortfarande, efter över 20 år, kan man stöta på rester av denna polarisering.

Även utanför Socialhögskolan väckte psykologiundervisningens utformning starka känslor och drogs in i diskussionen om sensitivitetsträningens (som då var aktuell inom näringslivets ledarutveckling) eventuella vådligheter. Såväl stöd som angrepp förekom i massmedia, och kulmen nåddes när en juridiklektor vid

Socialhögskolan i Stockholm JO-anmälde psykologiundervisningen i Lund för att den kränkte studenternas personliga integritet. Anmälan vidarebefordrades till UHÄ som ålade rektorsämbetet vid Lundauniversitetet att se till, att det skulle finnas två utbildningsalternativ i psykologi vid Socialhögskolan; en där gruppdynamik, grupprocesser och personlig utveckling stod i fokus och en där inriktningen var helt teoretisk. Den senare formen försvann snabbt p g a bristande intresse från eleverna.

En intressant följd av denna strid var att kort efter det att en avdelning inom UHÄ stämplat undervisningsformen som så riskabel, att den måste vara frivillig, tog UHÄ:s FoU-byrå kontakt och anställde under fyra år Sven och kollegan Jenny Ljunghill som ledare för UHÄ:s pedagogiska idékurs för akademiska lärare. Sven tyckte det var fantastiskt att under ett fjortondagars internat få arbeta med mötet mellan lärare och forskare från vitt skilda ämnesområden.

Utanför Socialhögskolan var mottagandet av den nya pedagogiska modellen mindre problematiskt. En kollega i Örebro, psykologilektorn Michael Wächter, berättade att -det fanns två rykten om psykologilärarna vid Socialhögskolan i Lund, antingen var dom spritt språngande galna eller någon slags konstiga föregångsmän. Han beslöt att själv utforska saken, åkte resolut till Lund där han under en vecka som "elev" följde undervisningen. Detta resulterade i att Sven, Jenny Ljunghill och någon student under flera år inför terminstarten höll i några utbildningsdagar för lärare och studentrepresentanter vid Örebrohögskolan. Överhuvudtaget var efterfrågan stor på psykologilärarnas kompetens. De blev på olika sätt engagerade i många olika utbildningar, t ex för sjuksköterskor, socialpedagoger, mentalskötare, lärare, arbetsterapeuter och anlitades också flitigt när det gällde personal- och arbetslagsutveckling inom framförallt den offentliga sektorn.

Sven är glad över att på detta sätt ha kunnat förena arbetet som lärare med omfattande arbete på det fält som studenterna utbildas för att verka på. Utan detta dubbla engagemang skulle troligen lärarjobbet medföra en alltför snabb förstelning och uttorkning. Socialhögskolan har, trots att det inte alltid känts så, varit en fruktbar och berikande arbetsplats, bl a genom att ge vida ramar för experiment och prövande av nya idéer. Sven är likaså glad över det pedagogiska pris för framstående utbildningsinsatser som Universitetet tilldelade honom 1991; han tycker t o m att det var ganska välförtjänt. Det hänger på väggen hemma i hallen tillsammans med "fribrev" från landets fångar.

PETER ANDERSSON

Socionom och minister

Jag är på jakt efter en student som gick på socialinstitutet i Lund på 1950-talet. En höstklar oktoberdag befinner jag mig därför utanför det mycket vackert belägna f.d. bankpalatset vid Gustav Adolfs torg i Stockholm. Legitimeringen för vaktbolaget i entrén skiljer sig inte nämnvärt ifrån den vid andra sociala inrättningar.

Den ståtliga vapensköldenen i entrén får mig emellertid att fundera över socionomernas underliga vägar ut i livet. Kanske är det så som vi säger i studievägledningen, att arbetsmarknaden för socionomerna är bredare än vi tror, även om det är få förunnat att få en egen vapensköld i kraft av sitt ämbete? Jag måste komma ihåg att fråga honom om socionomutbildningen är en lämplig bakgrund till hans nuvarande jobb.

Landets försvarsminister Thage G. Peterson tar emot i bankdirektörens gamla arbetsrum i nuvarande försvarsdepartementet. Rummet i sig är ett uttryck för rikedom, makt och framgång, tungt möblerat med ett engelsk mörkgrönt skinnmöblemang.

Medan ministern visar mig den formidabla utsikten funderar jag över om jag överhuvudtaget kommer att känna igen socionomen i denne framgångsrike arbetargrabb från Småland, som redan på femtiotalet startade sin politiska karriär mot landets främsta ämbeten.

Som om han läst mina tankar inleder försvarsministern med att påpeka att det är förre försvarsministern, Anders Björck, som möblerat. Själv föredrar han ljusa lätta svenska möbler.

Vi är rörande överens om att det inte är tider för att slänga bort funktionsdugliga möbler och övergår till intervjun med Thage G. Peterson om hans tid på sydsvenska socialinstitutet åren 1955 - 1957.

Det var sommaren 1955 som du åkte ner till Lund för att skriva ditt inträdesprov?

Ja, jag lånade pengar av en granne för att åka ner till Lund. Gränsen för att få stipendium till mat och husrum gick någonstans mellan litet och stort A. Eftersom jag inte hade några pengar var det viktigt för mig att komma över den gränsen, vilket jag lyckades med.

Vi var inte betrodda med pengar utan jag fick hyran betald av skolan och matkuponger till två mål mat om dagen. Det var det finaste man kunde få för då var man försörjd. Sen fick jag ta ett sparbankslån för att kunna klara mig för övrigt.

Du gick på Grimslövs folkhögskola som 19-åring och sedermera på Viskadalens folkhögskola som 20-åring. Du var 22 när du började på sydsvenska socialinstitutet. Varför just socialinstitutet?

Först hade jag då, som alla arbetar- och småbruksgrabbar, läst en del på korrespondens, och finansierat det med att jobba på sågverket och i jordbruket. På det viset fick jag pengar så att jag kunde komma in på folkhögskola. Sen sökte jag ett stipendium av kommunen. Men då beslutade kommunalnämnden om ett villkor: För att jag skulle få femton kronor i månaden så var jag tvingad att återvända till Berg igen, därför tog jag inte emot det där stipendiet. På Brunnsvik tyckte de att jag var för ung men jag kom in på Viskadalen. Det var så naturligt på något sätt att det blev socialinstitutet. Det var liksom den enda väg som fanns öppen, men där låg också mitt intresse. Jag hade gått med i SSU när jag var 12 år gammal och var intresserad av samhällsfrågor.

Det diskuterades oerhört mycket samhällsfrågor i mitt hem därför att utöver

att min far var småbrukare och kyrkvaktmästare, så var han också fritidsfrisör. Han klippte alltså folk på lördagarna, långt fram på nätterna. Mitt sovrum var köket där alla andra satt, medan jag låg där och lyssnade mitt i samhällsdebatten.

Du kommer från Bergs kommun i Småland?

Några mil norr om Växjö. Vi var grannar med Elin Wägner som förde in mycket av sin filosofi och sin kunskap i vårt hem, vi läste enormt med skönlitteratur. Det gjorde väl att man var allmänt het på att få lära sig mer.

Var det en självklarhet att det blev Lund?

Ja, av rent praktiska skäl men också därför att man föreslog det på Viskadalens folkhögskola.

Vad hade skolan för status på den tiden? Den hade ju bara varit igång sedan 1947.

Jo, en mycket hög status redan då. För oss som gick i Lund var det ingen diskussion, vi tyckte det var det bästa av instituten.

Rektor på Viskadalens folkhögskola var Björn Sterner. Han sa till mig att "egentligen skall du studera vid institutet i Stockholm, för det är det finaste, men jag känner ju Paul så jag måste ha bra studenter dit." Han plockade ut dom personligen som han ville skicka till Lund. Jag tror det fanns något slags agreement mellan honom och Paul.

Ute i kommunerna var det nog så att Socialinstitutet i Lund hade en särskilt hög ställning vilket säkert berodde på Tage de la Motte som kände de flesta kommunalkamrerarna i landet. För honom fanns det bara Lund. Han tyckte att Göteborg och Stockholm var andra klass. Han ringde alltid runt till kommunerna för att höra vilka som behövde folk. Han hade ett eget litet kartotek, som han bar med sig, och kände till alla kommuner som behövde förstärkning.

Han hade rykte om sig att vara en av landets förnämsta kännare på kommunala frågor?

Utan tvekan var det så. Utöver att han var min lärare så blev han också en god vän. När jag hade min far på besök så tog han ledigt en hel dag och körde oss runt och visade kyrkobyggnader i Skåne. Han kom en gång till mig och sa att jag inte

fick vara så intensiv mot Carsten Welinder och Quensel för dom hade på lärarkollegiet klagat på att "den där Thage G. Peterson han försöker sätta fast oss."

Tage de la Motte skrev ju flera böcker i ämnet kommunalkunskap bl.a. tillsammans med Per-Edvin Sköld. Dom hade jag läst innan jag kom till Lund. Om det var ett knep jag använde, det vet jag inte, men i flera tentamina med Tage de la Motte så åberopade jag hans egna böcker. Det är ju alltid populärt.

Var det givet för dig att det blev den socialkommunala linjen?

Ja därför att den enda praktik jag hade var på skolkassan i Moheda som jag skötte bokföringen för. Hans Gustavsson var också i Nottebäck vid den tiden och han hade ju gått den linjen i Lund och rekommenderade den. Men sen under utbildningen var psykologiläraren Gudmund Smith oerhört enträgen att jag skulle strunta i den kommunala linjen och börja läsa psykologi medan rektorn Paul Lindblom tyckte att jag skulle börja läsa sociologi på allvar.

När det gäller de studerande har jag fått för mig att många av männen kom från arbetarklassen medan kvinnorna hade en mera borgerlig bakgrund? Känner du igen det?

Ja, framförallt från kaffestunderna på Aten och i våra sällskapsrum på Kiliansgatan. Vi med den praktiska erfarenheten hade många häftiga diskussioner med studentskorna, som kommit in på betyg, om livet utanför skolan. Men det var nog en ganska nyttig blandning, eftersom de här diskussionerna kompletterade föreläsningarna som ibland var teoretiska. Studentskorna hade svårt i vissa ämnen t.ex. nationalekonomi eftersom man vid dessa föreläsningar måste kunna blunda och tänka till om hur teorierna fungerar i praktiken.

Med professorn i nationalekonomi Carsten Welinder tog jag ofta diskussioner och det gillade många kurskamrater för då tvingades han förtydliga sig.

Fördelningen var tydligen att 40% hade tagit studentexamen medan 60% kom in genom inträdesprov.

Det var nog en ganska lyckosam blandning för oss studerande. Kombinationen mellan livets erfarenheter och en hög klass på den teoretiska utbildningen skapade totalt sett en bra utbildning.

Den kombinationen är oslagbar. Jag har senare i livet märkt när jag har an-

ställt folk, som kommit direkt från högskola och universitet, att det går väldigt bra i den teoretiska sfären, men att de har det svårare när det gäller att koppla till det rent praktiska.

Men just kombinationen av praktik och teori gjorde att vi vandrade ut från institutet väldigt väl förberedda för jobben.

Ja vi har ju den diskussionen idag också när det bara handlar om bra betyg för att komma in på skolan. Minns du något exempel på de olika bakgrundernas betydelse?

Låt mig belysa med ett litet udda minne. Vi hade stadsläkaren i Lund, Olof Johnsson, i hygien och samhällsmedicin. Han tog en dag med oss till reningsverket utanför Lund. I de öppna avloppskamrarna låg det tusentals kondomer och flöt. En av studentskorna sa då "Oh, så många barn som har kastat sina ballonger i avloppet." Varpå Johnsson med barsk röst säger "Fröken, det är inte förlorade ballonger, det är förlorade barn."

Var det många som hade samma koppling som du till arbetarrörelsen, till SSU?

Det var det nog. Men den kopplingen var inget som följde oss i de dagliga studierna. På Viskadalen fick vi lära oss "Politik det kan ni när ni kommer hit men här skall ni lära er ämnena". Det hade jag med mig till Lund, så jag bestämde mig för att jag skulle gå till varenda föreläsning för att lära mig allt jag kunde. Min ledstjärna var budskapet att kunskap är makt. Endast om du har kunskapen kan du ge dina motståndare en match och med framgång förändra samhället. Jag använde främst lundaåren till att läsa. Så vi forskade aldrig så mycket i var vi hörde hemma politiskt. Jag förstod att det hade skiftat när min bror Carl-Gunnar några år senare kom ner till Lund. Han blev ordförande i Studentkåren som var aktiv med att bygga socionomhuset, han berättade att det var mycket politik. När vi någon gång fick in Nils Stjernquist i kaffekön så pratade vi inte om klassklyftor och ojämlikhet utan mer om det tudelade maktsystemet osv. Därmed inte sagt att Nils var ointresserad av politik.

Det var alltså den klassiska bildningen som gällde?

Ja, exakt. Och det var bra det för arbetarklassens barn behövde ju utbildning.

Ja det behöver de ju nu också så därför är det ett problem när de inte får komma in på utbildningen.

Ja det håller jag med om.

När vi ändå är inne på studenterna så läste jag apropå sociala aktiviteter att ni hade era lokaler i ett gårdshus på Kiliansgatan till vilket ni beviljades ett städbidrag om 300kr/år av styrelsen och till vilket det vid flera tillfällen ansöktes om medel till ett piano. Jag såg också att Hans Gustafsson, sedermera bostadsminister, underhöll med lutspel och sång vid tedrickningen på lördagarna.

Hans var ju efter utbildningen kommunaldirektör i Åstorp och ville gärna komma tillbaka. Han slängde ibland in lutan i bilen och kom ner till Lund. Han var en oerhört populär gäst men sedermera förmanade man mig att jag måste göra upp med honom om att han bara fick sjunga 4-5 låtar. Han ville nämligen liksom alla andra trubadurer aldrig sluta. Vi hade mycket lyrikläsning och vi sjöng mycket, vi hade också dans med överskott på flickor. Det kom många andra studenter till oss för våra fester var alltid omåttligt populära och vi hade dörren öppen så det var alltid fullt hus. Efteråt har jag ångrat mig att jag inte roade mig mycket mer. Jag gick oftast hem redan vid 22-tiden!

Vilka var frågorna på dagordningen i studentkåren?

Studierådet ville bl a att vi skulle ha studiecirklar. Jag drev själv en sådan i socialism i den socialdemokratiska studentklubbens regi. Då var vi ibland hemma hos Ernst Wigforss, på Lokförargatan, och hans hustru bjöd på kaffe och bullar. Den blev så populär att vi ville köra in studiecirklar i studierådet. Det tyckte Paul Lindblom var bra medan Åke Elmér tyckte att det var mindre bra. Han ansåg att det räckte med skolans undervisning.

Sen skapade vi ett faddersystem, även om det inte kallades så, där vi hjälpte elever som hade det svårt med studierna, framförallt med beskattningsrätten och T-kontona.

Om du funderar på utbildningens innehåll- vad minns du då?

Det var tre lärare som framstod särskilt för mig. Nils Stjernquist som sedermera blev en god vän och fortfarande är det. När jag var talman så var han min rådgivare i konstitutionella frågor och när jag hade två regeringskriser att hantera hade

jag många samtal med honom. Den vänskapen varar fortfarande.

Gudmund Smiths föreläsningar fängslade mig. De satt i själen flera dagar efteråt.

Paul Lindblom var med sitt stora kulturintresse också speciell. Därutöver hade jag känslomässigt speciella relationer till Carl-Erik Quensel och Carsten Welinder. Quensel ville ha mina frågor i förväg. Jag tyckte nämligen inte att alla hans resonemang stämde vilket kunde göra denna alla tiders människa lite osäker. Så han fick frågorna i förväg.

Carsten Welinder blommade ut i beskattningsrätt. Han kunde alla regerings- och kammarrättsutslag. När jag för honom gjorde min sluttenta föreslog han att jag skulle stanna kvar och läsa nationalekonomi, "för det är det bästa man kan kunna".

Åke Elmér var den lärare som förde in dagshändelserna i undervisningen. Han var en föreläsare med liv och lust. Han var levande i talarstolen och hans föreläsningar var alltid aktiva och gav upphov till mycket debatt.

Jag har senare i livet förstått att vi hade en mycket hög klass och kvalité på våra lärare. Det var en stor förmån att få en så bra utbildning, som de förmedlade.

Tror du att det med den tidens mått ändå var friare i förhållandet mellan lärare och studenter på institutet än det var på övriga universitetet?

Ja, det är jag helt övertygad om att det var, även om vi satt på plats 5-10 minuter före föreläsningarna och väntade. Det fanns en respekt för lärarna men det blev inte tyst på föreläsningarna. Vi var många som ifrågasatte. Jag "startade" ofta Carsten Welinder!

Jag minns särskilt Bengt Gessers (f.n. professor i sociologi i Lund) övningar med Paul Lindblom i sociologi, dom var fantastiska. Där hade vi andra svårt att hänga med.

Hur var skolans förhållande till den aktuella debatten, till de samhällsfrågor som stod på dagordningen? Innebar det du sa innan att den aktuella samhällsdebatten inte förekom i någon större utsträckning på utbildningen?

Det var inte så mycket koppling som man skulle kunna tro. Jag tror att det skulle vara en efterkonstruktion att hävda det. Inte ens inför folkomröstningen om ATP hade vi någon debatt på skolan om det rättvisa med en sådan reform eller hur den skulle påverka ekonomin eller något sådant.

Minns du om kommundelsreformen 1952 diskuterades mycket på skolan?

Ja, den diskuterade vi därför att Tage de la Motte hade bestämda uppfattningar i den frågan. Och den hängde också direkt samman med våra praktiktjänstgöringar utanför skolan. Man skulle kunna säga att vid sidan av Åke Elmér så var det Tage de la Motte som tog in yttervärlden i undervisningen, annars var det mycket teori vilket passade oss väl.

Inte en enda gång funderade jag på att avbryta studierna. Det här var min chans som jag måste ta. Det var ont om kommunalkamrerer ute i kommunerna, så det fanns en del studiekamrater som föll för locktonerna och stannade kvar under praktiken för att sedan inte återvända till skolan. Men jag har senare mött dom och fått intryck av att de ångrade sig.

Det är faktiskt fortfarande så!
Jag såg att ni hade en genomströmning på 89.7 % så så gott som alla som började avslutade också med examen. Idag ligger vi mellan 70-80 % vilket är högt i jämförelse med övriga universitetet.

Vi var på skolan för att tillvarata kunskaperna och för att sen få användning av dom, att lära oss och få större respekt som människor, självförtroende naturligtvis, men också för att kunna göra ett bra jobb sedan. Så var inställningen.

Jag såg att det gick allra bäst för studenterna och den 1/3 av proveleverna som hade bäst i provurvalet medan dom som hade svårast var dom som ej hade studenten och sämre resultat i provurvalet.

Det var därför vi i studierådet höll på med att stötta de studenterna. Jag läste med två flickor som behövde hjälp. Min bäste kamrat som var Rolf Winthagen, sedermera landstingsordförande i Örebro, hade tre till fyra studenter som han läste med.

En fråga som ständigt varit aktuell på skolan är vilket perspektiv man skall anlägga på sociala problem. Kampen har stått mellan de tre nivåerna mikro- meso- och makronivå. Hur var det på din tid? Tog man förklaringar och utgångspunkter i samhällsförhållande eller i individen?

Jag tror vi hade en ganska enkel diskussion på den punkten. Under det flummiga sjuttiotalet förklarade man ju all narkotikaanvändning med sociala problem i

samhället, t.ex. arbetslöshet. Man tog inte så mycket in individens eget ansvar. Vi kanske hade en mer enkel förklaring. Vi åberopade ofta Sten Selanders dikt om att när man får mat och husrum så blir man en god människa. Det var fortfarande kampen mot fattigsamhället som gällde på femtiotalet. Vi hade nyligen upplevt den s.k. koreainflationen, som slog med kraftiga prisstegringar. Många av de studerande hade det väldigt fattigt, och jag tillhörde ju dom. Det var t.ex. en ständig jakt på matkuponger.

Många frågade om man hade en kupong över, när dom inte hade käkat på någon dag. Vi hade några olika ställen att välja emellan. Lunchmatsalen på Åke Hans, gamla posthuset, Konviktoriet m fl. När man någon gång åkte hem till föräldrarna i Småland så var det alltid någon annan som tiggde kupongerna för de dagarna. Mitt hjärta var oftast gott!

Du har ju en fantastisk karriär bakom dig. Från fattig arbetslös jordbruksarbetare via folkhögskola och socialinstitut till kommunalkamrer. Därefter din politiska karriär inom SSU och så småningom Folketshusrörelsen. Som 38-åring medlem av riksdagen och samma år ringer Palme för att engagera dig som statssekreterare. Samordningsminister i Olof Palmes första regering och så småningom industriminister, justitieminister och talman i riksdagen, ordförande i konstitutionsutskottet och nu försvarsminister. I förhållande till denna långa bana undrar jag vad din tid på socialinstitutet har betytt för dig personligt, yrkesmässigt och som politiker?

Jag kan inte tillräckligt nog forma det i ord därför att Socialinstitutet i Lund har betytt så oerhört mycket för mig i alla avseenden. Först naturligtvis för min självtillit, att ha en utbildning och en examen. Det var så mycket som bara följde med examen. Man blev anlitad för att vara ute och tala och diskutera. Min syn på livet blev också annorlunda. Men livet i Lund hade både sina positiva och negativa sidor, det var inte så lätt "att möta kunskapens värld" som man trodde innan man kom dit. Det var inte så, att gatorna var av guld som i bibeln. Det fanns en vardag där också med utslagna och överliggare som hade det svårt.

Men jag fick kunskap så att jag kunde klara mig bättre senare i livet. De som försökte sätta sig på en blev färre i antal. Det försöker jag förklara för ungdomen idag. Ni måste behärska ämnet. Det finns inga genvägar. Kunskap är makt. För mig betydde åren i Lund något alldeles extra. Det var en väldigt fin tid med fin atmosfär, duktiga lärare och förberedda föreläsningar. Jag växte som människa helt enkelt.

Då har jag bara en avslutande fråga som som jag funderade på innan jag träffade dig. En socionom som försvarsminister stämmer kanske inte med våra schablonuppfattningar? Är det verkligen en lämplig kombination?

Ja det skulle jag önska, när jag en gång avgår, att det blir en socionom igen. Det är så att försvaret på ett sätt fortfarande är en stat i staten. Det militära lever, även om vårt försvar är satt under demokratisk kontroll, på sitt sätt ett eget liv. Jag har ofta talat om det försvarsindustriella komplexet. Varje gång en politiker tar sig ton om försvaret så finns det ett antal aktörer, oftast officerare, Svenska Dagbladet, försvarsindustrin och yttersta högern som protesterar. Det är möjligt i Sverige att plocka bort 52.000 anställda från sjukvården och kanske ytterligare 30.000, men tar man bort 4.000 ifrån försvaret, under en period av fem år, så kommer en uppsjö av protester.

Jag har som försvarsminister haft utgångspunkten att försvaret måste vara en del av samhället och inte en del vid sidan av eller ovanför. Folkförsvaret är viktigast.

Jag tror min breda erfarenhet inklusive åren i Lund har betytt mycket för mig. Också som försvarsminister.

Ja då ser vi fram emot att skicka hit en ny socionom så småningom och ber att få tacka för intervjun.

På väg ut konstaterar jag för mig själv att denne mans utsikt över Riksdagshuset, Slottet, Operan och Nationalmuseum inte har utplånat minnet av en gammal sliten tegelbyggnad på Kiliansgatan i Lund i mitten av femtiotalet. Och visst känner man igen en socionom när man sitter ner och utbyter tankar. Även om han för tillfället är landets försvarsminister.

Statsrådet Thage G. Petersson

ANN-CHRISTINE GULLACKSEN OCH ULLA MELIN EMILSSON

Det sociala arbetet inom hälso-och sjukvård
En pionjär blickar tillbaka

Intervju med Ulla Fredlund

Vi träffar Ulla Fredlund i hennes hem. Anledningen till intervjun är att hon är en av de 37 elever som 1947 antogs på den sociala linjen vid det Sydsvenska socialinstitutet i Lund och tillhör den exklusiva skara på 26 personer som först blev diplomerade 1949. För många av oss som har varit verksamma inom socionomyrket under ett antal år, representerar Ulla Fredlund den kategori av målmedvetna och kraftfulla kvinnor som vi har mött i egenskap av såväl kollega som överordnad och vi har båda arbetat inom sjukvården i Malmö under hennes tid som chefkurator.

Med spänd förväntan har vi sett fram emot detta möte och vi har förberett oss genom att bl a läsa den skrift som hon själv håller på att färdigställa med titeln "Kuratorsverksamheten inom svensk sjukvård under 70 år. Glimtar och utvecklingstrender". Samtalet blir en fascinerande resa med tvära kast i både tid och rum, mellan det ytterst filosofiska och det oerhört praktiska, men hela tiden

med den "sociala fanan" högt liksom närheten till ett hjärtligt skratt och djupt allvar. Tidigt förespråkade hon de sociala omständigheternas betydelse för och inverkan på såväl den fysiska som den psykiska hälsan. Med en självklarhet som samtidigt vittnar om ett ödmjukt förhållningssätt inför både kunskaper och arbete berättar Ulla Fredlund den ena stunden hur hon tillsammans med en kollega reste till Amerika för att lära sig mera om socialmedicin och kuratorsarbete, för att i nästa andetag beskriva hur hon minsann stod på sig om att läkarna inom psykiatrin ville bestämma när och hur hon skulle träffa patienterna eller deras anhöriga. Eller när de försökte hindra henne att gå in till professorn om någon patient - "det var konstigt för mig som hade gjort så tidigare inom den somatiska vården, men det brydde jag mig förstås inte om för jag hade ju fått en viss säkerhet så jag smet förbi och gjorde som jag hade tänkt".

Det vilar en pionjäranda över Ulla Fredlunds beskrivningar. Stora förändringar inom det socialpolitiska området innebar att hon, liksom flera andra kursdeltagare från den tiden, blev viktiga personer i denna utveckling. Som chefer på höga poster inom det sociala arbetets skilda fält har många av dem blivit förgrundsfigurer vars namn och gärningar blivit kända även utanför den egna yrkeskåren. Vår ambition är, att med intervjun som bas, återge beskrivningen av denna process såsom Ulla Fredlund har upplevt den. Materialet presenteras i redigerat skick med utgångspunkt från följande områden:

- tiden på Sydsvenska socialinstitutet
- karriärens början och den Mentalhygieniska kursen
- nio år som lärare på Socialmedicinen och en studieresa till Amerika
- den första chefkuratorn på Malmö Allmänna Sjukhus
- kontakten med socionomutbildningen och synen på yrkesrollen

Man måste ju bli något...

Vi inleder intervjun med att be Ulla Fredlund berätta om sina minnen från tiden som elev på Sydsvenska socialinstitutet.

– Jag hade ju den här kombinerade sjuksköterske- och socionomutbildningen. Kombinerad på det viset att man fick korta ner sjuksköterskeutbildningen med

en viss praktisk tjänstgöring men man fick ändå full kompetens. För mig var det tur att den kom just då. Jag började som student på Hermods och blev genom detta erbjuden att vara studieledare vid en s k Robertsforsskola i Norrland där jag stannade ett och ett halvt år. När jag så kom tillbaka skulle jag utbilda mig till något. Man måste ju bli något och det fanns inte så många valmöjligheter. Då var sjuksköterska rätt så bra. Jag började 1945 och fick sjuksköterskeexamen 1948, så det blev rätt lång tid. Men det tillfredsställde inte riktigt mina behov. Det kändes ändå som om det saknades någonting. En dimension var borta. Det var den som innehöll samtal med patienterna.

– Då jag skulle börja på Sydsvenska socialinstitutet på hösten 1947 hade jag gått huvuddelen av teoridelen och de obligatoriska praktiska kurserna, s k "byten" i medicin, kirurgi, gynekologi och psykiatri. Sedan kom ytterligare ett moment. Det var ett "socialt byte" som innebar att jag var ute hos diakonissorna. Under den sista sjuksköterskekursen gick jag på båda utbildningarna samtidigt och fick försöka samordna det på något sätt. Därefter kunde jag helt ägna mig åt studierna på socialinstitutet.

ACG: Vad har bitit sig fast av minnena från första tiden på socialinstitutet?

– Vi var ganska många som började. Det exakta antalet kommer jag inte ihåg. Möjligen ett fyrtiotal totalt. Man kan ju säga att det var en grupp med mycket blandad bakgrund. Det tycker jag är intressant. Det var studenter och sen var det rätt så många som hade gått den långa vägen. De hade gått på folkhögskola. Brunnsvik var det väl på den tiden för de som hade arbetarbakgrund. Många duktiga, begåvade människor kommer jag ihåg. De fick pröva in, medan vi andra som var studenter slapp det. För mig var det mycket spännande med denna blandning. En ny värld på något sätt. I "vårkursen" gick Hjelmkvist, en mäktig kommunalkamrerare som var en framträdande person. Och eftersom vi ändå inte var fler så hade vi bra kontakt med varandra. Lokalerna var till en början utspridda runt stan. Vi for runt och tenterade på olika lokaler. Det kunde vara lite besvärligt. Men vi elever fick så småningom ett litet ställe inne på gården på Wieselgrens minne där vi kunde träffas.

– Första året läste vi stats- och kommunalkunskap, nationalekonomi, socialpolitik och socialrätt. Dessa ämnen var gemensamma för oss som gick sociala linjen och de på socialkommunala. Sociologi hade inte tillräcklig status för att

vara ett eget ämne. Det var andra tider då. Lärarnas bakgrund var inte heller densamma. Schmidt var professor i arbetsrätt. Jag vet inte om det var ett speciellt ämne, men det var hans specialitet och vi var mycket duktiga i arbetsrätt. Däremot var det inte så mycket sociallagstftning. Men det gjorde kanske inte så mycket för det blev snart så många ändringar att vi fick ju ändå lära om. De här professorerna och docenterna från universitetet var roade av att undervisa oss eftersom här var många mycket studiemotiverade elever och det fanns en hel del diskussionssugna killar. Sedan läste vi psykologi och hygien med socialmedicin. Paul Lindblom var rektor och han var lärare i både psykologi och socialpolitik. Med den äran. För han var duktig på något märkvärdigt sätt. Senare, när jag började arbeta, förstod jag att han i psykologin hade lyckats förmedla kunskapen om mänskligt beteende och relationer. Så hade vi Quensel i statistik.

ACG: Honom hade jag också ...20 år senare.

– Däremot var det brister i metodikundervisningen. Praktisk socialvård kallades det. Jag tyckte väl inte att det var så givande precis. Det handlade mycket om hur man leder sammanträden och för protokoll och det behöver man också kunna. Det är inte så att jag vill nedvärdera det, men det behövs båda delarna. Först var det pol mag Almkvist och efter henne Dora Rinman, men den kursen har bara gått lite spårlöst förbi alltså. Vi hade överhuvudtaget inga grupparbeten utan det var katedrala föreläsningar. Däremot bildade vi själva grupper och läste tillsammans.

– 1949 gick jag ut. Vi blev diplomerade under pompa och ståt i Carolinasalen. Akademiska kapellet spelade och det var mycket högtidligt. Alla fick ett fint diplom, men jag har hört att man slopade det senare. Vi elever hade också själva en ensemble. Vi var några stycken som spelade. Det var piano, fiol och klarinett, tror jag.

UME: Hur försörjde du dig under utbildningen?

– Jag fick hjälp hemifrån. Det här med att läsa på Hermods var kopplat till det att man hade syskon som skulle utbildas också. Jag tog först realen och sen tappade jag studiemotivationen. Efter några år kom så läslusten tillbaka. Då var jag äldre och ur ekonomisk synpunkt var det en fördel. Sen var det en bra möjlighet i och med att jag började på sjuksköterskeutbildningen. Jag kunde bo kvar där

några år till, när jag läste till socionom, så det blev inte så dyrt. Men lite skuld hade man ju när man slutade. Hur de andra hade det vet jag faktiskt inte. De tog väl lån eller så, fast det var inte lätt heller.

Karriären tar sin början

ACG: Efter det att ni blev utbildade strax före 1950 kom hela den stora förändringen inom socialpolitiken. Många av er sögs upp och blev viktiga personer i den utvecklingen och kom rätt långt i karriären på det.

– Ja, det kan man nog säga. Det var spännande, det var ett uppbyggnadsskede man deltog i. Man förstod nog inte riktigt det när man var elev. Åtminstone så förstod nog inte jag det då, men det kan hända att andra gjorde det. För mig var det så att jag skulle få en utbildning som jag kunde gå vidare med, en bra bakgrund. Och så handlade det också om att man var tvungen att försörja sig. Men jag började inte direkt på sjukhus. Efter utbildningen kom jag till arbetsförmedlingen. Jag hade praktiserat inom arbetsvården i Kristianstad och tyckte att det var så spännande och roligt att jag ville ägna mig åt det. I Malmö visade det sig att detta var inte möjligt så där "på direkten" så jag blev först aspirant och sen var jag ett tag på ungdomsförmedlingen i Landskrona. Det blev väldigt kort tid för jag kände att det ändå var kuratorsarbetet som jag ville ägna mig åt. Genom sjuksköterskeutbildningen hade jag redan min förankring inom sjukvården och jag upplevde att det här andra var rätt så tekniskt och hårt styrt. Man kunde inte utveckla det så mycket.

ACG: Hade du siktet inställt på att bli kurator redan när du sökte in på Socialinstitutet och hade du några förebilder?

–Jag hade säkert mina planer på att bli kurator men jag vet inte om jag hade några direkta förebilder. När jag vikarierade i Malmö en sommar- vi fick ju ta vikariat under utbildningen som sedan räknades som praktik - träffade jag en sjuksköterska som var kurator. Ni ska inte tro att det var eftergivna sjuksköterskor som blev kuratorer som man ibland kan läsa om. Tvärtom så var det starka människor som lämnade sitt yrkeskollektiv för att gå in i en annan roll. Det var på 40-talet. Jag tror att det var ganska lätt att få jobb. För mig var det så i alla fall,

men jag hade ju en del med mig i bagaget. Hur det var inom socialvården är det svårt för mig att bedöma, men vad jag kommer ihåg så var det dåligt med social kompetens där. Det dröjde faktiskt ända in på 60-talet innan diskussionen om ökad social kompetens kom igång på allvar på det området. När det gäller kuratorssidan var vi 150 i landet när jag började och sedan ökade det till 500 ungefär vid 1960. Men tänk så lång tid det gick mellan 1921 och fram till 1945 innan det kom igång. Under den tiden var det väldigt liten utbyggnad.

UME: När du kom från socialinstitutet 1949 började du din bana inom arbetsvården. Var fortsatte du sedan?

– Ja, sen blev jag anställd i Växjö för hela sjukvårdsområdet, som 1:e kurator kallade man det då. Man kallades 1:e kurator för att man var ensam kurator. Närmaste kollega fanns i Eksjö. När man är pionjär som jag var i Växjö, då kunde jag ju helt och hållet själv bygga upp verksamheten. Ta initiativ och försöka presentera vad jag ville göra. Jag kommer ihåg att det första styresmannen vid lasarettet frågade mig var om jag var sjuksköterska. Och det kunde jag ju säga att jag var. Det var ett plus för han var nog rätt så orolig för att få in den här kategorin av yrkesfolk. Förmodligen hade han hört talas om socialinstitutet som var rätt så radikalt och vänsterorienterat. Min organisatoriska placering var emellertid direkt under landstingsdirektören på den tiden. Det var en ovanlig konstruktion.

– Under tiden i Växjö var jag iväg på några utfärder. 1953 sökte jag ett vikariat för Anna-Ma Toll på Akademiska sjukhuset i Uppsala. Hon skulle åka på ett FN-uppdrag till Pakistan och anordna en social utbildning där. Och jag ville se mig om lite. Att komma till Uppsala var någonting helt annat. 700 platser att ansvara för så det gällde att organisera. Där fanns också ett par kuratorer till. I Växjö var det inte särskilt mycket arbete med eftervård. Det berodde förmodligen på att det var folk från landsbygden och där tog man mera hand om varandra. Dessutom tog sjuksköterskorna hand om detta av gammal vana. Det var väldigt stor skillnad när jag kom till Uppsala, en storstad. Visserligen var det mycket eftervård, men de hade också kommit igång med avancerad verksamhet, till exempel vid barnmedicinska kliniken, som jag fick lära mig. Det var professor Bersenstam som på den tiden var överläkare där och han anlitade kuratorn på det viset att man fick göra ordentliga sociala utredningar som skulle presenteras för medicinarna på seminarier. Allt detta var rätt så jobbigt då det skulle göras vid sidan om det övriga. Men det var ett lärorikt halvår och jag hade mycket med mig till-

baka till Växjö. Jag engagerade mig bland annat i att väcka intresset för att starta en barnmedicinsk klinik även där.

– Sedan väntade jag några år och 1956 kom jag in på den s k Mentalhygieniska kursen i Stockholm. Det var platsbrist där och till en början tog de inte in oss som arbetade inom den somatiska vården. För oss ansågs inte fortbildningen så viktig som för de som jobbade inom PBU eller annan mentalhygienisk rådgivning. Där var kursen föreskriven för behörighet. Men vi som satt med abortrådgivning kunde till slut komma med. Det var en mycket stor upplevelse. En termin när teori och praktik varvades. Vi hade Marja Almkvist som hade varit i Amerika och lärt sig mera om case-work. Det var ju ganska nytt då i den meningen att det blev anpassat till svenska förhållanden. Sen var det ju psykoanalytisk psykologi och det var också nytt för mig. Till en början var det rätt frustrerande. En utpräglad psykoanalytiker som höll föreläsningar och det var faktiskt rätt svårt tyckte man, men så småningom kunde man börja förstå och ta det till sig bättre. Vi hade också praktik samtidigt, där vi skrev ner samtalen och fick handledning på det. Det var för min del på mentalvårdsbyrån och en av pionjärnerna där var Lis Asklund. Hon skulle precis börja på radion då. Det var de höga topparna som undervisade. Gösta Harding i medicin, neuroser och beteenderubbningar, Jan Gästrin i ungdomsårens psykologi, Gunnar Lundqvist i socialpsykiatri och i familjesociologi hade vi Gunnar Boalt och Gunnar Inghe. Som seminarieledare för uppsatserna hade vi sedan Karl Höjer. Ja, det var en fin kurs.

ACG: Hur blev det när Du kom tillbaka?

– Att använda sig av de nyvunna kunskaperna och erfarenheterna i den gamla miljön är inte alltid så enkelt och självklart. Ni vet hur det kan vara när man har varit på något. När man kommer tillbaka är det som om ingen förstår vad man har varit med om och ingen kan ta det till sig. Om man trivs aldrig så bra så kan det bli en puff att gå vidare. Jag sökte till Lund och fick arbete som kurator på reumaten, ortopeden och några andra kliniker. Det var bl a mycket pensionsbedömningar. Man fick göra utredningar som presenterades för professorn på ronden. En liten redogörelse där man tog fram sin bedömning och sina förslag. Då kunde man påverka rätt bra.

– Jag vet inte hur vanligt det var att delta på det sättet. Jag bara gjorde det. Men man var ju inte välkommen överallt. På någon klinik fick man inte ens vara med på ronden.

På Socialmedicinen och till Amerika

– På socialmedicinen arbetade kuratorerna annorlunda. 1960 fick jag en sådan tjänst i Lund. När socialmedicin introducerades som ett eget ämne i läkarutbildningen, och professurer inrättades, betonades vikten av sambandet mellan sjukdom och de sociala förhållandena. Professorerna förde fram behovet av kuratorer. I en proposition från 1954 om läkarutbildningen framhöll man kuratorernas insatser som en väsentlig del inom sjukvården och att de kunde bilda en plattform för det socialmedicinska synsättet. Professor Gunnar Lindgren skrev artikeln "Sjukhuskuratorn" i Svensk Läkartidning 1957 där han bl a tog upp hur förståelsen för sambandet mellan sjukdom och sociala faktorer ökade. Han menade också att sociala bedömningar ofta behövdes tillsammans med läkarnas utlåtanden. Socionomer med kuratorserfarenhet anställdes som biträdande lärare inom utbildningen av läkarkandidater. Detta var ju också ett nytt arbetsfält. Ännu en gång fick jag chansen att bygga upp någonting från början. Nu gällde det undervisningen. Man räknade mycket med kuratorerna och samordningen mellan de sjukvårdande och de socialvårdande insatserna var högst aktuell. Jag deltog även i forskningsarbetet.

– Under professorns ledning genomförde jag, tillsammans med ett par andra socionomer, en stor undersökning om utbildnings- och tjänstgöringsförhållanden för svenska sjukhuskuratorer. Den resulterade i en rapport 1962. Jag fick också handleda studenter som själva skulle göra socialmedicinska utredningar och föredra dem på seminarier. Ibland gjorde jag hembesök tillsammans med dem i skraltiga bilar. Det var spännande på sitt sätt. På återfärden till Lund hade vi ofta livliga samtal i bilen. En gång så intensivt att vi missade avfarten till Lund och hamnade i Hässleholm. Arbetet hade hela tiden fokus på sambandet mellan sjukdom och sociala förhållanden i de individuella fallen. Båda perspektiven fanns med i undervisningen. Men sen har det gått över mera mot en förebyggande inriktning och epidemiologi så jag vet inte hur de får in den kliniska biten nu.

– Under den här perioden fick jag också möjlighet att åka till Amerika på studieresa. Det var 1968. Tillsammans med min dåvarande kollega vid socialmedicinska institutionen i Göteborg, Ingegerd Wilhelmsson, reste jag och besökte en rad sjukhus, socialmedicinska centra, rehabiliteringsprojekt och socialhögskolor. Vi var borta under tre månader och resan var möjlig genom olika stipendier, bl a från Socionomförbundet. Syftet var att inhämta matnyttig kunskap för arbetet här hemma.

UME: Hur upplevde du skillnaden när du såg hur man arbetade som kurator där?

– Naturligtvis fanns det skillnader men det är svårt att riktigt beskriva hur. Man hade som jag uppfattade det kommit längre. Man arbetade mera med relationsproblematik och med att utveckla metoder. Ja om det skall vara att ha kommit längre det vet jag inte, men man var mera involverad i forskning. Sedan när det gällde kuratorsorganisationen så såg det annorlunda ut. Där fanns chefkuratorer som var disputerade. De hade en annan status i och med det. Sedan fanns det ett karriärsystem och arbetssätt som skiljer sig från vårt på så vis att man som nyanställd kurator gick i handledning hos en sk "supervisor". Efter ett antal år kunde man själv avancera till att bara arbeta som handledare. Men nu skall man veta att det var ett urval av sjukhus som vi besökte, så man kan inte generalisera. Gunnar Lindgren hade ju varit mycket i USA och genom honom fick vi kontakter och rekommendationer. Men framförallt var det tack vare en kvinnlig lektor vid Institutionen för Socialt arbete i Boston som vi fick se det bästa. Intressant var det. Jag kommer särskilt ihåg ett projekt bland fattiga. Arbetet var mycket metodiskt och fint upplagt med forskning inbyggd.

Chefkurator på MAS

ACG: Hade du då en massa idéer när du kom hem?

– Ja, man hade ju huvudet fullt av modeller. Också till socialmedicinen. Men efter så många år som lärare var det dags för något annat. Jag började känna mig som en grammofon. Så fick jag 1970 arbetet som den första chefkuratorn på Malmö Allmänna Sjukhus. Ännu en gång befann jag mig i den situationen att jag hade möjlighet att bygga upp något från början. Några av idéerna från Amerikaresan har jag faktiskt sett förverkligas i samband med detta. Det gäller kanske främst kuratorsorganisationen. I bakhuvudet hade jag precis klart för mig hur det skulle se ut. Vi startade olika kuratorsgrupper som visserligen är ganska vanliga nu men inte alls då. För mig var det skönt att kunna vara lite framåtsyftande. Det mest intressanta med Malmö var ju att kuratorerna var klinikanslutna. Samtidigt tillhörde de en kuratorsorganisation med en chefkurator i spetsen som hade både inflytande och befogenheter när det gällde övergripande samordning av bl a fortbildning och personalfrågor.

– När jag började var det väl sammanlagt cirka 35 kuratorer och 1985 när jag gick i pension hade vi mer än 100 kuratorstjänster. Den modell som växte fram var på sitt sätt rätt unik beroende på att Malmö är speciellt då sjukvårdsförvaltningen tillhör kommunens ansvarsområde. Jag vet knappt om det fanns någon liknande på något annat ställe. Dessa tankegångar fördes bl a fram i Socionomen i olika sammanhang, så det fanns ett visst intresse för dem. Vi hade ju vår egen idé i Malmö och gick emot de flesta som inte tyckte att kuratorerna skulle vara klinikanslutna. En av fördelarna med vår modell var att kuratorn ingick i personalen på kliniken och att man kände ansvar även för den funktionen. Jag såg också vissa risker rent budgetmässigt. Kommer man utanför så är det väldigt lätt att skära ner i besparingstider. En gång sa man till mig att jag skulle spara 10% men då fick jag ju upplysa dem om det omöjliga i det eftersom man inte kan ta bort det som inte finns. Flera kliniker hade nämligen ingen kurator.

Utbildningen och yrkesrollen

UME: Hur tycker du att socionomutbildningens innehåll har stämt överens med de krav som har ställs på yrkesrollen genom åren?

– Jag tycker att det fanns brister i metodikundervisningen när jag själv gick för 50 år sedan. För övrigt fick jag nog en bra utbildning. En stabil grund att stå på. Nu är det ju lite svårt för mig att jämföra eftersom jag hade den här dubbla utbildningen till både socionom och sjuksköterska. Men jag tror att det skulle vara bra med lite medicinsk baskunskap. Det är svårt att komma in i denna organisation och inte ha en aning om hur den fungerar. Hur hälso- och sjukvården är uppbyggd. Det gör ju att det ställs större krav på handledarna som skall ta emot praktikanter eller på de kuratorer som skall introducera de nyanställda. Som ett bidrag till utvecklingen av kuratorsrollen gav jag tillsammans med tre andra chefkuratorer i södra regionen ut en beskrivning av "Kuratorsarbete inom Hälso- och sjukvård". I denna menar vi faktiskt att det sociala innehållet i hälso- och sjukvården har ägnats alltför liten uppmärksamhet i socionomutbildningen, även om den har sett olika ut under årens lopp.

– En annan sak som jag har tänkt på att man kanske skulle ha lite mera av i grundutbildningen är att kunna ta vara på och använda sig av statistik och skri-

vet material. Även att själv kunna dokumentera. Det ligger också i kuratorsrollen och kommer patienten tillgodo. Detta är viktigt när man har att göra med sjukvårdspersonal och läkare. Att lite grann kunna diskutera i de banorna, liksom att kunna marknadsföra det man vill ha fram så att omgivningen förstår vad man vill. Sedan får man också komma ihåg att ända fram till början av 70-talet saknades fortbildningsmöjligheter vid Socialhögskolan i Lund.

UME: Kan Du beskriva Dina kontakter med Socialhögskolan under årens lopp?

– Efter återkomsten till Skåne i slutet på 50-talet har jag av och till haft med skolan att göra på olika sätt. Det började med seminarieövningar i socialvårdsmetodik under en femårsperiod och fortsatte med undervisning om kuratorns funktioner och handläggning av kuratorsärenden fram till 1964. En kortare period vikarierade jag också som lektor för Dora Rinman. Samarbetet när det gäller praktikanter och utbildning av handledare har varit intensivt och givande genom åren och när fortbildningskursen startade på 70-talet anlitades jag en del som lärare på den. Men kontakten med Socialhögskolan har även tagit sig andra uttryck. Någon gång vet jag att jag kontaktade styrelsen för skolan för att lämna synpunkter på psykologiundervisningen, men för det mesta har samarbetet varit av positiv karaktär. Några år efter min pensionering hade kuratorerna t ex en mycket uppskattad forskningscirkel tillsammans med professor Sune Sunesson.

– Hur den framtida yrkesrollen kommer att gestalta sig är det förstås omöjligt att säga. Jag vet ganska lite om hur nya tankegångar har omsatts i praktiken. Det handlar till viss del om en handledande och rådgivande roll i förhållande till andra personalgrupper. Jag är själv just nu mitt uppe i färdigställandet av skriften "Kuratorsverksamhet inom svensk sjukvård under 70 år" och hoppas att det historiska perspektivet på det sociala arbetet inom hälso- och sjukvården kan vara ett bidrag i den fortsatta utvecklingen.

Här sätter vi punkt för ett samtal som både till form och innehåll var betydligt mera omfångsrikt. Ett stort tack till Ulla Fredlund som under en mycket stimulerande eftermiddag delade med sig av sina erfarenheter och tankar till oss.

STAFFAN BLOMBERG OCH LARS HARRYSSON

Samhälle, samhällsutveckling och uppsatsskrivande studenters ämnesval under 50 år

En fråga som alltid dyker upp i planeringssammanhang kring utbildning är huruvida modets trender och nycker skall få genomslag eller inte. Inte sällan utmynnar diskussionerna i att stabilitet är av stor vikt. Ett inslag i varje utbildning som inte med enkelhet går att planera är studenternas egna projekt- och uppsatsarbeten. Visserligen kan uppsatsers form såväl som uppsatsarbetens position och roll i utbildningen styras, men i stor utsträckning faller ämnesvalet på författarna själva.

Syftet med denna uppsats är att betrakta de uppsatsämnen som presenterats under årens lopp i belysning av samhällsutvecklingen i stort. Hur ämnesvalen såg ut under olika tidsperioder är en central fråga. Därtill fogas också diskussioner kring uppsatsernas profil i fråga om perspektiv och sätt att problematisera. Vår ambition har varit att granska vad som skrivits, under vilka förutsättningar detta skrivits och hur detta korresponderat med aktuella problem och tendenser i samhällsutvecklingen. Förutsättningarna utgörs av lokala utbildnings- och kurspla-

ner vilka till stor del visat sig avgöra uppsatsernas områdesmässiga inriktning. Utöver dessa föreligger naturligtvis även andra påverkande faktorer. Man kan exempelvis utgå från att lärare med specialintressen och undervisningssituationen troligen både inspirerat och begränsat studenternas ämnesval, men i vilken utsträckning är givetvis svårt att säga. Däremot är det uppenbart att framväxten av socialt arbete som forskningsämne tydligt påverkat studenternas sätt att skriva uppsats och formulera undersökningsproblem.

Underlaget för denna artikel har framställts genom en kategorisering av alla uppsatser skrivna under ett urval av år, nämligen 1955, 1965, 1975, 1985 och 1995. Det totala antalet uppsatser är 384. Systematiseringen gjordes utifrån en av oss konstruerad mall i tre olika dimensioner; problemområde, analysnivå och ansats. För att komma åt ämnesvalen gjorde vi en uppdelning i tio olika problemområden:

1/ Avvikande beteende,

2/ Barn och ungdom,

3/ Familj och föräldraskap,

4/ Ålderdom,

5/ Invaliditet och sjukdom,

6/ Arbetsliv,

7/ Ekonomiskt och politiskt genererade,

8/ Det sociala arbetets praktik,

9/ Ämnesteoretiskt orienterade, samt

10/ Annat.

De första sju är i princip samstämmiga med Åke Elmérs (1993) indelning i olika sociala problemområden. De tre senare präglar vårt utbildningsorienterade ändamål. För att kunna beskriva uppsatsernas profil ifråga om perspektiv och problematisering har vi utnyttjat analysnivåerna individ, organisation och samhälle, samt delat in uppsatserna i två typer utifrån deras ansatser, dels insatsfokuserande, dels problemorienterande.

Kategoriseringen av uppsatsmaterialet utifrån ovan nämnda mall är givetvis inte invändningsfri. Detta gäller såväl strukturen på själva mallen som det praktiska förfarandet vid klassificeringen av uppsatserna. Följande exempel illustrerar

svårigheterna väl: En uppsats som handlar om hur behandlingspersonal uppfattar sin arbetssituation vid ett behandlingshem för missbrukare kategoriseras som individnivå, sociala arbetets praktik och problemorienterande. Om uppsatsen istället diskuterat behandlingspersonalens uppfattning om behandlingshemmets verksamhet hade indelningen blivit individnivå, avvikande beteende och insatsfokuserande. Individnivå blir det därför att behandlingspersonalen ställts i centrum, avvikande beteende därför att det rör missbruk, insatsfokuserande därför att det som granskas är en behandlingsinsats.

1955

Under socialinstitutstiden fram till år 1964 skrev studenterna två uppsatser varav en skulle godkännas som examensarbete. Uppsatsämnena var: stats- och kommunalkunskap, nationalekonomi, socialpolitik, socialrätt, kommunal förvaltning samt kommunal ekonomi. Beroende på vilken utbildningslinje man följde var uppsatsskrivande obligatoriskt i olika ämnen. På sociala linjen var det socialrätt och socialpolitik, på socialkommunala linjen socialrätt, kommunal förvaltning och kommunal ekonomi.

För år 1955 har vi endast haft tillgång till ett fåtal uppsatser: Två i socialrätt som båda diskuterade centraliseringen av socialvården i ett antal svenska städer, tio i statskunskap med övervikt för studier om facklig verksamhet, samt en uppsats i socialpolitik med den breda titeln "Skola och samhälle". Detta innebär att det är svårt för oss att säga något om vare sig ämnesval, perspektiv eller ansats. Det förefaller dock som om uppsatsskrivandet var ämnesteoretiskt orienterat och förlagt till en analys på samhällsnivå. Mot bakgrund av utbildningslinjernas karaktär är detta inte förvånande. Att studenterna redan på denna tid uppmärksammade aktuella frågor exemplifieras väl av den uppsats som diskuterar högertrafikfrågan och folkomröstningen år 1955 då det svenska folket som bekant röstade nej till en omläggning.

1965

De formella förutsättningarna hade år 1965 förändrats såtillvida att alla studenter skrev sina uppsatser (fortfarande 2-betygsuppsatser) på den avslutande termi-

nen. Ämnena där det var möjligt att skriva uppsatsen var nu flera. De kunde skrivas i socialrätt, sociologi, statskunskap, socialpolitik och psykologi, men inte förrän år 1974 blev det möjligt i social metodik som då blev 2-betygsämne.

En granskning av ämnesvalen ger vid handen att områden som avvikande beteende, barn och ungdom, familj och föräldraskap, arbetsliv samt invaliditet och sjukdom var särskilt frekvent behandlade detta år. Författarna har i stor utsträckning valt att göra sina analyser utifrån en organisations- eller samhällsnivå. Att bemärka är att individnivån trots ämnesområdenas karaktär inte fokuseras, undantaget här är uppsatser skrivna om avvikande beteende. Detta är i och för sig inte speciellt förvånande eftersom dessa till stor del är behandlade inom ämnet psykologi. Sammantaget är det jämnt fördelat mellan insatsfokuserande och problemorienterande uppsatser. Studier på organisationsnivå domineras av den förra ansatsen, analyser på samhällsnivå präglas av den senare.

Inom psykologin är ämnesvalen väl spridda i de skilda problemområdena om nivåerna individ och organisation slås samman. I de två stora uppsatsämnena socialrätt och socialpolitik är undersökningar på samhällsnivå klart vanligast. Valda ämnen är jämnt fördelade över problemområdena.

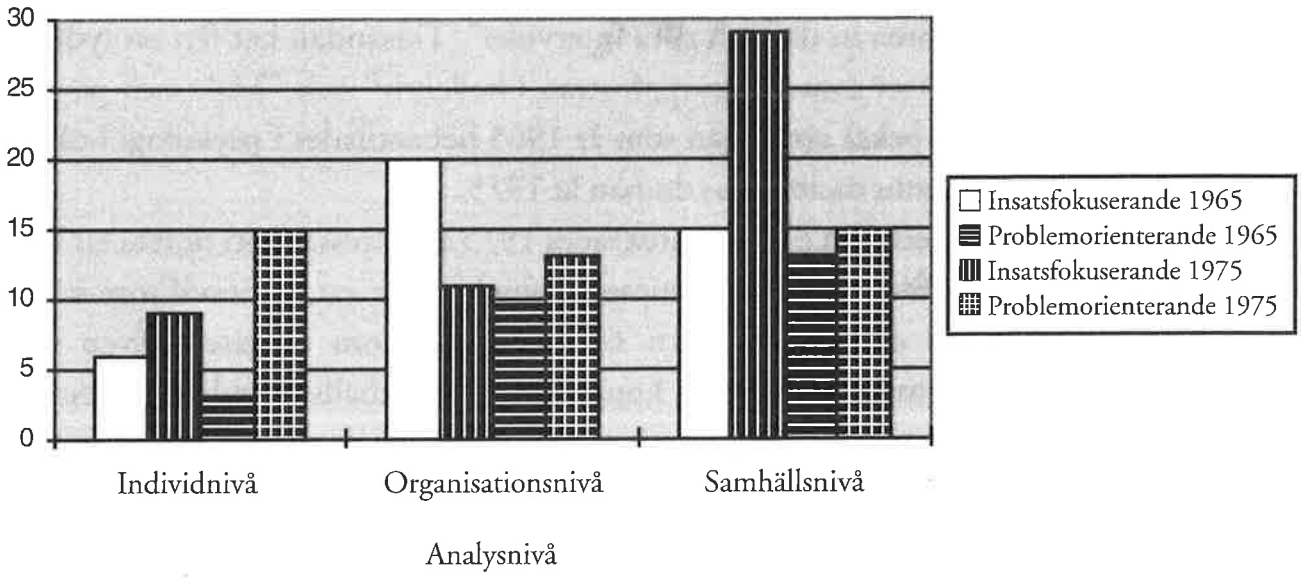
Går man in och granskar uppsatsernas innehåll närmare framstår mentalvården och dess avinstitutionalisering som ett angeläget ämne för studenterna. Man finner uppsatser som diskuterar behandling ur olika aspekter såsom psykiska sjukdomar och vårdpersonalens attityder till patienterna. Öppenvård var också ett flitigt förekommande tema, inte minst dess effekter. Av tiden präglade uppsatsämnen märks också intresset för de äldre, framförallt deras boende men även försörjningsfrågor uppmärksammas. Ett exempel värt att notera är intresset för invandring och invandrare. De frågeställningar som vid denna tidpunkt lyftes fram, t.ex. arbetskraftsinvandrare på en växande arbetsmarknad, skildrade däremot en helt annan samhällssituation än dagens där dessa frågor ofta hänförs till främlingsfientlighet, socialbidragsberoende och marginalisering. Två för tiden nyformulerade problemområden som presenterades var rätten till abort och det växande narkotikamissbruket. Tydligt präglad av tidsandan var behandlingen av arbetsmarknadsfrågor. Den uppsatsskrivare vars huvudproblem är: "Varför byter folk arbete?" utgör härvidlag ett strålande exempel.

1975

Förutsättningarna för uppsatsskrivande, som successivt förändrats under årens lopp hade år 1975 medfört att antalet ämnen inom vilka uppsatser kunde skrivas utökats ytterligare. Specialkurser med inriktning mot socialt behandlingsarbete och social planering/samhällsarbete hade inrättats. Detta möjliggjorde, som tidigare nämnts, att social metodik nu blev ett ämne att skriva uppsats inom. Dessutom delades ämnet kommunal ekonomi och planering upp i två separata discipliner; kommunal ekonomi med redovisning samt samhällsplanering.

En genomgång av ämnesvalen detta år visar att vissa intressen håller i sig såsom barn och ungdom samt familj och föräldraskap. De områden som vid sidan av dessa dominerar bilden är arbetslivsfrågor och ämnesteoretiskt orienterade problem. De senare är framförallt föranledd av det stora antalet uppsatser i ämnena kommunal ekonomi med redovisning och kommunalrätt (samhällsplanering). Analyserna är till skillnad från år 1965 jämnt fördelade på de olika nivåerna.[1] Även vad gäller uppsatsernas ansats är fördelningen mellan insatsfokuserande och problemorienterande studier jämn. Emellertid bryts mönstret från år 1965 genom att förhållandet mellan analysnivå och ansats utjämnas med undantag av individnivån som går i motsatt riktning, vilket följande diagram visar.

Diagram 1. Ansats i förhållande till analysnivå åren 1965 och 1975

[1] Observera att detta endast gäller då kommunalekonomi med redovisning och kommunalrätt sorteras ut. Dessa två ämnen domineras kraftigt av analyser på organisations- och samhällsnivå.

I socialrätt är ämnesvalen spridda men med viss tonvikt på arbetslivsfrågor. Ämnets karaktär bidrar också till att analyserna företrädesvis görs utifrån samhällsnivå. Inom psykologin fokuseras nu problemområdena familj och föräldraskap samt barn och ungdom samtidigt som allt fler problemorienterande studier på individnivå genomförs. Uppsatser skrivna i sociologi täcker in ett flertal problemområden och är huvudsakligen problemorienterande. Värt att nämna är den jämna fördelningen på olika analysnivåer. Inom det nya ämnet social metodik skrevs under året 8 uppsatser varav flertalet belyste det sociala arbetets praktik och metoder.

I ämnena kommunal redovisning och kommunalrätt präglades uppsatsämnena av ämnesspecifika val av socialadministrativ karaktär. För att illustrera detta kan nämnas några exempel på ämnen såsom effekter på kommunal verksamhet av bl.a. statsbidrag, avgifter och kostnadsutveckling. Vidare, framförallt inom kommunalrätten förekom lagstiftningsdiskussioner utifrån fallbeskrivningar. Spridningen i valet av fall var ganska stor. Uppsatserna "Kommunala besvärsnämnder i teoretisk belysning" och "Möckelmossen" en uppsats som behandlar förhållandet mellan offentlig rätt och civilrätt "i samband med uppdämning av öländsk mosse" illustrerar detta tydligt.

Uppsatserna i psykologi fick en allt tydligare profilering mot processer och relationer, vilket torde kunna hänföras till både inompedagogisk förändring och tidsandan. Exempel är "Sju söker sig själv - en samtalsgrupp", "Makten över härligheten..." samt "En beskrivning av psykiatriska kliniken i Kristianstad, utifrån våra försök att komma in där och göra intervjuer". Tidsandan har fått ett tydligt genomslag i uppsatser som "Barnuppfostran i kollektiv" och "Makt och påverkan". Intressant är också att teman som år 1965 behandlades i psykologi i ökad utsträckning föll inom sociologins domän år 1975.

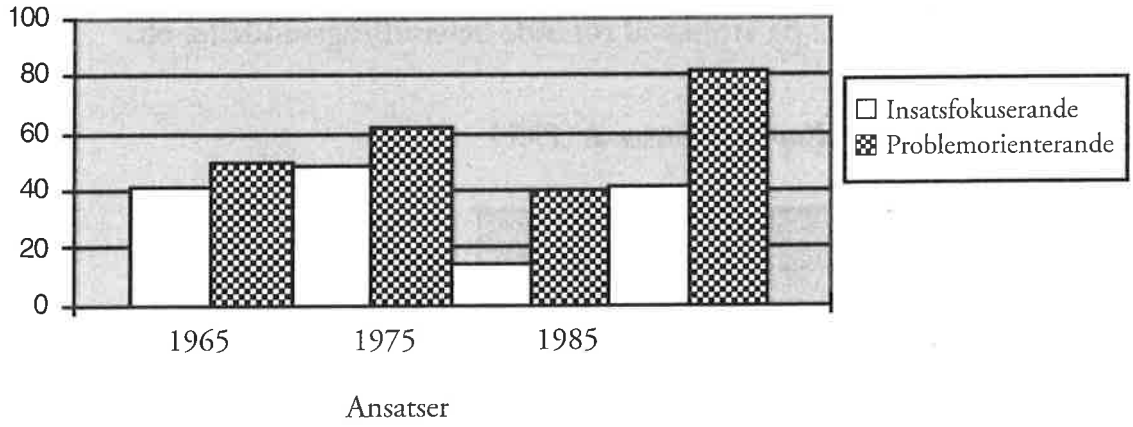
Bland de områden som problematiserades 1975 är intressant att notera ett begynnande intresse för miljonprogrammets konsekvenser, ett ämnesval som står i skarp kontrast till den förmodligen sista uppsatsen om raggare skriven vid Socialhögskolan samma år. Direkta kopplingar till samhällsförändringar finns i uppsatser som behandlar kommunsammanslagningarna, grundlagsförändringen och de nya lagarna på arbetsrättens område. I mycket stor utsträckning lyfts konsekvenser av samhällsförändring fram som studieobjekt.

1985

Förutsättningarna för uppsatsskrivande 1985 präglades av omläggningen 1977 då Socialhögskolan blev universitetsinstutition. 1977 tillkom en obligatorisk kurs om 40 poäng i socialt arbete, det nya karaktärsämnet. Från år 1985 skrevs uppsatserna i kursen Sociala problem och planering, de sista 15 poängen i blocket socialt arbete på termin 5.

Studenternas val av ämnen fördelades jämnt både vad gällde problemområden och analysnivå. Intresset för frågor rörande avvikande beteende och det sociala arbetets praktik överväger dock något. Det senare som en följd av att social metodik fortfarande var ett ämne som tydligt profilerade inriktningen på projektarbetena. Problemorienteringen dominerade oerhört, vilket är en avgörande skillnad mot tidigare.

Diagram 2. Ansatser för uppsatser åren 1965, 1975, 1995

Missbruksproblem och kulturmötesfrågor utmärker sig i ämnesvalen. Socionomers nyfikenhet och vakenhet kan belysas av att problematiken kring HIV/AIDS tidigt uppmärksammades. 1960-talets invandringsfråga har tydligt utvecklats till ett socialt flyktingproblem.

1995

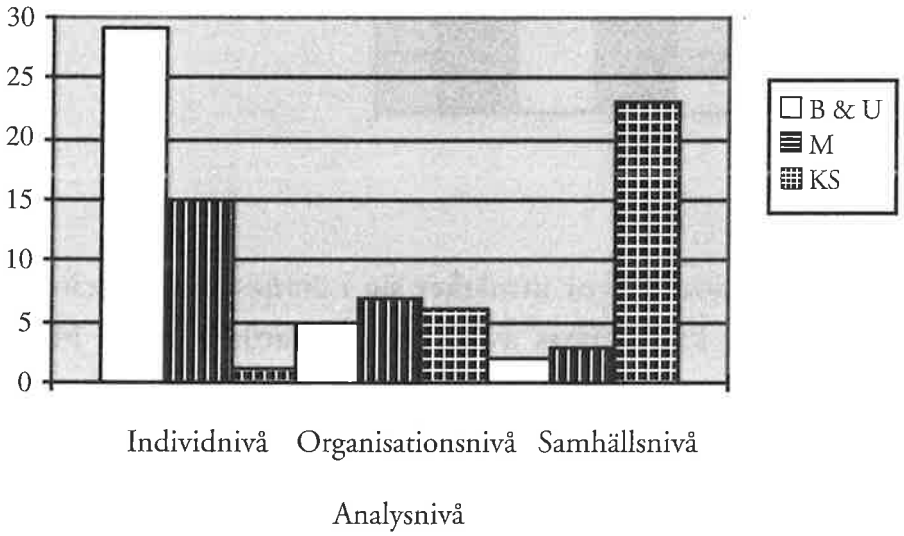
Idag skrivs regelrätta c-uppsatser vid Socialhögskolan. Detta är ett resultat av central styrning som kräver att alla examina skall innehålla minst en uppsats omfattande tio poäng på vad som tidigare benämndes 3-betygsnivå. Det finns för

närvarande tre kurser (51-70poäng) där uppsats kan skrivas inom socionomprogrammet. Dessa är komparativ socialpolitik, socialt arbete med barn och ungdomar, samt socialt arbete med missbrukare. Nyordningen är delvis en effekt av en uttalad ambition att utbilda magistrar i socialt arbete. Det skrivs således uppsatser även på magisternivå, som för närvarande utgörs av två olika kursalternativ. Dessa har ej tagits hänsyn till i denna uppsats eftersom de ligger utanför grundutbildningen.

Vad gäller barn och ungdoms- samt missbrukskurserna bestämmer kursernas inriktning valet av problem. Därtill kommer att analysnivån i påfallande hög grad är individinriktad, men med koppling till perspektiv på individens plats i samhället. Komparativ socialpolitik skiljer sig markant i detta avseende, uppsatserna präglas istället av analys på samhällsnivå. Detta synes naturligt eftersom de problem som diskuteras sprider sig över samtliga områden, men har det gemensamt att de befunnits intressanta för socialpolitisk intervention.

Problemorienteringen dominerar kraftigt förutom i de uppsatser som tagit sin utgångspunkt i organisationsnivån. Dessa har istället prägel av insatsfokusering vilket är rimligt med tanke på ämnesval rörande behandlingsmodeller etc.

Diagram 3. Analysnivå fördjupningskurser år 1995

Uppsatserna i kurserna barn och ungdom samt missbruk karaktäriseras av en imponerande bredd av aspekter på problemområdena. Det är svårt att ge en rättvisande bild, men följande exempel kan indikera spännvidden: Från "Anabola ste-

roider och unga män" till "Ungdomars syn på familj", och från "Med kroppen som verktyg" till "Perspektiv på psykofarmaka...". Komparativ socialpolitik skiljer sig även här så tillvida att spännvidden i ämnesval är mellan, inte inom, problemområden, t ex från valfrihet i valet av skola till hemlöshet i Storbritannien. I stor utsträckning innehåller uppsatserna från denna kurs ett internationellt perspektiv. Uppsatserna från alla tre kurserna speglar på ett bra sätt tendenser i samtiden. Samtidigt går det inte att komma ifrån att utbildningens styrning av uppsatsämnesvalen ökat till följd av kursernas inriktning på specifika grupper och beteenden. Detta skall dock inte överdramatiseras. Det finns en mängd exempel på gränsöverskridanden i ämnesvalen.

Diskussion

De linjer som kan skönjas i det presenterade materialet vill vi summera på följande vis. Övergripande kan sägas att den kategorisering vi gjort av uppsatserna, dvs. problemområde, analysnivå och ansats, i mångt och mycket visat sig avhängiga varandra. Genomgången visar tydligt att uppsatsskrivarnas val av problemområde och fokus är präglat av tidsandan. Fokus i denna bemärkelse utgör kombinationen av analysnivå och ansats. Två tydliga tendenser är att analysnivån i ökande grad bestämts av att kurser vuxit fram kring specifika sociala problemområden, och att ansatsen blivit, relativt sett, mer problemorienterande över tid. Man kan emellertid också se att mångfalden av ämnen skapar utrymme för insatsfokuserande studier.

Hur har då ämnesvalens förutsättningar förändrats under den studerade perioden? Vi uppfattar att 1950- och 60-talens uppsatsämnen präglades av utbildningens akademiska och ämnesuppdelade karaktär. Under 1970-talet och en bit in på 80-talet förändrades bilden. Det sociala arbetets praktik lyftes fram vilket manifesterades genom introduktionen av ämnet social metodik. Till detta kan fogas att sociologin växte i betydelse som ett resultat av ett ökande intresse för att skapa förutsättningar för förståelse och analys av sociala problem och processer. Från slutet av 1980-talet ställs det åter krav på en tydligare akademisk förankring. Kraven kom inte minst från studenthåll. Kraven på ökad akademifiering kan ses som en reaktion mot bristen på akademisk profil i socionomutbildningen, som, vid denna tidpunkt, inte levde upp till utbildningspolitikens nya krav

och målsättningar. Kraven kan också ses som ett uttryck för en uttalad vilja att säkerställa en akademisk profil på det nya forskningsämnet socialt arbete. Vidare krävdes en akademifiering av detta slag för att kunna upprätthålla en uttalad ämnesdifferentiering, d.v.s kurser baserade i sociala problemområden (t ex missbruk). Kurser utan tydlig ämnesprofil förutsätter en annan form av sammanhållande struktur. En ökad akademifiering fungerar som "limfog" i en ämnesdifferentierad miljö och garanterar därmed att kravet på hög generell kompetens upprätthålls. Vårt tillvägagångssätt förhindrar egentligen utsagor om graden av abstraktion och teoretiskt anknytning i senare tids uppsatser, men som verksamma lärare på socialhögskolan vill vi mena att en trendmässig ökning av ett vetenskapligt förhållningssätt i uppsatserna ägt rum under senare år.

Det sociala arbetets vardag har förändrats under efterkrigstiden. Generellt kan sägas att socionomens arbetsuppgifter under välfärdsstatens uppbyggnad i stor utsträckning var av administrativ karaktär. I den utbyggda välfärdsstaten kom det praktiska sociala arbetet att vidga sina domäner. Till socionomens traditionella byråkratroll fogades nya arbetsuppgifter med ökade inslag av behandlingsarbete. Under senare tid har välfärdsstaten slagit till reträtt. I tillbakadragandet har individorienterade behandlingsinsatser skurits ned inom det offentligt organiserade sociala arbetet. Resursknapphet utgör en anledning, men nedskärningarna kan även förstås mot bakgrund av växande krav på individuell anpassning av offentliga tjänster. Välfärdsstatens standardiserade och kollektiva former av insatser kan inte tillgodose dessa krav. I omvandlingen har det i offentlig regi organiserade sociala arbetet återigen fått prägeln av administration och akuta insatser. Socionomen i offentlig tjänst sysslar med koordinering av behandlingsinsatser till såväl offentliga som frivilliga och privata organisationer.

Nya förutsättningar på arbetsmarknaden framhäver uppsatsskrivandets centrala betydelse i utbildningen av framtidens socionomer. En anpassning till framtidens arbetsmarknad innebär att socionomers förmåga att utreda, föreslå åtgärder och koordinera insatser måste vara ett centralt mål i socionomutbildningen. Redan idag framstår det som avgörande att finna sin nisch. För socionomen utgör deras generella kompetens ett hinder för en tydlig professionell avgränsning. Detta kan emellertid betraktas som en fördel om socionomens kompetens utnyttjas i koordinerande verksamhet i offentliga nätverk. I takt med att välfärdsstaten drar sig tillbaka utvecklas nya arbetsmarknader utanför det offentliga. Även här framstår efterfrågan på socionomens kompetens som god. Både

inom privat och frivillig sektor arbetar redan idag socionomer i ledande och koordinerande befattningar. Vår slutsats blir att den akademifiering som präglat utvecklingen av utbildningen under den senaste 10-årsperioden inneburit att arbetet med att utbilda framtidens socionomer för såväl offentligt som privat och frivilligt socialt arbete redan har påbörjats.

Referenser

Elmér, Åke (1993) Svensk Socialpolitik. Stockholm: Liber.

GÖTE FRIDH

På blankvers genom Lund

Göte Fridh är en av de många studenter som genomgått utbildningen i Lund. Han avlade socionomexamen 1950. Efter utbildningen arbetade han som assistent och kommunalkamrer. Han var sakkunnig i finansdepartementet 1956-1958, konsulent i Svenska kommunförbundet 1958-1962, byrådirektör i finansdepartementet 1962-1963. I socialdepartementet arbetade han först som byråchef 1963-1965, sedan som departementsråd 1965-1969 och slutligen som statssekreterare 1969-1976. Han hade sedan olika utredningsuppdrag och under åren 1978-1991 hade han uppdraget som landshövding i Älvsborgs län.

Göte Fridh har skrivit sina memoarer på blankvers i boken *På blankvers genom femti år, Minnesbilder från fem decennier i folkets tjänst*, Bokförlaget Tre Böcker, Göteborg 1995. Vi fick Göte Fridhs tillstånd att publicera den del i boken som handlar om lundatiden. Han avled strax därefter.

Ett lyckligt liv i lärdomsstaden Lund

Vidgade vyer

Hans dröm
om studier i lärdomsstaden Lund
blev verklighet det år han fyllde tjugotvå
- en lycklig tid med nya perspektiv.
Där öppnades en härlig lärdomsvärld
för ynglingen som förr fått lära sig
på egen hand.
En mängd av kunskap fanns att ösa ur,
och han blev del i en gemensamhet.

Inträdesprovet gav bekräftelse
på Hermodsbrevens goda kvalitet.
Praktiken ansågs också vara bra,
och han var godkänd som studerande
vid socialpolitiskt institut i Lund,
som sen knöts ihop med universitetet där.

Han kände glädje liksom tacksamhet
för alla vyerna som vidga sig
till lyckligt liv i lärdomsstaden Lund.
Rent ekonomiskt klarade han av
sin Lundatid bland annnat med stipendium
från Kockska stiftelsen i Trelleborg.

Han kände hur han växte varje dag
och genomgick en mogenhetsprocess
där han fick lära tänka klart och fritt.

Hans egen syn på livet stadga sig
och byggde på ett slags kombination
av ödmjukhet och fast beslutsamhet.

På samma gång ett liv av sökande
och även av ifrågasättande;
att kritiskt se på företeelser
och inte bara acceptera allt
så som det bara var och varit förr.
På så sätt skolades han till en syn
där rätt till lika villkor lyftes fram.
Det gav ett viktigt framtidsperspektiv,
och vidga vyerna.

Lärdomen

Den lärdomen som skulle hämtas in
var inte något ändamål i sig;
den skulle vara grunden till ett jobb
i framtiden för människornas väl.

Det gällde fakta, regler och system
som skulle genomgås och läras in.
Men hela tiden lades största vikt
vid både återblick och framtidssyn;
historiskt skeende och diskussion
fick gott om plats i undervisningen.

Med omsorg hade ämnena valts ut
och innehållet givits perspektiv.
Han minns det första som man läste in,
det var en grundlig kurs i statskunskap.

Den lärde oss allting om grundlagen,
och mycket mer om rikets styrelse
och om kommuners rätt till självbestämmande.
När sedan grundkursen var klarad av
så följde det som var så spännande:
fördjupningen med långa seminarier
för genomgång av våra uppsatser
- där ställdes krav på vetenskapligt vis.

På samma sätt så följde sen en rad
av ämnen som gav grundlig inblick i
allt det som krävdes för examen sen.
Bland ämnena så minns han ganska väl
allt sånt som nationalekonomi,
den sociala rättens juridik,
det sociala jobbets metodik
och själva grunderna för statistik.

Med sikte på att bli en kommunalkamrer
så ville han dessutom lära allt
i ämnet kommunal ekonomi
- det kom han sen att syssla mycket med.

Men vad som fascinera allra mest
var det som handla om en politik
med nya sociala välfärdsmål.
Han började att ana riktigt då
vad folkhemsbygget skulle kunna ge
av välfärdsskapande i vårat land
- och även där fick han ta vid så småningom.

Ett perspektiv:
tänk efter att vid förtitalets slut
var sånt som fria skolmåltider nytt,

och allmänt barnbidrag kom till just då
liksom vår sociala bostadspolitik.
Det var vid denna tid som tankarna
om allmän sjukförsäkring fick sin form
- när pengar fanns kom genomförandet.

Det var en tid för social debatt,
men också tid för strävsamt arbete
att forma ut idéerna till verklighet.
För honom blev just detta skeende
en viktig del av lärdomen i Lund.

Läromästarna

Han vill i denna lilla resumé
som speglar Lundaåren också ge
en bild av sina läromästare.

Först institutets rektor som sig bör:
Paul Lindblom med ett starkt engagemang
för denna nya läroplats i Lund.
Författare, kulturperson och mer
- han inspirera oss i våra studier
och föreläste intressant om politik.

En läromästare av stor betydelse
för både oss och vårat institut,
det var professoren i statskunskap
Nils Stjernquist, mäkta populär person;
blev rektor sen för hela universitetet
och en av dem som hör till grundlagsfäderna.

En annan lärare vi satte högt
var arbetsrättsprofessorn Folke Schmidt;

han lärde oss att riktigt hitta rätt
i lagboken med Svea rikes lag,
och allt om kollektivavtalsidén.

En lärare
som förut varit kommunalkamrer
och nu på sina lite äldre dar
som lektor återvänt till studier i Lund
var Tage de la Mott(e),
som undervisade i kommunalkunskap.
Han kunde från sin gamla Lundatid
berätta om Piraten och Sam Ask.

De fyra läromästare som nämnts
betydde alla väldigt mycket för
att få gehör för nyheten i Lund
med vårat sociala institut.

Det gällde även han som alltid kom
en tidig morgontimme cyklande
till vår adress, parkerade, steg in
och gav en intressant och lärorik lektion
om ekonomisk teori och dess praktik
- det var Welinder med finansrättsprofessur.

En annan ibland professorerna,
Carl-Erik Quensel, gav lärdomen till oss
om allt som gällde ämnet statistik.
Men det fanns även andra läromästare
utöver alla professorerna.

Ett par av dem var socialrättslärare:
Bruzelius, då rådman ifrån Lund,
och så Elmér, som senare en gång
blev Lindbloms rektorsefterträdare.

Och glöm ej kvinnan i församlingen
som alla gillade och satte högt,
ty Marja Almqvist var en föregångare
att forma ut och sedan lära oss
vår rätta socialvårdsmetodik.

Se där ett tiotal av läromästarna,
med tack för all den kunskap som de gav.

Detsamma gäller också dem som kom
och föreläste för oss utifrån.
Ett par exempel här som en symbol:
Alf Johansson, i högsta grad förknippad med
vår sociala bostadspolitik;
och Sixten Larsson, legendarisk chef
för Svenska landskommunernas förbund.

Så alla läroböckerna som gav
det kunskapsunderlag vi ville ha.
Minns Malmgrens grundlag, Björlings juridik,
Welinders bok om ekonomisk teori
och Sundbergs sönderlästa kommunalrättsbok.
Minns dem av Tingsten, Herlitz och Hesslén,
av Holmquist, Höjer och Elmér och fler;
av Zeuthen, Hicks, av Håstad och Andrén.

De böckerna finns alla ännu kvar,
de har sin egen plats i bokhyllan,
en hedersplats.

Så minns han efter alla dessa år
med tacksamhet tillbaks på alla dem
som var hans läromästare i Lund.

Lundalivet

Han minns sitt Lund från förtitalets slut
som främst en ungdomsstad och lärdomsstad;
det märktes kanske mera då än nu.
Befolkningstalet var vid denna tid
på trettitusen eller där omkring.
Idag är nittitusen lundabor
- en liten stad har blivit stor kommun.

När han kom dit för sina studier
var södra Sveriges sociala institut
nåt nytt i stan, och många undrade
vad detta nya skulle tjäna till
- man hade ju sitt universitet
med anorna från sextonhundratal.
Men ganska snart slog nya plantan rot,
och professorerna de ställde upp.

På sätt och vis så skilde det en del
mot det som förut varit tradition,
ty även andra kunde antas där
än de som hade sitt studentbetyg
- en chans för dem som pluggat själv.
Och sedan gällde som en regel där
att alla skulle ha en viss praktik
som förberedelse för studier.
Det är nog ingen tvekan om att detta gav
en särskild prägel åt vår läroplats.

Emellan Lundagård och Mårtenstorg,
med Kiliansgatan där som vår adress,
låg Wieselgrenska Minnets stora hus
- där fanns nu denna nya läroplats.
Där trivdes vi med våra studier

som tog det allra mesta av vår tid.
Det var nog inte tid för fest och flärd,
men för gemensamhet och för kultur;
och även för att söka livets väg.

Hans egen bostad var ett eget rum
på Kanikgatan i ett hyreshus
hos Blända Pettersson, som under många år
hyrt ut ett rum till någon lugn student;
han minns hon var en vänlig gammal dam.
Den närmsta grannen var en trädgårdskoloni,
och ifrån rummets fönster såg han ut
mot Rausings stora Tetrapakfabrik.

På ledig tid gick han på upptäcktsfärd
i lärdomsstadens kulturella liv,
med Lundadom från elvahundratal
och hela den miljö som prägla stan.

Det gavs en möjlighet till mycket nytt;
exempelvis
att släntra in på Ateneums rum,
och dagens lunch på Konviktorium.
Och inte minst så lever ännu kvar
en minnesbild hur spännande det var
att delta i en gammal tradition
när Lunds studentkår arrangerade
i afton diskussion med fria ord
på Akademiska föreningen,
med många kända gäster utifrån.
Och visst så var det gott att efter en
tentamens starka spänning kunna gå
en stund på gamla Håkanssons kafé.

Kamraterna blev många under dessa år
- det var nånting som hörde Lundalivet till.
Han minns då Anna-Maj och Saga-May,
och Edgar, Lily, Lennart, Ivar, Sven,
och Eva, Bojan, Karin, Bob och Nils,
minns Gunnel, Ingemar, Sven-Erik, Hans
och Gunnar, Arvid, Ingvar; ja du ser
hur många namn det blir, och ändå finns det fler.

Hans ljusa minnesbilder lever kvar
av lyckligt liv i lärdomsstaden Lund.

Praktikperioderna

Att varva teori med arbetsplatspraktik
det var ett viktigt villkor för att kunna bli
socionom.
Så kom det sig att han fick pröva på
ett antal arbetsplatser och dess liv
- och visst var även det en viktig tid.

Bland annat fick han pröva på en tid
att jobba på en statlig arbetsplats,
på länets styrelse i Malmöhus.
Där fanns på prov en social sektion,
och som sig bör blev det en plats han fick.
Det hade alltid varit en jurist
på sådan tjänst i denna verksamhet;
han kände därför särskilt ansvar för
att visa upp förmågan hos sin egen kår.
Han sattes till att skriva ut beslut
om både social- och hälsovård,
och formulera dem så det blev rätt.

Han minns han också fick förtroendet
att följa med på flera resor ut
för att på platsen diskutera med
kommunerna om hur de svarade
för gamlas rätt till vård på äldre dar.
Då med som ständig följeslagare
var Filip Dahlström, statens konsulent.

Om tretti år sen dess i tiden fram
så återvände han till samma slag
av myndighet, och då med ansvar för
ett eget län
- men mer om det skall komma längre fram.

Nu åter till praktikjobb som vi tala om:
ett par av dem var under somrarna
och båda var på kommunalkontor.
Det ena var förlagt till Nors kommun,
helt nära Karlstad; nu en del av stan.
Han lärde då att känna denna del
av vårat land med underbar natur
- och alla glada människorna där.
Det andra jobbet med praktik i en kommun
det var i Klippan norr om Helsingborg.
Där fick han bra och lärorik praktik,
och många goda vänner som han minns.

Och vad han minns som allra mest, förstås,
det är när han såg Astrid första gången där
då de åt dagens lunch på Lyckebo,
och det sa klick!
Nu är de makar sedan förti år;
så blev den sommaren bestående för dem...

Socionom

Det första året in på femtitalet
så var han klar att ta emot diplom
som visade att han var socionom.
Han hade nått ett viktigt mål i sig
men såg det hellre som en punkt för start
på färden fram på livets långa väg.
Det vill han senare berätta mera om.

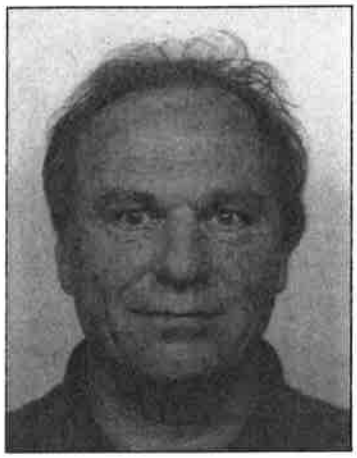
Med saknad spreds kamraterna från Lund
nu ut till sina jobb på skilda håll.
En del behölls kontakten med ändå,
och nya vänner strömma också till
igenom sammanslutningen som fanns
i form av Sveriges socionomförbund.

Där fick han ett förtroende med plats
i styrelsen och uppdrag som kassör.
Man jobba ideellt för sitt förbund
och träffades på möten hos varann,
den lilla krets som satt i styrelsen;
hans minns då Gunnar, Olle, Bibbi, Nils
och "gamla Gunn".

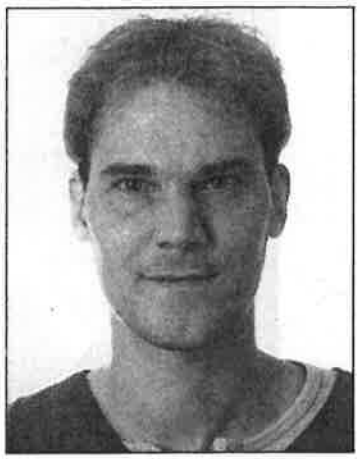
Författarpresentationer

Gunvor Andersson
leg. psykolog, fil.dr. i psykologi och docent i socialt arbete. Hon innehar en lektorstjänst vid Socialhögskolan i Lund sedan 1993, är kursföreståndare för fördjupningskursen "socialt arbete med barn och ungdomar" och bedriver forskning om barn och socialt arbete.

Peter Andersson
Socionom och magister i socialt arbete. Sedan 1986 fast knuten till Socialhögskolan i Lund som lärare med inriktning på praktikutbildning och fortbildning inom framförallt socialt arbete med äldre.

Staffan Blomberg
är universitetsadjunkt i samhällsekonomi med socialpolitik vid Socialhögskolan i Lund. Hans undervisning och forskning är inriktad på socialpolitiska frågor

Verner Denvall
utbildades till socionom på Socialhögskolan i Lund och har doktorerat i socialt arbete. Han är verksam som forskare och lärare vid Socialhögskolan i Lund.

Per Gunnar Edebalk
är universitetslektor i samhällsekonomi med socialpolitik samt docent i socialt arbete. Han är prefekt för Socialhögskolan i Lund sedan 1977.

Rosmari Eliasson Lappalainen
är professor i socialt arbete vid Socialhögskolan i Lund sedan 1993.

Åke Elmér

är f.d. docent i socialt arbete och har professors titel. Han har varit lärare vid folkhögskola, direktör i Föreningen Norden och kommittésekreterare i finansdepartementet. 1947-1963 var han lärare vid nationalekonomiska institutionen, 1949-1963 timlärare och examinator vid Socialinstitutet, från 1963 universitetslektor och 1966-1977 rektor för Socialhögskolan. 1962-1963 var han gästprofessor i USA.

Inger Farm

är socionom och magister i socialt arbete. Hon arbetade som socialarbetare och praktikhandledare fram till 1975, då hon anställdes vid Socialhögskolan i Lund som praktikkonsulent. Sedan 1987 tjänstgör hon som studierektor.

Astrid Frankel

är socionom, magister i socialt arbete och lärare vid Socialhögskolan. Hon anställdes vid Socialhögskolan i Lund 1976 som praktikkonsulent och blev universitetsadjunkt 1985. Hon är också utbildad handledare i socialt arbete och är ansvarig för en kurs i det sociala arbetets handledningsmetodik, som riktar sig till praktikhandledare.

Jan Gassne

är socionom, magister, doktorand och lärare vid Socialhögskolan i Lund. Han är sedan 1993 kursföreståndare för kurserna i socialt arbete på nivån 1-20 samt 41-50 poäng.

Ann-Christine Gullacksen

är socionom, fil. lic. och doktorand i socialt arbete vid Socialhögskolan i Lund.

Lars Harrysson

är universitetsadjunkt i samhällsekonomi med socialpolitik vid Socialhögskolan i Lund. Hans undervisning och forskning är inriktad på socialpolitiska frågor.

Mats Hilte

är fil.dr. i sociologi och är verksam som forskare och lärare vid Socialhögskolan i Lund.

Stefan Karlegärd

började sina studier på Socialhögskolan i Lund vårterminen 1995. När detta skrivs studerar Stefan på termin fem och gör sin handledda studiepraktik på socialförvaltningen i Kävlinge.

Karin Kullberg

är socionom, och magister i Socialt arbete. Har arbetat som socionom framförallt inom kommunal socialtjänst. Anställd som universitetsadjunkt vid Socialhögskolan i Lund sedan 1988, där hon arbetar med praktikfrågor, studievägledning och internationalisering av utbildningen.

Karin Lenz

är socionom, magister i socialt arbete, doktorand och lärare vid Socialhögskolan i Lund.

Ulla Melin Emilsson

är socionom, magister i socialt arbete, doktorand och lärare vid Socialhögskolan i Lund.

Ingrid Nilsson Motevasel

är fil. kand. och doktorand i socialt arbete vid Socialhögskolan i Lund.

Eric Olsson

docent i socialt arbete, är universitetslektor i psykologi vid Socialhögskolan i Lund sedan 1966. Bedriver, förutom undervisning, team- och organisationsutveckling inom olika verksamheter för socialt arbete samt forskning inriktad på förändringsprocesser inom offentliga organisationer och på socialpsykologiska problemställningar i förhållande till behandlings- och omsorgsarbete.

Jan Petersson

är docent i nationalekonomi med inriktning mot samhällsekonomi och socialpolitik samt universitetslektor på Socialhögskolan i Lund. Han kom till Socialhögskolan i slutet på 1970-talet som timlärare och har där varvat undervisning med forskning.

Sune Sunesson

är professor i socialt arbete vid Socialhögskolan i Lund sedan 1984.

Hans Swärd

är socionom, fil. dr. i socialt arbete och forskare och lärare vid Socialhögskolan i Lund.

Anders Östnäs

är universitetslektor i sociologi och socialt arbete vid Socialhögskolan i Lund. Han är kursföreståndare för kursen "Socialt arbete med inriktning på handikapp och rehabilitering". Forskar kring den svenska handikappidrotten.

Bilaga

Antagna och examinerade elever vid Sydsvenska socialinstitutet

År	Antagna				Examinerade				Antal inskrivna (ht)		
	S	Sk	T	S:a	S	Sk	T	S:a	M	K	S:a
1947/48	37	35	3	75	-	-	-	-	50	25	75[1]
1948	38	11	8	57	-	-	-	-	77	52	129
1949	42	27	4	73	26	13	-	39	121	83	204
1950	41	10	7	58	24	23	-	47	129	90	219
1951	39	10	2	51	40	25	4	69	117	101	218
1952	41	15	6	62	36	9	4	49	100	107	207
1953	36	20	2	58	37	8	1	46	104	111	215
1954	42	20	4	66	43	14	5	62	107	111	218
1955	47	14	3	64	37	17	-	54	110	96	206
1956	48	11	1	60	38	20	1	59	102	107	209
1957	50	17	1	68	42	14	2	58	96	108	204
1958	46	15	3	64	40	10	3	53	96	124	220
1959	51	15	4	70	41	16	2	59	98	131	229
1960	51	18	1	70	33	13	-	46	100	140	240
1961	66	18	2	86	35	10	-	45	102	171	273
1962	78	17	5	100	26	16	-	42	127	192	319
1963	98	19	5	122	50	18	-	68	121	212	333
1964					67	12	1	80			
1965					72	14	5	91			
1966					39	8	2	49			
1967-69					55	12	2	69			
Summa	851	292	61	1204	781	272	32	1085			
Examinerade i % av antagna:					92	93	52	90			

[1] vårterminen 1948

Antagna och examinerade elever vid Socialhögskolan i Lund (1964 års studieordning)

Termin/	Antagna				Examinerade				Antal inskrivna		
år	S	F	T	S:a	S	F	T	S:a	M	K	S:a
H64	106	18	5	129					164	279	444
H65	59	33	4	96					155	268	423
V66	67	-	1	68					170	307	477
H66	65	27	1	93							
V67	60	-	1	61							
H67	62	26	2	90	2	1	-	3	203	375	578
V68	60	-	3	63							
H68	60	30	7	97	44	16	1	61	235	411	646
V69	65	31	3	99							
H69	62	32	5	99	79	17	4	100	256	445	701
V70	63	30	3	96							
H70	70	61	-	131	92	27	4	123	286	498	784
V71	65	62	2	129							
H71	90	62	3	155	138	24	8	170	334	552	876
V72	61	65	-	126							
H72	98	61	1	160	125	29	4	158	378	622	1000
V73	90	63	1	154							
H73	92	63	2	157	133	54	11	198	397	664	1061
V74	95	55	-	150							
H74	93	61	-	154	138	89	1	228	400	677	1077
V75	91	59	-	150							

H75	91	58	1	150	149	88	1	238	388	718	1106
V76	97	56	-	153							
H76	90	62	1	153	163	75	3	241	389	741	1130
V77	95	49	1	145	167	91	1	259	373	749	1122
Summa	1947	1064	47	3058							
1978					154	92	3	249			
1979					155	71	-	226			
1980					129	97	-	226			
1981					30	64	3	97			
1982					20	16	-	36			
1983-87					27	17	2	46			
Summa					1745	868	46	2689			
Examinerade i % av antagna:			90	82	(98)	88					

Anm: Examinationssiffrorna gäller kalenderår. Elevantalssiffrorna gäller en viss tidpunkt varje år, inte alltid samma, varför en viss felkälla finns. Viss överflyttning till och från annan socialhögskola och till och från linjer har förekommit, men dessa tar i stort sett ut varandra. Ett undantag är överflyttning till teoretiska linjen under 1960-talet, vilken medfört att den angivna examensfrekvensen för teoretiska linjen är för hög.

Antagna och examinerade elever vid Socialhögskolan i Lund 1977-1997 (1977 års studieordning)

Termin	Antagna			Examinerade		
	S	F	S:a	S	F	S:a
H77	92	59	151			
V78	90	36	126			
H78	90	58	148			
V79	89	48	137			
H79	96	67	163			
V80	95	51	146	30	-	30
H80	91	64	155	40	1	41
V81	92	62	154	79	9	88
H81	95	62	157	74	38	112
V82	93	62	155	76	41	117
H82	93	63	156	69	40	109
V83	94	63	157	95	46	141
H83	90		90	68	42	110
V84	93		93	75	47	122
H84	93		93	89	55	144
V85	91		91	78	51	129
H85	93		93	68	50	118
V86	68		68	73	36	109
H86	98		98	66	7	73
V87	73		73	65	3	68
H87	90		90	68	6	74
V88	62		62	71	1	72
H88	92		92	61	5	66
V89	62		62	74	-	74
H89	93		93	57	-	57
V90	65		65	78	-	78
H90	92		92	59	-	59
V91	63		63	65	-	65
H91	93		93	77	-	77
V92	90		90	70	-	70
H92	92		92	48	-	48
V93	93		93	61	-	61
Summa	2796	695	3491	1834	478	2312

Antagna och examinerade elever vid Socialhögskolan i Lund 1977-1997 (1993 års studieordning)

Termin	Antagna		Examinerade	
	S	S:a	S	S:a
H93	93	93	63	63
V94	100	100	60	60
H94	97	97	66	66
V95	96	96	77	77
H95	95	95	61	61
V96	98	98	74	74
H96	97	97	71	71
V97	98	98		
Summa	774	774	472	472

Antagna och examinerade elever vid Socialhögskolan i Lund 1977-1997 (1977 och 1993 års studieordning)

Antagna			Examinerade		
S	F	S:a	S	F	S:a
3570	695	4265	2306	478	2784

Onsdagen den 10 september 1947 startade Sydsvenska socialinstitutet sin verksamhet som det tredje av landets socialinstitut. Stockholmsinstitutet grundades redan 1921 och 1944 startade socialinstitutet i Göteborg sin utbildning. Göteborgs- och Lundaskolorna kom till som ett led i den då framväxande välfärdsstaten. Det var upptakten till den utveckling som har gjort socionomyrket till ett av efterkrigstidens mest expansiva yrkesområden.

I denna antologi, där ett stort antal av Socialhögskolans lärare och forskare medverkar, ges en bred beskrivning av socionomutbildningarnas bakgrund och av de idéer och den samhällsutveckling som låg bakom Lundaskolans tillkomst. Vi får följa utbildningens organisatoriska förändringar från socialinstitut till socialhögskola och slutligen universitetsinstitution. Vi får också följa förändringar i undervisningens utformning och utvecklingen av nya undervisningsämnen samt tillkomsten av en särskild forskningsverksamhet. I ett eget kapitel beskrivs Socialhögskolans studentkårs historia.

Boken som är rikt illustrerad ger en spännande beskrivning av en epok i den svenska välfärdens historia.

SOCIALHÖGSKOLAN
LUNDS UNIVERSITET

ISBN 91-630-5186-9
ISSN 0282-6143
Meddelanden från Socialhögskolan i Lund 1997:7